

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:17

Sanna Parrila (toim.)

Perhepäivähoidon

---

kehittämishaasteita

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ
MERIKOSKEN KUNTOUTUS- JA TUTKIMUSKESKUS

Helsinki 2006

ISSN 1236-2115
ISBN 952-00-2008-X (nid.)
ISBN 952-00-2009-8 (PDF)

Yliopistopaino
Helsinki 2006

Tiivistelmä

Perhepäivähoidon kehittämishaasteita. Toim. Sanna Parrila. Helsinki 2006. 176 s. (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä, ISSN 1236-2115, 2006:17)
ISBN 952-00-2008-X (nid.) ISBN 952-00-2009-8 (PDF)

Perhepäivähoidon kehittämishaasteita -julkaisu on yhteenveto Oulussa 20. - 21.10.2005 pidetyn toisen valtakunnallisen perhepäivähoidon kehittämisseminaarin teemoista. Seminaari oli osa PERHO-perhepäivähoidon ohjauksen kehittämishanketta, joka toteutetaan vuosien 2004 - 2006 aikana Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskuksessa Oulussa. Hankkeen rahoittaa sosiaali- ja terveysministeriö. Hanke pohjautuu sosiaalialan kehittämisohjelman toimeenpanosuunnitelmaan (2003 - 2007), jonka yhdeksi tavoitteeksi on kirjattu perhepäivähoidon aseman turvaaminen varhaiskasvatuksen toimintamuotona. PERHO-hankkeen keskeisimpänä tavoitteena on perhepäivähoidon ohjauksen kehittäminen. PERHO-hankkeen rakenne ja hankkeessa käytettävät kehittämismenetelmät perustuvat kehittävään työntutkimukseen. Käsillä oleva teos on PERHO-hankkeen toinen osajulkaisu. Hankkeen esittely ja ensimmäisen vaiheen tulokset on raportoitu julkaisussa Parrila, S. 2005 ”Villistä valvottuun, valvotusta ohjattuun. Perhepäivähoidon ohjauksen historia ja nykytilan haasteet” (STM:n julkaisuja 2005:4). PERHO-hankkeen loppuraportti julkaistaan vuoden 2006 lopussa.

Nyt käsillä olevan Perhepäivähoidon kehittämishaasteita -julkaisun ensimmäinen osa koostuu Perhepäivähoidon kehittämisseminaarissa esiintyneiden eri asiantuntijoiden artikkeleista, joissa tarkastellaan monipuolisesti perhepäivähoidon ajankohtaisia kysymyksiä. Ensimmäisessä osassa esitellään myös PERHO-hankkeen pilottien etenemistä ja tuloksia. Julkaisun liitteenä (liite 1) on Espoon pilotin yhteydessä kehitelty prosessi- ja työvälinekuvaus perhepäivähoidon kotikäyntien pohjaksi. Julkaisun toinen osa koostuu hankekatsauksista, joissa esitellään muutamia meneillään olevia tai jo päättyneitä perhepäivähoidon kehittämishankkeita.

Julkaisu on tarkoitettu kaikille perhepäivähoidon kehittämisestä kiinnostuneille toimijoille. Julkaisu sopii myös taustamateriaaliksi varhaiskasvatuksen perus- ja täydennyskoulutukseen, erityisesti perhepäivähoitajille ja perhepäivähoidon ohjaajille suunnattuihin koulutuksiin.

Asiasanat: hankkeet, kehittäminen, ohjaus, perhepäivähoito, työntutkimus, varhaiskasvatus

Sammandrag

Utmaningar för utvecklandet av familjedagvård. Red. Sanna Parrila. Helsingfors 2006. 176 s. (Social- och hälsovårdsministeriets rapporter, ISSN 1236-2115, 2006:17)
ISBN 952-00-2008-X (inh.) ISBN 952-00-2009-8 (PDF)

Publikationen *Utmaningar för utvecklandet av familjedagvård* är ett sammandrag utifrån teman vid det andra nationella utvecklingsseminariet för familjedagvården som hölls i Uleåborg 20–21.10.2005. Seminariet var del av PERHO, utvecklingsprojektet för handledning inom familjedagvården, som genomförs under åren 2004–2006 vid Merikoski rehabiliterings- och forskningscentral i Uleåborg. Projektet finansieras av social- och hälsovårdsministeriet. Projektet baserar sig på verkställighetsplanen för utvecklingsprojektet för det sociala området (2003–2007) som bl.a. har som mål att trygga familjedagvårdens ställning som en av verksamhetsmodellerna inom förskoleverksamheten. Det viktigaste målet för projektet PERHO är utvecklandet av handledningen inom familjedagvården. Projektets struktur och de utvecklingsmetoder som tillämpas i projektet baserar sig på utvecklande arbetsforskning. Det aktuella verket är den andra delpublikationen för projektet PERHO. Projektet har presenterats och resultaten under den första fasen rapporterats i publikationen Parrila, S. 2005 ”Från vild till vakad, från vakad till handledd. Historien av och nulägets utmaningar för handledning inom familjedagvården” (SHM:s publikationer 2005:4). Slutrapporten för projektet PERHO publiceras i slutet av år 2006.

Den första delen i den aktuella publikationen *Utmaningar för utvecklandet av familjedagvård* består av artiklar skrivna av olika experter vid utvecklingsseminariet vilka granskar aktuella frågor inom familjedagvården på ett mångsidigt sätt. Den första delen presenterar även hur pilotundersökningarna inom projektet PERHO framskridit och vilka resultat som uppnåtts. Som bilaga (bilaga 1) till publikationen finns en beskrivning av process- och arbetsverktyg som utvecklats till grund för hembesök inom familjedagvården i samarbete med pilotprojektet i Esbo. Publikationens andra del utgörs av projektöversikter där några pågående eller redan avslutade utvecklingsprojekt för familjedagvården presenteras.

Publikationen är avsedd för alla aktörer som är intresserade av att utveckla familjedagvården. Publikationen lämpar sig också som bakgrundsmaterial vid grund- och fortbildningen inom förskolepedagogiken och särskilt vid utbildning av familjedagvårdare och handledare inom familjedagvården.

Nyckelord: arbetsforskning, familjedagvård, förskoleverksamhet, handledning, projekt, utveckling

Summary

Challenges for the development of family day care. Ed. Sanna Parrila. Helsinki 2006. 176 pp. (Reports of the Ministry of Social Affairs and Health, Finland, ISSN 1236-2115, 2006:17) ISBN 952-00-2008-X (print) ISBN 952-00-2009-8 (PDF)

The publication “Challenges for the development of family day care” is a summary of the themes discussed at the second national development seminar on family day care held in Oulu on 20 – 21 October 2005. The seminar constitutes a part of the PERHO development project for guidance of family day care, which is being carried out from 2004 to 2006 at the Merikoski Rehabilitation and Research Centre in Oulu. The project is financed by the Ministry of Social Affairs and Health. It is based on the implementation plan for the Development Programme for Social Services (2003 – 2007), one of the objectives of which is to secure the status of family day care as a form of preschool education and care. The major objective of the PERHO project is to develop the guidance of family day care. The structure of the project and the development methods used in it are based on developmental work research. The present publication is the second publication of the PERHO project. The presentation of the project and the results from its first phase were reported in the publication: Parrila, S. 2005 “From uncontrolled to supervised, from supervised to guided family day care – history of the steering of family day care and its present challenges in Finland” (Publications of the Ministry of Social Affairs and Health 2005:4). The final report will be published towards the end of 2006.

The first part of the present publication “Challenges for the development of family day care” consists of articles written by the experts used as lecturers at the development seminar, which look at topical issues regarding family day care from a number of perspectives. The first part also deals with the progress and results of the pilots within the PERHO project. Appendix 1 to the publication comprises a process and tool description developed in the context of the pilot in Espoo to be used as a basis for home visits by supervisors of family day care. The second part of the publication comprises project reviews presenting some of the ongoing and already completed development projects for family day care.

The publication is meant for all actors interested in the development of family day care. It is also suitable to be used as background material in basic and continuing education for early childhood education and care, in particular in the training for family day care workers and supervisors.

Key words: development, early childhood education and care, family day care, guidance, projects, work research

Sisällys

I OSA

PERHEPÄIVÄHOIDON AJANKOHTAISIA KYSYMYKSIÄ..... 11

1	Johdanto - ajankohtaista perhepäivähoidossa	13
	<i>Sanna Parrila</i>	
2	Alueellistaminen päivähoidon esimiestyön muutoksena – mistä mihin ollaan menossa ja millä edellytyksin.....	17
	<i>Sanna Parrila</i>	
3	Pedagogiikan johtaminen 2000-luvulla.....	29
	<i>Sanna Parrila, Leena Vähänen</i>	
4	Perhepäivähoidon ohjauksen kehittämisvaihtoehtoja etsimässä - katsaus Espoon pilottiin.....	35
	<i>Sanna Parrila</i>	
5	Varhaiskasvatuksen suunnittelu perhepäivähoidossa	51
	<i>Liisa Heinämäki</i>	
6	Perhepäivähoidon dialoginen suunnittelumalli.....	55
	<i>Liisa Heinämäki</i>	
7	Onko ryhmäperhepäivähoito perhepäivähoitoa ja mikä on sen tulevaisuus – yhteenvetoa paneelikeskustelusta	61
	<i>Sanna Parrila, Leena Vähänen</i>	
8	Aamusta iltaan ja yötä myöten - lapsen arki vuorohoidossa	67
	<i>Tarja Väisänen</i>	
9	Perhepäivähoidon ruokailutilanteet lasten ja aikuisten kohtaamispaikkana	76
	<i>Marjo Martikainen</i>	
10	Perhepäivähoidon ryhmäkoko ja varahoito – mitä ongelmia, mitä ratkaisuja.....	88
	<i>Kirsi Alila</i>	
11	Perhepäivähoitajien työssä jaksamisen kysymyksiä.....	100
	<i>Leena Vähänen</i>	
12	Perhepäivähoitotyön muutos ja palvelukonseptit.....	106
	<i>Jorma Mäkitalo, Sanna Parrila</i>	

II OSA

PERHEPÄIVÄHOIDON HANKEKATSAUKSIA..... 121

13	Pelastuiko perhepäivähoito - katsaus Pelastetaan perhepäivähoito –hankkeen tuloksiin	123
	<i>Maija Jääskeläinen</i>	

14	Tulevaisuuden perhepäivähoito - perhepäivähoidon pedagogisen ohjaamisen kehittämishanke.....	136
	<i>Leena-Kaisa Moilanen</i>	
15	Osallisuus perhepäivähoidossa kehittämisprojekti 2005 - 2007	142
	<i>Marjo Martikainen, Tuula-Leena Raiski</i>	
LIITE 1	Kotikäynnin prosessi- ja välinekuvaus	149
	<i>Sanna Parrila, Leena Vähänen</i>	

I OSA

PERHEPÄIVÄHOIDON AJANKOHTAISIA KYSYMYKSIÄ

1 Johdanto - ajankohtaista perhepäivähoidossa

Sanna Parrila, projektipäällikkö, Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus

Perhepäivähoito elää tällä hetkellä historiallisesti merkittävää vaihetta. Koskaan aikaisemmin reilun kolmikymmenvuotisen historiansa aikana perhepäivähoito ei ole näkynyt näin vahvasti varhaiskasvatuksen kehittämistä suuntaavissa valtakunnallisissa asiakirjoissa ja kehittämistoiminnassa. Tarve perhepäivähoidon kehittämiseen on nostettu esiin hallitusohjelmassa (17.4.2003), sosiaalialan kehittämisohjelmassa sekä sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelmassa vuosille 2004 - 2007. Asiakirjoissa korostetaan perhepäivähoidon saatavuuden turvaamista kehittämällä muun muassa perhepäivähoitajien työolosuhteita ja työn ohjausta. Sosiaalialan kehittämishankkeen toimeenpanosuunnitelmaan (Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2003:20) on kirjattu tavoitteeksi perhepäivähoidon aseman turvaaminen yhtenä varhaiskasvatuksen toimintamuotona.

Perhepäivähoidon vahvan esiin nousun taustalla vaikuttaa todellinen huoli siitä, että perhepäivähoidon saatavuus heikkenee entisestään. Perhepäivähoitajien keski-ikä on tällä hetkellä yli 48 vuotta, mikä on korkeimpia kunta-alalla. Perhepäivähoitajien eläkkeelle siirtyminen aiheuttaa useissa kunnissa suuria ongelmia tulevina vuosina, mikäli alalle ei saada houkutelua uutta työvoimaa. Jo tällä hetkellä useat kunnat ovat tilanteessa, jossa kysyntä ja tarjonta eivät enää kohta. Nyt olisi korkea aika pohtia, mihin perhepäivähoidon piirissä hoidettavat lapset aiotaan sijoittaa, mikäli eläkkeelle jäävien hoitajien tilalle ei saada uusia. Onko taloudellisesti ja toiminnallisesti järkevämpää perustaa uusia päiväkotia ja päiväkotihenkilöstön virkoja, vai resurssoida toden teolla perhepäivähoitoon ja sen säilyttämiseen.

Mielenkiintoinen ilmiö on myös yksityisen perhepäivähoidon määrällinen kehitys. Joissakin kunnissa kunnallisten perhepäivähoitajien vähenemistä on kompensoinut yksityisten perhepäivähoitajien määrällinen kasvu. Tämä asettaa uudenlaisia haasteita muun muassa perhepäivähoidon ohjaukselle ja valvonnalle.

Perhepäivähoidon kehittämisjaosto

Valtakunnan tasolla perhepäivähoidon nykytilaa ja tulevaisuutta pohditaan kohdenneustusti sosiaali- ja terveysministeriön toimikaudelle 24.11.2005 – 31.12.2006 asettamassa perhepäivähoidon kehittämisjaostossa. Jaosto on yksi osoitus siitä, että perhepäivähoidon kehittämistä pidetään sosiaali- ja terveysministeriössä tärkeänä. Perhepäivähoidon kehittämisjaosto on osa valtioneuvoston 17.2.2005 asettamaa varhaiskasvatuksen neuvottelukuntaa, jonka tavoitteena on tukea varhaiskasvatuksen laaja-alaista kehittämistä. Neuvottelukunnan toiminta on jaettu kolmeen erilliseen jaostoon: 1) henkilöstön koulutuksen ja osaamisen kehittämisjaosto, 2) perhepäivähoidon kehittämisjaosto ja 3) varhaiskasvatustutkimus ja kansainvälisyys jaosto.

Perhepäivähoidon kehittämisjaoston tavoitteeksi on kirjattu perhepäivähoidon toimintaedellytysten ja laadun kehittäminen, sekä niiden rakenteiden vahvistaminen, joilla voi-

daan tukea pitkäjänteisesti perhepäivähoitoa tärkeänä hoitomuotona. Perhepäivähoidon kehittämisjaoston yksilöidyiksi tehtäväksi on asettamispäätökseen kirjattu seuraavaa:

- koota tietoa perhepäivähoitoon liittyvistä valtakunnallisesti merkittävistä eri toimijatahojen tutkimus- ja kehittämishankkeista, selvityksistä, arvioinneista ja muista toimenpiteistä,
- jaoston jäsenten asiantuntemuksen kautta arvioida perhepäivähoidon nykytilanne kunnissa ja laatia ehdotuksia perhepäivähoidon pitkäjänteiseksi tukemiseksi ja hoitomuodon sisällölliseksi kehittämiseksi,
- arvioida ryhmäperhepäivähoidon sisältöä ja toimivuutta sekä asemaa varhaiskasvatuspalvelujärjestelmässä,
- seurata varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden käyttöönottoa perhepäivähoidossa ja perhepäivähoidon kehittämistä osana sosiaalialan muuta kehittämistä,
- arvioida ja nostaa esille perhepäivähoitoa koskevan lainsäädännön muutostarpeita,
- visioida perhepäivähoidon turvaamisen ja kehittämisen suuntaviivoja osaksi Varhaiskasvatuksen visiota 2015. (Asettamispäätös STM077:02/2004.)

Perhepäivähoidon kehittämisjaosto tarvitsee tehtäviensä tueksi laaja-alaista tietoa perhepäivähoidon nykytilasta ja kehittämistarpeista sekä eri tahojen asiantuntijoilta että käytännön kuntatoimijoilta. Tiedon keräämiseksi on suunniteltu muun muassa erilaisia vuoden 2006 aikana toteutettavia seutukunnallisia foorumeita, joissa keskustellaan jaoston tehtäviin liittyvistä tema-alueista.

Perhepäivähoidon tutkimus- ja kehittämistoiminta

Keskeinen osa jaoston tehtävä aluetta on myös tiedon koonti perhepäivähoitoa koskevista tutkimus- ja kehittämishankkeista, selvityksistä, arvioinneista ja muista toimenpiteistä. Perhepäivähoidon tutkimus- ja kehittämistoiminta on aktivoitunut selvästi viime vuosien aikana. Tällä hetkellä perhepäivähoidossa on meneillään useita laajoja kehittämishankkeita, joista iso osa esittyy myös tässä julkaisussa. Seuraavassa on kooste muutamista ajankohtaisista hankkeista, niiden tavoitteista ja toteuttajatahoista:

Hankkeen nimi ja aikataulu	Tavoite	Toteuttajataho(t)
PERHO-hanke 2004 - 2006	Perhepäivähoidon ohjauksen kehittäminen	Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus / Sanna Parrila
Asiakkaan osallisuuden kehittäminen perhepäivähoidon toimintakäytännöissä	(ks. luku 15)	Jyväskylän ammattikorkeakoulu (JAMK) / Marjo Martikainen
Tulevaisuuden perhepäivähoito - perhepäivähoidon pedagogisen ohjaamisen kehittämishanke	(ks. luku 14)	Varkaus, Leppävirta, Pieksämäki, Pieksänmaa / Leena-Kaisa Moilanen

Viime vuosina toteutetuista, nyt jo päättyneistä perhepäivähoidon kehittämishankkeista merkittäviä ovat olleet muun muassa OPPIVA-hanke (Alho-Kivi & Keskinen 1998), AKSELI-hanke (Alho-Kivi & Myöhänen 2004) ja Pelastetaan perhepäivähoito -hanke (ks. luku 13). Perhepäivähoidon kannalta tärkeää tietoa sisältyy myös sosiaali- ja terveysministeriön, opetusministeriön ja Kuntaliiton yhteistyössä tekemään päivähoitoselvitykseen, jonka tulokset julkistetaan maaliskuussa 2006. Selvityksessä käsitellään muun muassa perhepäivähoidon varahoitokysymystä, perhepäivähoidon suhdeluvun toteutu-

mista, mielipiteitä päivähoitoasetuksen määritelmään osapäiväisistä lapsista, kuntien erityisyyttä kolmen hoitajan ryhmäperhepäiväkotien perustamiseen sekä kuntien perhepäivähoidon kehittämissuunnitelmia.

Positiivista näkymää perhepäivähoidon kehittämiseen luo myös opiskelijoiden lisääntynyt kiinnostus perhepäivähoidon tutkimiseen. Perhepäivähoidosta on tekeillä useita gradu-tutkielmia (ks. tarkemmin Parrila 2005) sekä muutama väitöskirjatasoinen tutkimuskin. Tiina Tikka on tekemässä Joensuun yliopiston sosiologian laitokselle väitöstutkimusta työnimellä ”*Perhepäivähoitajaksi tuleminen*”. Tikka käsittelee tutkimuksessaan perhepäivähoitajaksi hakeutumisen ja ammattiin kiinnittymisen syitä ja prosesseja. Tutkimuksen aineisto koostuu 28 pohjoiskarjalaisen perhepäivähoitajanaisen työuraan painottuvista elämäkertahaastatteluista. Ulla Leman valmistelee väitöskirjaa, jossa käsitellään perhepäivähoitoa johtamistoiminnan näkökulmasta. Tutkimuskohteena on alueelliseen toimintakonseptiin kytkeytyvä yhdistelmäjohtajuus¹. Tutkimusongelmiin sisältyy muun muassa perhepäivähoidon ja päiväkotijohtamisen menetelmällisten erojen selvittäminen ja esilletuominen. Hanna Alho-Kivi valmistelee väitöskirjaa aiheesta perhepäivähoitajien lapsuuden kokemukset. Tähän mennessä perhepäivähoitoa koskevia väitöskirjoja on ilmestynyt vasta yksi (Parrila 2002) ja lisensiaatin tutkimuksia kolme (Huhtala 2003, Alho-Kivi 1999 ja Martikainen 2003).

Perhepäivähoitajan ammattitutkinnon uudistaminen

Perhepäivähoidon kehittymisen kannalta ajankohtaisena kysymyksenä voidaan pitää myös perhepäivähoitajan ammattitutkinnon uudistamista. Perhepäivähoitajan ammattitutkinnon perusteet julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 2000. Vuoden 2005 aikana tutkinnon perusteita uudistettiin ja uudet perusteet astuvat voimaan toukokuussa 2006. Perhepäivähoitajan ammattitutkintoa uudistava työryhmä oli tietyllä tavalla edellä kävijä valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden sisällyttämisessä tiiviiksi osaksi tutkinnon perusteita. Uusien tutkinnon perusteiden uudistamisen lähtökohtana oli Vasun² mukaisesti kasvun, kehityksen ja oppimisen näkeminen tiiviisti toisiinsa kietoutuneina prosesseina. Tutkinnon kolme pakollista osaa muodostuvat seuraavasti: 1) kasvatustietoisuus, kasvatuskumppanuus ja yhteistyötaidot, 2) varhaiskasvatus ja 3) terveys, turvallisuus ja ruokahuolto. Varhaiskasvatukseen liittyviin ammattitaitovaatimuksiin sisältyy muun muassa kyky toteuttaa perhepäivähoitajan työtä siten, että toiminnan lähtökohtana ovat lapselle ominaiset tavat toimia (leikki, liikkuminen, taiteellinen kokeminen ja ilmaiseminen, tutkiminen), joihin sisällölliset orientaatiot sujuvasti linkittyvät. Uusien perusteiden mukainen tutkinnon suorittaminen antaa hoitajalle hyvät valmiudet toteuttaa perhepäivähoitajan työtä linjassa valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman periaatteiden kanssa sekä osallistua aktiivisesti oman kunnan päivähoitoyhteistyön kehittämiseen.

Seuraavissa artikkeleissa perhepäivähoidon ajankohtaisia kysymyksiä tarkastellaan vielä kohdennetusti eri teemojen ja kirjoittajien kautta. Julkaisun lopuksi esitellään tarkem-

---

¹ Ks. tarkemmin tämän julkaisun luku 2

² Valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet asiakirja (Stakes 2003)

min muutamia perhepäivähoidossa meneillään olevia kehittämishankkeita sekä jo päättyneen Pelastetaan perhepäivähoito -hankkeen tuloksia.

Lähteet

Alho-Kivi H (1999) Perhepäivähoito lapsen oppimisympäristönä. Perhepäivähoitolaisten oppimisvalmiuksien tukeminen OPPIVA-projektista saatujen kokemusten valossa. Lisensiaattitutkielma. Turun yliopisto. Rauman opettajankoulutuslaitos.

Alho-Kivi H & Keskinen S (toim.) (1998) Opin alkutaival perhepäivähoidossa. Perhepäivähoidon mahdollisuudet lapsen oppimisvalmiuksien tukemisessa. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1998:8.

Alho-Kivi H & Myöhänen M (2002) Akseli -projekti perhepäivähoidon kehittäjänä. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2004:2.

Huhtala (2003) Psykodraamamenetelmin ohjatun ryhmätyönohjauksen vaikutus perhepäivähoitajien ammatti-identiteettiin ja työssä viihtymiseen.

Martikainen M (2003) "Vielä yks lusikallinen". Lasten ja aikuisten kohtaaminen ryhmäperhepäivähoitokodin ruokailutilanteissa. Sosiaalityön lisensiaattintyö. Jyväskylän yliopisto.

Parrila S (2002) Perhepäivähoito osana suomalaista päivähoitojärjestelmää. Näkökulmia perhepäivähoidon laatuun ja sen kehittämiseen. Oulun yliopisto. Acta Universitatis Ouluensis E 59.

Parrila S (toim.) (2005) Villistä valvottuun, valvotusta ohjattuun - Perhepäivähoidon ohjauksen historia ja nykytilan haasteet. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:4

Sosiaali- ja terveysministeriö. Asettamispäätös STM077:02/2004.

Sosiaalialan kehittämishanke. Toimeenpanosuunnitelma. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2003:20.

2 Alueellistaminen päivähoidon esimiestyön muutoksena – mistä mihin ollaan menossa ja millä edellytyksin

Sanna Parrila, projektipäällikkö, Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus

Johdanto

Päivähoidon esimiestyö on ollut tietynlaisten muutospaineiden alla koko 1990 - 2000 - lukujen ajan. 1990-luvun alun taloudellinen lama ja valtionosuusuudistus pakottivat kunnat tarkastelemaan päivähoiton esimiestyötä uudelleen ja miettimään erilaisia järjestyksemahdollisuuksia talouden näkökulmasta. Tämä ajanjakso on jäänyt monelle päivähoiton esimiehelle ikuisesti mieleen. Siihen asti suhteellisen varmalta tuntunut työpaikka kyseenalaistettiin, vietiin alta kokonaan tai organisoitiin toiminnallisesti uudelleen. Päivähoidon hallinnollista organisaatiota haluttiin keventää ja vastuita siirtää alaspäin. Päivähoidon ylempiä esimiesvirkoja lakkautettiin ja lähiesimiesten (päiväkodinjohtajat, perhepäivähoidon ohjaajat) työn kohde laajeni paitsi hallinnollisiin tehtäviin ja eri päivähoitomuotojen yhtäaikaiseen johtamiseen, myös erilaisiin päivähoiton ulkopuolisiin tehtävälajeisiin.

Kehityskulkuun antaa hyvän näkymän Lastentarhanopettajaliiton (2004) julkaisema selvitys päiväkodin johtajien työn sisällöstä, johtamisjärjestelyistä ja työssä jaksamisesta. Selvityksen mukaan kyselyyn vastanneista johtajista (N=1575) 21,5 % johti päiväkotitoiminnan lisäksi alueensa perhepäivähoitoa, 14,6 % ryhmäperhepäivähoitoa, 29,8 % erityispäivähoitoa, 12,7 % koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa ja noin 4 % erilaista kerho- tai leikkitoimintaa. Varsinaisten päivähoitopalvelujen lisäksi 36,5 % johtajista joutui vastaamaan myös erilaisista päivähoitopalvelujen ulkopuolisista toiminnoista.

Perho-hankkeen kyselyaineistossa³ (N=32) perhepäivähoidon esimiehet kuvasivat työn- sä muutosta seuraavasti:

”varsinaisen perhepäivähoidon ohjauksen lisäksi hoitanut erilaisia muita tehtäviä työn ohessa: kehitysvammaisten kerho-ohjaus, sosiaaliasiamiehen tehtävät kaksi vuotta, osastopäällikön sijainen lomien ym. poissaolojen aikana” PPO 26

*”työmäärä lisääntynyt valtavasti koska alaisuudessa on kolme erilaista päivähoitomuotoa”
PPO 28*

” nimike muuttunut perhepäivähoidon ohjaajasta päivähoiton ohjaajaksi eli tullut perhepäivähoidon lisäksi ryhmäperhepäivähoitopiste ja päiväkotin mukaan työkenttään – työmäärä lisääntynyt, tehtävät tulleet moninaisemmiksi, uusien asioiden opettelua” PPO 32

Oman haasteensa päivähoiton esimiestyöhön on tuonut myös vuonna 1996 voimaan tullut subjektiivinen päivähoito-oikeus, joka edellytti paitsi uudenlaista vastaamista päi-

---

³ kerätty keväällä 2004 Itä-Suomen ja Pohjois-Pohjanmaan alueelta (ks. tarkemmin Parrila 2005).

vähoidon määrälliseen tarpeeseen, myös eri päivähoitomuotojen sisällöllistä ja toiminnallista kehittämistä. Päivähoito ei voi rakentua enää pelkän sosiaalipalvelullisen funktion pohjalta, vaan yhtäläillä (tai ennen kaikkea) laadukkaana varhaiskasvatuspalveluna lapselle. Valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Stakes 2003, 2005) antaa yhteiset suuntaviivat päivähoitopalvelujen sisällölliseen, tavoitteelliseen ja suunnitelmalliseen kehittämiseen yhteistyössä päivähoidon henkilöstön ja asiakkaiden kanssa. Tässä kehittämistyössä päivähoidon esimiehet ovat avainasemassa.

Tiivistetysti voidaan sanoa, että päivähoidon esimiestyön keskeisimmät muutoshaasteet ovat viime vuosina liittyneet paitsi hallinnollisiin ja organisatorisiin muutoksiin *sektoroituneesta alueelliseen päivähoitoon*, myös päivähoidon sisällölliseen muutokseen *sosiaalipalvelusta varhaiskasvatuspalveluksi ja aikuislähtöisestä lapsilähtöiseen toimintakulttuuriin*. Vielä jäsentymättömänä muutoshaasteena voidaan pitää suunnitteilla olevaa kunta- ja palvelurakennemuutosta. Sen selvittäminen, mitä nämä kehityssuunnat merkitsevät päivähoidon esimiestyön näkökulmasta ja millä keinoin muutoksiin pystytään vastaamaan, edellyttää monitasoista toiminnan kehityksen tarkastelua sekä muotoutumassa olevan uudenlaisen toimintakonseptin osatekijöiden tutkimista.

Tässä artikkelissa kuvaan ennen kaikkea alueelliseen toimintakonseptiin siirtymisen haasteita esimiestyön näkökulmasta. Päivähoidon sisällöllisiä muutossuuntia *sosiaalipalvelusta varhaiskasvatuspalveluksi ja aikuislähtöisestä lapsilähtöiseen toimintakulttuuriin* on käsitelty useissa varhaiskasvatusalan julkaisuissa viimeisen kymmenen vuoden sisällä (ks. esim. Hujala, Puroila, Parrila-Haapakoski & Nivala 1998).

Toimintakonseptin käsite muutoksen jäsentämisen välineenä

Toimintakonseptilla tarkoitetaan tässä yhteydessä organisaatiossa vallitsevaa tai kehitettävää toimintatavan kokonaisuutta. Se voi esiintyä toimintatapaa koskevana mallina tai suunnitelmana, jonka suuntaan käytännön toimintaa pyritään jatkossa kehittämään. Toimintakonsepti sisältää tulkinnan toiminnan kohteesta ja tarkoituksesta sekä idean, periaatteen tai logiikan, jonka mukaan toiminnan olennaiset osat muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden ja jonka mukaan toimintaa toteutetaan ja organisoidaan tehokkaaksi ja kannattavaksi. (Virkkunen 2004.)

Toimintakonsepti pitää sisällään teoreettisena jäsennyksenä toimintajärjestelmämallin (Engeström 1987) eri osatekijöineen ja niiden loogisen suhteen toisiinsa (Virkkunen 2004). Toimintakonsepti voidaan helpoiten hahmottaa tietyn toiminnan kehityksen vakiintuneessa vaiheessa, jolloin toimintajärjestelmän eri osat toimivat loogisessa suhteessa toisiinsa ts. *palvelevat johdonmukaisella tavalla samaa tarkoitusta*.

Tällä hetkellä toiminnan kehittämistä tietyn toimintakonseptin puitteissa vaikeuttaa työelämän nopea muutostahti. Toiminnan vakiintuneet vaiheet ovat käyneet yhä lyhyemmiksi (vrt. Mäkitalo 2001, 2005) ja toimintakonseptien kehittäminen tapahtuu pääosin osana muutosprosessia. Toimintakonsepti on enää harvoin johdon ja asiantuntijoiden valmiiksi suunnittelema looginen kokonaisuus, joka otetaan pikkuhiljaa käyttöön työorganisaatiossa ja sen eri toiminnoissa. Todenmukaisempaa on, että toimintakonseptien kehittäminen ja kehittyminen tapahtuu itse muutosprosessin aikana, jossa luovutaan vanhasta hahmottamatta vielä kokonaisuudessaan uutta. Virkkunen (2004) kuvaa tilannetta tietyllä tavalla paradoksaaliseksi; ”venettä soudetaan samalla kun sitä rakenne-

taan”. Ongelmalliseksi tilanteen tekee se, että keskeneräisten toimintakonseptien luominen johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi on usein niin pitkäkestoinen ja vaativa prosessi, että uudesta luovutaan jo ennen sen muotoutumista valmiiksi.

Päivähoidossa tästä on hyvänä esimerkkinä toimintakonseptin muutos sektoroituneesta alueelliseen päivähoidon. Taloudellisen laman synnyttämä kriisi käyttöarvon (asiakkailla tuotettu palvelun laatu) ja vaihtoarvon (hyöty suhteessa kustannuksiin) välillä pakotti kunnat etsimään nopeita ratkaisuja palvelukonseptien uudistamiseksi. Alueellisen päivähoidon malli, jossa esimiestyön kohde laajeni useampien päivähoidomuotojen yhtäaikaan johtamiseen (ks. Parrila 2005) otettiin monessa kunnassa käyttöön ulkoapäin tuotuna mallina, jossa valmiiksi mietittynä oli vain esimiestyön uusi kohde (päiväkoti, perhepäivähoito, ryhmäperhepäivähoito alueellisesti yhtenäisenä kohteena) ja työnjako sekä osittain myös tarkoitus.

”Sitten me tavallaan keskenämme tämän päivähoidon johtoryhmän kanssa käytiin sitä keskustelua kans ja ei me missään vaiheessa kauheen hyvin analysoitu sitä että miks tähän mennään vaan että se oli ehkä semmonen minunki semmonen niinkö että tää on nyt ainoa oikee tapa saaha perhepäivähoito ja päiväkotihoidon kuilu niinkö häviämään ja että esimieheydelle tulisi jalansijaa tai tälle johtajuudelle sitte siinä... että ei olisi lapsiryhmässä.” PÄIVÄHOIDON ESIMIES

”Sitten perhepäivähoidon varahoito oli yks kans semmonen asia joka meillä oli iso ongelma ja on edelleen iso ongelma, että varsinkin tuolla pienemmillä kylillä missä ei ollu yksiköitä ne hoitajien ryhmät oli välillä aivan valtavat ja sitte tämän alueellisuuden myötä lähettiin sitä purkamaan sitä varahoitoa päiväkodin yksiköihin” PÄIVÄHOIDON ESIMIES

Alueelliseen toimintakonseptiin siirtymisen julkituotu tarkoitus ja tavoitteet vaihtelevat hieman eri kunnissa. Erot selittyvät osittain siirtymisen ajankohdalla: 1990-luvun alussa alueelliseen toimintakonseptiin siirtymisen motiivina oli ennen kaikkea ajatus kustannustehokkuuden ja asiakaspalvelun tehostamisesta. Sektoroituneen päivähoidon organisaation raskas hallintokoneisto haluttiin purkaa ja päätöksentekoa siirtää alaspäin. Tämän seurauksena esimiestason virkoja lakkautettiin, yhdistettiin ja organisoitiin uudelleen. Lähiesimiesten työn kohde laajeni paitsi eri päivähoidomuotojen yhtäaikaan johtamiseen, myös erilaisiin hallinnollisiin, yhteistyö- ja asiakaspalvelutehtäviin. Viime vuosina alueelliseen konseptiin siirtymistä on motivoinut voimakkaasti myös tarve perhepäivähoidon varahoidon kehittämiseen. Lääninhallitukset ovat tiukentaneet perhepäivähoidon varahoidon lakisääteisen toteuttamisen valvontaa, mikä on suunnannut katset päiväkoteihin varahoidon yhtenä vaihtoehtona. Päivähoitolain mukaan ryhmäkoon sallittu ylittäminen on sallittua päiväkodeissa, mutta ei perhepäivähoidossa.

Alueellistamiseen liittyvällä kehityskululla on ollut sekä myönteisiä että kielteisiä seurauksia. Toisaalta päivähoidon organisaation keventäminen on merkinnyt päätöksenteon joustavoitumista ja siirtymistä lähemmäs asiakasta. Päivähoidon alueelliset esimiehet vastaavat tällä hetkellä pääsääntöisesti niistä tehtävistä, jotka sektoroituneessa päivähoidon organisaatiossa kuuluivat päivähoidon tarkastajille, kasvatustoiminnan ohjaajille ja/tai päivähoitosihteerille (päivähoitopaikkojen valinta, hoitomaksujen määrittäminen, päivähoidon tilastollinen seuranta, tulosvastuu jne.) Saman kehityskulun myötä suurin osa päiväkodinjohtajista vapautettiin lapsiryhmävastuusta, jotta aikaa varsinaiseen johtamistoimintaan jäisi enemmän.

Ongelmalliseksi kehityskulun tekee se, että kunnissa ei ole selkeästi määritelty, mikä on se johtamistoiminnan kokonaisuus, johon tulisi jäädä enemmän aikaa. Kunnissa puhutaan johtajuuden kirkastumisesta, mutta kirkastuminen näyttää suhteellisen yksipuoliselta: Johtajuus on kirkastunut nimenomaan hallinnollisten tehtävien suuntaan, mutta pedagoginen johtaminen ja varhaiskasvatuksen sisällöllisen asiantuntijuuden kehittäminen ovat kehityksen myötä paremminkin hämärtyneet. Päivähoidon esimiehet kuvaavat tilannetta seuraavasti:

”Hoitajien ohjaus vähentynyt. Päätöksen teko --- sairauslomamat, vuosilomat, lyhytaikaiset sijaiset; hallinnolliset tehtävät kasvaneet.” PÄIVÄHOIDON ESIMIES

”Hallinnolliset tehtävät, arjen sujuminen eri hoitomuodoissa vie suurimman osan esimiehen työajasta. Kiire ja ajanpuute pedagogisen ohjauksen esteenä.” PÄIVÄHOIDON ESIMIES

”Epäolennainen paperityö (perhepäivähoitajien palkkaukseen liittyvät työt, maksupäätösten tekeminen, mekaaninen toimistotyö...) vie aikaa pedagogiselta ohjaamiselta.” PÄIVÄHOIDON ESIMIES

”Esimiehillä tehtäviä, joihin oma tieto-taito ei välttämättä riitä, tehtäviin kuluu suhteetoman paljon aikaa.” PÄIVÄHOIDON ESIMIES

Samaan aikaan valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Stakes 2003,2005) kuitenkin haastaa esimiehiä nimenomaan pedagogisen johtajuuden tehostamiseen.

Ongelmia alueellisen toimintakonseptin toimivuuteen ja edelleen kehittelyyn aiheuttaa myös se, että uuteen konseptiin siirtymisen syyt ja sen sisältämä periaate alueellisesti yhtenäisestä päivähoitosta on jäänyt sekä henkilöstölle että esimiehille osittain hämäräksi. Esimiehillä ja henkilöstöllä ei näytä olevan yhteistä käsitystä siitä, mihin ongelmaan tai tarpeeseen alueellinen päivähoito tulee vastauksena ja minkälaisia uudenlaisia sääntöjä, työnjakoa ja työmenetelmiä sen toimivuus edellyttää: miten esimerkiksi pedagoginen johtajuus/ohjaus on järkevää toteuttaa alueellisessa toimintakonseptissa, minkälaisia uusia työvälineitä se edellyttää ja mitä mahdollisuuksia se tarjoaa⁴.

Alueelliseen malliin siirtyminen on tapahtunut useimmissa kunnissa yksittäisten osaratkaisujen kautta (esimiestyön muutos, varahoidon siirtäminen päiväkoteihin ym.), joiden taustalla oleva kokonaislogiikka on jäänyt hahmottamatta. Nyt joissakin kunnissa ollaan jo palaamassa takaisin vanhaan sektoroituneeseen esimiestyöhön vaikka alueellisen toimintakonseptin toimintaedellytysten tutkiminen ja edelleen kehittäminen ovat selvästi kesken (Parrila 2005).

Uuden toimintatavan kehittelyn ja käyttöönoton vaihe onkin merkittävä muutossyklin haarautumiskohta (Mäkitalo 2005b). Tässä vaiheessa toimintatavan muutos voi juuttua paikoilleen, jos työyhteisö ja esimiehet eivät kykene kehittämään muutosta eteenpäin vieviä ratkaisuja. Muutoksen etenemisen näkökulmasta on tärkeä tiedostaa, että toimintakonseptista toiseen siirtymiseen liittyy aina monenlaisia häiriöitä, katkoksia ja jännitteitä (mm. Mäkitalo 2001, 2005, Virkkunen 2004, Launis ja Pihlaja 2005, Koli 2005)

---

⁴ Ks. myös luku 3 Pedagogiikan johtaminen 2000-luvulla

jotka aiheuttavat toimijoissa ärtymystä, pettymyksiä ja uuden kyseenalaistamista. Tilanne voi johtaa helposti myös eri osapuolten syyttelyyn ja ristiriitojen yksilöllistämiseen.

”ei ne arvosta perhepäivähoitajia koska meillä ei oo koulutusta. Ja eivät tykkää oikeen että me tullaan sinne päiväkottiin” PERHEPÄIVÄHOITAJA

*”Kyllä se on varmaan luonteestakin kiinni...ne perhepäivähoitajat on tottunu yksin...”
PÄIVÄKODIN TYÖNTEKIJÄ*

”Ja sitte yhdessä vaiheessa tuntu että perhepäivähoitajat niinku ootti että me järjestetään niille että ne tulis kaikkien näkösiin tapahtumiin tänne näin, mutta sekin on jääny sitte. Kyllä me sillon aluksi jotain tehtiin mutta sitte me hoksattiin että ei se oo aina mejän tehtävä järjestää että ne aina tänne tulis.” PÄIVÄKODIN TYÖNTEKIJÄ

Häiriöiden yksilöllistäminen ei vie toiminnan kehitystä eteenpäin. Toiminnan kehittyminen edellyttää häiriöiden suhteuttamista koko toimintakonseptin ja toimintajärjestelmän eri osien muutokseen ja muutostarpeeseen.

Päivähoidon esimiestyön häiriöt alueellisen toimintakonseptin kehittämiskohteiden osoittajina

Työtoiminnan häiriöt on kehittävän työntutkimuksen metodologiassa määritelty yleensä poikkeamiksi työn ”normaalista” tai käsikirjoituksen mukaisesta sujuvasta kulusta, tai näkyvinä tekojen yhteensopimattomuuksina käytännön toiminnassa ja henkilöiden välisessä vuorovaikutuksessa (Engeström 1995). Toiminnan muutosvaiheessa häiriöt toimivat tärkeinä osoittimina, jotka kertovat mihin toiminnan kehittämisen tulisi kohdistua; mitkä toimintajärjestelmämallin eri osat edustavat vielä vanhaa toimintalogiikkaa ja aiheuttavat näin ristiriitaa suhteessa uuteen.

Päivähoidon alueellinen toimintakonsepti edellyttää paitsi esimiehen työltä, myös koko päivähoitohenkilöstön työltä uudenlaista käsikirjoitusta, jonka perustana tulisi olla yhteinen käsitystä siitä, mikä on työn yhteinen kohde ja tarkoitus ja miten siihen päästään. Nykyisen toiminnan analyysi⁵ osoittaa, että häiriöt syntyvät tällä hetkellä paljolti siitä, että sekä esimiehet että muu henkilöstö pyrkivät toimimaan uudessa konseptissa (alueellinen toimintakonsepti) vanhan toimintakonseptin (sektorimalli) käsikirjoituksella (vrt. Koli 2005). Tarve pitäytyä vanhassa käsikirjoituksessa on ymmärrettävää, koska uutta käsikirjoitusta ei ole vielä laadittu.

Uuden käsikirjoituksen keskeneräisyys vaikeuttaa osaltaan myös häiriöiden tunnistamista. Osa esimiestyön häiriöistä sijoittuu ns. näkymättömien häiriöiden vyöhykkeelle: henkilöstön poikkeaminen johtajan työhuoneeseen milloin minkäkin asian takia, puhe- linsoitot vanhemmilta ja yksikön ulkopuolella toimivalta henkilöstöltä keskeyttävät johtajan työn useita kertoja päivässä, mutta johtaja ei välttämättä hahmota näitä keskeytyksiä työnsä häiriöiksi. Tilanteen määrittelemisen häiriöksi liittyy paitsi toiminnan käsikirjoitukseen, myös työn henkilökohtaisen mielen kokemiseen. Johtaja saattaa pitää työnsä

---

⁵ Perho-hankkeen pilottikunnissa toteutettu analyysi

johtavana periaatteena saatavilla oloa, jolloin erilaiset yhteydenotot ja niihin vastaaminen osoittavat tämän periaatteen saavuttamista (vrt. Koli 2005, Mäkitalo 2005b).

”johtamisessa on tärkeää olla läsnä ja saatavilla. Hallinnollisen esimiehen luokse pitää voida tulla pienimmänkin ja vähäpätöisimmänkin asian takia”
PÄIVÄHOIDON ESIMIES

”Kiertelen osastoissa, työntekijät käyvät paljon juttelemassa minun toimistossani kaikista mahdollisista niin työhön kuin omaan elämänsäkin liittyvistä asioista” PÄIVÄHOIDON ESIMIES

Samaan aikaan esimiehet kuitenkin kokevat työnsä ongelmana jatkuvan kiireen ja töiden keskeneräisyyden. Esimiesten mukaan aika ei tahdo riittää pedagogisen ohjauksen toteuttamiseen ja esimerkiksi perhepäivähoidon kotikäynteihin.

”Kaiken työn keskeytyminen. Töiden loppuun viemiseen voi kulua tunteja tai jopa päiviä...” PÄIVÄHOIDON ESIMIES

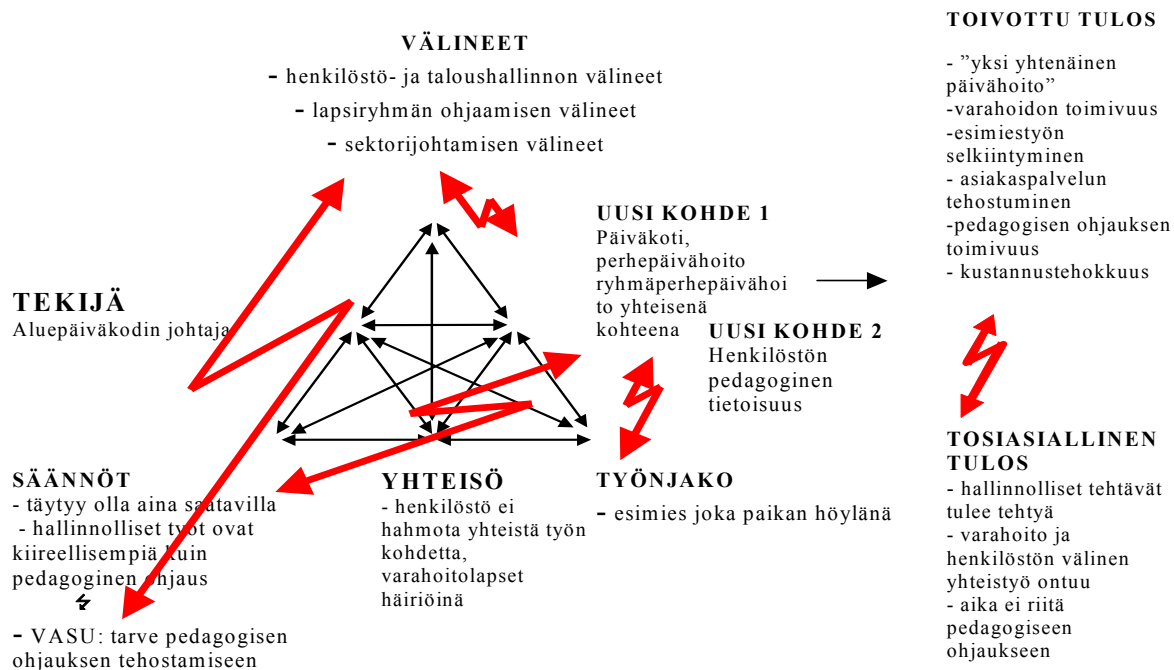
”Pedagogiseen ohjaukseen liittyy monenlaisia hankaluuksia. Suurin lienee esimiehen hektinen työ ja siihen liittyvä ajan puute. Esimiehen työtä ohjaavat jostakin ulkopuolelta tulevat kiireelliset tehtävät, jotka sysäävät ns. ei kiireelliset asiat tuonnemmaksi”. PÄIVÄHOIDON ESIMIES

Osa esimiehistä kokee jatkuvaa syyllisyyttä siitä, että perhepäivähoito jää vähemmälle huomiolle ja hallinnolliset työt menevät aina pedagogisen ohjauksen edelle. Vanhan ja uuden käsikirjoituksen päällekkäisyys näkyy päivähoidon esimiesten jaksamisongelmina, mikä voimistaa tarvetta ratkaisujen löytämiseen.

” muu informoitava asia hukuttaa pedagogisen ohjauksen, tieto ei siirry, PUUTTUU SUUNNITELMA PEDAGOGISESTA OHJAUKSESTA, monta päällekkäistä projektia menossa, muu epäolennainen paperinpyörittely täyttää työpäivät”. PÄIVÄHOIDON ESIMIES

”Revitään moneen paikkaan – työalue erittäin laaja. Täytyy hallita monia asioita: hallinto asiat, lasten ja perheiden tilanteet, henkilöstöasiat, sosiaaliset suhteet. Päivähoitomaksuista päättäminen on työläs ja aikaa vievä homma – olen aivan stressaantunut joka syksy.” PÄIVÄHOIDON ESIMIES

Seuraavaan kuvioon olen tiivistänyt alueelliseen toimintakonseptiin sisältyviä keskeisiä häiriöitä ja ristiriitoja, joiden ratkaiseminen olisi tärkeää alueellisen toimintakonseptin edelleen kehittämisen näkökulmasta. Kuvaan jokaista ristiriitaa ja niihin liittyviä toimintakonseptin kehittämisen kannalta keskeisiä kysymyksiä yksityiskohtaisemmin heti kuvion jälkeen. Artikkelin lopuksi kuvaan vielä lyhyesti PERHO-hankkeen Kiimingin pilotissa suunnitteilla olevaa kotiryhmäkokeilua henkilöstön välisen yhteistyön ja varahoidon toimivuuden parantamiseksi.

Kuvio 1. Päivähoidon alueellisen toimintakonseptin häiriöitä ja ristiriitoja.

Kuvioon kirjattu sääntö siitä, että johtajan on oltava aina saatavilla on voimakkaassa ristiriidassa esimiestyön uuden kohteen kanssa ja aiheuttaa kiirettä ja häiriöitä esimiehen työhön. Sääntö edustaa selkeästi vanhaa sektoroitunutta toimintakonseptia, jossa esimiehen johdettavana oli vain yksi yksikkö. Etenkin päiväkodin henkilöstö on tottunut ajattelemaan, että johtaja on aina tavoitettavissa ja johtajan luo voi tulla pienimmänkin asian tähden. Henkilöstön voi olla vaikea hyväksyä, että päiväkodin johtaja ei olekaan enää yksin meidän johtaja, vaan hänen on jaettava työaikaansa myös muille johtamilleen yksiköille ja päivähoitomuodoille. Alueellisen toimintakonseptin periaate jaetusta johtajuudesta vaatii kokonaan uudenlaista käsikirjoitusta sekä esimieheltä että henkilöstöltä. Esimiehen työkentän laajeneminen edellyttää entistä tarkempaa työn suunnittelua ja vastuunjakoja eri yksiköiden henkilöstön kesken. Kaiken päätöksen teon ja/tai asioiden valmistelun ei ole mielekäästä kulkea enää yksin esimiehen kautta.

Sääntöjen sisällä näkyvä ristiriita hallinnollisten töiden, pedagogisen ohjauksen ja Vasu:n välillä kiteytyy osittain jo edellä kuvattuun ongelmaan siitä, ettei esimiehen aika riitä pedagogisen ohjauksen tarjoamiseen vaikka Vasu niin edellyttää. Vasun voidaan tulkita nostaneen henkilöstön pedagogisen tietoisuuden ja siihen vaikuttamisen tietyllä tavalla esimiestyön uudeksi kohteeksi, joka haastaa esimiestyön kehittämiseen nimenomaan pedagogisen ohjauksen suunnassa. *Ristiriitanuolet sääntöjen ja välineiden välillä* ja toisaalta myös *välineiden ja uuden kohteen välillä* kuvastavat ongelmaa siitä, että esimiehet pyrkivät ottamaan uuden kohteen haltuun pääasiassa vanhojen välineiden avulla. Tämä aiheuttaa lisää ongelmia muun muassa kiireen muodossa. Aluejohtajat ovat ottaneet työvälineikseen kaikki sektoroituneeseen konseptiin sisältyneet eri päivähoitomuotojen

perinteiset johtamisen menetelmät (perhepäivähoidon kotikäynnit, hoitosopimusten laatimiset, hoitajaillat, tiimi-illat, päiväkodin henkilöstöpalaverit, kiertelyn osastoilla, ryhmäperhepäivähoidon palaverit, jokaiselle suunnatut henkilökohtaiset kehityskeskustelut ym.) ja näiden päälle vielä uutena välineenä alueelliset palaverit, jotka edustavat uutta toimintakonseptia. Tämä on tyypillinen häiriöitä aiheuttava ongelma muutostilanteissa; uutta kehitetään vanhan päälle, mutta mistään ei luovuta. Nyt olisi tärkeä lähteä tarkastelemaan kriittisesti, mihin milläkin johtamisen menetelmällä pyritään ja minkälaiset menetelmät palvelevat parhaiten uudessa toimintakonseptissa.

Nykytilaa koskevat aineistonäytteet osoittavat, että suurin osa edellä mainituista johtamisen menetelmistä palvelevat lähinnä tiedottamista, mutta eivät pedagogista ohjausta. Henkilöstö kokee pedagogisen ohjauksen ongelmaksi myös sen, että esimiehillä ei ole enää riittävästi aikaa perehtyä ja seurata henkilöstön työkäytäntöjä ja käydä niitä koskevia keskusteluja.

”Yhteinen aika menee tiedottamiseen ja yleisiin asioihin. Lapsitunteus jää vähäiseksi. Kenelle pedagoginen ohjaus kuuluu, johtaja vai kelto?” PÄIVÄKODIN TYÖNTEKIJÄ

”Ongelmana näen myös sen, että työntekijöitä on hirvittävän vaikea ohjata, jos ei tarkalleen tiedä että miten he työtään tekevät. Kun esimiehillä on kiire, he eivät joudu ”jalkautumaan” kentälle seuraamaan työntekijöitä ja opastamaan/pohtimaan heidän kanssaan työn kulmakiviä.” PÄIVÄKODIN TYÖNTEKIJÄ

Nyt voidaankin perustellusti miettiä, onko esimies uudessa toimintakonseptissa ainoa oikea henkilö kyseisen kaltaisen pedagogisen ohjauksen tarjoamiseen? Nykykäytäntöjä koskevasta aineistosta on löydettävissä myös ituja uudenslaisista toimintakäytännöistä, jotka palvelevat ehkä paremmin alueellisen toimintakonseptin kokonaislogiikkaa. Seuraavassa on lyhyt aineistonäyte PERHO-hankkeeseen liittyneestä päiväkodin lastentarhanopettajan haastattelusta, jossa pohdittiin muun muassa mahdollisuutta hajauttaa pedagogisen ohjauksen vastuuta tietoisemmin esimerkiksi lastentarhanopettajalle, jonka ryhmässä hoitaja lapsineen vierailee säännöllisesti.

Haastattelija: Miten näkisit tietoisemman perhepäivähoitajien pedagogisen ohjauksen?

Lastentarhanopettaja: No periaatteessa jos aattelee niin omasta mielestä ei oo estettä... mutta sitte sille pitäis olla niinkö semmonen aika kuitenkin aateltuna päivästä että missä meillä ois mahdollisuus ihan rauhassa... rauhassa puhua. Koska se että jos se hoitaja tulee niinkö lasten kans leikkimään vaikka tuohon mejän vapaan leikin aikaan niinkö tässä ollaan, niin siinä on aika hankala ruveta sitte puhumaan ko on monen ikästä lasta ja ... sitte on muita korv... lasten korvia kuuntelee että, mitä te puhutte ja muuta vastaavaa. Lapsilla on omat tarpeet sitte siinä, että ne haluaa että aikuinen on läsnä ja pelaa, pelataan tai muuta vastaavaa.

Että pyhitettäs joku tietty aika, että ois sitä aikaa jutella ja keskittyä ihan ja miettiä lapsen kohalla että mitä ois ja mitä vois tehdä ja mitkä ottaa esimerkiksi tavoitteeksi vaikka syksy- tai kevätkauelle tai muuten niinkö.

Aika pieni kynnys sillä tavalla, että mielellään niinkö tällä tavalla vaihtaskin niinkö niitä ajatuksia ja sitte vähän niinkö yhdessä suunnittelis.

Musta on hirveen tärkeätä että hoitajat tuntee kuuluvansa joukkoon. Et tota vaikka me ollaanki, he ovat kotona hoitamassa ja me ollaan täällä, mut meistä oli hirveen tärkeätä se-

ki että niinkö kevätjuhlassa että he ei jää yksikseen että ne tuntee kuuluvansa johonki. Ja sitte niinkö justinsa että kaikki perheet, niin niitten perhepäivähoitajien perheet kuin sitten meilläkin perheet, että ne huomaa, että me tehdään tämmöstäkin yhteistyötä sitte ja ... että se on tullu tosiaan luontevaksi että ainoa justinsa se minkä kokee että välillä sitten se resurssi että jos meilläkin on niinkö sairastumisia ja sittekö ei sijaisia saaha.

Edellä kuvattu aineistonäyte kuvastaa kokonaan uudenlaista asennetta sekä päiväkodin ja perhepäivähoidon väliseen yhteistyöhön että pedagogiseen ohjaukseen. Lastentarhanopettaja näkee perhepäivähoitajan lapsineen kiinteänä osana ryhmän toimintaa ja hahmottaa alueen lapset ja perheet yhteisenä asiakkaana. Nämä ovat niitä tavoitteita, joihin alueellisella toimintakonseptilla viime kädessä pyritään. Nyt on tärkeä miettiä, mitkä ovat avaimet edellisen kaltaisiin tavoitteisiin pääsemiseksi.

Osa esimiehistä on ajatellut, että alueellistamisen kautta pedagogisen ohjauksen vastuu jakaantuisi jotenkin automaattisesti koko henkilöstön väliseksi vuorovaikutukseksi, jolloin esimiehen vastuu pedagogisesta ohjauksesta vähenisi. Alueellistaminen tarjoaakin hyvät mahdollisuuden pedagogisen ohjauksen hajauttamiseen, mutta tämä ei tapahdu ilman yhteistä keskustelua, suunnittelua ja resurssointia.

Nykyisellään alueellisen toimintakonseptin käytäntöjä koskevat aineostonäytteet osoittavat, että yhteistyön toimivuus ja yhteisen kohteen hahmottaminen on henkilöstön (ja osittain myös esimiesten) keskuudessa vielä poikkeuksellista. Yleisempää on ajatella ja toimia vanhaan toimintakonseptiin liittyvän käsikirjoituksen mukaisesti, jossa päiväkotin ja perhepäivähoito ovat selkeästi omia kokonaisuuksia, joita yhdistää vain pakollinen rasite varahoidosta. Ilman yhteisen kohteen ja tarkoituksen hahmottamista henkilöstö kokee vaatimuksen yhteistyön tehostamisesta rasitteena ja päiväkotiin varahoitoon tulevat lapset arjen häiriönä.

”Mää en tiää oikein että miten me niihin tutustutaan ku me ollaan niin vähän niitten kaa niinku tekemisissä sitte pitäs aina kaikennäköisiä yhteisiä juttuja keksiä sitte ku ne on kumminki tavallaan vieraita.” PÄIVÄKODIN TYÖNTEKIJÄ

”Kaikki kävi niinku niin yht’äkkiä että se oli niin että nyt alko tämmönen... ja sit saman tien toiselle puolelle tuli viijeksi viikoksi varahoitolapsia ja sittekö ne on niin pieniä et ku meillähän on täällä kolme vuotta ikäraja suurin piirtein niin sit yht’äkkiä tulee semmosta vuojen vanhaa ni kyllä me oltiin vähän hukassa...Ku meillä on tuokiot sillai suunniteltu että meil on viisvuotiaat omana ryhmänä, kolme-nelivuotiaat omana ryhmänä ...” PÄIVÄKODIN HENKILÖSTÖ

”Ei voi sanoa ettei mitään (yhteistyötä) mutta aika vähän että se yks tavotehan oli sillon alun alkaen että tuota tämmönen yhteistyön kehitys, mutta eihän se itestään kehity, sanotaan vaan että nyt te noitten kans ja te noitten kans. Et sitä ois pitäny suunnitella ja valmistella paljon enemmän ja ja tuota miettiä että mikä se on tavallaan niinkö semmonen kaikkien etu ja lähtökohta.” PÄIVÄHOIDON ESIMIES

Sujuvan yhteistyön ja varahoidon toimivuus edellyttää suunnitelmallista ja tavoitteellista kehittämistä samalla tavalla kuin koko alueellisen toimintakonseptin haltuunotto. Useimmiten tehokkain tapa uuden toimintakonseptin haltuunottoon ja toimintakäytäntöjen uudistamiseen on konkreettisten, uutta konseptia edustavien kokeilujen suunnittelu ja toteuttaminen, joka pitää sisällään myös jatkuvan arvioinnin. Kokeilujen kautta päästään suoraan kiinni arkikäytäntöihin ja uuden ja vanhan yhteentörmäyksiin.

Kotiryhmäkokeilun luonnostelua PERHO-hankkeen Kiimingin pilotissa

PERHO-hankkeen Kiimingin pilotissa on alueellistaminen tapahtunut vasta vuoden 2004 alusta. Uuden mallin käyttöön ottoon vaikutti muun muassa halu tasata päivähoidon esimiesten vastuualueita, irrottaa esimiehet lapsiryhmätyöskentelystä sekä siirtää varahoito päiväkoteihin. PERHO-hankkeeseen liittyneiden muutoslaboratorio®-työkokousten aikana käytiin läpi kunnan päivähoidon kehityshistoriaa ja nykytilan haasteita sekä kirkastettiin niitä tavoitteita ja ongelmia, joita alueelliseen toimintakonseptiin siirtyminen on tuonut mukanaan. Yhtenä keskeisenä ongelmana esimiehet pitivät oman ajankäytön suunnittelemattomuutta, pedagogisen ohjauksen puutteellisuutta sekä eri päivähoitomuotojen välisen yhteistyön ja varahoidon toimimattomuutta. Perhepäivähoito ja päiväkotihoidot ovat olleet koko tähänastisen historiansa ajan selkeästi omia konseptejaan ja yhteistyö on ollut vähäistä.

Alueellistamisen myötä yhteistyökanavia on yritetty avata, mutta raja-aidat ovat vielä selkeästi näkyvissä.

Esimiehillä ja henkilöstöllä oli paljon ideoita ja tavoitteita yhteistyön kehittämiseksi mutta niiden konkretisointi toiminnan tasolle oli jäänyt suurelta osin tekemättä. Alueellisen päivähoiton ihannemallia pohtiessaan esimiehet ja henkilöstö asettivat yhteistyön ja varahoidon kehittämiseksi muun muassa seuraavia tavoitteita:

- yhteiset lapset, henkilöstö, tilat, välineet jne.
- vanhemmat, työntekijät ja luottamusmiehet ovat lopettaneet turhan kinaamisen, mikä päivähoitomuoto on paras. Kaikki ovat hyviä ja niistä valitaan lapsen persoonallisuuden ja perheen tarpeiden mukaan paras vaihtoehto.
- varapaikkaan tutustuttaminen → positiivisuus!
- kaikki perheet tuntevat kaikki hoitajat ja lapsi viedään mielellään hoitoon minne tahansa
- yhteisiä toimintoja (askartelut, laulutuokiot, projektit) päiväkodin ja hoitajien välillä
- luonteva yhteistyö onnistuu
- pphoitajat enemmän mukaan (esim. 1 – 2 lapsen kanssa päiväkotipäivää viettämään)
- vastavuoroisesti päiväkotiväki tutustuu hoitajan työhön kotona
- hoitaja voi tulla milloin vain lapsiryhmänsä kanssa päiväkotiin
- yhteinen suunnittelu ja toiminta varahoitoryhmän kanssa

Seitsemännessä työkokouksessa lähdimme konkreettisesti miettimään, mistä kehittämässä olisi järkevää aloittaa ja mikä olisi mielekäs raami yhteistyölle ja yhteisen kohteen hahmottamiselle. Tällä hetkellä henkilöstö koki yhteistyön tekemisen lähinnä pakotteeksi, johon ei hahmotettu välttämättä järkevää syytä.

Arjen tasolla yhteinen kohde oli helpoimmin hahmotettavissa varahoitolapsen kautta. Perhepäivähoidossa oleva lapsi, jonka varahoitopaikaksi on nimetty päiväkoti, on konkreettisesti kummankin hoitomuodon asiakas ja näin ollen myös työn yhteinen kohde. Nykyisellään varahoidon toimivuuteen liittyi paljon ongelmia. Varahoito oli suunnittelematonta ja päiväkotihenkilöstö koki varahoitoon tulevat lapset pelkästään arkipäivän häiriöinä. Osa perhepäivähoitolaisten vanhemmista ei halunnut viedä lastaan päiväkotiin varahoitoon lainkaan. Kotiryhmäajattelun peruslähtökohdaksi kiteytyi ajatus siitä, että jokainen päiväkotiryhmä nimetään korkeintaan 1 - 2 hoitajan kotiryhmäksi ja samalla hoitajan hoitolaisten varahoitopaikaksi. Sekä hoitaja, kotiryhmän henkilöstö että lapsen vanhemmat tutustuvat toisiinsa heti hoitosuhteen alussa ja laativat yhteisen suunnitelman varahoidosta ja muusta yhteistyöstä. Kotiryhmäkokeiluun liittyvän tehostetun yh-

teistyön ydin tavoitteena on *varahoitolasten hyvinvointi*, mutta sen ympärille kiteytyy myös paljon laajempia tavoitteita ja mahdollisuuksia: Kotiryhmän ja perhepäivähoitajan väliset pedagogiset keskustelut, yhteinen toiminta ja toiminnan suunnittelu, toisen työhön tutustuminen ja arjen rikastuttaminen vieraillemalla puolin ja toisin, perhepäivähoidon pienemmät lapset päiväkodin isojen kummilapsina ym.

Kotiryhmäkokeilu on konkreettinen askel uuden toimintakonseptin mukaiseen päivähoitotyöhön, jonka peruslähtökohtana on alueen päivähoitolapsen ja perheen hahmottaminen yhteisenä asiakkaana. Uuden kohteen haltuunotto edellyttää alueen eri päivähoitomuotojen välille rakentuvaa yhteistä toimintakulttuuria ja työväliseistöä sekä uudenlaisista näkemystä muun muassa pedagogisten käytäntöjen ja osaamisen kehittämistä kasvattajien välisenä dialogina⁶.

Kotiryhmäkokeilu, samoin kuin alueellinen toimintakonsepti kokonaisuudessaan, sisältää paljon mahdollisuuksia, mutta vaatii toteutuakseen asenteiden ja toimintakulttuurin muuttamista puolin ja toisin. Päiväkodin on pohdittava, miten perhepäivähoitajan ja lasten integroituminen ryhmän toimintaan mahdollistuu: onko päiväkodin toimintakulttuuri tarkkoine ikäryhmäkohtaisine toimintasuunnitelmineen liian sulkeutunut vastaan ottamaan perhepäivähoitajan lapsiryhmineen? Onko hoitaja lapsineen rasite vai mahdollisuus? Minkälaista voisi olla yhteistyölle avoimempi toimintakulttuuri?

”..kahdeksaltahan meillä on se aamupala ja kun se saahaan syötyä niin puoliyheksän aikaan...me on niinku tavallaan jaettu ryhmä kahtia että nämä isommat lapset on lähteny toisen hoitajan mukkaan ja nämä pienemmät on sitten jääny toisen kanssa ja sitten meillä on se viikko-ohjelma ja sitä on suurin piirtein sitte noudatettu että esimerkiksi jos on keskiviikko ja askartelupäivä niin jaetaan se ryhmä että toinen ottaa sen vaikka esimerkiksi ne pienemmät ensimmäisenä tekemään...tekemään sen askartelun ja toinen on sitten niitten isompien kanssa tekemässä jotakin muuta ihan jossain muualla... ja perjantaina meillä on tuo sali käytössä jumpassa niin ollaan jaettu se porukka sillä tavalla että joka toinen viikko käy isommat ja joka toinen viikko pienemmät...että kun sitä on aikaa siihen kymmeneen asti että siihen mennessä täytyy olla sitte jo pihalla koska useampina päivinä meillä on sitten näitä osastopalavereita...se on aika tiukka se aamupäivä siinä sitte jo näitten omien kanssa että...ja yheltätoista sitte syömään ja siitä päivälevolle ...
PÄIVÄKODIN TYÖNTEKIJÄ

Perhepäivähoitajan on mietittävä, miten hän voi lapsiryhmänsä kanssa rikastuttaa päiväkodin arkea, mikä on toimiva yhteistyön aste sekä lasten että vanhempien näkökulmasta? Mitä yhteistyöllä on annettavaa puolin ja toisin?

Kiimingissä näitä mahdollisuuksia ja kysymyksiä vasta pohditaan. Konkreettisia tuloksia uudenlaisesta toiminnasta saadaan vielä tämän kevään aikana. Tulokset raportoidaan PERHO-hankkeen loppuraportissa joka ilmestyy vuoden 2006 lopussa.

---

⁶ Ks. myös luku 3

Lähteet

Engeström Y (1987) Learning by expanding: An activity-theoretical approach to developmental research. Roeinta-Konsultit, Helsinki.

Engeström Y (1995) Kehittävä työntutkimus. Perusteita, tuloksia ja haasteita. 3. painos. Hallinnon kehittämiskeskus, Helsinki.

Koli A (2005) Työtoiminnan häiriöt ja ristiriitaiset toiminnan logiikat ammatinopettajien työssä. Konsepti -toimintakonseptin uudistajien verkkolehti 1 / 2005. [Viitattu 20.2.2006]. http://www.muutoslaboratorio.fi/files/Tyotoiminnan_hairiot_jaristiriitaiset_toiminnan_logiikat_ammatinopettajien_tyossa.pdf

Lastentarhanopettajaliitto (2004) (toim.) Päiväkodin johtaja on monitaituri. Kurkistus päiväkodin johtajien työn arkeen. Erweko Painotuote Oy.

Launis K & Pihlaja J (2005) Työhyvinvointi ja toimintakonseptien muutos. Konsepti –toimintakonseptin uudistajien verkkolehti 1 / 2005. [Viitattu 20.2.2006]. http://www.muutoslaboratorio.fi/files/Tyohyvinvointi_ja_toimintakonseptien_muutokset.pdf

Mäkitalo J (2005a) Työhyvinvointia työtä kehittämällä –kysymyksiä perhepäivähoidolle. Teoksessa: S. Parrila (toim.) Villistä valvottuun, valvotusta ohjattuun. Perhepäivähoidon ohjauksen historia ja nykytilan haasteet. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:4.

Mäkitalo J (2005b) Work-related well-being in the transformation of nursing home work. Oulun yliopisto. Lääketieteellinen tiedekunta. Acta Universitatis Ouluensis Medica D 837

Mäkitalo J (2001) Mitä on työhön liittyvä hyvinvointi? Teoksessa: E. Paso, J. Mäkitalo & J. Palonen (toim.) Viimeinen tykykirja? Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus & Tapiola. Helsinki: Art Prin Oy.

Parrila S (toim.) (2005) Villistä valvottuun, valvotusta ohjattuun - Perhepäivähoidon ohjauksen historia ja nykytilan haasteet. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:4

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2003) Stakes oppaita 56. Gummerus, Saarijärvi.

Virkkunen J (2004) Toimintakonseptin osallistava kehittäminen -tekijät mukaan uudistamistyöhön. Konsepti -toimintakonseptin uudistajien verkkolehti 1 / 2004. [Viitattu 20.2.2006]. http://www.muutoslaboratorio.fi/files/Toimintakonseptin_osallistava_kehittaminen.pdf

3 Pedagogiikan johtaminen 2000-luvulla

Sanna Parrila, projektipäällikkö, Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus
Leena Vähänen, kuntoutustutkija, Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus

Johdanto - pedagogisesta ohjauksesta pedagogiikan johtamiseen

Alueelliseen, eri päivähoitomuotojen yhtenäisyyttä korostavaan toimintakonseptiin siirtyminen on asettanut kyseenalaiseksi paitsi vanhan konseptin⁷ toimintakäytännöt, myös siihen sisältyvän käsitteistön. Erityisesti pedagogisen ohjauksen käsite on saanut viime aikoina osakseen kritiikkiä. Osa päivähoidon esimiehistä on sitä mieltä, että *pedagogisesta ohjauksesta* ei pitäisi puhua enää lainkaan, ainoa oikea käsite on *pedagoginen johtajuus*. Osa taas väittää, että pedagogisen johtajuuden käsite on täysin vanhentunut ja meidän pitäisi puhua paremminkin *pedagogiikan johtamisesta*. Tämänkaltainen käsitteellinen monimuotoistuminen on tyypillinen merkki muutoksesta.

Pedagoginen ohjaus on kytkeytynyt käsitteenä alun perin puhtaasti perhepäivähoitoon ja pedagoginen johtajuus päiväkotikontekstiin. Hoitomuotojen lähentyessä toisiaan jaetun esimiehisyyden kautta on syntynyt tarve yhteisen käsitteistön rakentamiseen. Ennen yhteisen käsitteistön rakentamista on kuitenkin tärkeä pohtia, mitä merkityksiä perinteiset käsitteet pitävät sisällään: miksi perhepäivähoidossa on koko historiansa ajan käytetty käsitettä ohjaus ja päiväkodeissa käsitettä johtajuus? Minkä oletetaan muuttuvan jos käsitteet yhdistetään esimerkiksi termin pedagogiikan johtaminen alle?

Perhepäivähoidossa ohjaus -käsitteen synnyllä on suhteellisen selkeä historiallinen perusta. Päivähoitolaissa 1973 perhepäivähoito nostettiin tasavertaiseksi hoitomuodoksi päiväkotihoidon rinnalle, mutta perhepäivähoitajille ei asetettu koulutuksellisia pätevyysvaatimuksia. Perhepäivähoidon ohjaajan katsottiin ohjaustoimintansa kautta pätevöittävän hoitajat työhönsä ja varmistavan perhepäivähoitajan työn ammatillisen laadun. Tästä näkökulmasta pedagogisen ohjauksen käsitteellinen alkuperä yhdistyy koulumaa-ilmaan ja siellä tapahtuvaan opiskelijoiden ohjaamiseen (ks. Parrila 2005). Perhepäivähoitaja hahmotettiin ikään kuin opiskelijana, jonka ammatillista osaamista perhepäivähoidon ohjaaja tukee ja ohjaa suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti. Ajatukseen kytkeytyy käänteisesti myös käsitys siitä, että perhepäivähoitaja ei ole pätevä työhönsä ilman siihen valmistavaa ohjausprosessia.

Tänä päivänä edellä kuvattuun rinnastukseen sisältyy kuitenkin ristiriitaisuuksia. Perhepäivähoitajan ammattiin on vuodesta 2000 asti ollut oma koulutusväylänsä, perhepäivähoitajan ammattitutkinto, jonka suorittaa yhä useampi jo työssä oleva tai työtään aloitteleva perhepäivähoitaja. Ohjaajan ei enää tarvitse pätevöittää hoitajaa työhönsä, vaan ammatillinen pätevyys syntyy koulutuksen ja siihen sisältyvän työharjoittelun kautta.

---

⁷ Ks. tarkemmin luku 2 Alueellistaminen päivähoidon esimiestyön muutoksena – mistä mihin ollaan menossa ja millä edellytyksin

Ammatillisen osaamisen jatkuva kehittäminen kuuluu kuitenkin edelleen ohjauksen ydintehtäviin. Toinen ristiriita liittyy ohjaus -käsitteen ekspertti-noviisi asetelmaan. Ohjaussuhteessa ohjaaja edustaa yleensä alan vahvaa asiantuntijuutta (ekspertti), jota hän pyrkii välittämään aloittelijalle (noviisi). Perhepäivähoidossa ohjaussuhde on monimutkaisempi. Perhepäivähoitajalla saattaa olla lähes kolmenkymmenen vuoden työkokemus takanaan, eikä häntä voida perustellusti kutsua noviisiksi suhteessa omaan työhönsä. Toisaalta perhepäivähoidon ohjaajan varhaiskasvatuksellisessa tietämyksessä ja osaamisessa voi olla selkeitä puutteita, mikä puolestaan vaikeuttaa hänen roolinsa hahmottamista eksperttinä suhteessa perhepäivähoitajan työhön (ks. myös Parrila 2005).

Päiväkotihenkilöstöön pedagogisen ohjauksen termi istuu edellisiin tulkintoihin liittyen vielä huonommin. Päiväkotihenkilöstön ammatillisesta pätevyydestä on säädetty päivähoitoasetuksessa (Asetus lasten päivähoitosta 239/1973, 7 §). Johtajan tehtävänä ei ole pedagogisen johtajuuden kautta pätevoittää henkilöstöä työhönsä, vaan saada erilaisen ammatillisen koulutuksen omaava henkilöstö toimimaan yhteisten periaatteiden ja tavoitteiden suunnassa sekä kehittämään osaamistaan kollektiivisesti. Sama tavoite ja lähtökohta sopii tänä päivänä myös perhepäivähoitajien pedagogiseen ohjaamiseen. Onko siis aika puhua pedagogiikan johtamisesta ja millä tavalla se muuttaa johtajan/ohjaajan roolia? Onko pedagogisen ohjauksen -käsite kokonaan käyttökelvoton, vai voidaanko sitä tulkita uudesta perspektiivistä?

Toimiva vuorovaikutus pedagogiikan johtamisen lähtökohtana

Päivähoidon johtajuutta leimaa yhä enenevässä määrin paitsi eri päivähoitomuotojen yhtäaikainen johtaminen, myös johdettavien yksiköiden fyysinen erillisuus ja henkilöstön koulutustaustojen kirjavuus. Nämä asettavat uudenlaisia haasteita johtajuudelle. Johtamisen keskeisiä onnistumisen edellytyksiä on toimiva vuorovaikutus ja viestintä, kokonaisuuden hallinta ja eri päivähoitomuotojen ja yksiköiden henkilöstön sitouttaminen ja motivoiminen toimimaan yhdessä. Johtajan rooli on muuttunut kaiken tietävästä pedagogisesta ohjaajasta ja/tai johtajasta seremoniamestariksi, jonka tavoitteena on saada henkilöstö ja lasten vanhemmat hyödyntämään osaamistaan ja yhdistämään voimavaroja parhaan mahdollisen tuloksen saavuttamiseksi. Pedagogisen johtamisen keskeisenä kohteena on osaamisen johtaminen ja henkilöstön työssä oppimisen prosessien tukeminen (vrt. Karila 2004). Johtaja johtaa pedagogiikkaa, jonka ydinosaaminen on henkilöstöllä ja lasten vanhemmilla. Pedagoginen asiantuntijuus ja yhteiset toimintalinjat rakentuvat henkilöstön, johtajan ja asiakkaiden välisenä vuorovaikutuksena. Pedagogiikan johtajan on tärkeää hahmottaa ennen kaikkea ne vuorovaikutukselliset tasot ja kanavat, joiden kautta varhaiskasvatuksen pedagogiset toimintalinjat rakentuvat.

Oleellista pedagogiikan johtamisessa 2000-luvulla on käsitys tiedosta vuorovaikutuksen kautta syntyvänä virtana. Tieto ei ole pysyvä varanto, josta sitä voidaan jakaa, vaan dynaaminen ja muuttuva, yhteisen keskustelun kautta syntyvä. Jokaisessa vuorovaikutustilanteessa, jossa kaksi tai useampi ihminen kohtaa ja keskustelee luodaan uutta tietoa ja uudenlaisia näkökulmia. Johtajan tehtävänä on ennen kaikkea *järjestää mahdollisuuksia näille kohtaamisille ja niissä syntyvän tiedon ja näkökulmien kokoamiselle ja reflektoinnille*. Kohtaamisten kautta on mahdollista luoda yhteinen kasvatuskulttuuri, toimintaperiaatteet ja perusta kasvatuskumppanuudelle (vrt. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, Stakes 2003).

Pedagoginen ohjaus kasvattajien välisenä vuoropuheluna

Johtajan roolin muuttuminen pedagogiikan johtajaksi edellyttää uudenlaista perspektiiviä myös pedagogisen ohjauksen toteuttamiseen ja käsitteellistämiseen. Ohjauksen perinteinen asetelma, jossa expertti ohjaa noviisia ei ole enää tarkoituksenmukainen. Ohjaustapahtuma on nähtävä paremminkin vastavuoroisena ammatillisen kasvun menetelmänä, jonka tavoitteena on molemminpuolinen oppiminen. Myös ohjausteorioiden ja menetelmien kehittäminen on kulkenut viime vuosina tähän suuntaan. Ohjaussuhteessa korostetaan luottamuksellisuutta, tasavertaisuutta ja molemmin puolista oppimista. Ohjauksen tavoitteena on parantaa sekä ohjattavan että ohjaajan kykyä esiin tulevien ongelmien hallintaan ja oman työn positiiviseen kehittämiseen (esim. Ojanen 2003).

Pedagoginen ohjaus kasvattajien välisenä vuorovaikutuksena - pedagogisena vuoropuheluna - sisältää ajatuksen siitä, että osallistujien roolit voivat vaihdella vuoropuhelun aikana ja niiden välillä ohjattavasta ohjaajaksi ja päinvastoin. Pedagogisen vuoropuhelun tavoitteena on kuitenkin aina sekä ohjattavan että ohjaajan ammattitaidon ja ammatillisen kasvun parantaminen. Ihanteellisimmillaan vuoropuhelu liikkuu kunkin osallistujan lähikehityksen vyöhykkeellä ja vie sitä kautta oppimista eteenpäin. Yhteisen keskustelun tuloksena syntyy uudenlaista ymmärrystä, jota kukaan osallistujista ei olisi yksin pystynyt luomaan (Vygotsy 1978).

Vygotskyn (1978) lähikehityksen vyöhyke -käsitteeseen sisältyy näkemys siitä, että kaikki ihmisen korkeammat henkiset toiminnot näyttäytyvät kaksi kertaa: ensin vuorovaikutuksellisissa tilanteissa toisten (osaavampien tai eri näkökulmaa edustavien) kanssa ja vasta sen jälkeen itsenäisenä toimintana. Ammatillisen kasvun kannalta lähikehityksen alueella liikkuminen on ensiarvoisen tärkeää: riittävän vuorovaikutuksen ja vuoropuhelun avulla on mahdollista avata kaikkien osallistujien lähikehitystä ja saada aikaan oppimista. Vuorovaikutuksen ydin on dialogisessa osallistumisessa, jossa jokainen osallistuja tuo yhteiseen pohdintaan omat ammatilliset näkökulmansa. Erilaisten näkökulmien reflektointi ja yhteinen työstäminen avaavat paitsi henkilökohtaista – myös tiimin yhteistä lähikehitystä.

Varhaiskasvatuksen pedagogiikan johtajan tehtävänä on varmistaa, että kaikilla toimijoilla on mahdollisuus sellaiseen dialogiseen vuorovaikutukseen, joka mahdollistaa henkilökohtaisesti mielekkään ammatillisen kasvun ja tarjoaa haastetta oman ymmärryksen uudelleen rakentamiseen. Jos esimerkiksi lastentarhanopettaja ja perhepäivähoidtaja käyvät ammatillista vuoropuhelua keskenään, molemmat voivat avata toistensa lähikehitystä tuomalla keskusteluun oman osaamisensa ja kontekstinsa kautta rakentuvia näkökulmia ja kyseenalaistamisia. Lastentarhanopettaja voi avata perhepäivähoitajan lähikehityksen vyöhykettä tuomalla keskusteluun oman koulutuksensa ja päiväkotityön kautta rakentunutta pedagogista tietämystä ja asioita, joita perhepäivähoitaja ei välttämättä muuten tulisi pohtineeksi. Perhepäivähoitaja voi puolestaan avata lastentarhanopettajan lähikehitystä rikastuttamalla keskustelua perhepäivähoitotyöhön liittyvän kokemuksen ja osaamisen kautta. Tärkeää on kuitenkin huomioida se, että lastentarhanopettajan pedagoginen asiantuntijuus ei välttämättä vahvistu pelkästään perhepäivähoitajan kanssa käydyssä pedagogisen vuoropuhelun kautta, vaan hän tarvitsee ammatillisen kasvun tueksi myös keskustelukanavia, joissa pohditaan syvemmin nimenomaan päiväkotipedagogiikkaan liittyviä kysymyksiä. Vastaavasti perhepäivähoitajan ammatillinen osaaminen ei kehity pelkästään lastentarhanopettajan kanssa käytyjen keskustelujen

kautta, vaan hän tarvitsee myös omaan ydinsaamiseen liittyviä vuorovaikutuskanavia.

Pedagogiikan johtajalla tulee olla kokonais käsitys siitä, millä keinoin kunkin työntekijän ammatillista osaamista viedään suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti eteenpäin ja miten jokaisen henkilökohtainen osaaminen saadaan parhaiten hyödynnettyä henkilöstön välisessä pedagogisessa vuoropuhelussa.

Pedagoginen muutos edellyttää peilejä arkityön tarkasteluun

Pedagogisen vuoropuhelun yhtenä keskeisimpänä tavoitteena on lisätä osallistujien tietoisuutta kasvatustapahtumaan vaikuttavista tekijöistä, omista kasvatuskäytännöistä ja toimintamalleista sekä pedagogisen päätöksen teon ja valintojen taustoista: *miten toimin ja miksi toimin kuten toimin*. Tietoisuuden lisääminen edellyttää vuoropuhelun kytke mistä arjen kasvatustilanteisiin ja niiden näkyväksi tekemiseen. Pedagogisen muutoksen esteenä on usein se, että luulemme tekevämme toisin kuin todellisuudessa teemme (ks. esim. Parrila 1995). Tämän harhan poistamiseksi tarvitsemme konkreettisia peilejä, joiden kautta voimme rohkeasti tarkastella arkikäytäntöjämme ja tutkia, toimimmeko todella niin kuin kuvittelemme toimivamme.

Peilinä voi toimia esimerkiksi konkreettinen havainnointiaineisto kunkin kasvattajan työstä ja työkäytännöistä. Havainnointiaineiston kerääjäksi soveltuu pedagogiikan johtajan ohella (tai jopa paremmin) myös henkilöstö: perhepäivähoitajan työpäivää ja työkäytäntöjä voi havainnoida esimerkiksi joku oman kotiryhmän⁸ henkilöstöstä ja vastaavasti perhepäivähoitaja voi ottaa havainnoijan roolin suhteessa oman kotiryhmänsä toimintaan. Tämä edellyttää kuitenkin luottamuksellista ja avointa suhdetta oman työn kehittämiseen ja arviointiin. Peruslähtökohtana on yhteinen käsitys siitä, ettei kenenkään työtä arvostella, vaan pyrkimyksenä on yhdessä analysoida, mistä työkäytännöt kertovat ja miten työtä voidaan yhdessä kehittää. Tämän kaltainen pedagoginen vuorovaikutus ja työn kehittäminen on päivähoitossa vielä suhteellisen uutta. Henkilöstö saattaa suhtautua hyvinkin varauksellisesti ajatukseen siitä, että joku tulee havainnoimaan hänen työkäytäntöjään. Arkikäytäntöjen havainnointi on kuitenkin lähes ainoa keino esimerkiksi vasun⁹ toteutumisen arviointiin ja pedagogisten käytäntöjen kehittämiseen vasun suunnassa.

Perhepäivähoitajat ovat tottuneet vähäisessä määrin tämän kaltaiseen työtapaan ohjaajien suorittamien kotikäyntien muodossa. Tosin niiltäkin on yleensä puuttunut selkeä struktuuri ja tavoite (Parrila 2005). Perho -hankkeen aikana on kokeiltu strukturoidumpaa työkäytäntöjen havainnointia, arviointia ja kehittämistä Leikki lapselle luontaisena tapana toimia teemaan kytkeytyen¹⁰. Kokeiluun sisältyi hoitajan itsensä suorittama havainnointi, esimiehen suorittama havainnointi ja yhteinen palautekeskustelu. Tähänastisen palautteen perusteella hoitajat kokevat ohjaajan tekemän kotikäynnin ja yhteisen palautekeskustelun myönteisenä, mutta hoitajan itsensä suorittaman arvioinnin ja ha-

⁸ Ks. luku 2 kappale ”Kotiryhmäkokeilun luonnostelua Perho -hankkeen Kiimingin pilotissa”

⁹ Vasulla viitataan tässä yhteydessä sekä valtakunnalliseen varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin (Stakes 2003) että kunnallisiin, yksikkökohtaisiin ja lapsen vasuihin

¹⁰ Työväline esitelty kokonaisuudessaan tämän julkaisun liitteenä 1, kokeilu esitellään luvussa 4

vainnoinnin vaikeana. Vaikeuksia tuottaa ennen kaikkea havaintojen tuottaminen kirjalliseen muotoon. Vastaavaa työvälinettä voidaan soveltaa pienin sisällöllisin tarkennuksin myös ryhmäperhepäivähoitoon ja päiväkoteihin.

Pohdinta - onko henkilöstö valmis pedagogiikan johtamiseen

Tärkeä pohdinnan aihe pedagogiikan johtamisessa ja sen menetelmien kehittämisessä on kysymys henkilöstön itseohjautuvuuden asteesta ja valmiudesta ottaa kollektiivista vastuuta pedagogisen osaamisen jatkuvasta kehittämisestä. Henkilöstön moninainen koulutustausta asettaa omat haasteensa sekä itseohjautuvuudelle että kollektiiviselle vastuunotolle. Samoin eri päivähoitomuotojen ja ammattiryhmien väliset raja-aidat, jotka ovat perinteisesti hiertäneet henkilöstön välisiä suhteita.

Muutoksen eteenpäin vieminen ja haltuunotto vaatii johtajalta kykyä pitkäjänteiseen, tavoitteelliseen ja suunnitelmalliseen kehittämistoiminnan johtamiseen, jossa henkilöstön osallistumisella on keskeinen merkitys. Kehittämismotivaatio syntyy nykyisten toimintakäytäntöjen yhteisellä tutkimisella, olemassa olevien ongelmien näkyväksi tekemisellä ja ratkaisujen hakemisella. Muutos edellyttää myös konkreettista toisin tekemistä; uusien työkäytäntöjen kokeilemistä ja arviointia.

Perho-hankkeen Kiimingin pilotin kaikkien viiden kokeilun punaisena lankana on alueellisen toimintakonseptin edelleen kehittäminen, jossa keskeistä on näkemys pedagogisesta ohjauksesta kasvattajien välisenä dialogina. Kokeilujen kautta haetaan muun muassa mahdollisuuksia hyödyntää lasten vasuja tiiviimmin kotiryhmän¹¹ ja perhepäivähoitajien välisten kasvatuskeskustelujen ja kotikäyntien perustana, kokeillaan perhepäivähoitolaisten viisikkojen tekoa kotiryhmän lastentarhanopettajan suorittamana, kehitellään toimivampaa tiedonkulkua ja keskustelukanavia kotiryhmän, perhepäivähoitajan ja lasten vanhempien välille, suunnitellaan yhteistä toimintaa jne. Kokeilujen onnistuminen edellyttää paitsi uudenlaisten työvälineiden kehittämistä myös huomion kiinnittämistä työnjaon toimivuuteen ja uusien toimintamuotojen ajalliseen resurssointiin: Miten mahdollistetaan lastentarhanopettajan irtaantuminen omasta lapsiryhmästä kotikäyntien ajaksi? Milloin ja miten mahdollistuu kotiryhmän ja perhepäivähoitajien välinen pedagoginen keskustelu? Kuka vastaa perhepäivähoitajan ja kotiryhmän lapsista tuona aikana? Näiden kysymysten ratkaiseminen kuuluu kaikki pedagogiikan johtamisen ytimeen.

Lähteet

Asetus lasten päivähoidosta 239/1973

Karila K (2004) Monimuotoistuva työ haaste päiväkodin johtajalle. Teoksessa: Lastentarhanopettajaliitto (2004) (toim.) Päiväkodin johtaja on monitaituri. Kurkistus päiväkodin johtajien työn arkeen. Erweko Painotuote Oy.

Ojanen S (2003) Ohjauksesta oivallukseen -ohjausteorian kehittelyä. Teoksessa: R. Silkelä. Tutkimuksia opetusharjoittelun ohjauksesta. Suomen harjoittelukoulujen vuosikirja No: 1. Joensuu yliopistopaino.

---

¹¹ Ks. luku 2

Parrila S (toim.) (2005) Villistä valvottuun, valvotusta ohjattuun - Perhepäivähoidon ohjauksen historia ja nykytilan haasteet. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:4. Yliopistopaino, Helsinki.

Parrila-Haapakoski S (1995) Varhaiskasvatuksen suunnittelu. Pro-gradu tutkielma. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2003) Stakes oppaita 56. Gummerus, Saarijärvi.

4 Perhepäivähoidon ohjauksen kehittämismahdollisuuksien ha- kemisessä - katsaus Espoon pilottiin

Sanna Parrila, projektipäällikkö, Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus

Johdanto

Espoo valittiin PERHO-hankkeen yhdeksi pilotiksi keväällä 2004. Espoon kanssa on toteutettu muutoslaboratorio® -työskentelyyn perustuva kehittämishanke vuoden 2005 aikana. *Hankkeen tavoitteena oli konkreettisten ohjauksen kehitysmahdollisuuksien ha-
keminen ja kokeilu Espoon perhepäivähoidon ohjauksessa.* Muutoslaboratorio® -
työskentelyyn sisältyi yhdeksän työkokousta kevään 2005 aikana ja kolme työkokousta
syksyllä 2005 sekä kaksi kuntatason yhteistä seminaaria, joista viimeisin pidettiin maa-
liskuussa 2006.

Tässä artikkelissa kuvataan tiivistetysti Espoon muutoslaboratorio® -hankkeen ana-
lyysivaiheen tulokset, niiden pohjalta syntyneet kehittämiskokeilut sekä kokeilujen tä-
män hetkiset tulokset ja jatkosuunnitelmat. Artikkelin sisältö pohjautuu alkuosaltaan
pääosin Espoon muutoslaboratorio® -hanketta koskevaan väliraporttiin (Parrila & Pih-
laja 2005). Lopullinen raportointi Espoon muutoslaboratorio® -hankkeen kokeilujen
tuloksista tapahtuu PERHO -hankkeen loppuraportissa, joka julkaistaan vuoden 2006
lopussa. Kaikki kolme Espoon muutoslaboratorio® -hankkeen yhteydessä syntyneitä
kokeilua jatkuvat vielä kevään 2006 ajan vaikka varsinainen PERHO-hankkeeseen si-
sällynyt muutoslaboratorio®-työskentely päättyikin marraskuussa 2005.

Artikkelia lukiessa on hyvä muistaa, että siihen sisältyvä kuvaus Espoon perhepäivähoi-
don ohjauksen historiasta ja nykytilan haasteista ei perustu yhteen faktiseen totuuteen,
vaan muutoslaboratorioon osallistuneiden esimiesten ja henkilöstön tulkintaan todelli-
suudesta. Historiaa rakennettiin työkokouksissa yhteisen muistelun ja erilaisten doku-
menttien avulla. Nykytilasta luotiin kuvaa ohjaajan ja hoitajan arkityöstä kerättyjen ai-
neistonäytteiden ja niiden pohjalta käytyjen keskustelujen kautta sekä kehittävään työn-
tutkimukseen liittyvien teoreettisten jäsenysten avulla. Lukijan tehtäväksi jää reflek-
toida analyysin tuloksia kriittisesti ja rakentaa niistä oma tulkintansa. Lukijan on myös
tärkeä arvioida, vastaavatko hankkeen aikana syntyneet kehittämiskokeilut niihin haas-
teisiin, joita ohjauksen kentällä tällä hetkellä ilmenee laajemminkin.

PERHO-hankkeen eteneminen Espoossa

Hankkeesta tiedottaminen ja osallistujien valinta: Hankkeeseen liittyen pidettiin koko
Espoon perhepäivähoitohenkilöstölle suunnattu informaatiotilaisuus 23.8.2004. Tilai-
suudessa esiteltiin muutoslaboratorio®-menetelmä¹² hankkeessa käytettävänä kehittä-

---

¹² Ks. lisää muun muassa www.muutoslaboratorio.fi

mismenetelmänä, hankkeen aikataulu ja tavoitteet sekä pyydettiin halukkaita perhepäivähoitajia ja perhepäivähoidon ohjaajia ilmoittautumaan hankkeeseen. Toivomuksena oli, että hankkeeseen saadaan mukaan sekä ohjaajia että hoitajia. Hankkeeseen ilmoitettiin neljä ohjaajaa ja heiltä kultakin 1 - 2 hoitajaa. Lisäksi hankkeeseen päätettiin osallistaa Espoon kaupungin perhepäivähoidon koordinoitiryhmä, johon kuuluu kymmenen henkilöä. Muutoslaboratorion osallistujamääräksi vahvistui 20 henkilöä. Alueellisesti muutoslaboratoriossa oli edustettuna kaikki viisi Espoon päivähoitojen palvelukeskusta.

Ennakoaineistonkeruu kohteesta: Tutkija keräsi etnografista aineistoa ohjaajien ja hoitajien työstä syys-lokakuussa 2004 seuraamalla yhden työpäivän ajan kolmea ohjaajaa ja heidän alaisuudessaan toimivaa kolmea hoitajaa. Kohteeseen perehtyminen tapahtui myös kuntakohtaisten dokumenttien kautta.

Työkokoukset: Elokuuhun 2005 mennessä pidettiin yhdeksän työkokousta, jotka olivat pituudeltaan kaksi tai kolme tuntia. Viiden ensimmäisen työkokouksen tavoitteena oli luoda kuva Espoon perhepäivähoidon ohjauksen historiasta, nykytilan haasteista ja lähikehityksen suunnasta. Työkokousten välillä osallistujat tekivät erilaisia välitehtäviä ja keräsivät lisäaineistoa sekä ohjauksen historiasta että nykytilasta. Kuudennessa työkokouksessa 30.3.05 ideoitii ja suunniteltiin mahdollisia kehittämiskokeiluja, joita tarkennettiin ja konkretisoitiin kokeilujen tasolle 7 - 9 työkokouksissa. Kokeiluja ja niiden laajentamismahdollisuuksia koko Espoon alueelle ideoitii eteenpäin päivähoitojen esimiehille suunnatussa yhteisessä seminaarissa 25.8.2005.

Analyysivaiheen tuloksia – Espoon perhepäivähoidon ohjauksen historia ja nykytilan haasteet

Perhepäivähoidon ohjauksen historia voidaan muutoslaboratoriossa käsitellyn aineiston perusteella jakaa Espoossa kahteen erilliseen kehityssykliin. Ensimmäinen kehityssykli (kuvio 1) kuvastaa ohjatun perhepäivähoidon syntyä ja vakiintumista vuosien 1970 - 1987 välillä. Toinen sykli kuvaa ohjauksen kehitystä vuodesta 1987 tähän päivään (kuvio 2). Ohjatun perhepäivähoidon syntyä ja vakiintumista kuvaavassa syklissä (kuvio 1) näkyy oikealla puolella perhepäivähoidon yleinen kehitys Suomessa¹³ ja vasemmalla puolella ohjatun perhepäivähoidon kehittyminen Espoossa vuodesta 1970 eteenpäin.

---

¹³ perhepäivähoidon ohjauksen historiaa ja nykytilan haasteita yleisellä tasolla on kuvattu tarkemmin julkaisussa Parrila (2005).

5) Uuden käytännön arviointi ja vakiinnuttaminen

- kunnallisen perhepäivähoidon voimakas määrällinen ja sisällöllinen kasvu ja kehitys **vuosina 1972 -1986**

- ohjaajiksi varhaiskasvatuksen ammattilaisia
- päivähoiton laaturyhmä ja kasvatus toiminnan ohjaajien virat perustettiin
- aktiivisen kehittämisen aikaa, ”ohjaus oli kivaa”, kollegiaalinen yhteistyö
toimi: **yksi yhtenäinen perhepäivähoito**

- uusia ohjauksen muotoja: Päiväperhonen, virikemonisteet, korttelikokoukset, leikkivälinelainaamo jne.

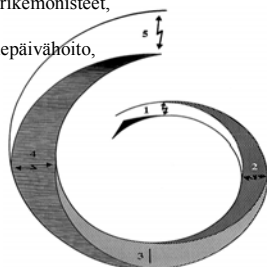
- uusia perhepäivähoidon muotoja: kolmiperhepäivähoito, ryhmäperhepäivähoito

- hoitajia koulutettiin aktiivisesti

- ohjaajien työn kuvan laajeneminen ?
- alueellistamiskehitys alkaa
- kasvatuskäsitys muuttuu

4) Käytännön muuttaminen

- aluksi ohjaus lastensuojelutarkkaajien työtä
- Espoon ensimmäiset perhepäivähoidon ohjaajan vakanssit vuonna 1971 -72?
- ensimmäinen viranomaiskirje ohjatuista perhepäivähoidosta 1971
- päivähoitolaki 1973 selkiytti asemaa hallinnollisesti ja käsitteellisesti: ohjattu kunnallista, valvottu yksityistä

Uuden ratkaisun käyttöönotto

- kunnallisesti organisoidun perhepäivähoidon alku
Espoossa vuonna 1970

1) Kehittämistarpeen viriäminen

- teollistuminen ja naisten työssäkäynnin voimakas lisääntyminen 1950 -luvulta lähtien
- päivähoiton tarpeen määrällinen kasvu
- ”villin perhepäivähoidon” epäkohdat ja kontrolloimattomuus

2) Vanhan toimintatavan umpikuja/ kriisiytyminen

- kunnilla ei resursseja lisätä seimi - ja lastentarhapaikkoja tarvetta vastaavasti
- hyvinvointivaltiollinen kehitys: vaade päivähoitopalvelujen yhteiskunnan mallistamisesta

3) Uuden ratkaisun etsiminen

- mallin etsiminen Ruotsista jossa perhepäivähoito kunnallisena jo vuodesta 1940
- MLL järjesti ensimmäiset perhepäivähoidon neuvottelupäivät 1964
- 1966 MLL aloitti ohjatun perhepäivähoidon
- kokeilun Helsingissä
- ensimmäinen kunnallisesti organisoitu perhepäivähoito kokeilu Kotkassa 1966

ESPOON PAIKALLIS HISTORIAA

YLEISTÄ OHJATUN PERHEPÄIVÄHOIDON HISTORIAA

Kuvio 2. Kunnallisen (ohjatun) perhepäivähoidon synty ja vakiintuminen Espoossa 1970 - 1986

Kunnallisesti ohjattu perhepäivähoito oli Espoossa 1970-luvun alussa hallinnollisesti osa lastensuojelua. Lastensuojelun sosiaalitarikkaaja kirjasi hoidossa olevat lapset ja terveydenhoitaja tarkasti perhepäivähoitokodin. Ohjauksessa korostui alkuvaiheessaan valvonnan ja kontrollin ulottuvuus, joka selittyy osaltaan lastensuojelullisesta taustasta. Toisaalta kontrollin ulottuvuus oli nähtävissä koko päivähoiton kentällä. Ohjauksessa kiinnitettiin huomio lähinnä kodin ulkoisiin olosuhteisiin kuten puhtauteen ja turvallisuuteen sekä hoitajan ”sopivuuteen” perhepäivähoitajan työhön.

”1970 luvun alussa ei huonoa omaatuntoa ohjauksen sisällön suhteen koska ei ollut taivote ja vaatimusasiakirjojakaan, ei puhuttu pedagogisesta ohjauksesta”

Ohjauksen historiaa ei ollut, mutta sitä luotiin aktiivisesti. Espoon ensimmäinen perhepäivähoidon ohjaajan vakanssi perustettiin vuonna 1972. Vuoden 1973 päivähoitolaki selkiytti perhepäivähoidon asemaa ja perhepäivähoito lähti voimakkaaseen määrälliseen kasvuun. Ohjaajia ja hoitajia palkattiin lisää ja ohjaustyön varhaispedagoginen ote lisääntyi. Perhepäivähoidon sisältöä ohjattiin erilaisin teema- ja virikemonistein sekä perhepäivähoidolle suunnatun *Päiväperhonen*-ammattilehden avulla. Korttelikokoukset aloitettiin ja perhepäivähoitajia kurssitettiin työväenopiston aluksi 100 tunnin ja myöhemmin 150 tunnin laajuisilla kursseilla. Perhepäivähoidon sisältöä rikastutettiin erilaisilla yhteisillä retkillä ja tapahtumilla, joihin myös ohjaaja osallistui. Ohjauksen mallia haettiin paljolti tuon ajan päiväkotipedagogiikasta, jossa korostui kasvattajan aktiivinen rooli toiminnan suunnittelijana ja organisoijana. Päiväperhonen-lehdissä julkaistiin erilaisia askartelu- ja toimintavinkkejä perhepäivähoidon toiminnan monipuolistamiseksi.

Ohjaajat kuvaavat tuon ajan rooliaan lähinnä ”leikkitäninä”, joka laati leikki- ja askarte-
luohjeita, toi hoitajille leikkivälineitä ja leikkitti lapsia.

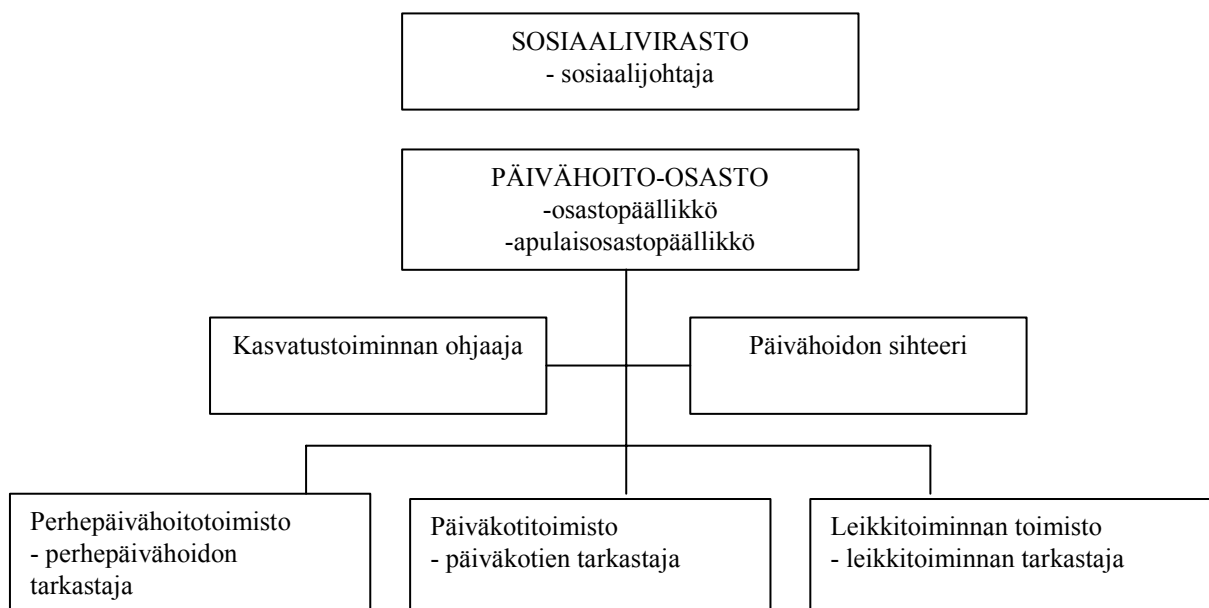
Vuoden 1976 Päiväperhonen lehdessä ohjaajan roolia kuvataan seuraavasti:

Ohjaaja on lähinnä:

- sovittelija
- virikkeitä antava hahmo
- täytöntöönpaneva hahmo
- teemaviikkojen vetäjä ja suunnittelija
- vie virikkeitä, ideoita, konkreettisia neuvoja
- tiedottaja
- neuvoa antava hahmo
- kuuntelija
- innostava
- on käytettävissä retkille ja juhliin

1980-lukua ohjaajat kuvaavat aktiivisen kehittämisen ajanjaksoksi. Päivähoidossa oli
meneillään paljon eri kehittämisprojekteja ja päivähoiton oma laaturyhmä vastasi sisäl-
lön kehittämisestä. Yhteistyö eri päivähoitomuotojen välillä oli vähäistä, mutta hoito-
muotojen sisällä aktiivista.

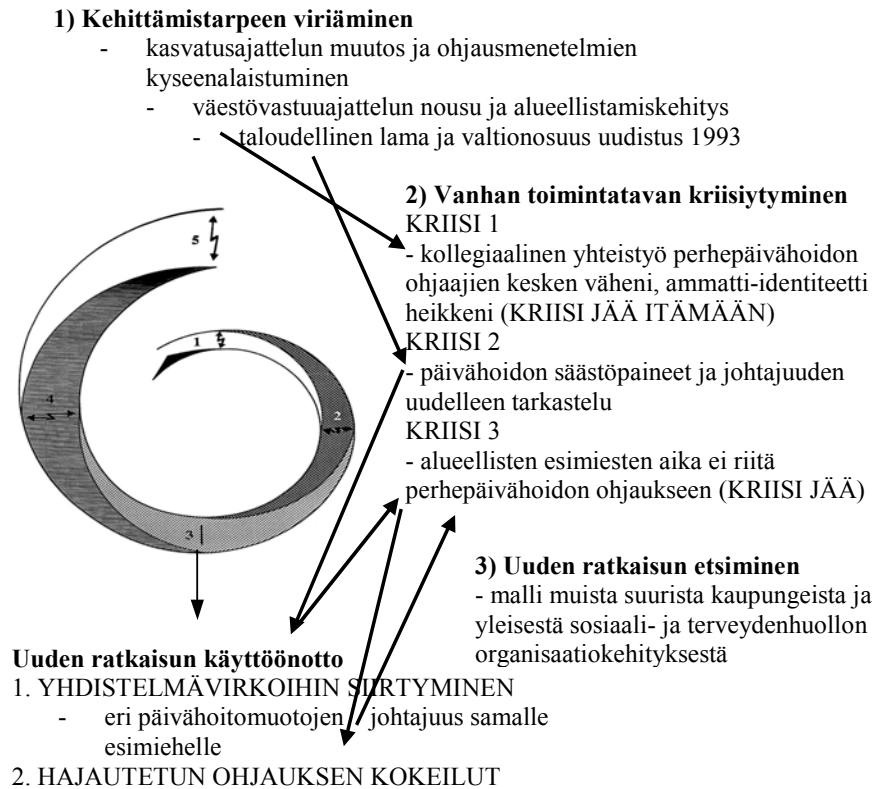
Vuoden 1985 alusta virallistettu päivähoiton organisaatiokaavio kuvastaa hyvin päivä-
hoidon sektoroituneisuutta.

Kuvio 3. Espoon päivähoiton organisaatio 1.1.1985 alkaen.

Eri varhaiskasvatuksen muodot olivat selkeästi omia kokonaisuuksiaan, joilla kullakin oli omat tarkastajansa. Ohjausta ja perhepäivähoidon sisältöä suunniteltiin ja kehitettiin ohjaajien kollegiaalisissa tapaamisissa. Ohjaajat ja hoitajat kuvasivat 1980-luvun alku-
puolta tietynlaisena ohjauksen kulta-aikana, jolloin perhepäivähoito vakiinnutti paik-
kansa osana kunnallista päivähoitoa.

Perhepäivähoidon ohjauksen kriisiytymisen ja uuden kehityssyklin käynnistymisen sekä hoitajat että ohjaajat kytkivät yksimielisesti väestövastuuajattelun nousuun ja sen myötä virinneeseen alueellistamiskehitykseen. Ohjauksen kriisiytymisen taustalta löytyy myös kasvatusajattelun muutos, joka kyseenalaisti ns. virikeohjaukseen pohjautuvan ohjauksen mallin ja menetelmät. Perhepäivähoidon ohjauksen kehityskulkua vuodesta 1986 tähän päivään kuvataan kokonaisuudessaan seuraavassa kuviossa (kuvio 4).

Kuvio 4. Eriytyneestä ohjaustoiminnasta osaksi alueellisen päivähoiton johtamistoimintaa vuosina 1986 – 2005 (ks. myös Parrila 2005).

Alueellistamiskehitys lähti liikkeelle Espoonlahdesta jonne perustettiin kokeiluluonteisena oma aluekeskus vuonna 1987. Perhepäivähoidon ohjaajat, erityishenkilöstö ja tarkastajat siirtyivät virastotalosta alueelle. Kokeilu johti koko sosiaalitoimen alueellistamiseen 1.1.1990. Sektoroitunut organisaatorakenne purettiin ensin tarkastajatasolla. Kullekin alueelle tuli kaksi tarkastajaa, joiden vastuulle kuului sekä päiväkot-, perhepäivähoito- että leikkitoiminta. Alueellistamisen myötä perhepäivähoidon ohjaajien kollegiaaliset tapaamiset vähenivät (tai kiellettiin jopa kokonaan) ja yhteistyön painopistettä kehitettiin moniammatillisen ja alueellisen yhteistyön suuntaan.

Osa perhepäivähoidon henkilöstöstä koki 1990-luvun ajanjaksoksi, jolloin perhepäivähoitoa ajettiin joillakin alueilla tietoisesti alas. Kollegiaalisen yhteistyön lakkaamisen myötä perhepäivähoidon järjestelmällinen kehittäminen loppui ja alkoi epävarmuuden ja lamaannuksen aika. Alasajon tuntua syvensi omalta osaltaan myös taloudellinen lama, jonka myötä päivähoiton esimiesten asema tuli uudenlaisen arvioinnin kohteeksi. Hallinnollisen asemansa säilyttämiseksi osa päiväkodinjohtajista ”joutui” ottamaan alaisuus-

teensa myös perhepäivähoitajia ilman henkilökohtaista motiivia hoitajien ohjaamiseen. Tavoitteena oli saavuttaa paitsi taloudellisia, myös toiminnallisia hyötyjä: ratkaisun ajateltiin lisäävän päiväkotij- ja perhepäivähoitohenkilöstön välistä yhteistyötä, helpottavan henkilöstöresurssien ja -tilojen tarkoituksenmukaista käyttöä sekä tehostavan asiakaspalvelua¹⁴.

Yhdistelmävirkoihin siirtyminen ei sujunut kuitenkaan odotusten mukaisesti. Yhdistelmävirkoihin siirtyvien johtajien vastuualueet kasvoivat suuriksi, mikä vaikeutti entisestään johtajan/ohjaajan mahdollisuutta tarjota henkilöstölle pedagogista ohjausta ja tukea. Alueellistamiseen liittyvää johtajien ajanpuutetta (KRIISI 3, kuvio 4) yritettiin joillakin alueilla ratkaista hajauttamalla pedagogisen ohjauksen vastuuta päiväkodin lastentarhanopettajalle. Kokeilut olivat kuitenkin lyhytaikaisia ja kaatuivat lastentarhanopettajan ajan puutteeseen ja epäselviin vastuu- ja työnjakokysymyksiin. Kokeilujen epäonnistumista ja lyhytaikaisuutta selittää osaltaan se, että niiltä puuttui suunnitelmallinen perusta: *mihin ongelmaan haetaan ratkaisua, mitä kokeillaan, miten edetään, mitä resursseja tarvitaan, kuka vastaa mistäkin, miten ja milloin kokeilun toimivuutta arvioidaan.*

Ristiriitoja ohjauksen toimivuuteen aiheutui myös siitä, ettei uusilla yhdistelmäjohtajilla ollut välttämättä käsitystä, *miten perhepäivähoidon ohjausta tulisi toteuttaa ja mihin sillä pyritään.* Yhdistelmävirkoihin siirtyneiden johtajien perehdytys oli puutteellista tai puuttui lähes kokonaan.

”...ja lähtökohta oli se, että astun virkaan ja rupeen töihin ilman mitään perehdytystä. Ja tota silloinen esimies ei osannut kertoa mitään, sano että kysy kolleegoilta ja se on ollut sit semmosta kolleegoille soittelua alusta lähtien ja kyl niinku täs on ihan kadehtien kuunnellaan näitä kahta muuta aluetta Espoossa että me ollaan tässä kolleegan kanssa niinku aina silmät pyöreenä, että miten voidaan muualla olla näin pitkälä...” PÄIVÄHOIDON ESIMIES

Osa vanhoista ohjaajista vei osaamisensa mukanaan ja uudet yhdistelmäjohtajat saivat aloittaa lähes tyhjästä. Perehdytystä vaikeutti se, ettei ollut mitään yhteisesti sovittua tapaa toteuttaa perhepäivähoidon ohjausta. Alueellistamiskehityksen myötä ohjauksen yhteinen menetelmäkehittäminen oli loppunut. Kullakin alueella ja kullakin ohjaajalla oli omat tapansa toteuttaa ohjausta. Alueelliset erot ohjauksen toteutumisen suhteen olivat suuret. 1990- ja 2000-lukua leimaa myös perhepäivähoidon esimiesten suuri vaihtuvuus, jota kuvastaa hyvin seuraava haastatteluote:

Marja¹⁵ on aloittanut perhepäivähoidon ohjaajana vuonna 2000. Hoitajat siirtyivät Marjalle kahdelta eri päiväkodin johtajalta. Hoitajien luottamuksen saaminen oli alussa vaikeaa koska heitä oli ”pompoteltu” henkilöltä toiselle. Ennen vuotta 1992 oli perinteiset ohjaajat. Vuonna 1992 ohjaus alueellistettiin ja siirrettiin päiväkodin johtajille. Vuonna 2002 todettiin että osalla johtajista vastuualueet ovat liian suuria ja hoitajia siirrettiin mm. asukaspuiston vastaaville kuten Marjalle. Marjalla ei ole aikaisempaa kokemusta perhepäivähoitajista eikä päivähoidosta muutenkaan. Marja kertoo että alussa joutui te-

¹⁴ Vrt. luku 2

¹⁵ Esimerkki on ote hankkeen aineistosta. Ohjaajan nimi on muutettu.

kemään paljon töitä perehtyäkseen perhepäivähoitoon. Marjalla ei ollut ohjaustyön alussa muuta kokemusta perhepäivähoidosta kuin se, että oma lapsi oli ollut perhepäivähoitossa. Ohjausvastuun laajeneminen koskemaan myös perhepäivähoitajia ei ollut Marjan oma valinta vaan käsky tuli esimiestasolta. Marja on kuitenkin vastannut haasteeseen ja perehtynyt perhepäivähoitoon tekemällä siitä mm. seminaarityön.

Muutoslaboratoriossa® rakentamamme tulkinnan mukaan perhepäivähoidon ohjaus on Espoossa edelleen uuden ratkaisun etsimisen vaiheessa. Ohjauksen kriisiä on pyritty ratkaisemaan erilaisin osaratkaisuin pitkin 1990- ja 2000-lukua, mutta ratkaisut ovat koskettaneet lähinnä ohjauksen rakenteita: yhdistelmävirkoihin siirtyminen, hajautetun ohjauksen kokeilut, pienimuotoisemmat työtehtävien uudelleen jakamiset ja erilaiset ohjausvastuun siirtelyt henkilöltä toiselle.

"Viimeiset vuodet olemme olleet vähän kuin tuulijolla, koska ohjaajat ovat vaihtuneet tiuhaan tahtiin. Ohjaajalta puuttuu motivaatio jos ollaan vain "käymässä". Hoitajat, Espoo

Kriisin toistuminen kertoo oman viestinsä siitä, ettei tähän mennessä kokeiltujen ratkaisujen kautta ole löydetty vastauksia ohjauksen ydinkysymyksiin: *miksi perhepäivähoidon ohjausta tarvitaan, mihin ohjauksella pyritään ja minkälaisin menetelmin sitä tulisi toteuttaa?* Ohjauksen sisällöllinen kehittäminen on jäänyt rakenteellisen kehittämisen varjoon. (vrt. Parrila 2005.)

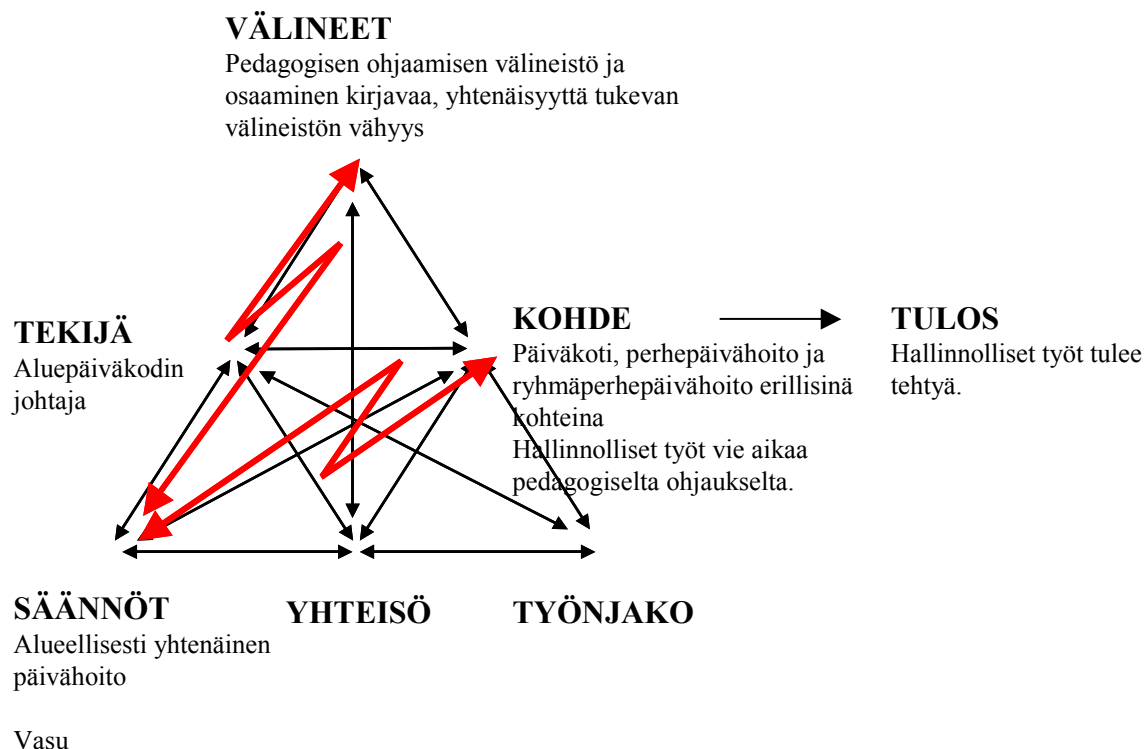
Kokonaisuudessaan alueellisen ohjausmallin käyttöönotto on vielä kesken, ja sen toimivuudesta, onnistumisen edellytyksistä ja osaratkaisuisista tarvitaan ehdottomasti lisää tietoa ja tutkimusta. Alueellistamisen ja yhdistelmävirkoihin siirtymisen ideaalina tavoitteena oli yksi yhtenäinen alueellinen päivähoito. Tähän tavoitteeseen pääseminen edellyttää yhteistä pohdintaa siitä, mitä tavoite merkitsee ohjausmenetelmien näkökulmasta, mitä työnjaon ja työtä ohjaavien sääntöjen näkökulmasta jne.¹⁶ Uudenlaisen toimintakonseptin muotoutuminen edellyttää kunkin toimintajärjestelmämallin osatekijän toimivuuden tarkastelua suhteessa muuttuneeseen työn kohteeseen ja tavoiteltavaan tulokseen (vrt. Parrila 2005).

Nykytilan keskeiset ristiriidat

Nykytilaa koskevat keskeiset ristiriidat kiteytettiin muutoslaboratorion viidennessä työkokouksessa seuraavaan kuvioon (kuvio 5).

---

¹⁶ Näihin kysymyksiin pureudutaan muun muassa Perho -hankkeessa nyt meneillään olevassa Kiimingin pilotissa; ks. luvut 2 ja 3

Kuvio 5. Espoon perhepäivähoidon ohjauksen nykytilan keskeisiä ristiriitoja.

Ristiriita 1: Vaatimus pedagogisen ohjauksen tehostamiseen (Vasu) ja yhtenäistämiseen, mutta menetelmät ja osaaminen puutteellista.

Sääntöjen ja välineiden välille sijoittuvassa ristiriidassa näkyy kaksi erillistä, mutta joiltakin osin yhtenevää ristiriitaa. Valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet -asiakirja (Stakes 2003) on lisännyt painetta koko päivähoiton sisällölliseen kehittämiseen ja pedagogisen johtajuuden/ohjauksen tehostamiseen. Ohjausvastuussa olevien johtajien/ohjaajien välineet ja osaaminen nimenomaan perhepäivähoidon pedagogiseen ohjaamiseen ovat kuitenkin osaltaan puutteellisia. Ohjaukselta puuttuu suunnitelmallisuus ja pitkántähtäimen tavoitteellisuus suhteessa kunkin hoitajan yksilöllisiin ammatillisiin tarpeisiin. Myös ohjauksen dokumentointi on puutteellista. Ohjausta toteutetaan perinteisin keinoin miettimättä tarkemmin mihin milläkin pedagogisen ohjauksen menetelmällä pyritään ja miten menetelmät ja tavoitteet linkittyvät toisiinsa.

Toinen sääntöjen ja välineiden välille sijoittuva ristiriita liittyy alueellistamisen kautta esiin nousseeseen tavoitteeseen alueellisesti yhtenäisestä päivähoitosta. Alueellisten esimiesten käytössä on hyvin vähän menetelmiä, jotka tukisivat tähän tavoitteeseen pääsyä. Ristiriita konkretisoituu myös sääntöjen ja kohteen välillä jota kuvataan ristiriidassa 2.

Ristiriita 2: Alueellistamisen tavoitteena alueellisesti yhtenäinen päivähoito ja eri päivähoitomuotojen välisten raja-aitojen kaataminen. Ohjaajat hahmottavat työnsä kohteen kuitenkin edelleen erillisinä hoitomuotoina (sektoroitunut ajattelu).

Johtajien/ohjaajien tavassa hahmottaa päivähoiton kokonaisuus näkyy vielä selkeästi sektoroitunut ajattelu, mikä heijastuu myös johtamismenetelmiin. Johtajat/ohjaajat käyttävät erilaisia ja eriaikaisia johtamismenetelmiä kunkin hoitomuodon osalta ja henkilöstön keskinäinen kommunikaatio ja yhteistyö on suhteellisen vähäistä. Kaikki johtajat eivät toteuta alueellisia palaverieita, joihin osallistuisi yhtäaikaisesti eri päivähoitomuotojen edustajia. Henkilöstön osaamista ei juurikaan hyödynnetä yli päivähoitomuotojen. Hoitajat ja osa johtajista/ohjaajista tiedostavat, että perhepäivähoito jää helposti päiväkodin jalkoihin johtajan työajan ja -tehtävien jakaantumisessa.

”pph meinaa jäädä liian pienelle huomiolle, oli vaikeus raivata yksi kokonainen päivä pph havainnointiin, työ painottuu päiväkodin toimintoihin, hallinnollisia työtehtäviä hyvin paljon.” Ohjaaja, Espoo

”Ennen kuin siirryttiin moniohjaukseen, ohjaajalla oli aikaa ja hänet tavoitti tarvittaessa. Ohjaajalla oli vaan pph (ei päiväkotia, puistoa jne.), ohjaajat olivat samassa toimipisteessä kaikki.” Hoitajat, Espoo

Ristiriita 3: Aika ei riitä pedagogiseen ohjaukseen ja pedagogisen ohjauksen laajentaminen vie aikaa hallinnolta ja lisää kustannuksia.

Ohjausvastuussa olevat kokevat, että työn kohteen laajenemisen myötä aika ei riitä pedagogiseen ohjaukseen vaikka vaatimukset tämän tehtäväalueen hoitamiseksi ovat lisääntyneet. Ohjaajat kokevat jatkuvaa riittämättömyyden tunnetta ja tiedostavat työn tekemisen olevan tietynlaista pintaraapaisua. Töiden rajaaminen ja ajanhallinta koetaan vaikeaksi.

”itse on liian kiltti – työn rajaamisen vaikeutta” Ohjaaja, Espoo

”kiire, ei ehdi paneutua asioihin, ne tulee vaan tehtyä, pintaraapaisuja” Ohjaaja, Espoo

Pedagogisen ohjauksen tehostamiseksi toivotaan lisäresursseja ja toimivampaa työnjakoa esimerkiksi erilaisten toimistotöiden osalta. Päivähoidon taloudellinen tilanne kuitenkin estää lisäresurssien hankinnan.

”Henkilöstöhallinto vie liian paljon aikaa, paperityöt olisi tehtävä keskitetysti esim. toimistosihteerin avulla” Ohjaaja, Espoo

Kehittämiskokeilujen käynnistäminen

Viidennessä työkokouksessa muutoslaboratorioon osallistujille annettiin välitehtäväksi ideoita pareittain tai pienissä ryhmissä uudenlainen ohjauksen malli Espoon perhepäivähoidon ohjaukseen (kuka ohjaa, minkälaisin menetelmin jne.). Tehtäväksi annossa painotettiin luovuutta. Tavoitteena oli ideoita malli, jossa nykyiseen ohjausmalliin si-

sältyvät ristiriidat olisi ratkaistu. Malleja käsiteltiin ja suunniteltiin eteenpäin kuudennessa työkokouksessa 30.3.2005. Kuudennessa työkokouksessa osallistujat valitsivat kolme keskeisintä kehittämisteemaa, joiden eteenpäin työstämiseksi perustettiin omat työryhmät. Valitut kehittämisteemat olivat seuraavat:

1. Sähköisen viestinnän (ja toimistosihteerimallin) kehittäminen
2. Ohjausmenetelmien kehittäminen (painopisteenä kotikäynnit)
3. Ohjauksen kytkeminen perhepäivähoitajien ammattitutkintoon

Työryhmät kokoontuivat itsenäisesti työkokousten välissä ja esittelivät hankkeidensa tilannetta koko ryhmälle yhteisissä työkokouksissa, joissa kokeiluja suunniteltiin eteenpäin. Kokeilut esiteltiin myös Perhepäivähoidon valtakunnallisessa kehittämisseminaarissa 20.10.2005.

Kokeilu 1. Sähköisen viestinnän (ja toimistosihteerimallin) kehittäminen

Kokeilun taustaa: Sähköisen viestinnän ja toimistosihteerimallin kehittämiseen tähtäävä kokeilu lähti etsimään ratkaisua ennen kaikkea siihen, miten esimiehen työajan käyttöä voitaisiin tehostaa (vrt. ristiriitä 3). Työryhmä pohti seitsemännessä työkokouksessa muun muassa mahdollisuutta siirtää päivähoitomaksupäätökset ja perintä esimiehiltä Kelalle. Kokeilun hyötynä työryhmä piti hoitomaksujen perinnän tehostumista ja esimiesten työn parempaa kohdentumista pedagogiseen ohjaukseen ja johtamiseen. Ehdotus sai aikaan paljon keskustelua. Kokeilun epäiltiin kaatuvan olemassa olevaan lainsäädäntöön, joka ei velvoita Kelaa päivähoitomaksuihin liittyvien tehtävien hoitamiseen. Palvelu olisi mahdollista ulkoistaa ostopalveluksi, mutta se taas merkitsisi karsintaa päivähoidon esimiesresursseista. Tiukka taloudellinen tilanne ja säästöpainheet eivät anna mahdollisuutta ostopalveluun mikäli se aiheuttaa lisäkustannusta päivähoiton menoihin. Todettiin myös etteivät Effica ja Kelan ohjelmat ole yhteneväisiä, mikä vaikeuttaisi kokeilua omalta osaltaan. Pohdittiin yhteisesti, mitä muita mahdollisuuksia esimiesten työn järkevämpään kohdentamiseen olisi. Yhtenä vaihtoehtona tuotiin esiin mahdollisuus päivähoitomaksujen perinnän keskittämisestä joillekin esimiehille. Esimiestyötä arvioitaessa olisi tärkeä pohtia yleisesti, millä tavalla pedagogista ohjausta ja johtajuutta arvotetaan ja resurssoidaan ja *mitä on perhepäivähoidon johtaminen tulevaisuudessa*. Tässä vaiheessa toimistosihteerimalliin liittyvä kehittämistyö jäi ”ilmaan” ja työryhmä päätti keskittyä ennen kaikkea sähköisen viestinnän kehittämiseen.

Sähköisen viestinnän kehittämistarve näkyi ilmeisenä muun muassa muutoslaboratorion yhteydessä ohjaajan työstä kerätyssä ennakkoinfoissa, joka osoitti, että ohjaajat tekivät päällekkäistä työtä siirtäessään erilaisia hoitajien käsin täytettäviä lomakkeita sähköiseen muotoon. Espoon kuntatason strategiaan liittyy sähköisen viestinnän tehostaminen ja erilaisten lomakkeiden liikkuminen sähköisesti. Perhepäivähoitajien osalta tämä asia ei kuitenkaan toiminut, vaan ohjaaja toimi ikään kuin manuaalisen ja sähköisen viestinnän linkkinä. Sähköisen viestinnän kehittämisen etuna työryhmä piti tiedonkulun selkiytymistä, ammattiosaamisen lisääntymistä ja ohjaajan työn helpottumista. Mahdollisina uhkina taas lasten varahoidon järjestämisen silloin kun hoitaja on koneella, atk-koulutuksen jäämisen ohjaajien varaan, ohjauksen epäinhimillistymisen ja ohjaajan erkanemisen hoitajista, mikäli tietokoneen kautta tapahtuva viestintä vähentää suoran kontaktin määrää.

Kokeilun tavoitteet ja toteuttaminen: Keväällä 2005 sähköisen viestinnän työryhmä lähetti kyselyn Espoon kaupungin perhepäivähoidon ohjauksesta vastaaville halukkuudesta osallistua alueensa hoitajien kanssa sähköisen viestinnän pilottiin, jonka tarkoituksena oli etsiä ja kokeilla mitä mahdollisuuksia sähköinen viestintä tarjoaa perhepäivähoidon ohjaajan ja hoitajan työn kehittämiseksi ja helpottamiseksi. Pilottiin ilmoittautui neljä ohjaajaa ja seitsemän hoitajaa. Syksyn 2005 aikana sähköisen viestinnän pilotin tavoitteet jäsenyivät seuraavasti:

- hoitajat lukevat sähköpostin kaupungin koneelta 1-2 krt/vk
- hoitajat opettelevat käyttämään henkilöstöhallinnon sähköisiä lomakkeita
- hoitajat kirjaavat suoraan Efficaan lapsiryhmänsä poissaolot
- hoitajan ja vanhempien välistä sähköistä viestintää kehitetään
- hoitajan ja ohjaajan välistä sähköistä viestintää kehitetään
- hoitajia aktivoidaan ja ohjataan hyödyntämään internetin linkkisivuja

Muina sähköisen viestinnän kehittämiseen liittyvinä tavoitteina, jotka edellyttävät laajempaa resurssointia ja muidenkin työryhmien / Espoon kaupungin perhepäivähoidon koordinoitiryhmän panostusta, työryhmä esitti seuraavaa:

- kaupungin sisäiseen Intraan kehitetään omat sivut perhepäivähoidolle, johon kehitetään uusia sähköisiä lomakkeita, perehdytyspaketti ohjaajille ja hoitajille, yhteisiä ohjausmenetelmäkuvauksia ja välineitä yms.
- resurssoidaan perhepäivähoidolle oma tiedottaja; esimerkiksi yksi valittu päivähoidon esimies jonka työkokonaisuuteen tehtävä mahtuu ja joka on kiinnostunut ja perehtynyt perhepäivähoidon asioihin. Ajallinen resurssointi voisi olla 1pv/vk. Tehtäviin kuuluisi jakaa sähköisesti tietoa, pitää yllä lomakkeistoa (esim. tuleva uuden ohjaajan perehdytyspaketti) ja päivittää tietopohjaa. Kaikki ohjaajat saisivat saman tiedon.

Kokeilun nykyinen vaihe, tulokset ja jatkosuunnitelmat:

Sähköisen viestinnän pilottiryhmä on kokoontunut syksyn 2005 ja kevään 2006 aikana 6 kertaa. Pilotin työskentelystä tullaan tekemään erillinen loppuraportti opiskelijatyönä kevään 2006 kuluessa. Kokeilun tuloksia arvioidessaan työryhmä on todennut, että kaikki kokeilulle asetetut tavoitteet hoitajien tietokoneen käytön osalta ovat toteutuneet. Tämä on helpottanut myös ohjaajan työtä. Hoitajat ovat opetelleet käyttämään henkilöstöhallinnon sähköisiä lomakkeita ja viemään itse tietoja suoraan päivähoitojärjestelmään. Samalla hoitajien ymmärrys siitä, miksi lomakkeet tulee täyttää oikein ja huolella on lisääntynyt ja sen myötä lomakkeiden tietoja koskevien tarkistusottojen määrä on vähentynyt. Ohjaajan ja hoitajan välisen sähköisen viestinnän kehittäminen on selkiytännyt ja nopeuttanut tiedonkulkua ja vähentänyt maapostin määrää. Kaupungin sisäisen intran käyttö on lisännyt hoitajien ymmärrystä siitä, että perhepäivähoitajat ovat osa suurta organisaatiota.

Pilotin alkuvaiheessa mukana olevien seitsemän hoitajan lasten vanhemmille jaettiin kysely mahdollisuudesta ja halusta osallistua sähköisen viestinnän kokeiluun. Mukaan innostuneiden vanhempien osuus oli hyvin pieni. Osa vanhemmista antoi kuitenkin sähköpostiosoitteensa hoitajalle ja ohjaajalle ja sähköpostiyhteyttä on hyödynnetty lähinnä erilaisten tiedotteiden, esitteiden ja lasten valokuvien lähettämistä varten. Jonkin verran vanhemmat ovat käyttäneet sähköpostia myös välittäessään hoitajille tietoa esimerkiksi

tulevista lomistaan. Tekstiviestit koetaan kuitenkin käytännöllisemmiksi päivittäisessä viestinnässä.

Seuraavassa on tiivistetty koonti sähköisen viestinnän pilotissa mukana olevien hoitajien tekemästä väliarvioinnista, jossa he pohtivat kokeilun hyötyjä (+) ja hankaluuksia (-):

Hyödyt:

- + ATK-kurssi, tulee harjoiteltua koneen käyttöä myös vapaa-aikana
- + saa olla mukana kehittämässä uutta
- + tiedottaminen reaaliajassa
- + henkilöstöhallinnon lomakkeet helppo toimittaa sähköisesti esimiehelle
- + intrasta saa hyödyllistä tietoa
- + pilotin ulkopuolisetkin hoitajat innostuneet sähköisestä viestinnästä
- + vanhemmat positiivisesti mukana
- + lisännyt yhteistyötä hoitajien kesken, esim. valokuvien ja toimintasuunnitelmien lähettäminen toisen hoitajan vanhemmille
- + poissaolojen kirjaaminen päivähoitojärjestelmään pilottihoitajien vastuulla

Hankaluudet:

- koneen käyttö jää pääasiassa iltaan "omalle ajalle"
- osa vanhemmista ei halunnut lähteä kokeiluun mukaan
- tarvittaisiin lisää ATK-koulutusta
- pitkän välimatkan vuoksi yksi hoitaja päässyt vain harvoin kaupungin koneelle
- intraan tutustumiseen tarvittaisiin lisää aikaa
- kaupungin koneella käynnin aikana osa pilotin ulkopuolisista hoitajista suhtautunut negatiivisesti pilottihoitajan lasten yhteisvalvontaan

Pilottiryhmä tulee työskentelemään vielä kevään 2006 ajan työstäen väliarvioinnissa saamiaan tuloksia sekä kooten Espoon perhepäivähoidon koordinoitiryhmälle ehdotuksia intraan tulevista lomakkeista ja materiaalista. Yksi pilottiryhmässä mukana olevista hoitajista työstää opiskelijatyönään hankkeen loppuraporttia yhdessä muun ryhmän kanssa.

Sähköisen viestinnän (ja toimistosihteerimallin) työryhmän alkuvaiheen tavoitteisiin sisältynyt ajatus päivähoitomaksujen perinnän keskittämisestä on edennyt kevään 2006 aikana kokeilun tasolle, vaikka sitä ei varsinaisesti sähköisen viestinnän kokeiluun sisällytettykään. Espoossa on alkamassa kokeilu, jossa päivähoitomaksujen perintä keskitetään kokonaan taloushallintoon. Kokeilun tavoitteena on tuottaa uudenlainen toimintamalli, jonka myötä päivähoitomaksujen määrittäminen siirtyisi jatkossa kokonaan pois päivähoidon esimiesten tehtäväkentästä.

Espoossa on meneillään myös kokeilu, jossa perhepäivähoidon kehittämistä pyritään edesauttamaan niin sanotun *konsultoivan perhepäivähoidon ohjaajan* työpanoksen kautta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kaupungissa toimii yksi perhepäivähoidon ohjaaja, jonka työpanoksesta on kohdennettu kaksi päivää koko kaupungin perhepäivähoidon kehittämiseen. Konsultoivan perhepäivähoidon ohjaajan tukena toimii perhepäivähoidon koordinoitiryhmä.

Kokeilu 2. Ohjausmenetelmien kehittäminen (painopisteenä kotikäynnit)

Kokeilun taustaa: Ohjausmenetelmien sisällölliseen kehittämiseen tähtäävä työryhmä päätti keskittyä kokeilussaan aluksi kotikäyntien sisällölliseen ja menetelmälliseen kehittämiseen. Teema oli noussut vahvasti esiin useissa työkokouksissa. Kotikäyntien toteuttaminen oli satunnaista ja niiltä puuttui tavoitteellinen ja suunnitelmallinen sisältö (vrt. ristiriita 1). Työryhmä päätti kytkeä kotikäyntien sisällöllisen kehittämisen Valtakunnalliseen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Stakes 2003) asiakirjaan ja perhepäivähoitajien ammattitutkintoon. Työryhmä rajasi ensimmäiseksi sisällölliseksi teemaksi oppimisympäristön ja tavoitteeksi oppimisympäristön toimivuutta arvioivan kotikäynnin kehittämisen. Myöhemmin työryhmä rajasi kotikäynnin teeman tiukemmin Vassussa korostuvaan näkemykseen *leikistä lapselle luontaisena tapana toimia*. Muihin teemoihin liittyviä kotikäyntejä työryhmä päätti kehittää myöhemmin. Tärkeänä lähtökohtana työryhmä piti kotikäyntien hahmottamista prosessina, johon linkittyi myös muita ohjausmenetelmiä. Työryhmän ajatuksena oli, että kotikäynneillä käsiteltävää teemaa työstetään myös muissa ohjaustilanteissa, kuten korttelikokouksissa¹⁷ ja ohjaajan ja hoitajan välisessä reflektiokeskustelussa.

Kokeilun tavoitteet ja toteuttaminen: Kokeilun tavoitteena oli kehittää strukturoitu työväline kotikäyntien toteuttamiseen teeman leikki lapselle luontaisena tapana toimia pohjalta. Työryhmä aloitti työskentelynsä teemaan liittyvän taustamateriaalin tuottamisesta ja havainnointikriteeristön pohtimisesta. Keskeisenä lähtökohtana oli pohtia, mitä leikki lapselle luontaisena tapana toimia edellyttää perhepäivähoitajan toiminnalta ja perhepäivähoidon varhaiskasvatusympäristöltä. Ensimmäiset luonnokset työvälineestä syntyivät keväällä 2005 ja työskentelyä jatkettiin syksyn 2005 ajan.

Kokeilun nykyinen vaihe, tulokset ja jatkosuunnitelmat:

Ensimmäinen prototyyppi työvälineestä esiteltiin Perhepäivähoidon kehittämisseminaarissa 20.10.2006, mutta välineen kokeilu ja edelleen kehittäminen jatkuvat keväällä 2006. Prototyyppi sai osakseen suurta kiinnostusta ja se on toimitettu yli neljäänkymmeneen sitä halunneeseen kuntaan. Prototyypin saaman suuren huomion vuoksi välineen edelleen kehittelyä on tehostettu ja siihen on haettu tiukempaa kytkentää leikin teoriaan. Uusi työversio julkaistaan tämän julkaisun liitteenä (Liite 1. Kotikäynnin prosessi- ja välinekuvaus).

Työvälineen pilotointia laajennetaan uuden työversion avulla Espoon lisäksi myös muihin kuntiin kevään 2006 aikana. Palautteen perusteella työvälinettä muokataan edelleen ja lopullinen versio julkaistaan PERHO-hankkeen loppuraportissa vuoden 2006 lopussa.

Kokeilu 3. Ohjauksen kytkeminen perhepäivähoitajien ammattitutkintoon

Kokeilun taustaa: Kolmannen kehittämiskokeilun idea syntyi siitä ristiriidasta, että perhepäivähoidon ohjaukselta tuntuu puuttuvan yhteinen sisältö ja tavoitteet. Ohjaus on satunnaista sekä sisällöllisesti että menetelmällisesti. Perhepäivähoidon ohjauksella pyritään perhepäivähoitajan ammatillisuuden kehittämiseen mutta se, mitä perhepäivähoitajan ammatillisuus on ja mihin suuntaan sitä tulisi kehittää on osaltaan hukassa. Perhe-

---

¹⁷ Korttelikokous = alueellinen hoitajailta

päivähoitajan työhön on voinut valmistua virallisesti vasta vuoden 2000 jälkeen, jolloin virallistettiin perhepäivähoitajien ammattitutkinnon perusteet ja käynnistettiin perhepäivähoitajan ammattiin valmistava koulutus. Keväällä 2006 astuvat voimaan uuden perhepäivähoitajan ammattitutkinnon perusteet.¹⁸ Ammattitutkinnon perusteissa määritellään perhepäivähoitajan ammattitaidon kriteerit, jotka luovat virallisen perustan perhepäivähoitajan ammatillisuuden määrittämiselle. Tämä perusta on kuitenkin suurelle osalle ohjaajista vieras.

Kokeilun tavoitteet ja toteuttaminen:

Ammattitutkintotyöryhmän tavoitteena oli etsiä ja kokeilla uudenlaisia toimintamalleja, joiden avulla perhepäivähoitajien ammattitutkinnon sisältö ja suorittaminen saataisiin kytkettyä mahdollisimman tiiviisti perhepäivähoidon ohjaukseen ja hoitajien täydennuskoulutukseen. Tämä lisäisi ohjauksen suunnitelmallisuutta ja tavoitteellisuutta sekä madaltaisi hoitajien kynnystä lähteä suorittamaan perhepäivähoitajan ammattitutkinto.

Kehittämiskokeilussa edettiin siten, että otettiin ensin yhteyttä Omnian¹⁹ työryhmään, joka ilmaisi innostuksensa kehittämiskokeiluun osallistumisesta. Omnian kanssa oli alkamassa syksyllä 2005 uusi 20 hoitajan oppisopimuskoulutus, johon kehittämiskokeilu päätettiin kytkeä. Tarkoituksena oli luoda luonteva yhteys työpaikkaohjaajien ja Omnian välille. Tiivis yhteistyö Omnian kanssa antaa ohjaajalle ammattitutkinnon sisällön tuntemusta ja sen avulla ohjaajan on helpompi jäsentää omaa työtään ja sen tavoitteita sekä toteuttaa hoitajien ammatillisuutta vahvistavaa ohjausta.

Kokeilun päätavoitteeksi kiteytyi ohjauksen kytkeminen toiminnallisesti ja sisällöllisesti perhepäivähoitajien ammattitutkintoon. Yhdeksännessä työkokouksessa työryhmä jäsenssi kehittämiskokeilulle seuraavanlaisen pohjasuunnitelman:

1. Valitaan *pilottiryhmä*, jonka opiskelun etenemistä/ohjaukäytäntöjä seurataan. Pilottiryhmään valitaan sellaisia perhepäivähoitajia, joiden oma esimies toimii työpaikka-ohjaajana.
2. Tutkijat suorittavat "*alkukartoituksen*" esimiehille (ja hoitajille).
3. Laaditaan *alueille kirje*, jossa selvitetään, mitä perhepäivähoitajien opiskelu edellyttää alueilta. (varahoitojärjestelyt, työaikakysymykset)
4. Laaditaan *kirje* koulutukseen menevien hoitajien *hoitolasten vanhemmille*, jossa kerrotaan koulutuksen tavoitteista ja siitä, miten se vaikuttaa hoitojärjestelyihin.
5. Huolehditaan siitä, että *Omnia* järjestää
  - a) perusteellisen *koulutuksen työpaikkaohjaajille*, jossa kerrotaan tutkinnon rakenteesta ja tutkinnon perusteista sekä selvittää ohjaajan vastuun opiskelun eteenpäinviemiseksi.
  - b) *tutorit* (edellisten kurssien opiskelijat) uusille opiskelijoille
6. Pidetään *kortteleissa* aktiivisesti yllä *keskustelua* opiskelun etenemisestä. Tutkinnon suorittajalla on puheenvuoro jokaisessa korttelissa. Puheenvuoron avulla informoidaan myös muita hoitajia opiskeluiden etenemisestä ja sisällöistä sekä aktivoidaan keskustelemaan. Keskustelun tavoitteena on innostaa myös muita hoitajia tutkinnon suorittamiseen ja madaltaa kynnystä opiskelemaan lähtemiseen.

---

¹⁸ Ks. luku 1

¹⁹ Omnia on Espoon seudun ammattioppilaitos

7. Järjestetään ennen joulua *yhteinen tapaaminen työpaikkakouluttajille*, jossa yhdessä käydään läpi koulutuksen etenemistä ja ratkotaan mahdollisesti eteen tulleita ongelmia.
8. Koko *prosessi dokumentoidaan* (selvitetään myös, kuinka paljon työaikaa työpaikkaohjaus vie esimieheltä).

Kokeilun nykyinen vaihe, tulokset ja jatkosuunnitelmat:

Kokeiluun lähti alun perin mukaan neljä ohjaajaa ja kuusi hoitajaa. Yksi pilottiryhmän ohjaajista aloitti alkuvuonna 2006 itse opiskelun ja joutui luopumaan työpaikkaohjaajan tehtävästä. Näin pilottiryhmään jäi edelleen kolme ohjaajaa ja heidän neljä hoitajaansa.

Hoitajien oppisopimuskoulutus alkoi syyskuussa 2005 ja jatkuu vuoteen 2007 asti. Kokeiluun osallistuville hoitajille tehdyssä alkukartoituksessa, joka toteutettiin syksyllä 2005, kysyttiin muun muassa hoitajien odotuksia suhteessa tutorinsa, työpaikkaohjaajana toimivan ohjaajan ja työkavereidensa toimintaan sekä ajatuksia opiskelusta ja sen mukanaan tuomista hyödyistä tai hankaluuksista yleensä. Lisäksi hoitajilta kysyttiin, mikä sai heidät innostumaan opiskelemaan lähtemisestä ja mistä he saivat tietoa koulutuksesta.

Tulosten mukaan hoitajien opiskelumotivaation syntymiseen oli vaikuttanut kaikkein voimakkaimmin ohjaajien kannustus sekä tutkinnon jo aikaisemmin suorittaneiden työkavereiden positiivinen palaute koulutuksen sisällöistä ja annista. Tiedon koulutuksen alkamisesta hoitajat olivat saaneet omilta ohjaajiltaan. Koulutukselta hoitajat odottivat ennen kaikkea uutta intoa, motivaatiota ja sisältöä omaan työhönsä. Koulutuksen alkaessa huolta herätti muun muassa tehtävien määrä, ajan käyttö, oma jaksaminen ja näyttöjen suorittaminen. Työpaikkaohjaajana toimivalta ohjaajalta hoitajat odottivat aitoa kiinnostusta, tukea, palautetta ja neuvoja. Tutoreilta hoitajat odottivat ohjausta opintojen suunnitteluun, apua ja tukea opintoihin liittyvien tehtävien tekemisessä sekä tietoa tutoreiden omista kokemuksista opintojen suorittamiseen liittyen. Työkavereiltaan hoitajat odottivat kannustusta ja yhteistä keskustelua opintoihin sisältyvistä teemoista.

Alkukartoitus kohdistettiin myös työpaikkaohjaajina toimiville esimiehille, joilta kysyttiin heidän näkemyksiään kokeilun mahdollisista hyödyistä tai haitoista työlleen ohjaajana. Höytyihin liittyen esimiehet kommentoivat muun muassa seuraavaa:

"Toivon, että perhepäivähoidon ohjaukselle saataisiin yhteinen sisältö ja tavoitteet. Kokeilun myötä tulee pohdittua tarkemmin perhepäivähoitajan ammatillisuutta ja miten sitä tulisi kehittää. Olisi myös tärkeää miettiä, mitä hoitajalta vaaditaan, jotta hän olisi "tarpeeksi hyvä hoitaja".

"Vahvistaa ja selkeyttää työtäni ohjaajana. Antaa raamit ja toimintamallin mahdollisesti."

Esimiehet näkivät kokeiluun osallistumisen tarjoavan heille mahdollisuuden hyödyntää ammattitutkintoon sisältyviä teemoja ja aiheita hoitaja-illoissa, opintopiireissä ja kotikäynneillä. Toisin sanoen tarjoavan sisällöllisen perustan ohjaustyölle. Haittoja kokeiluun osallistumisesta esimiehet eivät nähneet.

Pilottiryhmän hoitajien opiskelu on jatkunut nyt noin puoli vuotta. Työpaikkaohjaajille on järjestetty syksyn 2005 aikana yhteensä neljä tapaamista, joissa on käsitelty hoitajien opiskelua ja sen sisältöjä, työpaikkaohjaajan tehtäviä ja velvollisuuksia ja "tuuleteltu

tunnelmia" opiskelun ja sen ohjauksen etenemisestä. Tähän mennessä saatujen palautteiden ja kokemusten valossa näyttää siltä, että työpaikkaohjaajille suunnattu tuki kirjallisine ohjeineen ja yhteisine tapaamisineen on koettu erittäin tarpeellisina ja ohjausta tukevinä. Niitä on toivottu jatkossakin.

Maaliskuussa 2006 tehtiin kirjallinen kysely pilottiohjaajille ja tutoreille, jossa heitä pyydettiin arvioimaan kuinka paljon aikaa hoitajien opiskelun ohjaamiseen heiltä on tähän mennessä kulunut. Vastausten perusteella ohjaajat ovat käyttäneet työaikaansa yhteensä noin 4 - 5 tuntia puhtaasti hoitajan kanssa käytyihin keskusteluihin. Tämän lisäksi ohjaajat ovat tehneet syksyn aikana yksi tai kaksi kotikäyntiä hoitajien luokse. Niiden osuutta pelkästään opiskelun ohjaamiseen on kuitenkin vaikea arvioida, koska niitä toteutettaisiin vaikkei hoitaja opiskelisikaan. Tutorit ovat käyttäneet aikaansa opiskelijoiden ohjaamiseen keskimäärin noin 5 - 7 tuntia. Jonkun verran ohjaamista on hoidettu puhelimitse, mutta enemmän olemalla läsnä hoitajien vertaisryhmätapaamisissa, joihin tutorit ovat osallistuneet keskimäärin kaksi kertaa syksyn aikana. Eniten tutorien apua on tarvittu HOPS:iin eli henkilökohtaisten oppimissuunnitelmien ja välitehtävien tekemiseen.

Kokeilu jatkuu opiskelijoiden valmistumiseen 13.2.2007 asti. Työpaikkaohjaajien seuraava tapaaminen on järjestetään loppu kevästä 2006. Ennen ohjaajien tapaamista järjestetään myös hoitajien tapaaminen, jossa kartoitetaan heidän kokemuksiaan ja toiveitaan opiskelusta ja saamastaan työpaikkaohjauksesta. Kokeilun laajempi väliarviointi tehdään syksyllä 2006 ja raportoidaan Perho-hankkeen loppuraportissa vuoden 2006 lopussa.

5 Varhaiskasvatuksen suunnittelu perhepäivähoidossa

Liisa Heinämäki, KT, erikoistutkija, STAKES Jyväskylän alueyksikkö

Tässä artikkelissa varhaiskasvatuksen suunnittelua perhepäivähoidossa tarkastellaan eri näkökulmista: perhepäivähoidon suunnittelu palvelujärjestelmänä ja varhaiskasvatuksen suunnittelun ulottuvuuksia perhepäivähoidossa: prosessin organisointi, vanhempien osallisuus, varhaiskasvatuksen sisältöjen kehittäminen kasvattajayhteisössä ja yksittäisen perhepäivähoitajan tehtävänä.

Perhepäivähoidon suunnittelu kunnissa

Perhepäivähoito on kunnissa arvioinnin, muutoksen ja kehittämisen kohteena. Viime vuosina käyty julkinen keskustelu on liittynyt sekä pedagogisiin ilmiöihin että järjestelmän muutoksiin. On mm. ennakoitu, että perhepäivähoitajien eläköityessä koko toiminta päättyy. Perhepäivähoitajien saatavuus on joillain alueilla ongelmallista, toisaalla taas mietitään lasten vähetessä työttömäksi jäävien perhepäivähoitajien uudelleen sijoitumista. Toisaalla julkishallinnossa on eri tahoilla (hallitusohjelmassa, sosiaalialan kehittämissuunnitelmassa ym.) kannettu huolta perhepäivähoidon saatavuuden turvaamisesta. Vanhempien toive on usein perhepäivähoito, ja kuntia halutaan tukea panostamaan siihen. Perhepäivähoitajan osaamiselle on myös nähty kehittyvän uusia ulottuvuuksia muun muassa ammattitutkinnon myötä.

Perhepäivähoito on monessa kunnassa elänyt tarpeen ja kysynnän mukaan niin, että ajoittain toimintamuoto joustaa, ajoittain kutistuu. Perhepäivähoidolla on opittu vastaamaan nopeasti muuttuviin tarpeisiin kunnassa, ja suunnittelu on usein pelkistynyt budjetin loppusumman pohdintaan.

Perhepäivähoidon suunnittelu kokonaisuutena sisältää kuitenkin huomattavasti monipuolisempia näkökulmia. Perhepäivähoito on toimintamuotona omaleimainen ja sisältää omia hallinnollisia ja käytännöllisiä reunaehtojaan. Muiden kuin perhepäivähoidon ohjaajan voi joskus olla vaikea käsittää, että budjetti ei rakennu *hoitajien* vaan *lasten* lukumäärän mukaan, että kuusi lasta listoilla voi merkitä hoitajalle palkkaa kolmesta, että perhepäivähoitajan sairastuminen, koulutukseen lähtö tai lääkärikäynti kesken päivää voi aiheuttaa suuria huolia. Samoin voi olla vaikea perustella, miksi tarvitaan joustavasti irrotettavaa varahenkilöstöä, työnohjausta tai perhepäivähoidolle roolia kunnallisten strategioiden ja asiakirjojen laadintaan. Toisaalta perhepäivähoitajien on joskus vaikea mieltää oma roolinsa kunnan päivähoidon kentässä, yhtenä kasvattajana muiden joukossa.

Tiedon tuottaminen päätöksenteon tueksi ei aina olekaan liittynyt suunnitteluprosessiin. Samoin päätöksenteon polut ja mekanismit ovat voineet jäädä vieraammiksi, ja suunnittelusta on tullut enemmänkin arjen hoitoa kuin tulevan rakentamista. Päätöksenteon tueksi päättäjillä tulisi kuitenkin olla tietoa siitä, miten perhepäivähoito toimii. Keskustelu perhepäivähoidon edellytyksistä, mahdollisuuksista, tarpeista ja haasteista olisi kunnallisessa ja seudullisessa päätöksenteossa tarpeellista perustaa.

Varhaiskasvatuksen suunnittelu perhepäivähoidossa

Varhaiskasvatuksen suunnittelussa perhepäivähoidossa prosessin tasoja on useita. Tiimin/työryhmän yhteinen suunnittelu, joka sisältää kasvattajayhteisön reflektointia, yksilöidään oman ryhmän toimintaan. Siihen kytketään edelleen lapsikohtainen suunnittelu. Suunnittelun rakenteistaminen ja organisoiminen on osa ohjaajan pedagogista ohjausta, ja jotta prosessi toimisi mielekkäästi, on se myös suunniteltava hyvin.

Prosessin suunnittelussa pohditaan rakenteet: tehdäänkö koko perhepäivähoidon yhteistä varhaiskasvatussuunnitelmaa, alueellista suunnitelmaa, tiimien tai yksittäisen perhepäivähoitajan suunnitelmia? Mitkä asiat voidaan suunnitella yhdessä, mitkä ovat jokaisen omaan ryhmäänsä soveltamista edellyttäviä? Myös suunnitelman kokonaisuutta ja suhdetta toimintaan on hyvä rakenteistaa; pyritäänkö useamman vuoden suunnitelmaan, vai sisältääkö suunnitelma esim. vuosittain uusiutuvia osia?

Suunnitteluprosessin käynnistyessä on myös keskusteltava siitä, mitä varhaiskasvatuksen suunnittelu itse asiassa on? Se ei ole pelkkää toimintasuunnitelman laatimista, vaan enemmänkin päätöksiä siitä, mikä on tärkeää ja mihin satsataan aikaa ja voimavaroja. Suunnittelussa otetaan kantaa myös siihen, miten tärkeät asiat tulevat arjessa esiin, mitä asioita toimintaa suunnitellessa määritellään ja nimetään.

Koko suunnitteluprosessin osana voidaan myös miettiä, mitä käytännön tarpeita yhteinen varhaiskasvatussuunnitelma voi täyttää. Perhepäivähoidon varhaiskasvatussuunnitelma voi toimia esim. uusien hoitajien työhön perehdyttämisen tukena tai uuden syksyn alkaessa tukena toiminnan suunnitteluun uudelle lapsiryhmälle. Siitä voi olla hyötyä kasvatuskeskustelun pohjana vanhempien kanssa, hoitajatiimin/-ryhmän yhteisen keskustelun käynnistäjänä, vanhempainiltojen keskusteluaiheiden lähteenä sekä itsearviointiin ja kehittämiskeskusteluiden tukena.

Varhaiskasvatuksen sisältöjen kehittäminen

Kasvattajayhteisön yhteisissä keskusteluissa perhepäivähoitaja peilaa omia arvojaan ja kasvatuskäytäntöjään muiden kasvattajien kanssa. Kasvatuspäämäärien ja toiminnan perusteiden pohdinta auttaa selkiyttämään omaa näkemystä kasvatuksesta. Päämäärien ja niihin johtavan toiminnan pohdinta muodostaa suunnittelun perustan. Kasvattajayhteisö ja yksittäinen perhepäivähoitaja tunnistavat omia oletuksiaan ja arvojaan peilamalla niitä yhteisiin tavoitteisiin. Mitä tarkoitetaan lapsen hyvinvoinnilla? Miten päivähoito voi siihen vaikuttaa? On myös hyvä pohtia, miten lasten kasvattaminen toiset huomioon ottaviin toimintatapoihin käytännössä toteutuu. Kasvatuspäämääriin kuuluva lapsen itsenäisyyden vahvistamiseen liittyy myös erilaisia tulkintoja, ja niiden tunnistaminen on osa kasvatustietoisuuden kehittämistä ja omien työkäytäntöjen arviointia.

Koko varhaiskasvatuksen suunnittelun prosessi nostaa erilaisia lähtökohtia keskusteltavaksi kasvattajayhteisössä. Esimerkiksi lapsilähtöisyyden peilaaminen yhdessä muiden kanssa on yksin työskentelevälle perhepäivähoitajalle hyvää toiminnan perusteiden arviointia. Käsitetäänkö lapsilähtöisyys lapsen mahdollisuutena ohjailla ja sanella toimintaa, vai nähdäänkö se lapsesta lähtevien valintojen ja päätösten kokonaisuutena? Yhteinen reflektointi avaa uusia näkökulmia omiin työkäytäntöihin.

Lapsen tapa toimia auttaa tarkastelemaan omaa toimintaa lapsen näkökulmasta. Lapsen merkityksellisten kokemusten tunnistaminen avaa lapsihavainnoinnin merkitystä ja auttaa tulkitsemaan tilanteita eri-ikäisten lasten näkökulmista. Kasvattajan toiminta lapsen merkityksellisten kokemusten mahdollistajana haastaa löytämään omiin työtapoihin uusia, lapsilähtöisiä toimintatapoja. Kasvatusympäristön tarkastelu edelleen lapsen merkityksellisten kokemusten mahdollistajana mahdollistaa oman toimintaympäristön tarkastelun eri-ikäisten ja erilaisista asioista kiinnostuneiden lasten silmin. Lapsen tapa toimia auttaa sanoittamaan kasvattajan merkitystä ja lisää näin kasvatustietoisuutta.

Varhaiskasvatuksessa oppiminen on lapselle ilo, ja lapsi oppii ollessaan aktiivinen ja kiinnostunut. Kasvattajan tehtävä on tarjota lapsille kokemuksia ja niihin liittyviä selityksiä, jotka toimivat viitekehyksinä eri sisältöalueille. Sisällöllisten orientaatioiden käyttäminen lapsiryhmässä toteutuu siten, että kasvattaja soveltaa niitä lapsiryhmään sopivalla tavalla, tilanteita ja lasten kokemuksia seuraten. Tämä edellyttää, että kasvattaja tuntee varhaiskasvatuksen didaktiset periaatteet, lapsen kehityksen, lapsiryhmän lapset, ryhmän olosuhteet ja ympäristön. Kasvattajayhteisön yhteiset keskustelut näistä näkökulmista auttavat tunnistamaan sekä yleiset periaatteet että oman ryhmän ja toimintaympäristön erityispiirteet ja mahdollisuudet.

Soveltaessaan sisällöllisiä orientaatioita perhepäivähoitajan tulee myös yhdistää lapsen kehityksen tuntemuksensa ja lapsiryhmänsä tuntemus, pienten lasten opettamisen periaatteet ja tämän lapsiryhmän kiinnostuksen kohteet. Hänen tulee tunnistaa lapsiryhmässään ikävaiheen, lasten kiinnostuksen ja kokemusten merkityksellisyys ja soveltaa opettamisen muodot ja tavat niihin. Tässä tehtävässä hän saa tukea toisaalta kasvattajayhteisön keskusteluista ja suunnittelusta, toisaalta lasten tuntemukseen liittyen vanhemmilta. Vanhemmat tuntevat oman lapsensa parhaiten, ja tätä tuntemusta perhepäivähoitaja voi käyttää ryhmänsä toiminnan suunnittelun tukena.

Suunnittelussa on kysymys myös nykytilanteen tunnistamisesta, omien toimintatapojen arvioimisesta. Omia työkäytänteitä voi tarkastella suhteessa toiminnan yleisiin periaatteisiin. Mitä on leikin arvostaminen? Miten se näkyy yleensä perhepäivähoidon ja erityisesti oman lapsiryhmän toiminnassa, ympäristössä, välineissä, vanhemmille tiedottamisessa? Millainen on perhepäivähoidon vuorovaikutusympäristö, ja miten aikuinen siinä toimii? Saneleeko toiminta tilaratkaisuja vai tilaratkaisut toimintaa? Ovatko hoito, kasvatus ja opetus tasapainossa?

Perhepäivähoidon ominaispiirteiden kautta on myös hyvä pohtia, miten moniammatillisuus toteutuu perhepäivähoidossa, ja miten tämän tapainen kasvattajayhteisön yhteinen pohdinta perhepäivähoitajan arjessa on mahdollista.

Vanhempien osallisuus perhepäivähoidon suunnitteluun

Varhaiskasvatuksen suunnittelussa vanhempien osallisuus tulisi myös varmistaa sekä lähestymistapana että työkäytännöissä. Tämä on huomioitava myös suunnitteluprosessin organisoinnissa. Yhteisesti on hyvä pohtia, miten saadaan vanhempien kasvatusnäemykset ja oman lapsensa tuntemus esiin, ja miten perhepäivähoitajan tieto ja osaaminen voidaan ohjata vanhempien käyttöön. Kun vanhemmat kertovat lapsensa kokemuksista ja kiinnostuksen kohteista, voi perhepäivähoitaja vastaavasti kuvailla vanhemmille yleisemmin tämän ikäisen lapsen tapaa toimia ja oppia, ja toisaalta tämän lapsiryhmän tapaa

toimia. Näitä keskusteluja voidaan käydä koko ryhmän vanhempien kesken, mikä lisää vanhemmille vertaissuhteita ja vertaistuen mahdollisuuksia.

Vanhempien ja perhepäivähoitajan yhteisen suunnitteluprosessin keskiössä on luonnollisesti lapsen varhaiskasvatussuunnitelma. Sen laatimisessa tavoitteena: on lapsen yksilöllisyyden ja vanhempien näkemysten huomioon ottaminen toiminnassa. Siksi lapsen suunnitelmaan kirjataan lapsen kokemukset, tämän hetken tarpeet ja tulevaisuuden näkymät sekä lapsen mielenkiinnon kohteet, vahvuudet, yksilölliset tuen ja ohjauksen tarpeet. Vanhempien kanssa sovitaan myös yhteistyön ja yhteydenpidon toimintatavat sekä suunnitelman seurannasta ja arvioinnista.

Perhepäivähoidon toiminnan suunnittelun kannalta on kasvattajayhteisössä lisäksi tärkeää tunnistaa, mihin päivähoidon perusprosessiin lapsen varhaiskasvatussuunnitelma liitetään. Liittyykö se hoitoon hakeutumisen ja hoitopaikan valinnan prosessiin, hoidon aloituksen ja tutustumisen vaiheeseen vai kasvatuksen suunnittelun prosessiin? Lapsen vasun roolin tunnistaminen auttaa määrittämään, missä ajankohdassa ja millaisin käytännöin lapsen vasu olisi hyvä toteuttaa.

Kun lapsen vasun tavoitteet ja rooli on tunnistettu, voidaan perhepäivähoidossa yhteisesti pohtia, miten lapsikohtaista suunnittelua vanhempien kanssa olisi mahdollista ja mielekästä toteuttaa; ja millainen tämän tilanteen tulisi olla. Missä ympäristössä toteutus olisi hyvä; ja ketä siihen osallistuu? Voidaan myös pohtia, voidaanko esim. osa suunnitteluprosessiin kuuluvasta arvokeskustelusta toteuttaa vanhempien vertaisryhmässä.

Samalla voidaan pohtia lapsen varhaiskasvatussuunnitelman laatimista omana ammatillisen osaamisen alueena. Suunnittelutilanteessa perhepäivähoitaja on haastattelijan, tiedon muokkaajan ja keskustelun ohjaajan rooleissa; mitä osaamista nämä roolit edellyttävät? Tätä kautta päästään pohtimaan myös niitä käytännön ratkaisuja, joiden organisoimista suunnittelu perhepäivähoidossa edellyttää.

Yhteisesti voidaan myös pohtia sitä, miten vanhempien merkittävä rooli lapsen vasun laatimisessa näkyy käytännössä. Onko vanhemmilla todella tilaa tuoda esiin omia näkökulmiaan ja odotuksiaan, vai eteneekö tilanne ammattilaisten suunnittelemien kysymysten ja keskustelunaiheiden kautta? Tilanteeseen valmistautuessa kootaan omat havainnot lapsesta lapsiryhmässä, ja jotta vanhempien omat havainnot ja odotukset saadaan esille, olisi heillä oltava myös mahdollisuus ennakoida keskustelun kulkua etukäteen.

6 Perhepäivähoidon dialoginen suunnittelumalli

Liisa Heinämäki, KT, erikoistutkija, STAKES Jyväskylän alueyksikkö

Perhepäivähoidon dialoginen suunnittelumalli on laadittu yhteistyössä Jyväskylän ammattikorkeakoulun Sosiaali- ja terveystieteiden koulutuksen täydennyskoulutuksen ja Perhepäivähoidon ohjauksen erikoistumisopinnojen kanssa. Dialoginen suunnittelumalli julkaistaan Jyväskylän ammattikorkeakoulun luvalla.

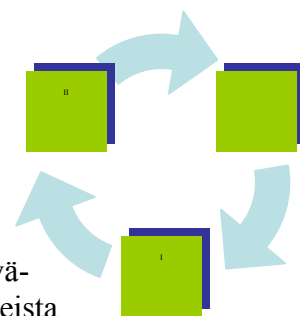
Suunnittelu terminä liitetään usein muodolliseen asiakirjaan, johon kirjataan tavoitteet ja toimet. Dialoginen suunnittelu on kuitenkin jotain aivan muuta: se on prosessi, jonka kuluessa asianosaiset itse tunnistavat toimintansa piirteitä ja etsivät mahdollisia muutoksen kohteita ja tapoja. Dialogi edellyttää sitoutumista ja jakamista, toisin kuin virastossa täytettävä tilastolomake. Dialogissa nousee esille myös ihmisten kielen ja käsitteiden merkitysrakenteet: puhummeko lainkaan samasta asiasta, kun puhumme tästä? Mitä sinä tarkoitat tuolla?

Dialoginen perhepäivähoidon suunnittelumalli on rakenteistettu tukemaan perhepäivähoidon kehittämistä kunnissa. Siinä on dialogin lisäksi olennaista se, että suunnittelu etenee vaiheittain toimijoista alkaen ja päätöksentekoon edeten. Näin varmistetaan siitä, että koko yhteisö on sitoutunut kehittämiseen ja suunnitteluun ja tunnistaa yhdessä prosessin tavoitteet. Parhaimmillaan suunnittelu muodostaa yhteistä ymmärrystä ja oman toiminnan tuntemusta, on prosessi, jossa tunnistetaan nykytila, tavoitteet ja tavat, joilla tavoitteeseen päästään.

Dialoginen, vaiheistettu suunnittelumalli

Perhepäivähoidon suunnitteluprosessin mallintamisella pyritään siihen, että suunnittelu-prosessi on helppo ottaa käyttöön, vastuu sen toteuttamisesta on helppo jakaa eri toimijoiden kesken, ja että prosessin kuluessa omaksutaan käyttöön dialogista toimintatapaa. Suunnittelumalli jakautuu kolmeen vaiheeseen:

- **VAIHE I: teemoitetut keskustelut käydään läpi perhepäivähoidon henkilöstön kesken,**
- **VAIHE II: päivähoitojen eri toimintamuotojen kesken ja**
- **VAIHE III: päivähoitojen ja päättäjien kesken.**

Keskusteluissa hahmotetaan yhteisiä käsityksiä ja tietoa perhepäivähoidon toimintaedellytyksistä, vahvuuksista ja kehittämisen tarpeista. Perhepäivähoidon henkilöstön keskuudessa esiin nostamat aiheet koostetaan ja vietään eri päivähoitomuotojen yhteiseen keskusteluun. Tästä yhteen vedetyt suunnittelun ja kehittämisen teemat koostetaan vuorostaan päättäjien kanssa käytävän keskustelun pohjaksi.

Perhepäivähoidon henkilöstön keskusteluteemoja ovat perhepäivähoidon toimintamuodot kunnassa ja niiden vahvuudet ja heikkoudet yleisesti toimintamuotojen tasolla. Li-

säksi hahmotetaan eniten käytännön huolia aiheuttavat tilanteet perhepäivähoidossa ja hoitajan työtä eniten rasittavat olosuhteet kunnassa. Ohjaukseen liittyen tunnistetaan ohjauksen toimivuuden kannalta tärkeimmät kehittämiskohdat. Myös perhepäivähoitajien osaaminen ja koulutus kartoitetaan. Lisäksi tunnistetaan perhepäivähoidon vahvuudet ja erityispiirteet kunnassa ja lopuksi sovitaan, kuka ja miten vie sovittuja asioita eteenpäin.

Näistä teemoista koostetaan ydinasiat päivähoidon yhteiseen keskusteluun. Siinä teemoja ovat perhepäivähoito päivähoidon toimintamuotona kunnassa ja perhepäivähoidon toimivuus osana päivähoidon kokonaisuutta. Yhdessä pohditaan kunnan koko päivähoidon olosuhteita ja toiminnan edellytyksiä sekä sitä, millaisissa olosuhteissa näkyvät perhepäivähoidon vahvuudet ja heikkoudet hoitomutona. Lisäksi pohditaan, mitä kehitettävää perhepäivähoidon ja muun päivähoitokentän yhteistyössä on, ja sovitaan jatko-työskentelyn vastuista.

Päätäjien kanssa käytävään keskusteluun viedään ydinkohdat edellisestä keskustelusta, ja yhteisinä keskusteluteemoina ovat perhepäivähoidon merkitys ja rooli kunnan päivähoitossa, perhepäivähoidon saatavuuden varmistaminen ja perhepäivähoidon erityispiirteet kunnassa. Yhdessä laaditaan perhepäivähoidon kehittämissuunnitelma vastuutahojen.

Mallin tavoitteet

Mallin tavoitteena on tuoda perhepäivähoitajat ja perhepäivähoito toimintamuotona mukaan kunnallisen suunnittelun dialogiin ja vahvistaa perhepäivähoitajien, perhepäivähoidon ohjaajien, muiden päivähoidon toimintamuotojen sekä sosiaalijohdon tietämystä ja ymmärrystä perhepäivähoidon keskeisistä vahvuuksista, kehittämiskohdista ja tulevaisuuden tarpeista. Tavoitteena on tuottaa tietoa suunnittelun pohjaksi siten, että koko henkilöstö sitoutuu yhteisten teemojen pohdintaan. Tiedon tuottamisessa pyritään yhteisen ymmärryksen löytämiseen, mikä edellyttää keskustelijoiden käsitysten ja oletusten avaamista.

Dialoginen suunnittelumalli on helposti käyttöön otettava työväline. Sitä voi käyttää itsenäisesti omassa kunnassa, ja se kehittää sekä suunnittelun sisältöjä että toimintakäytänteitä. Mallin lomakkeet on tarkoitettu toiminnan tueksi, ei sitoviksi työvälineiksi. Mallin myötä edeten muodostuu kuntaan erilaisista osasuunnitelmista kokonaisuus. Perhepäivähoidon kehittämisestä rakentuu selkeä strategia, jonka luomiseen ovat osallistuneet ja sitoutuneet niin perhepäivähoidon henkilöstö, muu päivähoitokenttä kuin päättäjätkin.

Käytännön toteutus

Ennen mallin toteutusta sovitaan yhteisesti sen käyttämisestä. Mallin tavoitteet ja toimintatavat kuvataan, ja tarvittavat yhteys- ja vastuuhenkilöt nimetään.

Kunkin keskustelun vetäjä suunnittelee tilanteen, etenemisen ja aikataulun ja huolehtii niistä itse tilanteessa. Keskustelua aloitettaessa sovitaan, kuka kirjaa sovitut asiat, laatii yhteenvedon ja kutsuu koolle vaiheen II palaverin.

VAIHE I HENKILÖSTÖ

Tämän vaiheen toteutuksessa perhepäivähoidon henkilöstö käy keskusteluja omassa keskuudessaan. Keskustelut voidaan käydä eri tavoin muodostuneina ryhminä tai pienessä kunnassa yhtenä keskusteluna. Ryhmistä muodostetaan sen kokoisia, että kaikki voivat osallistua keskusteluun. Ryhmät voivat olla itsenäisiä, eivät aina ohjaajan vetämiä. Ennen keskustelua prosessista kerrotaan ja sen etenemistä kuvataan henkilöstölle. Ennen ryhmissä tapahtuvia keskusteluja käsitellään yhteisesti mallin tavoitteita ja sisältöä ja annetaan keskusteluteemat etukäteen tutustumista varten.

Mallissa esitetään teemat, joista tässä vaiheessa keskustellaan. Keskusteluteeman alla on alakohtia, jotka toimivat viitteenomaisina, ideoivina. Keskusteluissa voi tulla esiin uusia alateemoja, tai osa mallissa esitetyistä on tarpeettomia. Kunkin teeman osalta kirjataan muistiin keskustelussa määritelty yhteinen ymmärrys. Kunkin vaiheen lopuksi kirjataan, millaisia sopimuksia ja vastuutuksia on tehty.

VAIHEEN I TEEMAT:

Perhepäivähoidon toimintamuodot kunnassa

- mitä toimivia muotoja on
- onko tulossa muutoksia
- millaisia tarpeita tai toiveita muutoksiin on

Mitkä ovat yleisesti perhepäivähoidon eri toimintamuotojen vahvuudet ja heikkoudet

- lapsen kotona annettavassa perhepäivähoidossa
- hoitajan kotona tapahtuvassa perhepäivähoidossa
- ryhmäperhepäivähoidossa
- muissa muodoissa, millaisissa?

Eniten käytännön huolia aiheuttavat tilanteet perhepäivähoidossa

- varahoito
- vuosilomat
- hoitajan omien lasten hoito
- liikaa lapsia tarjolla / lapsimäärä kunnassa vähenee
- puoliso: sairaus, eläköityminen tai muut elämänmuutokset

Hoitajan työtä eniten rasittavat olosuhteet kunnassa

- lasten vaihtuvuus
- osapäiväisten/ osaviikkoisten lasten määrä
- painottuminen aivan pieniin lapsiin
- erityisen tuen tarve
- työpäivien pituus, hoitajan ulkopuolelle ajoittuva työ
- muu, mikä?

Ohjauksen toimivuuden kannalta tärkeimmät kehittämiskohdat

- ohjaukseen käytettävän ajan puute
- ohjaajan tehtäväkuva
- ohjaajan tavoitettavuus
- koulutus
- vaihtuvuus

Perhepäivähoidtajien osaaminen ja koulutus

- ammatillisen koulutuksen tilanne
- koulutettujen uusien hoitajien saanti
- millaista täydennyskoulutusta kaivataan
- onko koulutussuunnitelmaa, miten edetään

Perhepäivähoidon vahvuudet ja erityispiirteet kunnassa

- pysyvyys
- erityisosaaminen
- erikoistuminen
- miten visioidaan tulevaisuutta?

Sovitaan,

- kuka vastaa em. asioiden eteenpäin viemisestä: yhteenveto keskustelusta, koulutussuunnitelma, muut mahdolliset osaprosessit
- miten keskustelu viedään seuraavaan vaiheeseen: ketä mukaan, kuka järjestää
- koska tämän vaiheen keskustelua tarkastellaan uudelleen, kenen vastuulla

VAIHE II PERHEPÄIVÄHOITO JA MUU PÄIVÄHOITO

Tähän vaiheeseen kutsutaan kunnan muiden päivähoitomuotojen edustajat ja I vaiheen keskustelussa käsitellyt asiat tuodaan yhteenvetona keskusteluun. Tarkoitus on koota keskusteluryhmä tai useampia ryhmiä, esim. alueittain. II vaiheessa keskustellaan seuraavista teemoista. Alateemat ovat viitteellisiä ja voivat kunnittain vaihdella:

VAIHE II TEEMAT:***Perhepäivähoito päivähoidon toimintamuotona kunnassa***

- tarpeellisuus
- rooli ja merkitys
- kehittämistarpeet

Perhepäivähoidon toimivuus osana päivähoidon kokonaisuutta

- millaiset asiat sujuvia ja toimivia
- missä asioissa kehittämisen tarvetta
- vanhempien toivomat hoitomuodot

Kunnan päivähoidon olosuhteet ja toiminnan edellytykset

- perheen tukeminen päivähoidossa
- haja-asutusalueet vs. kaupunkialue
- vuorohoidon tarve
- vaihtelevat hoitoajat
- erityisen tuen tarve

Millaisissa olosuhteissa näkyvät perhepäivähoidon vahvuudet hoitomuotona?

- perheen tavoittaminen
- pieni ryhmä
- tavoitettavuus alueellisesti
- joustavuus ja muutosherkkyys

Millaisissa olosuhteissa näkyvät perhepäivähoidon heikkoudet hoitomuotona?

- riippuvuus yhdestä aikuisesta, esim. sairastuminen
- alueellinen sijoittuminen
- kasvatukselliset kysymykset
- perhepäivähoitajien koulutuksen / osaamisen / itseluottamuksen puute

Mitä kehitettävää perhepäivähoidon ja muun päivähoitokentän yhteistyössä on?

- tiedonkulku
- osallisuus esim. kunnan yhteisiin suunnitteluihin ym.
- ennakkoluulot ja odotukset
- yhteistyön suunnitelman laatimisen tarve?

Sovitaan,

- kuka vie eteenpäin em. asioita; yhteistyön suunnitelma tai muut osaprosessit
- miten asiat siirretään III vaiheen keskusteluun; yhteenveto, III vaiheen järjestäminen ja edustajien nimeäminen siihen
- koska tämän vaiheen keskustelua tarkastellaan uudelleen; kenen vastuulla

VAIHE III PERHEPÄIVÄHOITO, MUU PÄIVÄHOITO, PÄÄTTÄJÄT

Keskustelussa on suotavaa olla muun päivähoitokentän edustus, mutta vähimmillään perhepäivähoito (ohjaaja + hoitajien edustaja) sekä päättäjätaho (virkamies- ja luottamushenkilö). Tähän keskusteluun tuodaan I ja II vaiheen keskusteluteemoista koottu tiivis esitys. Keskustelussa käsitellään lisäksi alla kuvattavia muita teemoja.

VAIHEEN III TEEMAT:***Perhepäivähoidon merkitys ja rooli kunnan päivähoitossa***

- mikä puoltaa jatkuvuuden varmistamista
- mikä uhkaa jatkuvuutta

Perhepäivähoidon saatavuuden varmistaminen

- onko varmistettu nyt
- tulevat uhkat
- millaisia toimia tarvitaan
- perhepäivähoidon työolosuhteiden kehittäminen

Perhepäivähoidon kehittämissuunnitelma

- perhepäivähoidon toimintamuotojen kehittämissuunnitelma
- ohjauksen arvioinnin ja kehittämisen suunnitelma
- hoitajien koulutussuunnitelma, vaihe ja kehittäminen

Perhepäivähoidon erityispiirteet kunnassa

- omaleimaiset ja merkittävät piirteet kunnan perhepäivähoidossa
- millaisissa tehtävissä voi toimia tukena (perhetyö, lastensuojelu)
- miten hyödynnetään perhepäivähoitajien erikoisosaaminen

Sovitaan,

- kuka ja miten edistetään sovittuja asioita: kehittämissuunnitelma
- koska tämän vaiheen keskustelua tarkastellaan uudelleen, kenen vastuu

7 Onko ryhmäperhepäivähoito perhepäivähoitoa ja mikä on sen tulevaisuus – yhteenvetoa paneelikeskustelusta

Sanna Parrila, projektipäällikkö, Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus

Leena Vähänen, kuntoutustutkija, Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus

Johdanto

Valtakunnallisen perhepäivähoidon kehittämisseminaarin²⁰ yhtenä teemana oli pohtia ryhmäperhepäivähoidon asemaa ja tulevaisuutta osana suomalaista päivähoitojärjestelmää. Teeman käsittely toteutui neljän eri väittämän pohjalta, joihin paneeliin osallistujat joutuivat ottamaan kantaa joko puolesta tai vastaan. Ajatuksena oli saada panelistit kommentoimaan ja perustelemaan ovatko he kunkin väittämän kanssa samaa vai eri mieltä ja miksi. Myös yleisö sai osallistua osoittaen joko vihreiden tai punaisten lappujen avulla olevansa samaa tai eri mieltä sekä esittämällä omia kommenttipuheenvuorojaan.

Paneeliin osallistuivat seuraavat henkilöt:

- Tarja Kahiluoto, ylitarkastaja, sosiaali- ja terveysministeriö
- Maija Pelkonen, läänin sosiaalitarkastaja, Oulun lääninhallitus
- Tarja Väisänen, päivähoiton johtaja, Raahen kaupunki
- Kirsi Alila, erityissuunnittelija, Pääkaupunkiseudun osaamiskeskus
- Auli Majuri-Naappi, projektipäällikkö, KOSKE
- Pirjo Honkavuori, päivähoiton palvelupäällikkö, Rovaniemen kaupunki

VÄITTÄMÄ 1:

Ryhmäperhepäivähoidon vahvuus on kodinomaisuus, joustavuus ja pieni hoitoryhmä

Yleisöstä suurin osa oli väittämästä samaa mieltä, mutta kukaan ei halunnut perustella kantaansa tarkemmin. Paneeliin osallistujista kaksi oli väittämästä pääasiassa eri mieltä ja neljä jokseenkin samaa mieltä. Ryhmäperhepäivähoidon vahvuutena korostettiin ennen kaikkea joustavuutta. Ryhmäperhepäivähoito on monessa kunnassa ollut ainoa vaihtoehto, jolla on voitu reagoida nopeasti päivähoiton määrällisen tarpeen muutoksiin sekä lasten epäsäännöllisiin hoitoaikoihin. Ryhmäperhepäiväkoti on nopeasti perustettavissa ja samalla nopeasti lopetettavissa. Tässä voidaan olettaa piilevän myös ryhmäperhepäivähoidon heikkouden pitkäjänteisen kehittämisen näkökulmasta: sisällölliselle kehittämiselle ei ole jäänyt riittävästi sijaa.

Ryhmäperhepäivähoidon joustavuus voidaan asettaa kyseenalaiseksi myös pohdittaessa joustavuuden suhdetta päivähoitoasetuksen mukaiseen henkilöstömitoitukseen. Onko ryhmäperhepäivähoito enää joustavaa, jos henkilöstömitoitusta todella noudatetaan?

---

²⁰ Oulu 20.-21.10.2005 (<http://www.merikoski.fi/mktk>)

Panelistien mukaan suuressa osassa kuntia päivähoitoasetuksen mukaista henkilöstömitoitusta ei tällä hetkellä noudateta, pienryhmät ovat paremminkin suurryhmiä. Ryhmäperhepäiväkodeissa voi pahimmillaan olla kirjoilla jopa 40 lasta. Tämä asettaa vahvasti kyseenalaiseksi pienen ryhmän merkityksen yhtenä ryhmäperhepäivähoidon vahvuutena. Toisaalta voidaan myös pohtia, onko pieni ryhmä ryhmäperhepäivähoidon vai nimenomaan kotona tapahtuvan perhepäivähoidon vahvuus. Asetuksen mukaan kotona toteutuvassa perhepäivähoidossa hoitoryhmään voi kuulua enimmillään neljä kokopäiväistä ja yksi puolipäiväinen esiopetuksessa oleva tai koulunkäynnin aloittanut lapsi. Ryhmäperhepäivähoitokodissa voi kaksi perhepäivähoitajaa hoitaa enimmillään kahdeksaa lasta sekä näiden lisäksi kahta esiopetuksessa olevaa tai koulunkäynnin aloittanutta lasta. Poikkeustapauksissa ryhmäperhepäiväkodissa voi kolme hoitajaa hoitaa enintään 12 lasta, jolloin yhdellä hoitajalla tulee olla päiväkodin hoito- ja kasvatustehtävässä olevalta henkilöltä edellytettävä ammatillinen kelpoisuus.

Yksi panelisteista korosti vanhempien pitävän ryhmäperhepäivähoitoa kodissa tapahtuvaa perhepäivähoitoa turvallisempaa vaihtoehtona, koska paikalla on useampi hoitaja. Päiväkotiin verrattuna turvallisuutta lisää pienempi ryhmä. Vanhempien myönteiset asenteet ryhmäperhepäivähoitoa kohtaan eivät kuitenkaan aina perustu riittävään tietoon: vanhemmat eivät useinkaan tiedä henkilöstörakenteen ja henkilöstön koulutustason eroa ryhmäperhepäiväkotien ja päiväkotien välillä. Ryhmäperhepäivähoitoryhmiä perustetaan tällä hetkellä myös päiväkotien sisään kertomatta kuitenkaan vanhemmille, miten hoitomuodot eroavat toisistaan.

Väittämässä esitettyä kodinomaisuuden käsitettä panelistit pitivät vaikeana ja moniselitteisenä. Kodinomaisuus on myytti, joka tulisi käsitteenä avata (vrt. Parrila 2002). Panelisteista suurin osa tarkasteli kodinomaisuutta ympäristön ulkoisista tekijöistä käsin: esimerkiksi koulun yhteydessä toimivaa ryhmäperhepäiväkotiä ei välttämättä pidetty yhtä kodinomaisena kuin omakotitalossa toimivaa ryhmäperhepäiväkotiä. Kiinnostavaa olisi pohtia, mistä tarve kodinomaisen ympäristön luomiseen syntyy ja ketä se palvelee, varsinkin jos kodinomaisuutta rakennetaan pitsipöytäliinojen ja kukka-asetelmien kautta. Kodinomaisuuskäsitettä tulisi tarkastella ennen kaikkea lapsen näkökulmasta: mikä on kodinomaisuutta lapselle ja mikä on sen suhde toimivaan oppimis- ja kasvu-ympäristöön.

VÄITTÄMÄ 2:

Ryhmäperhepäiväkoti on kuin pienoispäiväkoti mutta epäpätevällä henkilöstöllä.

Yleisön kanta väittämään jakautui suhteellisen tasaisesti, eri mieltä olevia näkökantoja oli hiukan enemmän. Panelisteista suurin osa oli väittämän kanssa samaa mieltä. Henkilöstön koulutustaustan ja henkilöstömäärän näkökulmasta ryhmäperhepäiväkotiä ei voi virallisesti nimittää päiväkodiksi, mutta vanhemmista suurin osa mieltää sen kuitenkin niin.

Panelistien mukaan ryhmäperhepäivähoito on hakenut identiteettiään paljolti päiväkotihoidon suunnasta ja sen oma identiteetti ja toimintakäytännöt ovat edelleen selkiytymättä. Ryhmäperhepäivähoidon päiväkotimaisuutta lisää muun muassa ulkopuolinen ruoka- ja siivoushuolto, joka on ristiriidassa kodinomaisuuden kanssa. Ryhmäperhepäivähoidon ja päiväkotihoidon sekoittumiseen vaikuttaa myös viime aikoina yleistynyt toimin-

takäytäntö, jossa ryhmäperhepäivähoitoryhmään palkataan lastentarhanopettaja vastamaan toiminnasta ja siihen mahdollisesti integroituvasta esiopetuksesta.

Ryhmäperhepäivähoitohenkilöstön koulutuksellinen pätevyys sai runsaasti kommentteja sekä yleisöltä että panelisteilta. Mielenkiintoista yleisön kommentteissa oli se, että ryhmäperhepäiväkoteja pidettiin positiivisessa mielessä pienoispäiväkoteina, joissa toimii pätevä henkilöstö. Perhepäivähoitajan ammattitutkintoa korostettiin ryhmäperhepäivähoitajan koulutuksellisen pätevyyden takaajana. Asian yhteydessä kuitenkin unohtui osaltaan se tosiasia, että perhepäivähoitajan ammattitutkinto ei vastaa päiväkotihenkilöstöltä edellytettävää koulutusta. Näin ollen tutkinto ei anna pätevyyttä toimia esimerkiksi kolmen hoitajan ryhmäperhepäiväkodissa asetuksen edellyttämänä koulutuksen omaavana hoitajana.

Yleisöä haastettiin pohtimaan myös kysymystä siitä, onko perhepäivähoitajien ammattitutkinnon vaarana koulutettujen hoitajien hakeutuminen pelkästään ryhmäperhepäiväkohteihin eikä työ omassa tai lapsen kodissa enää houkuttele. Selkeää vastausta tähän kysymykseen ei yleisöltä tullut. Kysymys haastaakin ennen kaikkea koulutusyksiköt ja päivähoidon esimiehet arvioimaan omia asenteitaan ja toimintatapojaan kotona tapahtuvan perhepäivähoidon säilyttämiseksi.

Toisaalta kysymys haastaa myös pohtimaan miksi ryhmäperhepäivähoito koetaan amatillisesti houkuttelevampana kuin kotona tapahtuva perhepäivähoito. Eikö kotona tapahtuva perhepäivähoito tarjoa nimenomaan parhaat mahdolliset puitteet Vasun mukaisen lapsilähtöisen varhaiskasvatuksen toteuttamiseen?

Ryhmäperhepäivähoidon yhtenä ongelmana tuotiin esiin sen epäselvä asema osana suomalaista päivähoitojärjestelmää. Ryhmäperhepäivähoidon käsitettä ei ole selkeästi määritelty ja sen koettiin hakevan edelleen omaa identiteettiään. Osa panelisteista korosti tarvetta ryhmäperhepäivähoidon tukemiseen oman identiteetin löytämiseksi. Osa kyseenalaisti, kuinka kauan ryhmäperhepäiväkodit voivat hakea omaa muotoaan; onhan päivähoitomuoto ollut olemassa jo 16 vuotta.

VÄITTÄMÄ 3:

Ryhmäperhepäivähoito on tulevaisuuden perhepäivähoitoa, jonka vahvuutena on työyhteisön tuki.

Väittämän taustalla on se tosiasia, että ryhmäperhepäivähoito on määrällisesti kasvanut viime vuosien ajan ja kotona tapahtuva perhepäivähoito puolestaan vähentynyt. Tässä tilanteessa on tärkeää miettiä miksi näin on tapahtunut, halutaanko tämän kaltaisen kehityksen jatkuvan ja jos ei haluta, niin mitä asialle voidaan tehdä.

Panelistit tarkastelivat ryhmäperhepäivähoidon tulevaisuutta suhteellisen kriittisesti. Ryhmäperhepäivähoidon määrällinen kasvu koettiin huonona vaihtoehtona, mikäli se tapahtuu kotona toteutuvan perhepäivähoidon kustannuksella. Panelisteista suurin osa piti kotona tapahtuvaa perhepäivähoitoa selvästi parempana vaihtoehtona. Hoitajan kannalta katsottuna ryhmäperhepäivähoito kuitenkin houkuttelee, koska se tarjoaa mahdollisuuden työyhteisön tukeen, säännölliseen työaikaan ja työn kiertoon. Ryhmäperhepäivähoidon määrällinen kasvu selittyikin osaltaan sillä, ettei kotona toimivia perhepäivähoitajia tahdo löytyä. Ryhmäperhepäivähoito vetää ennen kaikkea nuoria ammattitut-

kinnon suorittaneita hoitajia sekä ikääntyviä hoitajia, jotka eivät enää jaksaa tai ole motivoituneita työskentelemään yksin omassa kodissaan. Panelistien mukaan voi olla pakko nähdä ryhmäperhepäivähoito tulevaisuuden perhepäivähoitona, mikäli kotona tapahtuvaan perhepäivähoitoon ei löydy henkilökuntaa. Panelistit eivät kuitenkaan pohtineet, miten kotona tapahtuvan perhepäivähoidon houkuttelevuutta voitaisiin lisätä. Ryhmäperhepäiväkotien työyhteisöongelmat jäivät myös kokonaan huomioimatta.

Mikäli ryhmäperhepäivähoito täytyy säilyttää yhtenä päivähoidon muotona, suurin osa panelisteista oli sitä mieltä, että ainoa oikea ryhmäperhepäivähoidonmuoto on kahden hoitajan muodostama yksikkö. Näkemys on linjassa myös päivähoitoasetuksen kanssa, jossa oikeus kolmen hoitajan ryhmäperhepäiväkotiin määritellään mahdolliseksi vain erityisyistä. Yleisö sen sijaan piti kahden hoitajan ryhmäperhepäivähoitoa työaikajärjestelyjen osalta erittäin vaikeana, koska ryhmäperhepäivähoidon piirissä toimivat hoitajat kuuluvat työaikalainsäädännön piiriin jolloin hoitajien työajan tulisi rajoittua pääsääntöisesti kahdeksaan tuntiin päivässä. Tässä yhteydessä nousi esiin yksityinen ryhmäperhepäivähoito, jossa työaikoihin liittyvä ongelma on ratkaistu siten, että yrittäjä itse tekee pidempää työpäivää. Yksityisen ryhmäperhepäivähoidon valvontaan tulisi kiinnittää panelistien mukaan tulevaisuudessa enemmän huomiota. Panelistit korostivat myös tarvetta ryhmäperhepäivähoidon kokonaisvaltaiseen ja suunnitelmalliseen kehittämiseen. Ryhmäperhepäivähoito ei voi enää jatkossa toimia hoitomuotona, joka vain nopeasti perustetaan ja nopeasti lakkautetaan.

Joissakin kunnissa ryhmäperhepäivähoitoa on tietoisesti ajettu alas. Ryhmäperhepäiväkodit on lakkautettu ja muutettu pienpäiväkodeiksi tai päiväkodin satelliittiosastoiksi. Näiden ratkaisujen takana on ollut muun muassa ryhmäperhepäivähoidon epäselvä asema suhteessa muihin päivähoitomuotoihin sekä hoitomuodon kalleus²¹. Yleisö keskusteli vilkkaasti hoitopäivän hintaan liittyvistä laskennallisista eroista: joissakin kunnissa ryhmäperhepäivähoitoa pidettiin halpana ja joissakin kalleimpana hoitomuotona.

VÄITTÄMÄ 4:

Ryhmäperhepäivähoito on ikääntyvien hoitajien ”suojatyöpaikka”.

Väittämä oli tietoisesti kärjistetty, koska sillä haluttiin aktivoida sekä yleisöä että panelisteja napakoihin kannanottoihin myös ryhmäperhepäivähoidon pedagogisen laadun suhteen. Keskustelu eteni väittämän suhteen puolesta ja vastaan, mutta pedagoginen näkökulma ei noussut lainkaan esille. Kaksi panelisteista oli väittämän kanssa täysin samaa mieltä: todellisuus on pitkälti tämä. Osan mielestä väittämään sisältyvä käsite ”suojatyöpaikka” oli ruma, koska ikääntyvien hoitajien mahdollisuus siirtyä ryhmäperhepäivähoitoon tulisi nähdä positiivisena keinona olla työelämässä mukana eläkeikään saakka. Panelistit pohtivat, mikä olisi tilanne jos hoitaja ei voisi siirtyä omasta kodista ryhmäperhepäiväkotiin. Yleisön mukaan kunnissa on yhä kasvavana ongelmana se, että perhepäivähoitajien ennenaikaiset eläkehakemukset hylätään yhä useammin. Tällöin hoitajan työmotivaatio ja kyky selvittää työn asettamista fyysisistä vaatimuksista on jos selvästi alentunut: mihin ikääntyvät hoitajat silloin sijoitettaisiin. Kaikki ikääntyvät hoi-

---

²¹ selittyy aikuinen-lapsi suhdeluvulla: päiväkodissa yli 3-vuotiailla 1/7 ja ryhmäperhepäiväkodissa 1/4 (+1/2)

tajat eivät toisaalta halua siirtyä työskentelemään ryhmäperhepäivähoitoon, vaan työskentelevät mieluummin omassa kodissaan²².

Ryhmäperhepäiväkotihenkilöstön ikäjakauma vaihtelee alueittain. Joissakin kunnissa ryhmäperhepäivähoidossa työskentelee pääasiassa nuoria hoitajia, samoin yksityisessä ryhmäperhepäivähoidossa. Ryhmäperhepäivähoidon henkilöstön valinnassa ja ohjaamisessa esimiehen rooli on keskeinen. Esimiehen tehtävänä on huolehtia ryhmäperhepäivähoidon toimivuudesta ja laadusta.

YHTEENVETO:

Onko ryhmäperhepäivähoito perhepäivähoitoa ja mikä on sen tulevaisuus?

Paneelin lopuksi jokaista osallistujaa pyydettiin esittämään loppupuheenvuoro, jossa he pohtivat edellä mainittua kysymystä. Osalla panelisteista ja yleisöstä oli selkeä kanta siihen, ettei ryhmäperhepäivähoito ole perhepäivähoitoa. Tätä perusteltiin muun muassa perhepäivähoitokäsitteen kautta, jonka katsottiin pitävän sisällään hoitajan perheen merkityksen ja osallisuuden. Perhepäivähoitokäsitteen katsottiin syntyneen siitä, että hoito tapahtuu perheessä. Perheen läsnäolo nähtiin sosiaalisena pääomana, joka puuttuu ryhmäperhepäivähoidosta. Ryhmäperhepäivähoitoon kaivattiinkin kokonaan omaa käsitettä. Uutena nimenä ehdotettiin muun muassa ryhmäpäivähoitoa tai pienryhmähoitoa. Uuden nimen keksimisen kautta ei voida kuitenkaan ratkaista ryhmäperhepäivähoidon tulevaisuuteen liittyviä ongelmia. Käsitteen määrittelyä tärkeämpää on ryhmäperhepäivähoidon aseman ja merkityksen selkiyttäminen suhteessa muihin päivähoitomuotoihin.

Kriittisen näkökulman ryhmäperhepäivähoidon asemaan nosti kysymys siitä, *mitkä ovat ryhmäperhepäivähoidon edut lapsen ja varhaiskasvatuksen kannalta*. Onko tätä kysymystä pohdittu lainkaan? Ryhmäperhepäivähoidon katsottiin syntyneen täysin kuntatalouden ja päivähoiton määrällisen tarpeen ohjaamana. Ryhmäperhepäivähoidon tulevaisuuteen liittyviä ratkaisuja pohdittaessa olisi tärkeää suunnata katse lapsen: *mitä sellaisia etuja ryhmäperhepäivähoito tarjoaa lapsen varhaiskasvulle joita ei voida kotona tapahtuvan perhepäivähoidon tai päiväkotihoidon avulla saavuttaa*.

Panelistit nostivat ryhmäperhepäivähoidon olemassaolon oikeutuksena esiin palvelujen monimuotoisuuden: vanhemmilla on oltava vaihtoehtoja, joista valita juuri heidän perheelleen ja lapselleen sopiva hoitomuoto. Mielenkiintoista olisikin selvittää, mitkä ovat tällä hetkellä vanhempien todelliset valintamahdollisuudet ja mistä lähtökohdista valinta tehdään. Onko valinta vanhempien työaikojen sanelema pakko vai ohjaako valintaa todellinen tieto eri päivähoitomuodoista ja niiden erityispiirteistä?

Paneelikeskustelussa sivuttiin jatkuvasti ryhmäperhepäivähoidon olemassaolon oikeutusta ja osa panelisteista kyseenalaisti selvästi ns. kolmiportaisen päivähoitojärjestelmän, joka pitää sisällään perhepäivähoidon, ryhmäperhepäivähoidon ja päiväkotihoidon. Keskustelu oli kuitenkin sisällöllisesti ristiriitaista ja kuvasti ryhmäperhepäivähoidon

---

²² ks. Vähänen luku 11

tämän hetkistä tilaa. Ryhmäperhepäivähoito nähdään pääasiassa pakon sanelemana vaihtoehtona silloin, kun kotona tapahtuvan perhepäivähoidon tai päiväkotihoidon keinoin ei saada vastattua päivähoidon määrälliseen tarpeeseen. Onko ryhmäperhepäivähoidon näkeminen toissijaisena vaihtoehtona yksi syy siihen, miksi hoitomuotoa ei ole suunnitelmallisesti kehitetty?

Esimiehellä on keskeinen merkitys perhepäivähoidon sisällöllisessä ja suunnitelmallisessa kehittämisessä niin kotona tapahtuvassa perhepäivähoidossa kuin ryhmäperhepäivähoidossakin. Esimiehen tarjoaman ohjauksen kautta tulisi pyrkiä turvaamaan perhepäivähoidon toimintaedellytysten hyödyntäminen lapsilähtöisen, Vasuun pohjautuvan varhaiskasvatuksen toteuttamisessa. Perhepäivähoito tarjoaa erinomaiset edellytykset lapsen oppimisen integroitumiseen arkipäivän toimintoihin ja lapselle merkityksellisiin kokemuksiin. Pieni ryhmä mahdollistaa toiminnan toteutumisen lapselle ominaisin tavoin liikkumalla, leikkimällä, tutkimalla sekä omaehtoisen taiteellisen ilmaisun keinoin. Tähän liittyikin yksi päivähoidon keskeisistä paradokseista: sen sijaan että näihin mahdollisuuksiin perhepäivähoidossa tartuttaisiin, ammatillisia toimintamalleja haetaan päiväkodeista. Päiväkotitoiminta on sekä ulkoisilta että toiminnallisilta ratkaisuiltaan perustunut alun perin vahvasti ryhmäkasvatuksen ideologiaan ja behavioristiseen oppimiskäsitykseen. Näiden varaan perustuu edelleen monet päivähoidon perinteiset pedagogiset käytännöt, joiden kyseenalaistaminen on ajankohtaista useissa päiväkodeissa. Onko niin, että päiväkodeissa aktiivisesti kyseenalaistetaan juuri niitä käytäntöjä, joita perhepäivähoitoon ja ryhmäperhepäivähoitoon parasta aikaa pyritään siirtämään?

Esimiehen tehtävänä on sisäistää ensin itselleen, mitä vasun keskeiset pedagogiset linjat tarkoittavat ja konkretisoida sitten yhdessä henkilöstön kanssa, miten niiden tulisi näkyä eri päivähoitomuodoissa. Esimiehen vastuulla on myös arvioida toteutuuko yhdessä konkretisoidut toimintakäytännöt arjen eri tilanteissa.

Yhteenvetona ryhmäperhepäivähoidon tulevaisuuden haasteista voidaan paneelin perusteella todeta seuraavaa:

- Kotona tapahtuvan perhepäivähoidon säilyttäminen ja vahvistaminen on ensisijaista ryhmäperhepäivähoitoon nähden.
- Ryhmäperhepäivähoito tulee linjata ensisijaisesti kahden hoitajan yksiköiksi, joissa kummallakin hoitajalla tulisi olla vähintään perhepäivähoitajan ammattitutkinto.
- Ryhmäperhepäivähoidon tulee hakea identiteettiään mieluummin perhepäivähoidosta kuin päiväkodeista.
- Hoitajien parityöskentely, jossa perhepäivähoito toteutuu jommankumman hoitajan kotona, on yksi ryhmäperhepäivähoidon tulevaisuuden vaihtoehto.
- Vanhempien todellinen valinnanmahdollisuus edellyttää riittävää informointia siitä, mitkä ovat päiväkotihoidon, perhepäivähoidon ja ryhmäperhepäivähoidon erot.
- Ryhmäperhepäivähoidon säilyminen edellyttää pitkäjänteistä suunnittelua ja ryhmäperhepäivähoitoa koskevien säädösten ja aseman selkiyttämistä.
- Ryhmäperhepäivähoidosta tarvitaan lisää tutkimustietoa sekä käyttäjäkokemuksia lapsilta ja vanhemmilta.

Lähteet

Parrila S (2002) Perhepäivähoito osana suomalaista päivähoitojärjestelmää. Näkökulmia perhepäivähoidon laatuun ja sen kehittämiseen. Oulun yliopisto. Acta Universitatis Ouluensis E 59.

8 Aamusta iltaan ja yötä myöten - lapsen arki vuorohoidossa

Tarja Väisänen, KM, Ito, päivähoiton johtaja, Raahen kaupunki, kouluttaja

Johdanto

Artikkelissa käsitellään lasten vuorohoitoa. Artikkelin perustuu perhepäivähoidon kehittämisseminaarin vuorohoidon työpajassa tuotettuun aineistoon (Merikoski, Oulu 20. - 21.10.2005), vuorohoidon seminaarin ryhmätöinä tuotettuun materiaaliin (Efeko Oy, Tampere 9. - 10.5.2005) sekä vuororyhmäperhepäivähoitoa koskevaan pro gradu -tutkielmaan (Väisänen 2003).

Perhepäivähoidon kehittämisseminaarin vuorohoitoa koskevan työpajan ja vuorohoidon seminaarin yhtenä tavoitteena oli perehtyä lasten vuorohoidon tämän hetken tilanteeseen, ominaispiirteisiin ja kehittämistarpeisiin. Toisena tavoitteena oli pohtia, millaista ammatillista osaamista vuorohoidossa tarvitaan. Lisäksi seminaarien päämääränä oli jakaa hiljaista kokemustietoa vuorohoidon arjesta ja hyvistä käytännöistä. Vuorohoitoa koskeviin seminaareihin osallistui yhteensä 47 hoito-, kasvat- ja opetushenkilöä sekä hallinnon edustajaa eri puolilta Suomea.

Väisänen vuorohoitoa koskevan tutkimuksen tavoitteena oli kuvata vuorohoidossa olevien lasten, heidän vanhempiansa sekä työntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia lapsilähtöisyyden toteutumisesta vuororyhmäperhepäivähoidossa. Tutkimus oli haastattelu-, havainnointi- ja kyselytutkimus, joka toteutettiin Raahen kaupungin Kirkkokadun lastentalossa. Tutkimukseen osallistui 24 lasta, 7 vakituista työntekijää sekä 11 vanhempaa.

Vuorohoidon määritelmä ja hoitomuodot

Vuorohoito käsitteenä ei ole yksiselitteinen, vaan kunnissa on erilaisia määritelmiä lasten vuorohoidolle/ympäri vuorokautiselle hoidolle. Helsingin sosiaaliviraston nimeämä vuorohoidon työryhmä (1999) käyttää termiä vuorohoito sekä ympäri vuorokautisesta päivähoitosta että illalla tapahtuvasta hoidosta. Päivystysluonteisen vuorohoidon työryhmä määrittelee sellaiseksi hoidoksi, jossa lapsi pääsääntöisesti hoidetaan perinteisesti auki olevassa klo 6.30 - 17.00 päivähoiton yksikössä ja tämän lisäksi tarvittaessa joko ympäri vuorokautisessa tai iltahoidon yksikössä. (Vuorohoitotyöryhmän muistio 1999, 5.) Vuorohoidon työpajaan ja seminaariin osallistunut kenttäväki määrittelee vuorohoidoksi klo 18.00 - 06.00 välillä tapahtuvan hoidon sekä viikonloppuhoidon (Oulu, 2005, Tampere 2005).

Ilta-, yö- ja viikonloppuhoidon yksiköitä ovat päiväkodit, perhepäivähoitokodit ja ryhmäperhepäivähoitokodit. Sosiaali- ja Terveysministeriön sekä Kuntaliiton tekemän selvityksen mukaan vuorohoidon järjestelyissä on suuria eroja kunnan koon mukaan. Suurissa kunnissa (asukkaita yli 75 000) vuorohoito toteutetaan pääasiassa päiväkodeissa, keskisuurissa kunnissa (asukkaita 10 000 - 75 000) ryhmäperhepäivähoitokodeissa ja pienissä kunnissa (asukkaita alle 10 000) perhepäivähoidossa. Vuorohoitoa järjestävistä

kunnista (410 kuntaa) 7 prosentissa vuorohoito järjestetään yksinomaan päiväkodeissa, 35 prosentissa kunnista perhepäivähoidossa ja 19 prosentissa ainoastaan ryhmäperhepäivähoidossa. (Lasten päivähoiton tilannekatsaus. Tammikuu 2001.)

Lastentarhanopettajaliitto, Sosiaalityöntekijäin Liitto sekä terveydenhuoltoalan ammattijärjestö Tehy ovat Väisäsen pyynnöstä vuonna 1989 ottaneet kantaa ilta- ja yöhoidon järjestämisestä. Ammattiliittojen kanta oli tällöin, että mikäli on kysymys vain muutamasta ilta- ja yöhoitoa tarvitsevasta lapsesta, on edullisin ja lasten kannalta miellyttävien hoitomuoto perhepäivähoito tai ryhmäperhepäivähoito. Kun ilta- ja yöhoidon tarve on säännöllistä ja jatkuvaa ja tarvisijoista muodostuu oma 6-12 lasta käsittävä ryhmänsä, on syytä harkita toiminnan järjestämistä päiväkodissa. (Kirjelmä Väisäselle 15.9.1989.)

Vuorohoitoa koskevat asiakirjat

Päivähoiton määrittely perustuu lasten päivähoitosta annettuun lakiin. Voimassa oleva päivähoitolaki mahdollistaa kaikille alle kouluikäisille lapsille subjektiivisen päivähoito-oikeuden päivähoitoon. *Subjektiivista oikeutta vuorohoitoon ei kuitenkaan ole, mutta kunnat ovat velvollisia järjestämään päivähoiton perheen tarpeet tyydyttäen.* Näin ollen kuntien on huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa on saatavissa kunnan järjestämänä tai valvomana siinä laajuudessa ja sellaisin toimintamuodoin kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Vuorohoitoa koskevia erityissäädöksiä ei laissa ja asetuksessa myöskään ole, joten jokainen kunta joutuu itse määrittelemään vuoroituksen, laatimaan sitä koskevat toimintaohjeet ja tulkitsemaan lain ja asetuksen määräyksiä parhaalla katsomallaan tavalla. (Laki lasten päivähoitosta 36/1973, Kahiluoto 1999 ja 2005.)

Päivähoitoa koskevan lainsäädännön lisäksi kunnat ovat velvollisia noudattamaan ja soveltamaan myös muuta lainsäädäntöä kuten sosiaalihuolto-, lastensuojelu- ja perusopetuslakia sekä lakeja asiakkaan asemasta ja oikeuksista ja lapsen huollosta ja tapamisoikeudesta (Kahiluoto 2005). Lisäksi varhaiskasvatuksen valtakunnalliset linjaukset (2002) ja kunnissa laaditut ja varhaiskasvatus- ja esiopetussuunnitelmat, lapsipoliittiset ohjelmat sekä vuorohoitotyöryhmien muistiot voivat antaa ohjeistuksia lasten vuoroituksen toteuttamiseen.

Vuoroituksen tarve ja tarjonta

Lasten päivähoiton kysyntä vaihtelee väestömäärän, taloudellisten tilanteiden, työllisyyden ja perheiden lasten hoidon järjestämiseen liittyvien valintojen mukaan. Tällä hetkellä 95 prosentissa Suomen kuntia järjestetään ilta-, yö- ja viikonloppuhoitoa ja sen piirissä on noin 7 prosenttia päivähoitossa olevista lapsista. (Lasten päivähoiton tilannekatsaus. Tammikuu 2001, 21.)

Eniten tarvetta ja vajetta on ilta- ja viikonloppuhoidosta. Nämä selittyvät muun muassa kauppojen pidentyneillä ja sunnuntiaukioloajoilla, joustavien työaikojen sekä satunnais- ja tilapäistyön lisääntymisellä. Vaihtelevasta työllisyystilanteesta johtuen työntekijöiden on hyväksyttävä joustava työaika, ylityöt, iltatyöt ja pitkät työmatkat sekä tilapäiset keikkatyöt. Toisaalta myös perherakenteissa tapahtuneet muutokset lisäävät vuoroituksen tarvetta. Perheiden sosiaalisten verkostojen kaventuminen ja muuttuminen ovat johtaneet siihen, että lastenhoitoapua saa harvoin esimerkiksi sukulaisilta, tuttavilta tai

naapureilta. Myös kasvava yksinhuoltajuus lisää vuorohoidon tarvetta. (Vuorohoidon teemaseminaari 1999, Tarsalainen 2001, Vuorohoitoseminaari 2005.)

Vuorohoidon asiakkaat

Ympäri vuorokautinen hoito on niitä kahden huoltajan perheitä varten, joissa molemmat huoltajat tekevät vuorotyötä tai niitä yhden huoltajan perheitä varten, joissa perheen pääasiallinen huoltaja eli huoltaja, jonka luona lapsi asuu tekee vuorotyötä (Varhaiskasvatuksen työryhmän muistio 1999, 84). Vuorotyötä on työaikalain 27 §:n mukaan työ, jossa työvuorot vaihtuvat säännöllisesti ja muuttuvat ennakolta sovituin ajanjaksoin. Vuorotyötä tehdään useilla teollisuuden aloilla, ravitsemus- ja majoitustoiminnassa, kuljetuksen ja liikenteen ammateissa sekä sosiaali- ja terveydenhuollon ympäri vuorokautisissa toimipisteissä (Ahonen 1986). Näiden lisäksi myös maatalouslomittajat ja heidän lapsensa ovat kohtuullisen suuri asiakasryhmä. Tilastokeskuksen työolotutkimuksen mukaan vuorotyössä oli vuonna 1997 noin 19 % palkansaajista: kaksivuorotyössä 10 %, kolmivuorotyössä 7 % ja säännöllisessä ilta- tai yötyössä 2 % palkansaajista (Härmä 2000, 8).

Yhden huoltajan perheet ovat tyypillisiä vuorohoidon asiakkaita. Epävakaa työllisyystilanne aiheuttaa sen, että nuoren yksinhuoltajan on otettava niitä töitä vastaan, mitä tarjotaan. (Tarsalainen 2001, Vuorohoidon seminaari 2005.) Kohtuullisen suuren asiakaskunnan muodostavat myös ne lapset, joiden vanhempien työaika juuri ja juuri ylittää perinteisesti klo 6.30 - 17.00 auki olevien päiväkotien toiminta-ajan (Vuorohoidon teemaseminaari, 1999 ja 2005).

Tyypillisen vuorohoitolapsen hoitoaikoja on mahdoton määritellä. Yksi hoitojakso voi lyhimmillään tarkoittaa muutaman tunnin läsnäoloa hoitopaikassa tai sitten jopa yli viikon yhtäjaksoista hoidossa oloa (Vuorohoidon teemaseminaari, 1999, Bardy ym. 2001, 70). Jotta lapsen etu, perheen toiveet ja kunnan resurssit voidaan ottaa huomioon, on jokaisen vuorohoittoa tarvitsevan lapsen vanhempien kanssa syytä käydä keskustelu ja laatia palvelusopimus ennen hoitosuhteen alkamista. Samalla voidaan tukea perheitä etsimään vaihtoehtoisia ratkaisuja, jos heidän vuorohoittoa tarvitseva lapsensa on hyvin nuori tai hänen viikoittaiset hoitoaikansa muodostuvat erittäin suuriksi ja epäsäännöllisiksi. *Oleellista on, että erilaisia ja yksittäisen perheen tilanteeseen sopivia vuorohoidon järjestelyjä räätälöidään tilanteen mukaan. Vuorohoidossa kuten muussakin päivähoidossa tulee peruslähtökohtana olla se, että vanhempien roolia ensisijaisina kasvattajina vahvistetaan.* (Vuorohoitotyöryhmän muistio 1999, 5.)

Vuorohoidon arki ja pedagogiikka

Päivähoitolakiin (Laki lasten päivähoitosta 1973/36) kirjatut päivähoiton kasvatustavoitteet on tarkoitettu toteuttaviksi kaikissa päivähoitomuodoissa. Eri osa-alueet ja niiden tavoitteet kuitenkin painottuvat eri tavoin erilaisissa päivähoiton muodoissa (Pyykkö ym. 1989, 41). Vuorohoitotyöryhmän raporttiin (1999, 5, 20) on kirjattu, että epäsäännöllisten hoitoaikojen vuoksi vuorohoidossa olevan lapsen hoidon, kasvun ja oppimisen turvaamiseksi tulisi erityistä huomiota kiinnittää lapsen sosiaaliseen kasvuympäristöön, viihtyvyyteen, lapsen vireystilan vaihteluihin, turvallisuudentunteen tarpeisiin, yhteistyöhön vanhempien kanssa ja tiedonkulkuun henkilöstön kesken. Vuorohoitopaikan tehtävä on tarjota lapselle turvallinen ja kodinomainen ympäristö. Kodinomaisuus-

den tärkeys korostuu ennen kaikkea iltaisin, öisin ja viikonloppuisin, jolloin hoidossa on yleensä vähemmän lapsia kuin päivällä. Omat leikkikaverit eivät välttämättä ole hoidossa, jolloin tavanomaiset leikit eivät ehkä onnistu. Toisaalta tällöin lapsella on mahdollisuus toimia omissa oloissaan aivan kuin kotonaan. Iltaisin ja viikonloppuisin lapsilla on myös enemmän tilaa käytössään ja mahdollisuus suurempaan huomioon aikuisilta.

Parrila (2002, 120, 176) liittää kodinomaisuuteen seuraavia ulottuvuuksia: *fyysinen* – kodinomainen ympäristö, *emotionaalinen* – kodinomainen rauhallinen ilmapiiri ja *toiminannallinen* – normaaliin kotiympäristöön liittyvät askareet ja rutiinit. Myöhäsen ryhmäperhepäivähoitoa koskevassa tutkimuksessa ilmeni, että hoito- ja ohjaushenkilöstö mainitsi kodinomaisuuden kolmanneksi useimmin ryhmäperhepäivähoidon vahvuutena. Yleensä se mainittiin vain yksittäisenä sanana, jota ei määritelty mitenkään. Joskus sitä käytettiin vastakohtana päiväkodin laitosmaisudelle. (Myöhänen 2004, 114.) Vuorohoidon seminaarissa Tampereella (2005) pohdittiin, mitä kodinomaisuus vuorohoidossa tarkoittaa. Ryhmätöissä ja keskusteluissa päädyttiin siihen, että *vuorohoidon yksiköissä kodinomaisuutta on ennen kaikkea lapsiryhmän jakaminen toiminnan ja hoidossa kulloinkin olevien yksilöjen mukaan sekä yhteisön keskustelukulttuuri/sosiaalisuus*.

Toimipisteen toimintakulttuurilla eli pedagogisilla ratkaisuilla ja yhteisöllisyydellä näyttää olevan oleellinen merkitys vuorohoidon ilmapiirille ja kodikkuudelle. Nivalan (2002) mukaan pedagogisilla ratkaisuilla tarkoitetaan ennen kaikkea toiminnan sisältöä eli kasvattajien näkemyksiä toiminnan päämääristä (ns. normatiivinen pedagogiikka) ja näkemyksiä hyvistä keinoista päämäärien saavuttamiseksi (ns. metodinen pedagogiikka). Yhteisöllisyydellä puolestaan tarkoitetaan organisaation, tässä yhteydessä vuorohoitoyksikön toimintaa kasvattavana yhteisönä (Kaipio 1999, 233).

Yhteisöllisyyden muodostuminen ja pedagogisen keskustelun oppiminen eivät tapahdu itsestään. Yhteisön jäseniltä vaaditaan monenlaisia tunneälyllisiä eli perustavanlaatuisia emotionaalisia ja sosiaalisia taitoja kuten itsetuntemusta, itsehallintaa, motivoitumista, empatiaa ja ihmissuhdetaitoja (Goleman 1999, 362). Keskinäinen kunnioitus ja ammatillinen arvostus eivät välttämättä ole itsestään selviä asioita yhteisöissä, joissa työntekijöiden koulutus- ja kokemustasot ovat hyvin erilaisia ja työyhteisö on epäsäännöllinen vaihtuvien työvuorojen vuoksi. Selvää on kuitenkin se, että työntekijöiden keskinäiset suhteet, kommunikointitavat ja työkäytännöt muodostavat kasvatusyhteisön tunneilmapiirin, jolla on oleellinen merkitys lasten hyvinvoinnille. Se on perusta, jolle hoito- ja kasvatustyö rakennetaan. Siksi jokaisen työntekijän tulisi tiedostaa eettinen vastuunsa työtovereidensa arvostamisessa ja tukemisessa. Lisäksi vuorohoidon yhteisöissä tarvitaan erityisen paljon joustavuutta ja organisointitaitoja kuten työvuorolistojen suunnittelua siten, että henkilöstölle löytyy yhteistä kokous- ja keskusteluaikaa. Myös läsnä olevaa johtajaa tarvitaan toteuttamaan pedagogista prosessia.

Vuorohoitoa ryhmäperhepäivähoidon muodossa

Jos vuorohoitoon kohdistuu monenlaisia haasteita, vuororyhmäperhepäivähoitoon niitä kohdistuu moninkertaisesti enemmän. Näin syystä, että molemmilla niin vuorohoidolla kuin ryhmäperhepäivähoidollakin on lyhyt varhaiskasvatuksellinen historia ja näin ollen toimintamuodot etsivät itseään. *Ryhmäperhepäivähoidossa*, joka virallisen määritelmän mukaan on perhepäivähoitoa, mutta käytännön toimintatavoiltaan muistuttaa usein päi-

väkotitoimintaa, *tarvitaan omaksi itsekseen kehittymistä eli ryhmiskuvan ja –persoonallisuuden hyväksymistä ja vahvistamista.*

Ryhmistöiminta ei vastaa perinteistä perhepäivähoitoa, koska toiminnasta eivät vastaa yksilöt vaan tiimit. Se ei myöskään ole päiväkotihoitoa, koska henkilöstörakenne, tilat eivätkä välineet vastaa päiväkotitoiminnalle asetettuja tavoitteita. *Se on oma muotonsa ja päivähoidon vaihtoehtonsa, jota tulisi kehittää omana itsenään.* Ryhmismuotoja on monia ja ne voidaan jakaa toiminta- tai aukioloaikojensa perusteella päivä-, pidennetty päivä-, kaksivuoro-, vuoro-, vara-, yhdistelmä- tai muiksi ryhmikseksi. Kullakin ryhmismuodolla on omat erityispiirteensä, joita toiminnan tavoitteissa, päämäärissä ja pedagogiikassa tulisi huomioida. (Väisänen 1997.)

Ryhmikset syntyvät yleensä tilanteissa, joissa perinteiset perhepäivähoito ja päiväkotitoiminta – vaihtoehdot eivät kykene palvelua tuottamaan. Esimerkiksi pienessä tai keskisuudessa kunnassa, jossa lasten iltta- ja viikonloppuhoidon hoidon tarve yhtäkkiä kasvaa 6 - 12 lapsella, voi vuorohoidon järjestäminen ryhmäperhepäivähoitona olla ainoa vaihtoehto. Minimihenkilöstöllä toimivat päiväkodit eivät välttämättä kykene pidentämään aukioloaikojaan, uutta vuoropäiväkotia ei saada nopeasti rakennettua eikä mahdollisesti tilapäisen vuorohoitotarpeen vuoksi kannata rakentaakaan. Toisaalta monet kotona työtään tekevät perhepäivähoitajat eivät voi perhe- tai henkilökohtaisista syistäan johtuen työskennellä yli kymmenen tuntia päivässä.

Perhepäivähoitajien kannalta ryhmäperhepäivähoito inhimillistää heidän työtään, sillä ryhmiksessä vastuuta jaetaan ja niissä noudatetaan työaikalakia. Vanhempien näkökulmasta katsoen ryhmä tarjoaa turvallisen vaihtoehdon, koska siellä työskentelee enemmän kuin yksi työntekijä. Lisäksi vanhempien kertoman mukaan heidän on miellyttävämpi viedä lapsensa sunnuntaiaamuna hoitoon kunnan kiinteistöön kuin perhepäivähoitajan kotiin viikonloppurauhaa rikkomaan. Lasten näkökulmasta katsoen ryhmä tarjoaa sopivan kokoisen kaveri- ja leikkiryhmän. (Komulainen & Meriläinen 1993, Väisänen 1997, 2003.)

Ryhmäperhepäivähoitoa tulisi tehdä näkyväksi muun muassa tiedottamisen ja tutkimus- ja kehittämishankkeiden muodossa sekä täydentämällä lainsäädäntöä esimerkiksi määrittelemällä ne erityiset syyt ja paikalliset olosuhteet, jolloin kolme hoitajaa voi hoitaa samanaikaisesti enintään kahtatoista lasta. Lisäksi pitäisi kehittää ryhmäperhepäivähoidon ohjausta sekä henkilöstön muodollista ja täydennyskoulutusta sekä työhön perehdyttämistä. Yksi perushenkilöstön kehittämisen vaihtoehto voisi olla perhepäivähoitajien ammattitutkinnon perusteiden täydentäminen ryhmäperhepäivähoitoa koskevalla lisämoduulilla. Tällä hetkellä voimassa oleva koulutus on suunniteltu lähinnä omassa kotonaan tai lapsen perheessä työtä tekeville hoitajille. Koulutuksen suunnittelussa ei näin ollen ole otettu huomioon perhepäivähoidon rakennemuutosta eli sitä, että ryhmäperhepäivähoitajien määrä kasvaa ja perinteinen perhepäivähoito vähenee. Toinen kehittämismuoto voisi olla laajat täydennyskoulutukset, joissa sekä hallinnossa että perustyössä olevat työntekijät itse tutkisivat ja arvioisivat ryhmäperhepäivähoidon arkea ja tekisivät kehittämissuunnitelmia. Ryhmäperhepäivähoidon yleisen identiteetin vahvistuessa myös vuororyhmiksen pedagogiikka voisi kehittyä.

Lasten kokemukset ja lapsilähtöisyyden toteutuminen vuorohoidossa

Väisänen (2003) halusi pro gradu -tutkimuksessaan selvittää, miten lapsi kokee vuorohoidon ja miten lapsilähtöisyys toteutuu aikuisten ja yhteiskunnan tarpeista syntyneessä hoitomuodossa. Ensimmäiseen tutkimusongelmaan, miten lapsi kokee vuorohoidon, hän haki vastausta haastatteleamalla 11 yli neljävuotiasta lasta. Haastattelututkimus osoitti, että vuorohoidossa olevat lapset hahmottavat hyvin hoitoaikansa ja syyt siihen, miksi ovat hoidossa eri vuorokauden aikoina. Monilla lapsista on ikään kuin varalta useita parhaita kavereita varmistamassa, että aina on joku paras kaveri hoidossa samaan aikaan kuin hän itsekkin on. Hauskinta vuorohoidossa olevien lasten mielestä on leikkiä toisten lasten kanssa ilman, että aikuiset koko ajan häiritsevät. Ikävintä hoidossa on silloin, kun ei ollut muita lapsia paikalla. Koululaiset (8-10 v.) olisivat mieluummin koulun kerhoissa kuin hoidossa vuororyhmissä.

Toiseen tutkimusongelmaan, miten lapsilähtöisyys toteutuu vuorohoidossa, Väisänen haki vastausta havainnoimalla ryhmän toimintaa kolmen viikon ajan kaikkina erilaisina vuorokauden aikoina sekä kyselemällä asiaa henkilöstöltä ja lasten vanhemmilta. Havainnot osoittivat, että säännöllinen päiväkotijärjestelmä ja vuororyhmis yhdessä on toimiva yhteisö. Se pystyy hyvin vastaamaan sosiaali- ja terveysministeriön esittämiin velvollisuuksiin vuorohoitolaisten esiopetuksen ja kuntouttavan varhaiskasvatuksen järjestämisestä.

Tutkimukseen osallistunut Kirkkokadun lastentalo muodostuu vuororyhmiksestä sekä kahden kokopäiväryhmän ja yhden osapäiväisen esiopetusryhmän päiväkodista. Vuororyhmissä hoidossa olevat lapset osallistuvat ko. päiväkodin esiopetusryhmään silloin, kun ovat hoitojaksolla. Esiopetus ei näin ollen pidennä lasten hoitojaksojen pituutta ja opetus voidaan toteuttaa niin, ettei lasten tarvitse vaihtaa fyysisistä ympäristöistä hoitopäivän aikana. Lisäksi lasten erityistarpeita voidaan huomioida, koska päiväkodin henkilöstö-, tila- ja välineresurssit sen mahdollistavat. Päiväkotijärjestelmä ja ryhmis yhdessä on merkittävä yhdistelmä myös syystä, että se kaataa 30 -vuotista näkymätöntä aitaa perhepäivähoidon ja päiväkodin väliltä. Yhdessä toimimalla se osoittaa, että päivähoito kykenee paitsi sisällöllisesti myös rakenteellisesti uudistumaan ja vastaamaan ajan haasteisiin.

Väisänen havainnot ja kyselyjen tulokset osoittivat lisäksi sen, että vuororyhmiksen toiminta on joustavaa eli eri tilanteet ja lasten viihtyisyyden sekä motivaatioitasot huomioivaa. Työntekijät ovat motivoituneita työhönsä ja kehittävät omaa ammattitaitoaan jatko- ja täydennyskoulutuksilla esimerkiksi perhepäivähoitajien ammattitutkinnolla. Pieni lapsiryhmä tukee lapsilähtöisyyden toteutumista vuorohoidossa. Lasten pitkät vapaat hoitojaksojen välillä, iltapäivien ruuhkatilanteet, aikaiset aamut ja vuorotyöstä johtuva hoidon, kasvatuksen ja opetuksen suunnittelun, arvioinnin ja kehittämisen sekä kasvatusyhteisön rakentamisen vaikeudet ovat puolestaan lapsilähtöisen toiminnan toteutumista vaikeuttavia tekijöitä vuorohoidossa.

Vuorohoidon vahvuudet

Vuorohoidon seminaarissa Tampereella (2005) 25 vuorohoidon hoito-, kasvat- ja opetushenkilöä sekä hallinnon edustajaa eri puolelta Suomea pohti vuorohoidon vahvuuksia ja palvelujen toimivuutta lasten, perheiden, työntekijöiden ja yhteiskunnan kannalta. Ryhmätöiden tulokset ovat seuraavat:

- a) Lasten kannalta oleellisia vuorohoidon vahvuuksia ovat:
- lasten yksilöllisyyden huomioiminen varsinkin iltaisin ja viikonloppuisin
  - henkilökunnan pedagoginen keskustelu on syvällisempää kuin perinteisessä päivähoitossa
  - henkilöstöllä on kiinteät suhteet perheisiin; lapsi- ja perhekohtaiset omahoitajat on yleinen käytäntö
- b) Perheen ja vanhempien kannalta vahvuuksia ovat:
- joustava hoitomuoto, joka palvelee perheitä heidän muuttuvissa tarpeissaan
  - vuorohoito on edullista perheille
  - perheet saavat yksilöllistä palvelua
- c) Työntekijöiden kannalta erityisiä vahvuuksia ovat:
- suhdelukua lapsi/aikuinen seurataan tarkasti ja se on perinteistä päivähoitoa useammin kohdallaan
  - vuorohoidon työntekijät ovat sitoutuneita työhönsä
  - palkan lisät eli erilliskorvaukset
  - syvälinen asiakkuus eli lapsiin ja perheisiin tutustutaan perinteistä päivähoitoa syvällisemmin
  - työ on monipuolista ja vastuullista
- d) Yhteiskunnan kannalta vuorohoitopalvelujen vahvuuksia ovat:
- pienten lasten vanhemmat voivat toimia joustavasti työelämässä
  - lastensuojelullinen näkökulma: apua saatavilla läpi vuorokauden
  - turvallinen hoito vuorokauden ympäri
  - ennalta ehkäisevä työ
  - yhteiskunta voi toimia 24 tuntia vuorokaudessa

Vuorohoito, ammatillisuus ja toiminnan kehittämistarpeet

Perhepäivähoidon kehittämisseminaarin vuorohoidon työpajassa sekä vuorohoitoseminaarissa (2005) mietittiin, mitä ammattitaitoa vuorohoitotyö vaatii tällä hetkellä ja millaisia muutoksia ydinosaamiseen liittyvissä vaatimuksissa on ennakoitavissa. Sekä työpajassa että seminaarissa oltiin yksimielisiä siitä, että vuorohoitotyö kaikissa vuorohoidon toimipisteissä on vaativaa. Työssä korostuvat yhteistyötaidot ja moniammatillinen osaaminen. *Toiminnan laadun kannalta on oleellista, että vuorohoidon yhteisöissä puretaan auki perinteisen päivähoitokäytännön rutiineja, työ- ja toimintatapoja ja etsitään vuorohoitotoimintaan sopivia käytäntöjä.* Koulutukselliseksi tarpeiksi nousivat:

- tiimi- ja yhteistyötaidot
- perhetyötaidot
- vuorohoidon pedagogiikka
- työvuorolistojen laadinta
- tilastointi.

Vuororyhmäperhepäivähoidossa toiminnan kehittämishaasteiksi kirjattiin lisäksi ryhmäpedagogiikan ja ryhmäperhepäivähoidon erityispiirteiden huomioiminen. Näin ollen kehittämisen painopistealueet liittyvät yleisesti ottaen ryhmäperhepäivähoidon henkilöstön perus- ja täydennyskoulutuksen sekä ryhmäperhepäivähoidon ohjauksen kehittämiseen.

Lopuksi

Niin vuorohoidossa kuin ryhmäperhepäivähoidossakin riittää mielenkiintoisia ja haasteellisia seminaari- ja tutkimusaiheita, sillä molemmat osa-alueet ovat varhaiskasvatuksen lähes käsittelemätöntä kenttää. Vuorohoidon henkilöstö kaipaa yhteistä foorumia, jossa jakaa kokemuksiaan ja esittää kysymyksiään. Stakes onkin luvannut ottaa huomioon vuorohoitohenkilöstön esittämät toiveet valtakunnallisesta vuorohoidon verkostosta Varttua-verkkosivustojen uusimisen yhteydessä. (Katso www.stakes.fi/varttua). Toivottavasti vuorohoitoa ja myöskin ryhmäperhepäivähoitoa käsittelevä tutkimustoiminta lisääntyy. Tutkimusta kaivataan paitsi kasvatustieteen myös esimerkiksi psykofysiologian alalta. Mielenkiintoista olisi selvittää, miten vuorohoito vaikuttaa lapsen kehitykseen ja käyttäytymiseen. Vuorotyön vaikutuksista aikuisten hyvinvointiin on vuosien varrella laajasti tutkittu. Olisikohan pian jo lasten vuoro?

Lähteet

Ahonen V-M (1986) Vuorotyö lapsiperheiden toiminnallista kokonaisuutta kasvatuksellista vuorovaikutusta säätelevänä tekijänä. Erikoistyö. Tampereen Yliopisto. Nuorisotyön tutkinto.

Asetus lasten päivähoidosta 239/1973 ja 490/1990.

Bardy M & Salmi M & Heino T (2001) Mikä lapsiamme uhkaa, suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi.

Goleman D (1999) Tunneäly työelämässä. Otava. Helsinki.

Härmä M (2000) Toimivat ja terveet työajat. Työterveyslaitos, Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.

Kaipio K (1999) Kasvattava yhteisö. Jyväskylän Koulutuskeskus Oy. Jyväskylä.

Kunnalliset perhepäivähoitajat (1999) Kunnallinen työmarkkinalaitos ja Suomen Kuntaliitto. Helsinki.

Laki lasten päivähoidosta ja siihen tehdyt muutokset 36 /1973, 698 /1982, 304 /1983, 28/1995, 1119/1985, 451/1990, 681/1990 ja 1496/1994.

Lasten päivähoidon tilannekatsaus. Tammikuu 2001 (2002). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 14. Helsinki.

Myöhänen M 820049 ryhmäperhepäivähoidon kehittämishaasteet ja vahvuudet. teoksessa H. Alho-Kivi ja M. Myöhänen Akseli –projekti perhepäivähoidon kehittäjänä. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2, s. 113-142.

Parrila S (2002) Perhepäivähoito osana suomalaista päivähoitojärjestelmää. Näkökulmia perhepäivähoidon laatuun ja sen kehittämiseen. Väitöskirja. Oulun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta.

Pyykkö A & Salpakivi P & Vuorio J-M (1989) Päivähoidon kasvatustoiminta. Oy Länsi-Suomi. Rauma.

Tarsalainen A (2001) Vuorohoitoa tarvitaan yhä enemmän. Lastentarha nro 2, 52-53

Varhaiskasvatuksen linjaukset (2002). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 9. Helsinki.

Varhaiskasvatustyöryhmän muistio (1999) Työryhmänmuistioita 4. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.

Vuorohoitotyöryhmän muistio (1999) Vuorohoito lasten päivähoidossa. Helsingin sosiaalivirasto, julkaisusarja A1/1999. Helsinki.

Väisänen T (1997) Ryhmäperhepäivähoito. Kirjayhtymä Oy. Helsinki.

Väisänen T (2003) Aamusta iltaan ja yötä myöten – lapsen arki vuorohoidossa. Pro gradu-tutkielma. Oulun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta, Kajaanin opettajankoulutusyksikkö.

Julkaisemattomat lähteet

Kahiluoto T (1999) Vuorohoitoa koskevia lakeja ja asetuksia. Vuorohoidon teemaseminaari 23.4.1999. Vantaa. Edufin Oy. Luentomonisteita.

Kahiluoto T (2005) Vuorohoidon seminaari 5.4.2005. Imatra. Etelä-karjalan kesäyliopisto, Imatran yksikkö. Luentomonisteita.

Lastentarhanopettajaliitto, Sosiaalityöntekijäin Liitto sekä terveydenhuoltoalan ammattijärjestö Tehy (1989) Kirjelmä vuorohoidon järjestämisestä.

Nivala V (2002). Päivähoidon hallinto 13.12.2002. Kajaanin opettajankoulutusyksikkö. Luentomonisteita.

Perhepäivähoidon kehittämisseminaari (2005). Vuorohoidon työpaja 20.10.2005. Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus. Ryhmäkeskusteluaineistoa.

Vuorohoidon teemaseminaari (1999) 23.4.1999. Kuntien edustajien näkemyksiä vuorohoidosta. Vantaa. Edufin Oy. Luentomonisteita.

Vuorohoidon seminaari (2005) 9-10.5.2005. Tampere. Efeko Oy. Ryhmätyö- ja luentomonisteita.

Väisänen T (1996-2005) Perhe- ja ryhmäperhepäivähoidon luento- ja koulutusmateriaalia.

9 Perhepäivähoidon ruokailutilanteet lasten ja aikuisten kohtaamispaikkana

Marjo Martikainen, Yliopettaja, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Perhepäivähoidon ruokailutilanteet

Suomessa päivähoiton toiminta on jaettu perinteisesti seuraaviin menetelmällisiin toiminta-alueisiin: perushoito, leikki, työkasvatus, opetus- ja toimintatuokiot sekä ympäristöön tutustuminen. Perushoitoon kuuluvat ravitseminen ja ruokailut, ulkoilu, uni ja lepo, henkilökohtainen hygienia sekä sairauksien ehkäisy (Päivähoidon kasvatustavoitekomitean mietintö 1980:31, 161, 166-171). Suomalaisessa päivähoitossa perushoidolla on ollut ja on edelleen keskeinen rooli (Hujala & Puroila 1998, 303; Puroila 2002, 83).

Päivähoidon ja erityisesti perhepäivähoidon ruokailutilanteet olivat myös yksi Perhohankkeen järjestämän perhepäivähoidon valtakunnallisen kehittämisseminaarin työpajan aihe Oulussa 20.10. 2005. Tässä artikkelissa tarkastelen aluksi perhepäivähoidon ruokailutilanteita ja lasten hyvinvointia koskevia asiakirjoja. Artikkelin loppuosassa käsitelen työpajatyöskentelyn tuloksena syntyneitä ajatuksia perhepäivähoidon ruokailutilanteiden haasteista ja niiden kehittämisestä.

Suomalainen päivähoito edustaa educare-mallia, jossa on yhdistetty päivähoiton sosiaalipalvelullinen ja kasvatuksellinen tehtävä. Monissa muissa Euroopan maissa kasvatuksellinen ja sosiaalipalvelullinen tehtävä eriytyvät, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että lapset haetaan kesken esikoulupäivän kotiin syömään. Educare-mallin mukainen päivähoito tarjoaa suomalaiselle lapselle ravintoa, ulkoilua, lepoa, opetusta, kasvatusta ja hoivaa koko hänen päivähoitossaan viettämänsä ajan.

Hyvinvoinnin käsitettä voidaan lähestyä hyvin monella eri tavalla. Hyvinvoinnin objektiivinen ulottuvuus kuvaa hyvinvoinnin ulkoisia tekijöitä kuten tulotasoa, terveyttä ja asumista. Hyvinvoinnin subjektiivinen ulottuvuus puolestaan kuvaa ihmisten omia kokemuksia, esimerkiksi tyytyväisyyttä tai tyytymättömyyttä tulotasostaan. (Allardt 1996, 224-240; Kiili 1998; Vornanen 2001, 21.) Tulotaso, terveys ja asuminen ovat esimerkkejä hyvinvoinnin resurssinäkökulmasta (Vornanen 2001, 21). Hyvinvointia voidaan lähestyä myös tarpeiden ja tässä yhteydessä lapsen tarpeiden näkökulmasta (Törrönen 1994; Woodhead 1997).

Woodhead (1997, 63-84) tarkastelee lasten tarpeita neljästä eri kategoriasta käsin. Lasten tarpeet voidaan nähdä ensinnäkin lasten luontaisina, luonnon heille lahjoittamina ominaisuuksina. Toiseksi tarpeita voidaan tarkastella lasten psyykkisen terveyden, psyykkisten kokemusten näkökulmasta. Kolmanneksi lasten tarpeita voidaan arvioida yhteiskunnassa vallitsevien, lapsuutta koskevien, säännösten näkökulmasta. Neljänneksi lasten tarpeita voidaan tarkastella yhteiskunnassa vallitsevien kulttuuristen arvostusten mukaan, millaisia kokemuksia aikuiset katsovat parhaaksi tarjota lapsille. Woodhead sijoittaa nälän tarpeen ensimmäiseen kategoriaan ja koulutuksen neljanteen kategoriaan.

Ruokailutilanteet kuuluvat kiinteästi päivähoidossa olevan lapsen päivittäiseen arkeen ja ovat siten osa perhepäivähoitajan työtä. Perhepäivähoitajan työtehtävät jaetaan yleensä kolmeen osa-alueeseen: hoito- ja huolenpitotehtäviin, (varhais)kasvatustehtäviin ja yhteistyötehtäviin. Hoito- ja huolenpitotehtävissä painopiste on lapsen perushoidossa. Tähän tehtäväalueeseen sijoittuu perhepäivähoitajan toiminta ruokailutilanteissa. Kasvatustehtävissä hoitajan tulee toimia valtakunnallisten kasvatustavoitteiden mukaan suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti, tukea kodin kasvatustyötä sekä tukea yksilöllisesti jokaisen lapsen kasvua. Tähän tehtäväalueeseen sijoittuu hoitajan toiminta lapsen oppimisen edistäjänä. Yhteistyötehtävissä painopiste on vanhempien ja lähiesimiehen kanssa tapahtuvassa yhteistyössä. Lisäksi työssä tarvitaan kasvatukseen ja hoitoon liittyvän palvelujärjestelmän ja tukitoimien tuntemusta. (Väisänen 1997, 53; Heinämäki 2001, 63-66.)

Perhepäivähoitajan ammattitutkinnon perusteisiin (2000, 43) sisältyy tarkennettu kuvaus perhepäivähoitajan ammattitaidosta. Siinä todetaan, että perhepäivähoitajan tutkinnon suorittaneen työ perustuu eettisesti kestäviin periaatteisiin. Perhepäivähoitaja toimii yksilöllisesti lapsen kasvattajana päivän eri tilanteissa, varmistaa lapsen emotionaalista ja fyysistä turvallisuutta kaikissa tilanteissa sekä tukee lapsen kehittymistä monipuolisesti päivähoiton kasvatustavoitteiden mukaisesti kodin kasvatusta tukien. Hän ohjaa lapsen kehittymistä leikin ja toiminnan avulla ikä- ja kehitystason mukaisesti. Perhepäivähoitaja huolehtii monipuolisesta ravinnosta, lapsen tarvitsemasta levosta, liikunnasta ja säännöllisestä päivärytmistä. Perhepäivähoitaja tukee vanhempia heidän kasvatustehtävissään ja auttaa heitä tarvittaessa hoidon ja kasvatuksen palvelujen piiriin. Perhepäivähoitaja tukee omalla työllään esiopetuksessa määriteltyjä tavoitteita.

Mäkelän (2002, 207) mukaan Suomessa ihmisten syömistä on pyritty ohjaamaan oikeaksi koettuun suuntaan jo useita vuosikymmeniä kestäneellä valistuksella. Tutkimustulosten perusteella kansalaisten ruokatottumuksia on pyritty muuttamaan valistuksen avulla edullisempaan suuntaan ja ravitsemussuosituksia on muokattu uusimman tutkimustiedon suuntaan.

Valtion ravitsemusneuvottelukunta on antanut terveelle väestölle tarkoitetut kansalliset ravitsemussuositukset vuosina 1998 ja 2005 (Suomalaiset ravitsemussuositukset 1998/2005). Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut imeväis- ja leikki-ikäisten lasten, odottavien ja imettävien äitien ravitsemussuosituksen (Hasunen, Kalavainen, Keinonen, Lagström, Lyytikäinen, Nurttila, Peltola & Talvia 2004), joissa määritellään yksityiskohtaisemmin päivähoiton ruokailutilanteita. Suositusten mukaan päivähoitoruokailun ravitsemuksellisenä ja kasvatuksellisenä tavoitteena on

- turvata yhdessä kodin kanssa lapsen kasvua ja kehitystä,
- edistää ja ylläpitää lasten hyvinvointia ja terveyttä,
- ohjata lasta monipuoliseen ja vaihtelevaan ruokavalioon,
- turvata lapselle riittävät ja tasapainoiset ateriat ja välipalat hoitopäivän aikana,
- opastaa lasta omatoimiseen ruokailuun ja hyviin pöytätapoihin,
- järjestää lapsille kiireettömiä miellyttäviä ja virkistäviä yhdessäolon hetkiä,
- opastaa lasta tehtävien suorittamiseen antamalla lapsen osallistua ruoanvalmistukseen ja tarjoiluun ja
- antaa kodeille virikkeitä terveyttä edistävän ruoan valinnasta ja valmistuksesta.

Suosituksen, kuten koko päivähoitotoiminnan, lähtökohtana on yhteistyö lapsen vanhempien kanssa. Tavoitteissa päivähoitoruokailu nähdään myönteisenä, lapsen hyvin-

vointia edistävänä tapahtumana. Samansuuntaisesti päivähoitoruokailua määritetään myös *Ravitsemuskasvatuksen kehittäminen* -oppaassa (Ravitsemuskasvatuksen kehittäminen 1991).

Ruokailutilanteita voidaan tarkastella myös yleisesti päivähoitoa ja varhaiskasvatusta ohjaavien periaatteiden näkökulmasta. Myös varhaiskasvatustyöryhmän muistiossa (1999, 27) todetaan, että päivähoiton keskeinen tehtävä on lasten terveyden vaaliminen, jota edistetään ja ylläpidetään lapsilähtöisen elinympäristön, monipuolisen liikunnan, hygienian, tasa-painoisen uni-valverytmin, kiireettömyyden ja hyvien terveystottumusten kautta. Terveellisen ravinnon katsotaan olevan terveyden perusedellytys.

Varhaiskasvatuksen valtakunnalliset linjaukset (2002) määrittävät yhteiskunnan järjestämisen ja valvoman varhaiskasvatuksen keskeiset periaatteet ja kehittämisen suuntaviivat. Linjausten tavoitteena on edistää varhaiskasvatuksen sisällön ja laadun kehittämistä. Erityisenä painopisteenä linjauksissa mainitaan varhaiskasvatuksen laatuun vaikuttaminen, vanhempien ja henkilöstön kasvatuskumppanuus sekä neuvolan, päivähoiton, esiopetuksen ja perusopetuksen yhteistyö. Linjaukset korostavat varhaiskasvatuksen muodostuvan hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuudesta. Lapsilla katsotaan olevan muun muassa oikeus turvattuun hoitoon ja huolenpitoon ja varhaiskasvatuksen henkilöstön tehtävänä on huolehtia lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen jatkuvuuden turvaamisesta. Päivähoiton ruokailutilanteiden voidaan katsoa sisältyvän hoidon ja huolenpidon kokonaisuuteen, vaikka niitä ei ole erikseen linjauksissa mainittu.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2003) pohjautuu varhaiskasvatuksen valtakunnallisiin linjauksiin (2002) ja perusteet on valtakunnallinen varhaiskasvatuksen ohjauksen väline. Perusteiden tavoitteena on edistää varhaiskasvatuksen yhdenvertaista toteuttamista koko maassa, ohjata sisällöllistä kehittämistä ja luoda osaltaan edellytyksiä varhaiskasvatuksen laadun kehittämiseksi yhdenmukaistamalla toiminnan järjestämisen perusteita. Perusteissa todetaan, että varhaiskasvatuksen ensisijaisena tavoitteena on lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistäminen. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsen terveyttä ja toimintakykyä vaalitaan ja lapsen perustarpeista huolehditaan. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet korostavat myös hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuutta. Perusteissa on erikseen käsitelty esimerkiksi kasvattajan merkitystä, varhaiskasvatustyöympäristöä, oppimista, kielen merkitystä, leikkiä, tutkimista, liikkumista ja taiteellista kokemista sekä ilmaisua. Perusteissa todetaan lisäksi, että lapsen varhaiskasvatuksen keskeiset sisällöt rakentuvat orientaatioiden (matemaattinen, luonnontieteellinen, esteettinen, eettinen, historiallis-yhteiskunnallinen ja uskonnollis-katsomuksellinen) muodostaman kokonaisuuden varaan. Ruokailutilanteita ei ole varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa erikseen mainittu.

Päivähoiton ruokailutilanteita määritetään yksityiskohtaisemmin myös päiväkodin terveyskasvatusta koskevassa julkaisussa, jossa esitetään tarkemmat ohjeet eri ikäisten lasten ruokailun järjestämisestä (Hännikäinen, Karkela, Kilpeläinen, Korhonen, Pirttimaa & Ruoppila 1988, 22-32). Ruokailutilanteita käsitellään myös jonkin verran päivähoitoyksikkökohtaisissa kasvatus-, opetus- ja yhteistyösuunnitelmissa.

Ruokailutilanteet ovat kuten edellä totesin erittäin merkittävä ja moninainen perhepäivähoiton toiminta-areena, jossa erilaiset näkökulmat kohtaavat. Seuraavassa taulukossa tarkastelen yhteenvedonmaisesti perhepäivähoiton ruokailutilanteita koskevia jännitteitä. Nämä jännitteet konkretisoituvat päivittäin lasten ja aikuisten välisissä kohtaamisissa perhepäivähoiton ruokailutilanteissa.

Näkymättömyys - ei juurikaan tutkimusta, (opas)kirjallisuutta ja koulutusta päivähoidon ruokailutilanteista	Näkyvyys - läsnä lähes päivittäin työntekijöiden ja vanhempien arkikeskusteluissa - merkittävä osa lapsen ja perhepäivähoitajan päivästä kuluu ruokailutilanteissa - kokeiluhankkeita Sapere & Luustoinen perhe
Hyvinvoiva lapsi - kansakunnan ihanne - Vasun tavoite - päivähoidon sosiaalipalvelullinen tehtävä – ryhmäperhepäivähoitajat perustelevat lapsen syömistä juuri hänen hyvinvointinsa edistämällä (Martikainen 2003)	Ei -hyvinvoiva lapsi - päiväkotihoidossa olevat lapset eivät saa riittävästi ravintoa päivähoitossa (Partanen 1998)
Tässä ja nyt –perspektiivi - lapsi elää tässä ja nyt → ruokailutilanne päivän kokokohta ja miellyttävä hetki - aikuiset raamittavat ruokailutilanteissa myös lapsen käsitystä laajemminkin syömiseen ja omaan ruumiiseensa liittyvistä asioista	Tulevaisuusperspektiivi - aikuiset elävät tulevaisuudessa (”syö, jotta kasvat isoksi ja terveeksi”) → voi aiheuttaa myös sen, että ruokailutilanne muodostuu lapselle päivän epämiellyttäväksi hetkeksi

Taulukko 1. Perhepäivähoiton ruokailutilanteiden jännitteitä

Näkymättömyys vs. näkyvyys

Päivähoiton ja siten myös perhepäivähoiton ruokailutilanteita on tarkasteltu omana tutkimuskohteena hyvin vähän ja tarkastelu on keskittynyt lähinnä ruuan ravitsemukselliseen näkökulmaan (ks. Partanen ym. 1998; Savikoski 1999) ja aikuisten ja lasten väliseen kohtaamiseen (Martikainen 2003), vaikka jokaisesta lapsen päivähoitopäivästä huomattava osa kuluu ruokailutilanteissa. Reunamo (1998, 4) toteaa päiväkodin toimintojen ajallista jakautumista koskevassa tutkimuksessaan, että aamupala ja lounas vievät noin yhden neljäsosan aamupäivän ajasta. Ruokailutilanteita on ylipäänsä päivähoitoa ja varhaiskasvatusta koskevassa julkisessa keskustelussa ja kirjallisuudessa käsitelty erittäin vähän. Sen sijaan se on lähes päivittäinen keskustelun aihe vanhempien ja työntekijöiden sekä lasten ja vanhempien välisissä arkikeskusteluissa. Institutionaaliseen syömiseen liittyviä kysymyksiä on jonkin verran sivuttu sosiaalityöhön liittyvissä tutkimuksissa (ks. Mäntysaari 1991; Karttunen 2004; Koskela 2004). Ruokailutilanteiden näkymättömyys päivähoitoa ja varhaiskasvatusta koskevassa tutkimuksessa, alan kirjallisuudessa sekä koulutuksessa on selkeä puute, jota tulisi pikaisesti ja systemaattisesti korjata.

Lapsen oikeudet vs. aikuisen velvollisuudet

Varhaiskasvatuksen valtakunnallisten linjausten (2002, 15) mukaan suomalainen varhaiskasvatus perustuu Yhdistyneiden Kansakuntien Lapsen oikeuksien sopimukseen, perusoikeussäännöksiin sekä muuhun kansalliseen lainsäädäntöön. Näissä korostuvat lapsen kuuleminen ja hänen näkemyksensä huomioon ottaminen häntä koskevissa asioissa hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Nämä asiakirjat korostavat lapsen tasa-arvoista ja yhdenvertaista kohtelua ja määrittävät siten myös päivähoiton ruokailutilanteita. Paula Eerola-Pennanen (2002, 48) toteaa, että päiväkodin ruokailu-, pukeutumis-

ja päivälepotilanteissa asettuvat vastakkain lapsen oikeus määrätä itse kehostaan ja aikuisen Lapsen oikeuksien julistuksen ja Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa mainittu velvoite ja vastuu huolehtia lapsen terveydestä.

Hyvinvoiva lapsi vs. ei –hyvinvoiva lapsi

Päivähoidon ruokailutilanteissa päivähoidon ammattilaiset, työntekijät määrittävät lasten hyvinvointia ja perustarpeiden tyydytystä omalta osaltaan (Puroila 2002, 83). Puroilan (2002) tutkimuksessa varhaiskasvattajat päiväkodin kaikissa ammattiryhmissä määrittivät hoivan yhdeksi työnsä keskeiseksi ulottuvuudeksi. Hoiva oli keskeinen ulottuvuus varhaiskasvatustyössä erityisesti perushoidollisten tilanteiden hallitsevuuden kautta. Hoivaa pidettiin erityisen tärkeänä työn ulottuvuutena sosiaalisen ja emotionaalisen hyvinvoinnin tuottamisen ja ylläpitämisen näkökulmasta. Varhaiskasvattajien työssä hoiva liittyi siten sekä fyysisten perustarpeiden tyydyttämiseen että sosiaalisen ja emotionaalisen hyvinvoinnin takaamiseen.

Kuten Törrönen (1994) toteaa, sosiaalipalvelujen tarpeen määrittelyyn osallistuvat hallinnollis/ammattillisen tason lisäksi alueellinen ja poliittinen taso. Ruokailutilanteiden osalta tämä tarkoittaa esimerkiksi kunnan päätöksiä ruokahuollon ja siten myös päivähoidon ruokahuollon järjestämisestä. Poliittisella tasolla puolestaan käydään laajemmin keskustelua lasten hyvinvoinnista ja määritetään esimerkiksi valtakunnallisia suosituksia eri ikäryhmien ravinnonsaannista. Koska päivähoito on osa sosiaalipalvelujen kokonaisuutta, tulee päivähoidon ruokailutilanteita tarkastella laajemminkin sosiaalipalveluja määrittävien ohjeiden ja säädösten mukaan (ks. esimerkiksi sosiaalihuollon asiakaslaki 2000/812; laki lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/631), jotka korostavat asiakkaan, myös lapsen oman näkemyksen kuulemistä ja kunnioittamista.

Laissa lasten päivähoidosta (1973/36) todetaan, että kunnan on järjestettävä hoitopaikassa tarpeellinen ravinto. Päivähoidon ruokailusuosituksen (Hasunen, Kalavainen, Keinonen, Lagström, Lyytikäinen, Nurttila, Peltola & Talvia 2004, 152, 60) mukaan päivähoidossa ruokailu suunnitellaan niin, että lapsi voi saada kokopäivähoidossa tyydytettyä noin kaksi kolmasosaa ja osapäivähoidossa yhden kolmasosan päivittäisestä ravinnon tarpeestaan. Lapsen ruokailutilanteiden lukumäärä ja niihin käytetty aika riippuvat siten hänen päivähoidossa viettämästään ajasta. Päivähoidon kasvatustavoitekomitean mietinnössä ruokailutilanteita on käsitelty melko vähän, lähinnä fyysisen kasvatuksen ja perushoidon yhteydessä. Fyysisen kasvatuksen tavoitteissa korostetaan työntekijän vastuuta lapsen terveyden vaalijana. Ruokailutilanteet tulee nähdä myös osana lasten perushoitoa ja kasvatusta. Tällöin lapsen ja hänen kasvattajansa vuoroaikutus on mitä läheisintä. (Päivähoidon kasvatustavoitekomitean mietintö 1980:31, 114.)

Ruokailutilanteita, kuten ei myöskään päivälepoa, ei ole varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa mainittu erikseen. Toisaalta perusteet korostavat lapsen hyvinvointia varhaiskasvatuksen ensisijaisena tavoitteena. Perusteiden tekstiä on vaikea tulkita, mutta ilmeisesti on ajateltu, että ruokailutilanteet kuten päivälepoakin sisältyvät hoidon alueeseen. Toivottavasti kunnat ja päivähoidon toimintayksiköt omia varhaiskasvatussuunnitelmia laatiessaan muistavat myös ruokailutilanteet ja niiden kehittämisen merkityksen, jotta lapsen hyvinvointi olisi turvattu.

Tässä ja nyt perspektiivi vs. tulevaisuusperspektiivi

Strandellin (1995, 150-151) mukaan tulevaisuuteen suuntautuneen orientaation perustana on lasten kognitiivista, sosiaalista, emotionaalista, motorista ym. kehitystä koskeva psykologis-pedagoginen tieto, jonka pohjalta luodaan tavoitteita yksittäisille toiminnolle päivähoitossa. Sen sijaan lasten horisontti on tässä ja nyt. Lapsilla ei voida olettaa olevan samanlaista tulevaisuuteen suuntautunutta näkökulmaa kuin aikuisilla. Tämä lasten ja aikuisten kokemushorisonttien erilaisuus aiheuttaa sen, että lasten toimintaa ohjailvat erilaiset motiivit ja tavoitteet kuin aikuisilla.

Perhepäivähoidon ruokailutilanteissa tämä ilmenee esimerkiksi silloin kun lapsi ei halua syödä lounaalla kalaa. Päivähoidon työntekijä puolestaan katsoo, että lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen kannalta on tärkeää syödä tässä ruokailutilanteessa kalaa. Aikuisen ja lapsen kokemushorisonttien erilaisuus saattaa johtaa tiukkoihinkin syömistä koskeviin neuvottelun ruokailutilanteissa. (Martikainen 2003.)

Tämä kokemushorisonttien erilaisuus on tärkeää muistaa ylipäänsä kaikissa eri ikäisten lasten ruokailutilanteissa. Meille aikuisille päivän lounastilanne on usein miten odotettu ja miellyttävä hetki. Meille aikuisille on itsestään selvää, että päätämme itse mitä, missä järjestyksessä ja kuinka paljon lounaalla syömme. Voimme myös valita lounasseuramme. Olemmeko valmiit suomaan nämä samat mahdollisuudet myös lapsille? Erilaisten syömiseen ja ruumiin hallintaan liittyvien kysymysten monimuotoistuesssa tulisi entistä tarkemmin pohtia myös sitä, millaisia syömiseen liittyviä kokemuksia lapsi saa varhaisvuosina perhepäivähoidossa.

Perhepäivähoidon ruokailutilanteiden haasteista ja kehittämisestä

Perhepäivähoidon valtakunnallisessa kehittämisseminaarissa Oulussa lokakuussa 2005 keskustelimme työpajassa perhepäivähoidon ruokailutilanteiden haasteista ja kehittämismahdollisuuksista. Käsitelimme ruokailutilanteita ja syömistä lasten, perheiden, perhepäivähoitajan ja perhepäivähoidon ohjaajan näkökulmista. Seuraavassa taulukossa 2. on työpajatyöskentelyyn osallistuneiden arviointia perhepäivähoidon ruokailutilanteista.

	Lasten näkökulmasta	Perheiden näkökulmasta	Perhepäivähoitajan näkökulmasta	Perhepäivähoidon ohjaajan näkökulmasta
Mitkä asiat ovat haasteellisia perhepäivähoidon ruokailutilanteissa?	<ul style="list-style-type: none"> - tietoa ruokailutilanteista, lapsen syömän ruuan määrästä - eri päivähoitomuotojen erilaiset ruokailukäytännöt - ei tarjota lapsen toiveiden mukaista ruokaa - paikallaan istuminen ja erilaiset syömisjärjestykset - sopivat ruokailuvälineet - sopiva omatoimisuus - erityisruokavaliot 	<ul style="list-style-type: none"> - saako lapsi ruokaa → vanhemmat maksavat päivähoidosta - mitä vanhemmat viestittävät lapselle siitä, mitä perhepäivähoitossa saa/ ei saa syödä? → lapsen valikoivaa syömistä → vanhempien omat näkemykset siirtyvät lapseen → eri maku- maailmat → valmisruokien merkitys → miten toimitaan ruokailutilanteissa - kodin ongelmalliset ruokailutilanteet 	<ul style="list-style-type: none"> - hoitajan esimerkki-ruokailu - ruuan valmistuksen haasteet - ruokailujen suunnitelmallisuus - hoitajan roolien moninaisuus → vaativa ammattitaito 	<ul style="list-style-type: none"> - erilaiset ruokailukäytännöt - keskipäivän moninaisuus → kiire → tärkeää, että hoitaja tiedostaa ruokailutilanteiden moninaisen merkityksen ja syömis- henkilökohtaisuu- den - kustannus- korvauksen merkitys
Miten perhepäivähoidon ruokailutilanteita tulisi kehittää?	<ul style="list-style-type: none"> - selkeät rituaalit ennen ruokailua - omat paikat jokaiselle lapselle - yksilöllisyys - ruokalista tiedoksi etukäteen & kuvat ruuista - toiveruokapäivät - sopivat annokset ja kaunis kattaus - lasten osallistumisen lisääminen (ruuan määrä, ruuan valmistus & syömisjärjestykset) - yhteiset syömissopimukset 	<ul style="list-style-type: none"> - tietoa vanhemmille siitä, mitä tarkoittaa maistaminen - yhteiset keskustelut vanhempien kanssa siitä, mitä lapselta voi edellyttää ruokailutilanteissa ja miten koton toimitaan ruokailutilanteissa - tehdään yhteisiä sopimuksia 	<ul style="list-style-type: none"> - lapsille yksilölliset syömisjärjestykset - positiiviset ohjauskeinot (esim. Sapere) - yhteiset kunnan ruokalistat - erityisruokavali- on merkitys 	<ul style="list-style-type: none"> - kotikäynnit - yhteiset sopimukset arjen käytännöistä - vertaistyöskentelyä & toisilta oppimista - pois turhat rajoitteet ruokailutilanteista - ohjaan tulee ottaa esimiehen rooli → keskeinen päivän toimintatilanne → hoitajan ammatillisuuden tukeminen → kasvatustietoisuuden merki- tys

Taulukko 2. Perhepäivähoidon ruokailutilanteiden haasteet ja kehittämismahdollisuudet työpa- jaan osallistuneiden arvioimana

Lasten näkökulma

Haasteina perhepäivähoidon ruokailutilanteissa lasten näkökulmasta katsottiin olevan sen, että meillä aikuisilla on hyvin vähän tietoa lasten syömisestä ja ruokailutilanteista ylipäänsä. Mitä lapset syövät? Miten paljon/vähän lapset syövät? Millaisia syömisjärjestyksiä perhepäivähoitossa ja päivähoitossa yleisemminkin on? Miten lapset/työntekijät kokevat ruokailutilanteet?

Partanen ym. (1998) ovat tutkineet lasten ravinnonsaantia päiväkodissa. Tutkimuksen mukaan kokopäivähoitossa olevat 1 - 3-vuotiaat saivat päiväkotiruuasta energiaa keskimäärin 1,7 MJ (400 kcal), mikä on 43 % päiväkodille lasketusta keskimääräisestä energian saantisuosituksesta. Vastaavasti 4 - 6-vuotiaat kokopäivähoitossa olevat lapset saivat päiväkotiruuasta keskimäärin päivässä 2,7 MJ (640 kcal), mikä on 58 % päiväko-

dille annetusta keskimääräisestä suosituksesta. Partasen ym. toteavat, että lapset eivät siten saa riittävää energiamäärää päiväkotiruusta. Siten lasten ravinnonsaantia päiväkodissa suhteessa lasten energiatarpeeseen tulisi lisätä, esimerkiksi tarjoamalla yksi välipala tai painottamalla enemmän päivän välipaloja. Monta ateriaa päivässä tulisi tarjota erityisesti lapsille, jotka eivät jaksu kerralla syödä suuria aterioita. Useimmille lapsille sopiva ateriarytmi Partasen ym. mukaan on 3 pääateriaa ja 2 - 3 välipalaa päivässä.

Vastaava tutkimusta perhepäivähoidossa ei tietojeni mukaan ole tehty. Partasen (1998) ym. tekemän tutkimuksen kohdejoukko oli melko pieni. Kuitenkin niin päivähoiton toimijoiden kuin vanhempienkin tulee ottaa vakavasti em. tutkimuksen tulokset ja pohdita keinoja, joilla lasten päivähoitoruusta saamaa energiamäärää voitaisiin lisätä.

Lapsen syömisjärjestykset liittyvät siihen, missä järjestyksessä ja miten lapsen tulisi syödä ja toimia ruokailutilanteissa (Martikainen 2003). Työpajakeskustelussa tuli esiin se, että eri päivähoitomuodoissa on hyvin erilaiset syömisjärjestykset. Osallistujat toivoivat, että nykyistä paremmin perhepäivähoidon ruokailutilanteissa huomioitaisiin lasten yksilölliset tarpeet, tottumukset ja omatoimisuus ruokailutilanteita järjestettäessä. Erityisesti tulisi kiinnittää huomioita lasten osallistumisen ja osallisuuden lisäämiseen ruokailutilanteissa. Ryhmäperhepäivähoidon ruokailutilanteita koskevassa tutkimuksessani (Martikainen 2003) tuli esiin erilaisten syömisjärjestyksiin liittyvien lasten ja aikuisten välisten neuvottelujen merkityksellisyys ruokailutilanteissa. Lapset ja aikuiset neuvottelivat esimerkiksi eri ruokalajien syömisjärjestyksistä ja siitä miten lasten tuli käyttäytyä ruokailutilanteissa. Myös Kankaan (1990) ja Huttusen (1990) tutkimukset tuovat esiin ruokailutilanteiden haasteellisuuden lasten ja aikuisten näkökulmasta.

Perheiden näkökulma

Työpajassa keskusteltiin erityisesti siitä, mikä on kodin ja perheen merkitys lapsen ruokailutottumusten muodostumisessa. Todettiin, että perheiden näkemykset syömisestä ja syömisjärjestyksistä siirtyvät lapseen ja luovat pohja sille, miten ruokailutilanteissa myös perhepäivähoidossa toimitaan. Lapsen perheen ja perhepäivähoidon makumaailmojen ja ruokailutottumusten erilaisuus voi vaikeuttaa lapsen syömistä sekä kotona että perhepäivähoidossa.

Hasunen ym. (2004, 136-137) toteavat, lasten makumieltymykset kehittyvät vähitellen. Lapsella ei ole mitään sisäsyntyistä mekanismia, joka ohjaisi häntä syömään terveellisesti. Pienten lasten makumieltymyksiä ohjaavat makeus ja tuttuus. Lapsilla on synnynäinen mieltymys makeaan ja vastenmielisyys karvaaseen ja happamaan makuun. Useimpien lasten on todettu suhtautuvan varovaisesti uuteen ruokaan. Uuteen ruokaan tottuminen vaatii usein 10 - 15 maistamiskertaa, ennen kuin useimmat lapset alkavat pitää ruuasta. Totutteluvaiheessa ruoka tulee tarjota pieninä annoksina. Toistuvan, lapsen oman halun mukaisen maistelun avulla lapsi oppii pitämään erilaisista ruuista.

Ruokailutilanteiden kehittämisen kannalta olisikin tärkeää, että lasten vanhemmilla ja perhepäivähoitajalla olisi riittävästi tietoa lapsen syömiseen liittyvistä kysymyksistä, jotta voitaisiin Vasu-keskustelujen yhteydessä tehdä yhteisiä sopimuksia lapsen syömisestä.

Perhepäivähoitajan näkökulma

Ruokailutilanteiden vaativuus osana perhepäivähoitajan työstä nousi työpajakeskustelun ydinteemaksi. Yhä uusia haasteita liittyy perhepäivähoitajan esimerkkiruokailuun (mutta ehtiikö perhepäivähoitaja itse syömään?), ruuan valmistukseen ja suunnitteluun. Myös yhä lisääntyvien hygieniavaatimusten katsottiin asettavan koko ajan uusia vaatimuksia perhepäivähoitajan työlle. Perhepäivähoitajan roolien moninaisuus ruokailutilanteissa edellyttää siten vaativa ammattitaitoa. Ruokailutilanteiden vaativuus on huomioitu perhepäivähoitajan ammattitutkinnon perusteissa (2000, 15-16) seuraavasti:

1. Perhepäivähoitajan on huolehdittava lasten ruokailusta siten, että lapset saavat monipuoliset ja tasapainoiset ateriat ja välipalat hoitopäivän aikana.
2. Perhepäivähoitajan on osattava valmistaa suomalaista arkiruokaa taloudellisesti.
3. Perhepäivähoitajan on huolehdittava, että lapset saavat tarvitsemansa erityisruokavalion mukaista ruokaa.
4. Perhepäivähoitajan on huolehdittava ruoan turvallisuudesta.
5. Perhepäivähoitajan on huolehdittava, että ruokailutilanteet ovat viihtyisiä ja rauhallisia.
6. Perhepäivähoitajan on opastettava lasta omatoimiseen ruokailuun sekä tunnistamaan ruoka-aineita, -lajeja sekä makuja.

Perhepäivähoitajan ammattitutkinnossa on siten selkeästi määritetty se osaaminen, mitä hoitajilta ruokailutilanteiden suhteen edellytetään. Parrila (2002) arvioi perhepäivähoitajan ammattitutkinnon sisältöä ja toteaa, että siinä on kiinnitetty huomattavasti enemmän huomiota hoitajan osaamiseen ruokailuun liittyvissä asioissa kuin opetuksessa.

Perhepäivähoitajan työn kehittämisen kannalta keskeisiä teemoja ovat lasten yksilöllisten syömisjärjestysten luominen, positiivisten ohjauskeinojen lisääminen ruokailutilanteissa, kunnan yhteisten ruokalistojen laatiminen sekä tietämyksen lisääminen erityisruokavalioista.

Perhepäivähoidon ohjaajan näkökulma

Myös perhepäivähoidon ohjaajan näkökulmasta keskusteltaessa nousi esiin nimenomaan ruokailutilanteiden vaativuus osana perhepäivähoitajan työtä. Todettiin, että perhepäivähoidossa on erilaiset ruokailukäytännöt eri hoitajien ja hoitomuotojen keskuudessa. Ruokailutilanteiden vaativuus kulminoituu työpajaan osallistuneiden henkilöiden käsityksen mukaan erityisesti lounastilanteissa. Lasten eri-ikäisyys ja erilaiset tarpeet syömisen ja päiväleivon osalta ovat hektisimmillään usein juuri keskipäivällä. Perhepäivähoitajan pitäisi mahdollistaa toisaalta rauhalliset syömistilanteet ja toisaalta huolehtia siitä, että nuorimmat lapset pääsevät ajoissa päiväleivolle.

Kehittämistyön lähtökohtana tulisi olla perhepäivähoidon ohjaajan kotikäynnit perhepäivähoitokotiin ruokailutilanteissa. Ohjaajan tuella voitaisiin tehdä yhteiset sopimukset ruokailutilanteisiin liittyvistä arjen käytännöistä sekä hoitajien kesken että hoitajien ja vanhempien kesken. Perhepäivähoitajien ja ohjaajien vertaistyöskentelyn ja toisilta oppimisen avulla kehittämistyötä voitaisiin myös viedä eteenpäin. Ohjaan tulee ottaa esmiehen rooli ja olla hoitajan ammatillisuuden tukena ruokailutilanteissa. Tämä tukee myös perhepäivähoitajan kasvatustietoisuutta.

Lasten päivähoitoa ja varhaiskasvatustyötä ohjaavat keskeiset asiakirjat painottavat lapsen hyvinvoinnista huolehtimisen tärkeyttä. Päivittäiset ruokailutilanteet luovat perustan

lapsen terveille kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. Varhaisvuosien ruokailutilanteista ja syömisestä saadut kokemukset voivat vaikuttaa myös lapsen ja nuoren tulevaan syömisikäyttäytymiseen, ruokailutapoihin ja tottumuksiin.

Ruokailutilanteita sinällään on hyvin niukasti käsitelty lasten päivähoidon ja varhaiskasvatusta kokevassa kirjallisuudessa ja tutkimuksessa. Myönteisen poikkeuksen tekevät perhepäivähoitajan ammattitutkinnon perusteet, jossa kiinnitetään erityisesti huomiota perhepäivähoitajan osaamiseen ruokailuun liittyvissä kysymyksissä. Kun tarkastellaan perhepäivähoidon asiantuntijoiden näkemyksiä perhepäivähoidon ruokailutilanteista ja niiden kehittämistä nousee esiin tarve tukea perhepäivähoitajan ammatillisuutta entistä enemmän ruokailuun liittyvissä kysymyksissä. Yhteisten sopimusten tekeminen niin lasten kuin vanhempienkin kanssa on välttämätöntä, jotta kehittämistyössä päästään eteenpäin.

Lähteet

Allardt, E. 1996. Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. *Janus* 3/ 1996, 224-240.

Eerola-Pennanen, P. 2002. Lapset ja yksilöllistyminen. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Yhteiskuntapolitiikan lisensiaatintutkimus.

Hasunen, K. & Kalavainen, M. & Keinonen, H. & Lagström, H. & Lyytikäinen, A. & Nurttila, A. & Peltola, T. & Savia, S. 2004. Lapsi, perhe ja ruoka. Imeväis- ja leikki-ikäisten lasten, odottavien ja imettävien äitien ravitsemussuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2004:11. Edita Prima Oy, Helsinki.

Heinämäki, L. 2001. Kotiäidistä kasvattajaksi. Perhepäivähoitajan ammatin ja koulutuksen rakentaminen Suomessa 1970- luvulta vuoteen 2000. Laudatur-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos.

Hujala, E. & Puroila, A-M. 1998. Muuttuuko varhaiskasvatustyö päiväkodeissa - ja mihin suuntaan? *Kasvatus* 3/1998, 297-309.

Huttunen, E. 1990. Lapsen käyttäytyminen ja kasvuympäristö. II osa: Lasten ongelmakäyttäytyminen päivähoiton kasvatustilanteissa. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 29/1990.

Hännikäinen, M. & Karkela, E. & Kilpeläinen, M-L. & Korhonen, J. & Pirttimaa, R. & Ruoppila, I. 1988. Terveyskasvatus päiväkodissa. Toimintasuunnitelma päiväkoteja varten. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Sarja tutkimukset 1/1988. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Kangas, U. 1990. Päivähoidossa olevan lapsen oikeusturva kasvatustilanteissa. Yksityis-oikeuden laitoksen julkaisuja 35/1990. Helsingin yliopisto.

Karttunen, T. 2004. Nälkävuosien paluu? Näkökulmia suomalaisen nyky-yhteiskunnan nälkäongelmaan. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityön julkaisusarja 2/2004.

Kiili, J. 1998. Lapset ja nuoret hyvinvointinsa asiantuntijoina. Raportti hyvinvointi –indikaattoreiden kehittämistä. Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä.

Koskela, H. 2004. Laitos kotina ja koti laitoksena. Näkyvä ja näkymätön sosiaalityö. Sosiaalityön lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian- laitos.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/631.

Laki lasten päivähoidosta 1973/36; 1985/28.

Martikainen, M. 2003. "Vielä yks lusikallinen". Lasten ja aikuisten kohtaaminen ryhmäperhepäivähoitokodin ruokailutilanteissa. Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityön lisensiaatintyö.

Mäkelä, J. 2002. Syömisrakenteen ja kulttuurin vaihtelu. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki.

Parrila, S. 2002. Perhepäivähoito osana suomalaista päivähoitojärjestelmää. Näkökulmia perhepäivähoiton laatuun ja sen kehittämiseen. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. URL:<http://herkules.oulu.fi/issn0355323X/>. Luettu 5.1.03.

Partanen, T. & Ahonen, S. & Aminoff, I. & Haglund, B. & Jämsen, P. & Siltanen, I. & Weber, T. & Pönkä, A. 1998. Päiväkotien ikäisten lasten ravinnonsaanti päiväkodissa ja kotona. Helsingin kaupungin ympäristökeskuksen julkaisuja 9/1998.

Perhepäivähoitajan ammattitutkinto 2000. Näyttötutkinnon perusteet. Opetushallitus, Helsinki.

Puroila, A-M. 2002. Kohtaamisia päiväkotiarjessa – kehysanalyttinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta.

<http://herkules.oulu.fi/issn0355323X/>. Luettu 12.2.03.

Päivähoiton kasvatustavoitekomitean mietintö. Komiteamietintö 1980:31. Valtionpainatuskeskus, Helsinki.

Ravitsemuskasvatuksen kehittäminen. 1991. Sosiaali- ja terveyshallitus. Oppaita 3/ 1991. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Reunamo, J. 1998. Mitä päiväkodissa oikein tehdään? www.helsinki.fi/~reunamo/article/mita_pk/mita_pk.htm-25K. Luettu 10.12.02.

Savikoski, A. 1999. Leikki-ikäisten lasten täysiarvoinen ravitsemus päiväkodissa ja kotona. Opas päiväkotien ja lasten vanhempien käyttöön. Opinnäytetyö Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Sosiaalihuollon asiakaslaki 2000/812.

Strandell, H. 1995. Päiväkotien lasten kohtaamispaikkana. Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä. Gaudeamus, Helsinki.

Suomalaiset ravitsemussuositukset – ravinto ja liikunta tasapainoon. 2005. Valtion ravitsemusneuvottelukunta. Edita Publishing, Helsinki.

Suomalaiset ravitsemussuositukset. 1998. Valtion ravitsemusneuvottelukunta. Komiteamietintö 1998:7. Oy Edita Ab, Helsinki.

Törrönen, M. 1994. Need definitions and child welfare. Helsinki: Central Union for Child Welfare Publications 93.

Varhaiskasvatuksen valtakunnallisten linjaukset 2002. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 9/2002.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2003. Stakes, Oppaita 56. Helsinki.

Varhaiskasvatustyöryhmän muistio 1999. Työryhmämuistioita 4/1999. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Vornanen, R. 2001. Lasten hyvinvointi. Teoksessa M. Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa Lapset, 20-41.

Väisänen, T. 1997. Ryhmäperhepäivähoito. Kirjayhtymä, Helsinki.

Woodhead, M. 1997. Psychology and the Cultural Construction of Children`s Needs. Teoksessa Allison James & Alan Prout 1997. (toim.) Constructing and Reconstructing Childhood. London, Washington Falmer press, 63-84.

10 Perhepäivähoidon ryhmäkoko ja varahoito – mitä ongelmia, mitä ratkaisuja

Kirsi Alila, erityissuunnittelija, Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus

Johdanto

Tässä artikkelissa käsitellään lokakuussa 2005 Oulussa pidetyn PERHO-seminaarin työpajaa, jonka teemana oli perhepäivähoidon ryhmäkoko ja varahoito. Tavoitteena oli koota teemaan liittyviä keskeisiä ongelmia ja pohtia erilaisia ratkaisuesityksiä. Artikkelissa tuodaan esiin työpajassa käsitellyssä olleita kysymyksiä ja pohdinnan tuloksia.

Artikkelissa esitellään aluksi nykyisen lainsäädännön taustaa ja laadukkaan toiminnan vaatimuksia ryhmäkoolle ja varahoidon järjestämiselle. Lisäksi mainitaan lyhyesti joitakin asian kannalta merkityksellisiä valtakunnallisia ajankohtaisia asioita. Artikkelin päätyttyä kirjoittajan työpajateeman ja tuloksien herättämiin ajatuksiin ja pohdintoihin.

Työpajaan osallistui 40 henkilöä ympäri Suomea. Osallistujat edustivat pääsääntöisesti perhepäivähoidon esimiehiä ja -ohjaajia. Työpajan osallistujina oli myös muutamia perhepäivähoitajia ja ryhmäperhepäivähoitajia.

Perhepäivähoidon suhdeluku ja varahoito – lain ja asetuksen nykyiset säädökset

Työpajan nimessä ja tämän artikkelinkin otsikossa puhutaan ”ryhmäkoosta”. Nykyinen lainsäädäntö ei kuitenkaan tunne ryhmäkoko-käsitettä vaikka se käsitteenä päivähoiton työntekijöiden puheessa, julkisessa keskustelussa ja jopa poliittisissa asiakirjoissa sitkeästi istuukin. Lasten ja aikuisten välistä määrää kuvataan vuodelta 1973 peräisin olevassa päivähoitoasetuksessa suhdeluvulla. Perhepäivähoidon osalta asetus määrittelee perhepäivähoitajan ja lasten välisen suhdeluvun seuraavasti:

Asetus lasten päivähoidosta 8§:

”Perhepäiväkodissa voidaan samanaikaisesti hoitaa enintään neljää lasta mukaan luetuina perhepäivähoitajan omat lapset, jotka eivät vielä ole perusopetuksessa (31.5.1990/490).”

”Lisäksi voidaan hoitaa yhtä perusopetuslain (628/1998) mukaista esiopetusta saavaa lasta, perusopetuksen aloittanutta lasta tai sellaista kunnan järjestämässä osapäivähoitossa olevaa lasta, joka aloittaa perusopetuksen toimintavuotta seuraavana vuonna (30.3.2000/329).”

Nykyinen päivähoitoasetus ei myöskään tunne ryhmäperhepäivähoitoa erillisenä käsitteenä. Ryhmäperhepäivähoito luetaan kuuluvaksi osaksi perhepäivähoitoa. Ryhmäperhepäivähoidon suhdelukua määritellään asetuksen kahdeksannessa pykälässä seuraavasti:

Asetus lasten päivähoidosta 8§:

”Perhepäiväkodissa kaksi hoitajaa voi samanaikaisesti hoitaa enintään kahdeksaa lasta ja lisäksi osapäiväisesti kahta 1 momentin toisessa virkkeessä tarkoitettua lasta (30.3.2000/329).”

” Eryteisistä syistä ja huomioon ottaen paikalliset olosuhteet kolme hoitajaa voi hoitaa samanaikaisesti enintään kahtatoista lasta.”

”Kun perhepäiväkodissa hoidetaan samanaikaisesti useampaa lasta kuin 2 momentissa säädetään, tulee yhdellä perhepäivähoitajalla olla vähintään sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusehdoista annetun asetuksen 5§:ssä säädetty ammatillinen kelpoisuus (21.8.1992/806).”

Asetus lasten päivähoidosta määrittelee ryhmäperhepäivähoitokodissa (jatkossa ryhmis) lasten määräksi kahdella hoitajalla enintään kahdeksan lasta ja kaksi osapäiväisessä hoitossa olevaa lasta. Ongelmallista asetuksessa on kohta, jossa säädetään, että kolme hoitajaa voi hoitaa enintään 12 lasta erityisistä syistä ja huomioon ottaen paikalliset olosuhteet. Kolmen hoitajan ryhmiksessä ei ole enää asetuksen mukaisesti ollut luvallista olla osapäiväisiä lapsia.

Asetuksessa ei anneta tarkempia määrittelyjä kolmen hoitajan ryhmisten erityisille syille ja paikallisille olosuhteille. Ilmeisesti tästä syystä tätä kohtaa asetuksessa on sovellettu kunnissa jokseenkin vapaasti ilman selvityksen tarvetta erityisistä syistä tai kolmea hoitajaa vaativista paikallisista olosuhteista. Monissa kunnissa on myös ryhmiksiä, joissa on enemmän hoitajia kuin kolme. Asetuksen mukaan kolmen hoitajan ryhmiksessä tulee yhdellä perhepäivähoitajista olla esimerkiksi lähihoitajan/lastenhoitajan pätevyys.

Asetus lasten päivähoidosta antaa päiväkodeille oikeuden tilapäiseen suhdeluvun ylitykseen. Asiaa selventää oheinen ote asetuksesta. Perhepäivähoitolle tällaista oikeutta tilapäiseen suhdeluvun ylitykseen asetus ei anna.

Asetus lasten päivähoidosta 6§:

”Kunta voi poiketa 1 ja 2 momentissa säädetystä suhdeluvusta, jos lasten keskimääräiset hoitopäivät ovat jatkuvasti huomattavasti vähäisemmät kuin toimintapäivät. Poikkeaminen voi tapahtua siten, ettei lapsia ole jatkuvasti yhtäaikaaisesti hoidossa enempää kuin kokonaissuhdeluku edellyttää (21.8.1992/806).”

Tällä suhdeluvun tilapäisen ylittämisen oikeuden kieltämisellä on vaikutus muun muassa perhepäivähoidon varahoidon järjestämiselle. Varahoidon järjestäminen ei saa aiheuttaa suhdeluvun ylittymistä perhepäivähoidossa.

Normiohjauksen toiminnan laatua koskevat säännökset – vaikutukset suhdelu-kuun ja varahoittoon

Päivähoitolaissa ja asetuksessa on säädöksiä, joita voidaan pitää toiminnan laatua ja sen järjestämistä määrittävinä vaatimuksina. Nämä säädökset määrittelevät sen, millaista toiminnan tulee olla, miten päivähoito tulee järjestää ja mitä asioita tulee sisältyä laadukkaasti toteutettuun päivähoitoon.

Nämä laadukkaan toiminnan vaatimukset liittyvät myös suhdeluun ja varahoidon järjestämiseen. Suhdeluvun ja lapsimäärän tulee olla sellainen, joka mahdollistaa toiminnan laadukkuuden ja järjestämisen näiden toiminnan säädösten mukaisesti.

Näitä ”laatuvaatimuksia” on esimerkinomaisesti listattu oheiseen taulukkoon. Laatuvaatimuskohtien yhteydessä on merkintä, mistä asetuksen tai lain kohdasta ne on poimittu. Taulukon kohtia lukiessa voi miettiä, millainen suhdelu tai miten järjestetty varahoito mahdollistaa näiden laadukkaan toiminnan vaatimusten toteutumisen.

Laki tai asetus	Esimerkkejä päivähoitotoiminnan ”laatuvaatimuksista”
Laki 2§ (25.3.1983/304)	Lasten päivähoito on pyrittävä järjestämään siten, että se tarjoaa lapsen hoidolle ja kasvatukselle sopivan hoitopaikan ja jatkuvan hoidon sinä vuorokauden aikana, jona sitä tarvitaan.
Laki 2a§ (25.3.1983/304)	<p>Päivähoidon tavoitteena on tukea päivähoitossa olevien lasten koteja näiden kasvatustehtävässä ja yhdessä kotien kanssa edistää lapsen persoonallisuuden tasapainoista kehitystä.</p> <p>Päivähoidon tulee omalta osaltaan tarjota lapselle jatkuvat, turvalliset ja lämpimät ihmissuhteet, lapsen kehitystä monipuolisesti tukevaa toimintaa sekä lapsen lähtökohdat huomioon ottaen suotuisa kasvuympäristö.</p> <p>Lapsen iän ja yksilöllisten tarpeiden mukaisesti päivähoitoon tulee yleinen kulttuuriperinne huomioon ottaen edistää lapsen fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämän kehitystä sekä tukea lapsen esteettistä, älyllistä, eettistä ja uskonnollista kasvatusta. Uskonnollisen kasvatuksen tukemisessa on kunnioitettava lapsen vanhempien tai holhoojan vakaumusta.</p>
Laki 2b§ (31.12.1985/1119)	.... lasten päivähoitossa olevalle lapselle kunnan on järjestettävä hoitopaikassa tarpeellinen ravinto, jollei leikkitoiminnassa sen luonteesta muuta johdu.
Laki 6§ (18.5.1990/451)	Päivähoidon tulee terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan olla lapselle ja lapsen hoidolle ja kasvatukselle sopiva.
Asetus 8§ (31.5.1990/490)	Kun perhepäiväkodissa hoidetaan yhtä tai useampaa erityisen hoidon ja kasvatuksen tarpeessa olevaa lasta, tulee tämä ottaa huomioon perhepäiväkodissa samanikäisesti hoidettavien lasten lukumäärässä, ellei tällaista lasta varten ole erityistä avustajaa.
Laki 7 a § (31.12.1985/1119)	Erityistä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevan lapsen kuntoutuksen yhteensovittamiseksi laaditaan lapselle kuntoutussuunnitelma yhteistyössä lapsen vanhempien ja tarpeen mukaan kunnan muun sosiaalihuollon, terveydenhuollon sekä koulutoimen kanssa.

Ajankohtaista perhepäivähoidon suhdeluvusta ja varahoidosta

Sosiaali- ja terveysministeriössä valmistellaan parhaillaan päivähoitolain osittaista uudistamista. Lain uudistamista on esitetty jo vuosien ajan useissa eri yhteyksissä. Eräänä uudistamisen kohteena on nykyisen lainsäädännön suhdeluvun määrittely. Lain uudistaminen suhdeluvun osalta mainitaan myös pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelmassa.

”Päivähoitolaki uudistetaan muun muassa määrittelemällä päivähoidon enimmäisryhmäkoko.” (Hallitusohjelma 17.4.2003)

Sosiaali- ja terveysministeriössä on tehty yhdessä opetusministeriön ja Suomen Kuntaliiton kanssa syksyn 2005 aikana kaikkiin Suomen kuntiin kohdistunut kysely lasten päivähoidosta ja esiopetuksesta. Selvityksen tulokset eivät tätä artikkelia kirjoitettaessa olleet vielä käytössä, mutta perhepäivähoidon osalta selvitys sisältää monia kiinnostavia kysymyksiä.

Selvityksessä tarkastellaan perhepäivähoidon varahoitojärjestelyihin ja -käytäntöihin sekä perhepäivähoidon ja ryhmisten mitoituksen toteutumisen seurantaan liittyviä kysymyksiä. Selvityksessä on myös kysytty kuntien mielipidettä osapäiväisen lapsen muuttotarpeesta lainsäädännössä. Lisäksi selvityksessä on kysytty kuntien kehittämissuunnitelmia perhepäivähoidon osalta ja erityisiä syitä yli kolmen hoitajan ryhmiksiin.

Suhdeluvun ja varahoidon ongelmia ja ratkaisuehdotuksia

Työpajassa oli tavoitteena pohtia osallistujien näkemyksiä perhepäivähoidon suhdeluvusta ja varahoidon järjestämisestä. Suhdeluvusta saatiin pohdittavaksi oheisena esitetyt kysymykset:

1. Mikä olisi hyvä perhepäivähoidon suhdeluku?
2. Miten nykyistä lakia/asetusta tulisi muuttaa, millaiseksi ja millä perusteilla?
3. Mitä asioita suhdeluvussa tulisi ottaa huomioon?

Ehdotus suhdeluvuksi: neljä lasta hoitajaa kohti

Nykyisen asetuksen mukainen 4,5 lasta hoitajaa kohti sai jonkin verran kannatusta, tosin muutamalla huomautuksella. Asetuksen mukainen ”puolikas” lapsi on esikoululainen tai koululainen, toiveena kuitenkin on, että puolikas voisi olla kuka tahansa alle kouluikäinen lapsi. Puolikas lapsi nähtiin usein myös ryhmässä ”heittopussina” tai ”täytteenä”, joka ei oikein istu ryhmän kokonaisuuteen.

Työryhmässä ehdotettiin myös suhdeluvuksi viittä lasta hoitajaa kohden. Suhdeluvun lisäämistä nykyisestä puollettiin, koska lasten lomat, sairaudet, vuorotyö ja viikolla olevat vapaapäivät aiheuttavat vajautta perhepäivähoitajan lapsiryhmään. Tämä vaikuttaa puolestaan perhepäivähoitajan palkkaukseen. Viiden lapsen suhdeluvulla taattaisiin se, että ryhmässä olisi useimmiten aina sopivana pidetty määrä eli neljä lasta paikalla.

Tässä vaihtoehdossa löytyi myös ongelmallisia tilanteita, mm:

”Ongelmaksi nousevat perheet, jotka ovat kokopäivähoidossa ja ovat paikalla vain kaksi kertaa viikossa. Tämä vaikuttaa perhepäivähoitajien tuloihin kuussa.”

Ongelmallisena viiden lapsen suhdeluvussa koettiin myös se, että hoitolasten lukumäärä kasvaessa seurauksena on ehkä myös puolikkaiden lasten määrän nouseminen ryhmässä. Tämä saattaa johtaa tilanteeseen, jossa lasten lukumäärä onkin kuusi. Kuusi lasta koettiin kuitenkin liian suureksi lapsimääräksi yhdelle hoitajalle. Lisäksi todettiin, että

jos perhepäivähoidossa kasvatetaan lasten lukumäärä viiteen, niin ryhmiksen lapsilukumäärää tulisi kasvattaa vastaavasti.

Suurin syy suhdeluvun viisi lasta hoitajaa kohti kannatukseen oli hoitajan palkkaus ja kuukausiansiot. Työpajan osallistujien mukaan hoitajan kiinteä kuukausipalkkaus ja palkkauksen kytkennän poistaminen lapsilukuun on paras ratkaisu ongelmalliseen suhdeluvun tarkasteluun. Tällöin ajattelua suhdeluvusta ei ohjaisi enää niinkään palkkaus, vaan ryhmän toimivuus ja varhaiskasvatuksen toteutuminen.

Suurimman kannatuksen työpajassa sai kuitenkin ehdotus neljästä lapsesta hoitajaa kohden. Perusteluna todettiin, että Vasu (=varhaiskasvatussuunnitelman perusteet) ei toteudu eikä Vasun sisällöllisiä tavoitteita pystytä toteuttamaan neljää lasta suuremmalla lapsimäärällä. Koettiin myös, että perhepäivähoitotyö vaatii nykyisin paljon uudenlaista, vaativampaa osaamista eikä hoitaja isolla lapsimäärällä pysty vastaamaan työn asettamiin vaatimuksiin.

Lapsiryhmän koon ja ikäkoostumukseen väliseen yhteyteen viitattiin kommentoimalla, että hoitajalle neljä lasta on paljon, jos kaikki lapset ovat alle 4-vuotiaita. Esityksenä tuotiin esille myös vaihtoehto, jossa jokaisella hoitajalla olisi 4 lasta ja yksi varahoitolapsi. Tällöin voitaisiin varahoitolapsen tullessa ylittää suhdeluku neljä yhdellä lapsella varahoidon pituiseksi ajaksi. Pohdittavaksi jää, pitäisikö varahoidon pituudesta säätää laissa erikseen. Perhepäivähoitomuodon yhtenä vahvuutena on usein mainittu pieni lapsiryhmä. Lasten määrän kasvaminen nykyisestä ei enää mahdollista samanlaista pienryhmänä toimimista kuin nykyisin on mahdollista.

Ehdotus neljästä lapsesta sai kuitenkin vastakommentin, joka jälleen liittyy hoitajien palkkaukseen:

”Jos hoitajalla on vain 4-lastia, jotka ovat vuorolapsia, ryhmä toimii välillä vajaa käytöllä. Tulee tilanteita, jossa on vain esim. 2-lastia paikalla. Vaikuttaa hoitajan palkkaukseen...”

Perhepäivähoidon suhdelukua muodostettaessa tulee huomioida monia asioita. Suhdelukuun vaikuttavia asioita ovat muun muassa lapsiryhmän ikäjakauma, jossa ei työpajan mukaan saisi olla enempää kuin kaksi alle 4-vuotiaasta lasta. Lisäksi asiaan vaikuttaa hoitajan koti, toimintatilat ja ympäristö. Onko huoneisto tarpeeksi suuri ja sopiva tietyille määrälle ja tietynikäisille lapsille? Lasten määrään vaikuttavia tekijöitä ovat myös hoitajan asumismuoto (omakotitalo, kerrostalo) ja se asuuko hän taajamassa, kaupungissa vai maaseudulla.

Hoitajan ammattitaito vaikuttaa suhdelukuun. Suoriutuuko hoitaja esimerkiksi neljästä alle 3-vuotiaasta lapsesta ja mahdollisesti joidenkin lasten kerhokuljetuksista. Millainen on hoitajien ikä, jaksavuus, työkuunto ja oman perheen tilanne suhteessa suhdelukuun?

Lisäksi suhdelukuun vaikuttavina asioina nostetaan esiin erilaiset perhepäivähoitotyön resursseihin liittyvät kysymykset kuten mahdollisuudet täydennyskoulutukseen ja esimieheltä saadun ohjauksen määrä ja laatu. Suhdelukua on varmasti hyvä tarkastella myös ohjaajan työn kautta, ei pelkästään hoitajan.

Hyvän varahoidon tunnusmerkkejä

Varahoidosta ja sen järjestämisestä pohdittiin seuraavanlaisia kysymyksiä:

1. Millaista on hyvä varahoito lapsen, vanhemman ja hoitajan näkökulmasta?
  - laatikaa hyvän varahoidon kriteerit.
2. Millä järjestelyillä hyvä varahoito toteutuisi?
3. Varahoidon erilaisia malleja ja hyväksi koettuja käytäntöjä
  - mikä pelannut hyvin?
4. uusia menetelmiä syntynyt/syntymässä, millaisia?

Perhepäivähoidon varahoitojärjestelmän rakentamisessa ja suunnittelussa tulisi huomioida kaikkien asiaankuuluvien osapuolien eli hoitajien, perhepäivähoidon esimiesten, vanhempien, lasten ja palvelun järjestäjän näkemykset. Hyvän varahoitojärjestelmän tunnusmerkkejä ovat ainakin:

- Varahoitojärjestelmän tulee olla hyvin suunniteltu
- Varahoitopaikka tulee olla tuttu lapselle, vanhemmille ja hoitajalle
- Vanhempien ja lasten tulee tutustua etukäteen varahoitopaikkaan
- Varahoitopaikka tulisi olla pysyvä/sama
- Varahoitopaikka tulee olla etukäteen hoitajan, lapsen ja vanhempien tiedossa
- Tarvittava tieto kulkee lapsen asioista varahoitoon
- Varahoitopaikan sijainti on sopiva vanhemmille
- Varahoitopaikan valmius ja sitoutuneisuus vastaanottaa varahoitolapset
- Toimintamallien ja kasvatuseriaatteiden samankaltaisuus varsinaisen ja varahoitopaikan välillä

Varahoidon järjestäminen

Varahoitojärjestelyistä tyypillisimpiä ja laajasti käytettyjä tapoja ovat:

1. Jokaiselle lapselle on nimetty tietty varahoitopaikka
  - sovitun hoitajan luona
  - muiden hoitajien luona (”missä tilaa” -periaate)
  - päiväkodissa
  - ryhmäperhepäivähoito
2. Tilannekohtaiset ratkaisut
  - varahoitratkaisu ja -päätos tehdään tilannekohtaisesti
3. Perhepäivähoidon varahenkilöstö
  - nk. kiertävät perhepäivähoitajat
4. Lasten vanhemmat hoitavat varahoidon
  - varahoidon järjestäminen korvataan hoitomaksuissa

Varahoidon järjestämisessä tulee ottaa huomioon monia asioita muun muassa hoitajan lomat suhteessa muiden hoitajien lomiin sekä hoitajan lomat lasten vanhempien lomien kanssa. Hyvän suunnittelun perustana pidettiin sitä, että hoitaja on lomalla silloin, kun suurin osa lapsiryhmän lapsistakin on vanhempiensa kanssa lomalla.

Aina tämä ratkaisu ei kuitenkaan toimi, koska vanhempien lomat voivat olla hyvin eri aikoina tai hoitajan oma lomatoive on juuri erityisenä ajankohtana. Tärkeänä kuitenkin pidettiin lomien suunnittelua yhdessä vanhempien kanssa.

Varahoidon järjestelyihin vaikeuksia aiheuttaa äkilliset tilanteiden muutokset kuten hoitajan sairastuminen. Tämä vaatii nopeaa reagointia varahoidon järjestelyiltä sekä olemassa olevaa käytäntöä. Varahoito vaatii usein myös ”suunnitelman B” olemassaolon ja sen käyttöönottoa, jos tiettyä ja tuttua varahoitopaikkaan ei jostain syystä voida käyttää, esimerkiksi varahoitajan sairastumisen, koulutuksessa olemisen tai loman vuoksi.

Varahoidon käytännön toteutuksen kannalta ongelmallisena voidaan pitää sitä, että varahoitolasten tuleminen ryhmään ei saa nostaa lapsiryhmän kokoa yli asetuksen salliman määrän. Jos varahoitajaksi nimetyn oma lapsiryhmä on täynnä, hänelle ei voida sijoittaa varahoitolapsia. Tämä edellyttää moninkertaisen varajärjestelmän olemassaoloa. Aukotonta, täysin pitävää ja kaikkia osapuolia tyydyttävää varahoitojärjestelmää on kuitenkin vaikea luoda.

Erilaisia näkemyksiä aiheutti se, tulisiko lapset laittaa samaan varahoitopaikkaan vai sijoittaa eri hoitopaikkoihin. Samaa hoitopaikkaan sijoittaminen helpottaisi hoitajaa, koska kaikki lapset menisivät aina samaan varahoitopaikkaan ja lapset saisivat turvaa tutuista leikkikavereista. Toisaalta katsottiin, että samaan paikkaan meneminen on usein mahdotonta varsinkin kun asetuksen suhdelukua ei saisi ylittää. Yksi varahoitaja ei yleensä voi ottaa koko lapsiryhmää. Ainakaan varahoitojärjestely ei voi kokonaan perustua hoitajalta – hoitajalle -periaatteelle, vaan sen täytyy pohjautua esimerkiksi kiertävän varahoitajan tai toisen tilan järjestämisen periaatteelle hoitajan koko lapsiryhmälle jostain muualta.

Työpajan osallistujilta löytyi vielä eräs mielenkiintoinen tapa katsoa varahoitojärjestelyjä. Pystyykö perhepäivähoidossa olevan lapsen varahoitopaikkana toimiva päiväkotitarjoamaan lapselle samantyyllisen hoitopaikan, jonka vanhemmat ovat lapselleen valinneet? Haluavatko vanhemmat lapsensa päiväkotiin varahoitoon?

Päiväkodin puolelta voidaan varmaan aiheellisesti kysyä, voiko päiväkotitarjoaja aina ottaa perhepäivähoidon varahoitolapset vastaan, jos tilanne on esimerkiksi päiväkodin henkilöstön omien poissaolojen vuoksi hankala jo ennestään. Päiväkodissa sallitaan tilapäinen ylitys suhdeluvuissa, mutta oletuksena on kuitenkin henkilöstön paikalla oleminen.

Varahoidon järjestämisen kokeiltuja käytäntöjä

Varahoidon järjestämisen hankaluudet ovat hyvin samankaltaisia eri puolilla maata. Varahoidon järjestelyjä ei ole tietävästi koottu mihinkään tietokantaan vaikka ”*erilaisia kokeiluja on tehty hyvällä ja huonolla menestyksellä*”, kuten työpajassa todettiin. Muiden kokeiluista ja kokemuksista saattaisi kuitenkin olla hyötyä samaa asiaa pohdiskeleville perhepäivähoidon varahoitoa suunnitteleville ja siitä vastaaville.

Seuraavassa on koottu joitakin perhepäivähoidossa kokeiltuja käytäntöjä. Osa käytännöistä sisältää myös arviointia niiden onnistumisesta ja toimivuudesta.

Kokeiltu käytäntö A: Perheille annetaan hyvitystä lastenhoitomaksuissa, jos he järjestävät itse varahoidon. Järjestelmä on toiminut hyvin.

Kokeiltu käytäntö B: Varahoito järjestetään päiväkodissa, jossa on varahoitaja ja erillinen tila perhepäivähoitolapsille.

Kokeiltu käytäntö C: Varahoito järjestetään ryhmäperhepäiväkodin yhteydessä, jonne tulee avuksi alueen kiertävä perhepäivähoitaja. Toisessa samanlaisessa käytännössä varahoitajana toimii alueen kiertävä lastenhoitaja.

Kokeiltu käytäntö D: Varahoito järjestetään niin, että kullakin perhepäivähoitajalla on yksi varalapsi määrätty. Huomioidaan hoitajien mahdolliset ryhmävajaukset.

Kokeiltu käytäntö E: Varahoitopäiväkoti, jossa tilat lapselle. Tila täytti päiväkodin mitat, jossa toimi lastenhoitajat ja tarpeiden mukaan kiertävälasterhoitaja. Käytäntö ei toiminut odotusten mukaisesti. Kokeilun seurauksena lapsille osoitettiin varahoitopaikka eri päiväkodeista. Lastenhoitajat menivät kiertäviksi näihin päiväkoteihin.

Kokeiltu käytäntö F: Varahoito järjestetään päiväkotiryhmiin. Päiväkodin ryhmä toimii kummina perhepäivähoidon ryhmälle.

Kokeiltu käytäntö G: Perhepäivähoidon lapsille on varattu tarvittaessa tilat päiväkodista. Tila asettaa rajoitukset lasten määrälle. Varahenkilöt, talon henkilökunta tai perhepäivähoitaja muutaman lapsensa kanssa on tarvittaessa avustanut ryhmässä. Yhteistoiminta päiväkodin kanssa on onnistunut. Lapset ovat tutustuneet päiväkotiin ja heidän on helpompi siirtyä myöhemmin esimerkiksi esiopetusryhmään. 5-vuotiaat perhepäivähoidon lapset ovat pääsääntöisesti varahoidossa jo esikouluryhmässä.

Heränneitä ajatuksia

Perhepäivähoidon suhdeluvun määrittäminen ja varahoidon järjestäminen eivät ole yksinkertaisia ja helposti toteutettavia asioita. Molempia voi oikeastaan luonnehtia paitisi aina ajankohtaisina kehittämisen kohteina myös eräällä tavalla jo ikuisuuskyseksiinä. Parrilan perhepäivähoidon laatua koskevassa väitöskirjassa (2002, 130 - 131) puuhutaankin varahoidosta ikuisena stressitekijänä ja varahoidon järjestämisestä yhtenä keskeisimmistä perhepäivähoidon heikkouksista. Samaisessa väitöksessä viitataan useammassa kohdin myös suhdeluvun teemaan. Työpajassa esiin nousseet ajatukset pienen ryhmän merkityksestä ja ryhmän koostumuksesta nousevat tutkimuksessa esiin perhepäivähoidon laadun tärkeinä tekijöinä (Parrila 2002, 112 - 113 ja 131 - 132.).

Suhdelukuun ja varahoitoon vaikuttavat monet asiat, joista osaa on esitelty edellä tässä artikkelissa. Asioiden moninaisuudesta johtuen suhdeluvun säätäminen lakiin, sen toteuttaminen tai erilaiset käytännön järjestelytkään kunnissa eivät ole yksiselitteisiä ja itsestään selviä.

Perhepäivähoidon kehittämisen näkökulmasta suhdeluvusta ja varahoidosta on käytössä tällä hetkellä erilaisia tulkintoja ja monenlaista käytäntöjen ja järjestelyjen kokeilua.

Toivottavaa olisi, että erilaiset kokeilut, hankkeet, projektit ja niiden tulokset tulisivat entistä paremmin esimerkiksi valtakunnallisen tietokannan kuten Stakesin Varttuan -portaalin kautta kaikkien tietoon ja käytettäväksi. Tärkeää olisi myös saada valtakunnallisia linjauksia tai suosituksia varahoidon järjestämiselle ja määrityksiä tai ohjeistuksia suhdeluvun toteuttamiseen liittyviin ongelmiin ja erilaisiin tulkintoihin.

Perhepäivähoidon suhdeluvun ja varahoidon tarkastelua voidaan tehdä monesta näkökulmasta. Seuraavassa esitellään joitakin mahdollisia tarkastelutapoja. Tarkastelutavat ovat syntyneet työpajan aineiston analysoinnin yhteydessä ja työpajan tuloksia kirjoittaessani. Tarkastelen näiden näkökulmien kohdalla myös sitä, miten työpajan ajatukset ja tulokset vastaavat erilaisia suhdeluvun ja varahoidon näkökulmia.

Pedagoginen näkökulma korostaa suhdeluvun ja varahoidon järjestämistä niin, että lapsen hoito, kasvatusta ja opetus toteutuvat mallikkaasti ja laadukkaasti. Tällöin suhdeluku on määritelty siitä periaatteesta käsin, että yksi hoitaja tai ryhmiksen hoitajat pysyvät työnsä näiltä osin hoitamaan laadukkaan pedagogisen toiminnan kannalta katsottuna. Tähän pedagogisen näkökulman kategoriaan voidaan myös ajatella kuuluvan vanhempien kasvatustyön tukeminen perusteluna suhdeluvulle. Mitä enemmän lapsia sen useamman vanhemman kanssa hoitajalla on rakennettavana yhteistyö ja kasvatuskumppanuus. Valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja kuntien omat kunnalliset ja yksikkökohtaiset vasut antavat hyvän pohjan pedagogisen näkökulman pohdinnoille.

Lapsi yksilönä ja ryhmän jäsenenä näkökulmat liittyvät keskeisesti yhteen pedagogisen tarkastelutavan kanssa. Tässä näkökulmassa suhdeluku ajatellaan sen kautta, että lapsi saa yksilönä mahdollisimman yksilöllistä ja juuri hänen omia tarpeitaan vastaavaa laadukasta varhaiskasvatusta. Suhdeluvun tulee olla tämän katsantokannan mukaan sellainen, joka mahdollistaa perhepäivähoitajalle lapsen yksilöllisen huomioinnin. Lapselle ja hänen kehitykselleen merkityksellistä on myös muu lapsiryhmä. Suhdelukua voidaan katsoa tällöin määrittävän lapsiryhmän kehityksen kannalta paras mahdollinen koko ja koostumus sekä niiden vaikutus lasten sosiaaliselle kehitykselle ja ryhmästä saamalleen vertaistuelle.

Hoitajan ja/tai hänen työyhteisönsä näkökulmassa kysymys on yhden hoitajan tai hoitajien työyhteisön (mm. ryhmis) huomioimista suhdeluvun tarkastelussa. Kuinka monta lasta yksin työtä tekevä perhepäivähoitaja pystyy vastuullisesti ja laadukkaasti hoitamaan ottaen huomioon hänen koko työnkuvansa. Toisaalta kuinka monta lasta hoitajaa kohden voi olla perhepäivähoitajista koostuvassa työyhteisössä, jossa on useampia hoitajia toistensa työtä tukemassa ja yhteistä lasten kasvatustyötä tekemässä. Näkökulmassa painottuu hoitajan työnkuvan ja työn määrän sekä työyhteisöltä mahdollisesti saatavan tuen huomioiminen suhdelukua määriteltäessä.

Tästä herää kysymys eri päivähoitomuotojen suhdelukujen yhdenmukaisuuden tai erillisyyden tarpeesta – kuinka yhdenmukainen suhdeluvun pitää olla eri hoitomuodoissa vai pitäisikö suhdeluvussa huomioida eri hoitomuotojen omaleimaisuus erillisinä ratkaisuin? Nykyisessä lainsäädännössä on (kuten edellä jo mainittu) erilaiset suhdeluvut sekä erilainen suhtautuminen suhdeluvun ylityksiin päiväkodeille ja perhepäivähoidolle.

Toiminnan puitteiden ja resurssien näkökulmassa tuodaan esiin ajatus siitä, kuinka sopivaa perhepäivähoidon suhdelukua määriteltäessä tulee ottaa huomioon toiminnan

puitteet ja siihen varatut resurssit. Jatkoajatuksena tälle perusasetelmalle tulee myös miettiä, mitkä puitteet ja resurssit ovat suhdelukuun vaikuttavia tekijöitä ja mitkä siinä voidaan realistisesti huomioida. Toiminnan puitteisiin ja resursseihin voidaan lukea niin lukematon määrä vaikuttavia tekijöitä, että on vaikea kuvitella miten kaikki nämä asiat voidaan edes ottaa huomioon suhdelukua määriteltäessä.

Toiminnan puitteina voidaan pitää esimerkiksi hoitajan ikään, työkykyyn, kotiin, tiloihin, välineisiin ja ympäristöön liittyvät mahdollisuudet ja rajoitukset lapsimäärälle. Resurssina voidaan pitää hoitajan ammattitaitoa, osaamisen kehittämistä täydennyskoulutuksen ja ohjauksen avulla sekä toisten hoitajien ja muiden ammattilaisten tukea työlle.

Perhepäivähoidon ohjaajan näkökulmassa suhdelukua ja varahoidon järjestelyjä katsotaan hoitajien varhaiskasvatuksellisen työn ohjauksesta, hallinnollisesta vastuusta ja perhepäivähoidon käytännön sujuvuudesta vastaavan esimiehen kautta. Ohjaajalta toimivan varahoitojärjestelmän luominen vaatii hyvää suunnittelua ja erinomaista järjestelykykyä, mahdollisesti myös innovatiivisia ratkaisuja ja uusien menetelmien kokeilemistä ja kehittämistä järjestelyjen saamiseksi toimiviksi. Toimiva varahoitojärjestelmä helpottaa varmasti myös ohjaajan työpanosta.

Ohjaajan työnä on tukea ja ohjata hoitajaa hänen hoito- ja kasvatustehtävässään niin yleisemmin kuin myös lapsikohtaisesti. Mitä enemmän hoitajalla on ryhmässään lapsia sitä enemmän perhepäivähoidon ohjaajan tai esimiehen työmäärä vaikkapa pedagogisen ohjaamisen, hallinnollisten tehtävien ja hoitajan tukemisessa vanhempien kanssa tehtävässä yhteistyössä ja kasvatuskumppanuudessa kasvaa.

Päivähoidon ensisijaisina asiakkaina ovat lapset ja heidän vanhempansa. Lasten osuutta asiakkaina on käsitelty jo aiemmin näissä näkökulmissa, joten keskityn tässä **asiakasnäkökulmassa** lasten vanhempiin. Mikä on lasten vanhempien mielestä sopiva suhdelu ja miten se perusteltaisiin? En tiedä onko asiaa koskaan kysytty perhepäivähoidon vanhemmilta!

Usein vanhemmat ovat valinneet perhepäivähoidon lapselleen juuri pienen ryhmän ja yksilöllisen hoidon vuoksi. Vanhemmille heidän oman lapsensa ja suhdeluvun kannalta on lienee merkityksellisintä se, että lapsi saa muista ryhmän jäsenistä seuraa ja hoitaja ehtii huomioidaan jokaista lasta päivän aikana yksilöllisesti ja tukemaan juuri hänen kehitystään ja tuen tarpeitaan. (ks. Tiilikka, 2005)

Tutkimusten mukaan vanhemmat haluavat nykyisin yhä enemmän kasvatuksellista kumppanuutta ja tiiviimpää yhteistyötä hoitajan kanssa (ks. Tiilikka 2005 ja Alasuutari 2003). Vanhemmat kokevat varmasti myös tarvitsevansa perheensä yksilöllistä huomiointia ja hoitajalta aikaa keskustella juuri heidän lapsensa asioista. Toisaalta kysymys voi olla esimerkiksi kasvatuskumppanuuden (ja muiden työn alueiden) kehittämisen kohdalla yleisemminkin varhaiskasvatuksen työ- ja toimintatapojen kehittämisen tarpeesta, ei niinkään sen suhteesta suoranaisesti suhdelukuun.

Vanhempien asiakasnäkökulma johtaa pohtimaan kuinka paljon vanhemmilta kysytään mielipiteitä suhdeluvun lisäksi konkreettisemmassa ja vanhempiin välittömämmin vaikuttavassa seikassa eli varahoidon järjestelyissä. Kuinka paljon vanhemmat voivat vaikuttaa varahoidon suunnitteluun ja järjestelyihin oman lapsensa osalta vai saneleeko va-

rahoidon järjestelyjä enemmänkin käytännön toimivuus ja sujuvuus päivähoidon henkilökunnan ja palvelun tuottajan kannalta katsottuna?

Juridinen näkökulma lähtee ajatuksesta, että lain kirjainta noudatetaan suhdelukua ja varahoitoa järjestettäessä. Perhepäivähoidon toteuttamisen periaatteena tällöin on, että asetuksen määritteitä ei ylitetä. Suhdeluvusta sinänsä voidaan olla samaa tai eri mieltä ja sen muuttamiseen suuntaan tai toiseen voidaan aktiivisesti vaikuttaa ja pyrkiä, mutta lähtökohtana on lain noudattaminen. Juridiikka mahdollistaa nykyiselläänkin sen, että perhepäivähoidon suhdeluku määritellään kuntakohtaisesti asetuksen lukua alemmaksi (eli lapsiryhmä pidetään pienempänä kuin suhdeluku edellyttää), sitä ei mikään asetus tietenkään kiellä. Tämä ajattelu on kuitenkin usein ristiriidassa seuraavana esittelyyn tulevan näkökulman kanssa.

Taloudellisuuden ja tehokkuuden näkökulmaan liittyy ainakin kaksi erilaista tarkastelutapaa. Ensiksikin on kyseessä hoitajan palkkauksen sitominen hoidettavien lasten määrään. Tällöin suhdelukua ei useinkaan haluta alentaa nykyisestä hoitajan palkkauksen pienentymisen vuoksi.

Taloudellisen näkökulman toisena puolena on kyse kunnan tai yksityisen palvelun tuottajan tavoitteesta tuottaa toimintaa taloudellisesti ja tehokkaasti. Alentuva suhdeluku tarkoittaa pienempiä lapsiryhmiä hoitajaa kohti, pienemmän katteen saamista suhteessa palkkauskustannuksiin ja mahdollisen lisähenkilöstön rekrytointivaatimuksen.

Miten nämä erilaiset näkökulmat esiintyivät työpajan tuottamassa aineistossa, osallistujien julkituomissa ajatuksissa, ongelmassa ja niiden ratkaisuesityksissä? Pedagoginen (tai varhaiskasvatuksellinen) näkökulma tuli esiin huolestuttavan vähäisessä määrin. Suhdelukua ja varahoitoa tunnutaan tarkasteltavan pääsääntöisesti muista kuin varhaiskasvatuksellisista merkityksestä käsin. Suhdelukua tai varahoidon järjestämistä perusteltiin vähän myös asiakasnäkökulman tai ohjaajan työn kohdalla. Asiakasnäkökulma tuli esiin oikeastaan vain varahoidon hyvien tunnusmerkkien kohdalla. Juridinen katsantokanta tuli esiin muutamassa aineiston kohdissa, kun haluttiin painottaa suhdeluvun noudattamista myös varahoidon järjestelyjen osalta.

Lapsen yksilölliseen huomioimiseen ei kommentoissa juurikaan viitattu (yhteys pedagogisen näkökulman puuttumiseen), mutta lapsiryhmän ikärakenteeseen ja koostumukseen muutamia kertoja. Ryhmän väliaikaista pienentymistä ei aineistossa yhdistetty mahdollisuuteen lasten yksilöllisempään hoitoon ja kasvatukseen tuona aikana vaan vähäisempi lapsimäärä yhdistyi kommentoissa hoitajan palkkauksen pienentymiseen. Tämä taloudellinen aspekti tuli esiin monissa kommentoissa. Palvelun tuottajan taloudellisuuden ja/tai tehokkuuden näkökulmaa kukaan ei nostanut esiin lainkaan. Hoitajan ja työyhteisön näkökulmaan sekä toiminnan puitteisiin ja resursseihin löytyi sen sijaan aineistosta eniten kommentteja. Näiden aineistosta löytyneiden näkökulmien ja niiden painotusten tarkempi analysoiminen suhteessa perhepäivähoidon nykypäivään ja ajankohtaisiin kehittämistarpeisiin kuulostaa mielenkiintoiselta ja haasteelliselta jatkotehtävältä!

Nämä edellä esitellyt näkökulmat eivät ole tyhjentyviä ja ovat osin myös päällekkäisiä ja keskenään ristiriitaisia. Taloudellisen ja tehokkaan toiminnan näkökulmasta lapsia hoitajaa kohden tulisi ilmeisesti lisätä. Monien muiden, kuten pedagogisen toiminnan, asiakkaan ja lapsen yksilöllisen huomioimisen näkökulmasta suhdelukua tulisi puoles-

taan mahdollisesti alentaa tai ainakin säilyttää nykyisen tasoisena. Tämän artikkelin pohdintaosuuden tarkoituksena ei ole ottaa kantaa suhdeluvun oikeaan tai sopivaan määrään, vaan tuoda esiin sen määrittelyyn vaikuttavia tekijöitä.

Oheiseen listaukseen on vielä koottu edellä esitetyt suhdelukuun ja varahoitoon liittyvät näkökulmat

- pedagoginen (varhaiskasvatuksellinen)
- lapsi yksilönä ja ryhmän jäsenenä
- perhepäivähoitaja ja työyhteisö
- toiminnan puitteet ja resurssit
- perhepäivähoidon ohjaaja ja/tai esimies
- vanhemmat asiakkaana
- juridinen
- taloudellisuus ja tehokkuus

Suhdelukuun ja varahoidon järjestämiseen liittyvät, edellä esitetyt näkökulmat antavat toivottavasti suhtautumistapoja, tarkastelukulmia ja ajattelemisen aihetta kun perhepäivähoidon ja koko päivähoidonkin suhdelukua pohditaan. Ideaali vaihtoehto tietysti olisi, jos kaikki mahdolliset näkökulmat olisi otettu perusteluna huomioon ja jonkinlainen monialaisesti tyydyttävä ratkaisu löytyisi kun suhdelukua ja varahoidon järjestämistä jatkossa niin lain uudistamisen yhteydessä kuin kunnallisen kehittämistyönkin osalta mietitään.

Lähteet:

Alasuutari, M. 2003. Kuka lasta kasvattaa? Vanhemmuuden ja yhteiskunnallisen kasvatuksen suhde vanhempien puheessa. Tammerpaino, Tampere.

Asetus lasten päivähoidosta 239/1973, 490/1990, 806/1992 ja 329/2000.

Laki lasten päivähoidosta ja siihen tehdyt muutokset 36/1973, 304/1983, 1119/1985 ja 451/1990.

Parrila, S. 2002. Perhepäivähoito osana suomalaista päivähoitojärjestelmää. Näkökulmia perhepäivähoidon laatuun ja sen kehittämiseen. Kasvatustieteiden tiedekunta. Oulun yliopisto.

Pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelma (17.4.2003).

Tiilikka, A. 2005. Äitien kasvatuskäsityksiä ja arviointeja hyvästä päiväkotikasvatuksesta. Kasvatustieteiden tiedekunta. Kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen yksikkö. Oulun yliopisto.

11 Perhepäivähoitajien työssä jaksamisen kysymyksiä

Leena Vähänen, kuntoutustutkija, Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus

Johdanto

Perhepäivähoitajien keski-ikä on kunta-alan korkeimpia ja heidän työssä väsymisensä on ajankohtainen ongelma useassa kunnassa. Tässä artikkelissa tarkastelen perhepäivähoitajien jaksamiskysymysten taustalla olevia tekijöitä ja tuon esille mitä konkreetteja toimenpiteitä eri kunnissa on tehty hoitajien työssä jaksamisen tukemiseksi. Artikkelin sisältö on kooste Perhepäivähoidon kehittämisseminaarin²³ yhteydessä pitämästäni aiheeseen liittyvästä alustuksesta ja sen pohjalta käydystä keskustelusta. Teemaa käsiteltiin työpajassa, johon osallistui noin 40 perhepäivähoidon eri tehtävissä toimivaa perhepäivähoidon kontekstin tuntevaa asiantuntijaa eri puolelta Suomea (päivähoidon johtajia, päiväkodinjohtajia, perhepäivähoidonohjaajia, perhepäivähoitajia).

Työpajassa, yhteiseen keskusteluun johdattelevassa alustuksessani, lähestyin perhepäivähoitajien työssä jaksamisen ongelmia työtoiminnan muutoksen²⁴ kautta, josta useat perhepäivähoitajienkin esiin nostamat jaksamisen ongelmat mielestäni kumpuavat. Perhepäivähoitajien mukaan heidän työssä väsymistään aiheuttaa muun muassa pitkät työpäivät, työn yksinäisyys, arvostuksen puute, huono palkka, ohjauksen vähäisyys ja ikääntymisen mukanaan tuomat fyysiset ongelmat (vrt. Parrila 2002). Nämä perhepäivähoitajien työssä jaksamisen kysymykset heijastavat osaltaan päivähoitotyön muutoksen keskeneräisyyttä. Perhepäivähoitajien ammatillisuutta koskevat vaatimukset ovat viime vuosina voimakkaasti kasvaneet, mikä vaikeuttaa työn kohteen haltuun ottoa ja lisää hoitajien työssä väsymistä. Samaan aikaan ohjaajien resurssit hoitajien ammatilliseen tukemiseen ovat jatkuvasti heikentyneet.

Jaksamisen haasteet muuttuvassa työssä

Työpajan keskusteluun johdattelevassa alustuksessani kuvasin lyhyesti työtoiminnan muutoksen vaikutuksia jaksamisen kysymyksiin *häiriökuormitus* ja *kohdehyvinvointi* -käsitteiden kautta. Toiminnan teorian mukaan (esim. Mäkitalo 2001; Engeström 1985) toiminnan tärkein elementti on toiminnan kohde. Kohde kuvaa kokonaisuutta, johon tekijä (tässä yhteydessä perhepäivähoitaja) pyrkii teoillaan yhteistyössä toisten tekijöiden (esim. perhepäivähoidonohjaaja) kanssa vaikuttamaan ja saamaan aikaan sellaisia muutoksia, joiden kautta halutut tulokset voidaan saavuttaa. Toiminnan teorian mukaan työn kohde sisältää sekä yhteisöllisen että yksilöllisen työn tarkoituksen ja mielen. Yhteisöllisestä näkökulmasta voisi ajatella, että perhepäivähoitajan työn tarkoituksena on

---

²³ Perhepäivähoidon kehittämisseminaari 20. - 21.10.2005, Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus, Oulu

²⁴ Ks. luku 2 ”Alueellistaminen päivähoitajan esimiestyön muutoksena – mistä mihin ollaan menossa ja millä edellytyksin”

lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukeminen perhepäivähoidon kontekstissa. Jos kohde ja tulos katoaisivat, perhepäivähoitajaakaan ei enää tekijänä tarvittaisi. Tällä hetkellä tämäntyyppinen kohteen katoaminen ei ole ajankohtainen kysymys – perhepäivähoito nimenomaan halutaan säilyttää vaihtoehtoisena päivähoitomuotona päiväkotihoidon rinnalla. Toiminnan kohde ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen, vaan hyvinkin moniulotteinen ja jatkuvasti muuttuva. Työn kohteen monimutkaisuutta lisää se, että jokaisella työntekijällä, myös perhepäivähoitajalla, on työn kohteesta osittainen, omanlaisensa kuva, johon työn henkilökohtainen mieli kytkeytyy. Jaksamisen kannalta oleellista on ymmärtää, että työn kohteessa piilevä työn henkilökohtainen mieli on henkilökohtaisesti työhön motivoiva tekijä. Jollekin hoitajalle henkilökohtainen työn mieli on siinä, että voi hoitaa itse omat lapsensa kotona, toiselle vastaava mielekkyys syntyy jostakin muusta työn kohteen sisältämästä osa-alueesta.

Työn kohteen siinä osassa, josta työn henkilökohtainen mieli kumpuaa, on sekä hyvinvointia että pahoinvointia luovia potentiaaleja. Silloin kun tekijä onnistuu työssään itselleen tärkeän osa-alueen ja mielekkyyden suunnassa, työ innostaa ja tuottaa iloa. Toisin on tilanteessa, jossa tekijä työn henkilökohtaisen mielen suunnassa toistuvasti epäonnistuu työssään: silloin työ synnyttää negatiivisia tunteita väsymiseen ja turhautumiseen. Tästä työhyvinvoinnin osa-alueesta käytetään käsitettä kohdehyvinvointi. (Mäkitalo 2005a; 2005b.)

Kohdehyvinvoinnin näkökulmasta työpajaan osallistujia puhutti perhepäivähoitajan alalle hakeutumisen taustat. Pääsääntöisesti alalle hakeutumisen syynä on ollut perhepäivähoitajan halu hoitaa omat lapsensa itse. Ammatillinen kasvu kotiäidistä perhepäivähoitajaksi on ollut välttämätöntä viimeistään siinä vaiheessa, kun omat lapset ovat tulleet kouluikänsä. Jos perhepäivähoitajan työn mielekkyyden ydin on piillyt haluna hoitaa itse omia lapsiaan, haastava tilanne hoitajan työn mielekkyyden säilymisen kannalta on syntynyt viimeistään siinä vaiheessa, kun työn kohde ei enää sisälläkään omia lapsia. Mistä löytää uusi haaste ja henkilökohtainen motiivi työlle ja ammatilliselle kehittymiselle? Usealla hoitajalla työn henkilökohtaisen mielen hiipuminen on sijoittunut juuri siihen perhepäivähoidonohjauksen kriisiytymisen vaiheeseen, jossa perinteinen behavioristiseen kasvatusajatteluun kytkeytyvä ohjausote katosi ja perhepäivähoitaja koki jäävänsä yksin työhön liittyvien pulmiensa kanssa (ks. Parrila 2005).

Häiriöt työtoiminnan sujumisesta kertovat toimintakonseptin kehittämisen tarpeesta²⁵. Häiriöt ovat poikkeamia työn tavanomaista kulkua kuvaavasta käsikirjoituksesta. On tyypillistä, että työn tekemisen tapoihin ja työkonseptin toimivuuteen ei kuitenkaan pureuduta ja ryhdytä kehittämään työn tekemisen tapaa, vaan pitäydytään sitkeästi vanhoissa totutuissa työkäytännöissä. Tämän päivän päivähoito pitää sisällään lukuisia muutoksia (lapset ja perheet ovat muuttuneet, päivähoidon luonne on muuttunut varhaiskasvatuspalveluksi jne.), jotka eivät kuitenkaan näy perhepäivähoitajan työkäytännöissä. Silti muutokset heijastuvat perhepäivähoitajan työtoimintaan aiheuttaen häiriöitä, esteitä ja työn sujumisen ongelmia. Kun häiriöitä näyttäytyy työtoiminnassa riittävän paljon, on olemassa vaara, että koko työn tekeminen estyy kriisiytymisen myötä. Pulmallista on, että perhepäivähoitajat (niin kuin monet muutkin työntekijät) mieltävät harvoin työssään näkyvät esteet häiriöiksi, vaan niitä pidetään hetkellisinä poikkeamina

---

²⁵ Ks luku 2 ”Alueellistaminen päivähoidon esimiestyön muutoksena – mistä mihin ollaan menossa ja millä edellytyksin”

työn normaalista kulusta. Ongelmista huolimatta työprosessia pidetään sitkeästi yllä kii-rehtimällä, ennakoimalla häiriöitä, korjaamalla häiriöiden seurauksia jne. Tästä aiheutuu ylimääräistä työtä, joka vaikuttaa luonnollisesti myös jaksamiseen. Häiriöiden toistuessa ja jatkuessa pitkään niihin totutaan ja niitä aletaan pitää normaalina, joskin hyvin kuor-mittavana osana työtä. Tästä kuormituksesta käytetään käsitettä häiriökuormitus. (Mäki-talo 2005a; 2005b.)

Työpajassa virisi kysymys siitä, voivatko perhepäivähoitajat mieltää häiriöitä työtoi-minnan konseptin uudistamisen tarpeiksi ilman, että niistä keskustellaan esimerkiksi ohjaajan kanssa. Hoitaja ei välttämättä ole edes tietoinen omasta toimintatavastaan, pu-humattakaan toiminnan kehittämiseen liittyvistä paineista. Tässäkin yhteydessä työpaja-an osallistujat korostivat tarvetta pedagogisen ohjauksen tehostamiseen. Työpajassa keskustelua herättivät myös perhepäivähoitajien kokemukset onnistumisestaan työssään: kuinka perhepäivähoitaja voi edes kokea onnistumisen tunteita, jos arki sisältää häiriöi-tä, ristiriitaisuuksia ja epäselvyyksiä, joita hän ei kykene yksin ratkaisemaan. Onko van-hempien tyytyväisyys tai tyytymättömyys riittävä onnistumisen mittari?

Työpajassa puhuttivat myös kokemukset perhepäivähoitajien osaamisesta. Osallistujien mielestä osaamista on, mutta hoitajat eivät aina kykene sanallistamaan sitä (OTIN POIS LOPUT). Tämän ns. hiljaisen tiedon²⁶ näkyväksi tekeminen on työpajaan osallistuneiden mielestä yksi keskeisistä peruskysymyksistä perhepäivähoitajien työhyvinvoinnin tukemisessa. Työpajatyöskentelyyn osallistujien mielestä työtoiminnan epäselvyys arjen työtoiminnan häiriöineen ja kohdehyvinvoinnin ongelmineen korostuu erityisesti ryh-mäperhepäivähoitokodeissa, joissa ristiriitaisuudet näyttäytyvät usein tulehtuneina ih-missuhteina ja työn sujumisen vaikeuksina.

Miten perhepäivähoitajia voisi auttaa löytämään työn henkilökohtaisen mielen?

Työpajaan osallistujista osa oli sitä mieltä, että hoitajien työn mielekkyys on edelleen tallella riippumatta omien lasten varttumisesta, työn kohteen muutoksista ja työssä nä-kyvistä häiriöistä. Osallistujien mielestä perhepäivähoitajan työn mielekkyuden säilymi-seen vaikuttaa osin se, että vaihtoehtojen vähäisyys pakottaa hoitajat löytämään työn henkilökohtaisen mielen aina uudelleen ja uudelleen. Muihin tehtäviin päteväyttämän ammatillisen koulutuksen puuttuessa on vain pakko motivoitua perhepäivähoitotyöstä. Mielestäni voi myös olla niin, että perhepäivähoidosta vastaavien esimiesten itsensä on uskottava tähän; muuten heidän oma työnsä ehkä kävisi sietämättömäksi. Jos ohjaajalla

---

²⁶ ks. Heinämäki 2005 ”Kotiäidistä perhepäivähoitajaksi –ohjauksen näkökulma” teoksessa Villistä val-vottuun, valvotusta ohjattuun

ei ole aikaa pedagogiseen ohjaamiseen kotikäynteineen, on vain uskottava ja luotettava siihen, että hoitajat omasta työstään motivoituneina kykenevät löytämään oikeat ratkaisut arjen vaikeissa tilanteissa.

Osa osallistujista väitti, että työn henkilökohtainen mieli on enemmänkin kadoksissa muiden organisaatiomuutoksiin johdattelevien toimijoiden työn kohteissa. Mielestäni tämän näkökulman takana näyttäytyy merkkejä muutosvastarinnasta, josta työpajassakin keskustelimme. Taloudelliset paineet pakottavat kuntia hakemaan uusia ratkaisuja palvelujen tuottamiseen niin omia hallintorakenteita muuttamalla kuin seutukuntien yhteistyötä tiivistämällä. Tämä vaatii myös perhepäivähoidosta vastaavia esimiehiä pohtimaan omaan kohdehyvinvointiinsa vaikuttavia kysymyksiä ja omaa ammatillista kehittymistään.

Hiljaisen tiedon avaamisessa työpajaan osallistujat luottivat nyt kunnissa käynnissä oleviin Vasu-prosesseihin. Erityisesti korostettiin, että hoitajien pitää oppia sanallistamaan kasvatuskäytäntöjensä ja toimintatapojensa perusteet. Jos osaaminen on hiljaisen tiedon varassa, on jo korkea aika tehdä näkyväksi, myös hoitajille itselleen, heidän kasvatuskäytäntöjensä taustat. Kasvattaminen on aina arvovalintojen tekemistä ja vaihtoehtoja on lukuisia. Perhepäivähoitajan on kyettävä perustelevaan miksi valitsee niin kuin valitsee ja tästä syystä perhepäivähoitajien osallistaminen Vasun tekemiseen koettiin tärkeäksi. Osallistumisensa kautta perhepäivähoitaja voi reflektoida omia työskentelytapojaan ja tulla niistä myös tietoisiksi. Tässä näkyy mielestäni myös selkeä haaste pedagogisen ohjauksen kehittämiseen. Olisi pohdittava, miten asetetaan ne arkityön todellisuutta kuvaavat peilit, joiden kautta omaa työtoimintaa voidaan reflektoida esimerkiksi yhdessä ohjaajan kanssa. Työpajaan osallistujat painottivat, että perhepäivähoidon Vasu-asiakirja on laadittava nimenomaan perhepäivähoidon ominaispiirteistä ja menestystekijöistä käsin (kodinomaisuus, pieni lapsiryhmä, joustavuus, leikin mahdollisuudet).

Miten perhehoitajan ammatillista kehittymistä voisi tukea?

Ammatillisen kehittymisen tukemisessa työpajaan osallistujat korostivat kotikäyntien ja kehityskeskustelujen merkitystä. Ohjaajaa pidettiin henkilönä, jonka tulee avata hoitajan lähikehitystä ammatillisen osaamisen edistämiseksi. Tässä yhteydessä pohdimme Vygotskyn (1978) ajatusta lähikehityksen vyöhykkeestä ja vuoropuhelun merkitystä lähikehityksen avaajana. Olimme samaa mieltä siitä, että ainoastaan riittävän vuoropuhelun kautta voidaan varmistaa itsenäisesti näyttäytyvän osaamisen kehittyminen²⁷. Ongelmana on usein kuitenkin ajan puute; ohjaajalla ei yksinkertaisesti ole riittävästi aikaa vuoropuhelun käymiseen, mikä huolestuttaa ja kuormittaa puolestaan ohjaajia.

Perhepäivähoitajien ammatillista kehittymistä oli työpajassa edustetuissa kunnissa tuettu myös erilaisin koulutuksin (osa hoitajista on suorittamassa / suorittanut perhepäivähoitajan ammattitutkinnon). Työn yksinäisyyden poistamiseksi ja vertaisdialogin mahdollistamiseksi on muodostettu hoitajatiimejä, jotka kokoontuvat jonkin verran päivällä, mutta pääsääntöisesti iltaisin. Tiimitapaamisissa hoitajat voivat keskustella arjen kuormitta-

---

5 Ks. luku 3 ”Pedagogiikan johtaminen 2000-luvulla”

vista tilanteista, suunnitella toimintaa, miettiä perhepäivähoidon ajankohtaisia haasteita jne. Ohjaajat ovat tiimitapaamisessa läsnä harvoin. Ammatillista kehittymistä tuetaan myös erilaisin opintopiirein ja mentorointiin liittyvin käytännöin.

Mitä muuta kunnissa on tehty hoitajien työssä jaksamisen tukemiseksi?

Työssä jaksamista tuetaan kunnissa pääsääntöisesti perinteisin fyysisen terveystuon kehittämiseen tähtävien tyky-toimintojen kautta, kiinnittämällä huomio työergonomiaan sekä tarjoamalla mahdollisuutta työnohjaukseen ja kuntoutukseen. Perhepäivähoitajan fyysisiä rajoitteita pyritään huomioimaan jonkin verran myös lapsiryhmiä muodostettaessa. Työpajassa tämä koettiin kuitenkin idealistiseksi ratkaisuksi todentaa, koska tosiasia on, että perhepäivähoito on erityisesti pienten lasten vanhempien ensisijaisesti toivoma hoitomuoto. Hoitajan työssä jaksamista on tuettu kunnissa myös mahdollistamalla hoitajien työnkierto ryhmäperhepäiväkoteihin ja päiväkoteihin, kokeilemalla työparityöskentelyä sekä osoittamalla tiimeille kokoontumistiloja tiimityöskentelyn mahdollistamiseksi. Työpajassa kuitenkin pohdittiin, voidaanko tällaisilla toimenpiteillä itse asiassa tavoittaa perimmäisiä työuupumisen taustalla olevia kysymyksiä. Onko niin, että se mitä kunnissa on tehty, ei välttämättä tavoita työuupumuksen todellisia syitä, eikä näin ollen pysty ratkaisemaan työhyvinvoinnin perimmäisiä ongelmia.

Työpajaan osallistuneiden mielestä perhepäivähoitajien työhyvinvointiin voisi vaikuttaa jatkossa myös varahoitoa kehittämällä (reservihoitajat ja kiertävät hoitajat apuun tarvittaessa). Työparityöskentelyn kehittäminen ja työskentelystä saatujen kokemusten levittäminen laajemmalle alueelle koettiin niin ikään tarpeelliseksi. Samoin yhteistyön kehittäminen työterveyshuollon kanssa. Keskeisenä kysymyksenä perhepäivähoidon saatavuuden ja hoitajien työssä jaksamisen kannalta osallistujat pitivät myös hoitajien palkkauksen, työaikasäästöjen ja ohjauksen kehittämistä. Kiteytyksenä osallistujat totesivat, että mikäli kunnat eivät palkkaa ohjaajia lisää, mikä on erittäin todennäköistä, vaihtoehdoksi jää uuden näkökulman kehittäminen koko pedagogiseen ohjausprosessiin²⁸.

Lähteet

Engeström Y (1995) Kehittävä työntutkimus. Perusteita, tuloksia ja haasteita. 3. painos. Hallinnon kehittämiskeskus, Helsinki.

Mäkitalo J (2001) Mitä on työhön liittyvä hyvinvointi? Teoksessa: E. Paso, J. Mäkitalo & J. Palonen (toim.) Viimeinen tykykirja? Merikosken kuntoutus- ja tutkimusyksikkö & Tapiola. Helsinki: Art Print Oy.

Mäkitalo J(2005a) Työhyvinvointia työtä kehittämällä –kysymyksiä perhepäivähoidolle. Teoksessa: S. Parrila (toim.) Villistä valvottuun, valvotusta ohjattuun. Perhepäivähoidon historia ja nykytilan haasteet. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:4.

---

²⁸ ks. tämän kirjan luku 3

Mäkitalo J (2005b) Work-related well-being in the transformation of nursing home work. Oulun yliopisto. Lääketieteellinen tiedekunta. Acta Universitatis Ouluensis Medica D 837

Parrila S (2002) Perhepäivähoito osana suomalaista päivähoitojärjestelmää. Näkökulmia perhepäivähoidon laatuun ja sen kehittämiseen. Oulun yliopisto. Acta Universitatis Ouluensis E 59.

Parrila S (toim.) (2005) Villistä valvottuun, valvotusta ohjattuun. Perhepäivähoidon historia ja Nykytilan haasteet. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:4.

Vygotsky L. S. (1978) Mind in society: The psychology of higher mental functions. Cambridge: Havard University Press.

12 Perhepäivähoitotyön muutos ja palvelukonseptit

Jorma Mäkitalo, tutkimusjohtaja, Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus
Sanna Parrila, projektipäällikkö, Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus

Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastelemme perhepäivähoitoa työnä, joka on muuttumassa. Siinä suhteessa perhepäivähoito, ja laajemminkin päivähoito, ei toimialana muodosta poikkeusta. Muutokset taloudessa (julkisen talouden kasvun päätyminen, pääomien globalisointuminen), tietotekniikan yleistymisen sekä kuluttajien ja asiakkaiden tarpeiden muutokset ovat niitä megatrendejä, jotka pakottavat niin julkisen sektorin työpaikat kuin liike-elämän yrityksetkin muuttamaan tuotantotapojaan ja luomaan uusia tuotteita ja palveluja aiempaa nopeammin.

Edellä kuvatusta kehityksestä huolimatta suurin osa työpaikoista ja yrityksistä ei todellisuudessa hahmota toimintansa olevan muutoksessa. Työksi ja työn kohteeksi mielletään samat asiat ja asiakkaat kuin ennenkin ja töitä jatketaan vanhoihin työkäytäntöihin - tai ainakin pyritään jatkamaan. Muutokset, jotka tulevat usein toiminnan ulkopuolelta (johdosta, hallinnosta tai asiakkailta), hankaloittavat kuitenkin töiden sujumista ja moni työntekijä parahtaa: ”*on se nyt kumma että ei saa tehdä töitään rauhassa*”. Erilaisten organisaatiouudistusten, uusien palveluideoiden, säästöohjelmien ja tietojärjestelmien opettelu koetaan häiritsevän ja vievän aikaa sen perustyön tekemiseltä, mihin on tähän saakka totuttu ja millä on pärjätty. Vielä hankalammaksi tilanteen arkityön kannalta tekee se, että edellä mainittuihin uudistuksiin liittyy usein henkilöstöä osallistavia kehittämishankkeita ja -projekteja, jotka vievät aikaa ja joiden tarpeellisuutta perustyön kannalta ei osata perustella eikä mieltää. Työelämä on siis muutoksessa, mutta töitä pitäisi saada jatkaa niin kuin ennenkin!

Avain tähän muutosten ja niiden torjunnan paradoksiin saattaa löytyä siitä, että työelämän muutos jäsenetään uudella tavalla ja uudella tasolla. Olisi kyseenalaistettava sellainen ajattelu ja näkemys, jonka mukaan muutokset häiritsevät työtäni. Siinä nimittäin oletetaan, että työssäni ei sinänsä ole mitään vikaa tai muutoksen tarvetta; ulkoapäin tulevat muutokset vain pyrkivät sitä häiritsemään. Ilman tätä häirintää työni pysyisi ennallaan ja sitä voitaisiin toteuttaa niin kuin ennenkin. Tämän ajattelun seurauksena muutokset pyritään torjumaan, tai niiden vaikutukset omaan työhön ainakin pyritään minimoimaan, jotta työt saataisiin tehtyä. Tällä tavoin syntyy torjuntataistelun logiikka suhteessa muutoksiin.

Vaihtoehto tälle lähestymistavalle on näkökulma, jossa jo lähtökohtaisesti tarkastellaan omaa työtä kokonaisuutena, jossa se kenelle tehdään, mitä tehdään ja miten tehdään on muuttuvaa – ei pysyvää. Lähestymistapa sisältää ajatuksen siitä, että perhepäivähoito ei ole pelkästään perhepäivähoitoa, jonka asiakkaita ovat lapset ja perheet. On olemassa monenlaista perhepäivähoitoa, erilaisia lapsia ja perheitä sekä paikallisesti ja historiallisesti muotoutuneita perhepäivähoidon toimintakäytäntöjä. Muutoksen hahmottamiseksi on siis keskeistä kysyä *millaista* perhepäivähoitoa teillä toteutetaan, *keneen* toiminta kohdistuu, *mitä* toiminnalla pyritään tuottamaan ja *miten* tuo tuottaminen tapahtuu? Muutoksen kokonaisvaltaiseksi jäsentämiseksi tarvitaan käsite, jonka kautta saadaan

kuva koko toiminnasta, sen periaatteista sekä toteuttamiseen ja tuloksellisuuteen vaikuttavista eri tekijöistä.

Yksi vaihtoehto tällaiseksi käsitteeksi on toimintakonseptin käsite (Virkkunen 2004, ks. myös Parrila luku 2 tässä kirjassa). Tavaratuotannossa voidaan käyttää käsitettä tuotantokonsepti, ja palveluiden tuottamisessa (kuten perhepäivähoito) käsitettä palvelukonsepti. Tämän käsitteen kautta keskeiseksi kysymykseksi muotoutuu: *millaiseen perhepäivähoidon palvelukonseptiin meidän toimintanne perustuu?* Kysymykseen vastaaminen edellyttää paitsi tietoisuutta siitä, millaisia perhepäivähoidon konsepteja ylipäätään on tai voi olla olemassa, myös kykyä tulkita mihin niistä meidän perhepäivähoitomme perustuu. Tällä hetkellä ei suurin osa perhepäivähoitajista, perhepäivähoidon ohjaajista tai perhepäivähoidon kehittäjistäkään (!) kuitenkaan kykene erittelemään tai tunnistamaan mitä erilaisia palvelukonsepteja perhepäivähoidossa on tai voi olla, eikä näin ollen osaa nimetä myöskään sitä, mille konseptille oma perhepäivähoito perustuu - perhepäivähoito on yksinkertaisesti perhepäivähoitoa.

Toimintakonsepteihin kytkeytyvää ajattelua tavallisempaa on hahmottaa perhepäivähoidon kehittäminen eräänlaisena koskaan päättymättömänä täydellistymisenä. Perhepäivähoito on mitä se on (pysyy ytimeltään samana), mutta sitä voidaan kehittää koko ajan paremmaksi ja ajan vaatimuksiin paremmin vastaavaksi. Ongelmana tässä näkökulmassa on, että toiminnan perusluonnetta ja aiempaa palveluiden tuotantotapaa ei tarvitse tunnistaa eikä kyseenalaistaa – sitä vain kehitetään pikku hiljaa alati paremmaksi. Kuitenkin tilanteissa, joissa muutos edellyttää, ei aiemman konseptin täydellistämistä, vaan siirtymistä täysin uudenlaiseen palvelukonseptiin tämä alati paremmaksi kehittämisen idea ei toimi. Syynä on se, että uuteen konseptiin siirryttäessä uutta ei voida luoda kehittämällä vanhaa, vaan vanha on kyseenalaistettava ja asteittain hylättävä. Tämä taas edellyttää vanhan tunnistamista, nimeämistä ja analysointia. Jotta voidaan sanoa mikä on aidosti uutta, on myös tunnettava vanha.

Nykyinen tilanne, jossa työntekijät, esimiehet, johto ja jopa kehittäjät eivät ole tottuneet ajattelemaan kulloinkin kyseessä olevaa työtä perusteiltaan muuttavana kokonaisuutena on luonnollinen seuraus siitä, että tuotanto- ja palvelukonseptien muutokset ennen 1990-lukua olivat hyvin hitaita ja osin poikkeuksellisiakin tapahtumia (ks. myös Mäkitalo 2005a). Jos työn muutos kesti 20-30 vuotta hoitui muutos pitkälti sukupolvivaihdoksen kautta. Vanha polvi piti kiinni omaksumastaan konseptista ja nuori polvi omaksui tulollaan olevan uuden. Molemmat saattoivat pitää kiinni ajatuksesta 'perhepäivähoito on perhepäivähoitoa' tarkoittaen perhepäivähoidolla faktisesti kuitenkin eri asiaa. Joillakin toimialoilla muutokset olivat niin hitaita tai sillä tavoin osittaisia, että konsepti tosiasiasa säilyi samana jopa sukupolvien yli. Voisi siis todeta, että suurin osa meistä nyt työelämässä olevista on muuttumattomuuden tai hitaan muutoksen aikakauden lapsia. Siksi on ymmärrettävää, että meille ja organisaatioillemme ei ole siirtynyt perintönä kehittyneitä tapoja havaita, käsitellä ja hallita muutoksia.

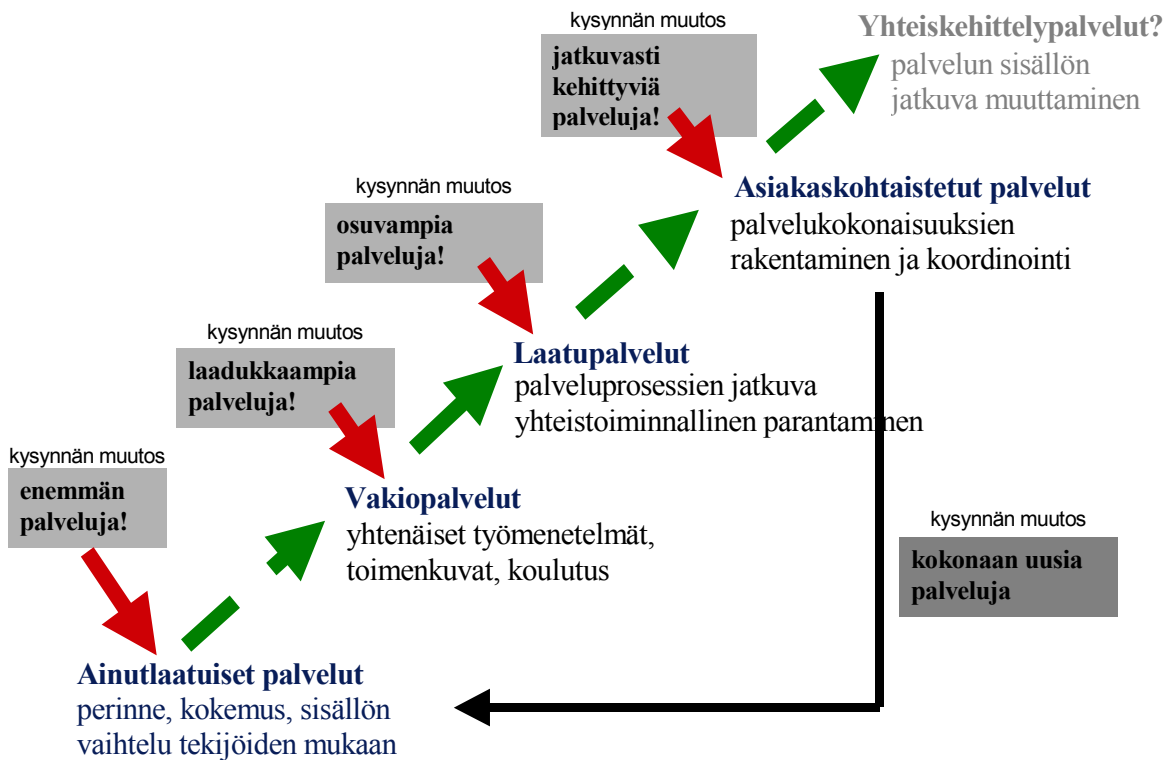
Nyt olemme kuitenkin auttamattomasti uuden haasteen edessä. Hitaan muutoksen ja muuttumattomuuden aika on ohi eikä ainakaan lähitulevaisuudessa palaa. Perustyötä uhkaavat muutokset ja jatkuvat kehittämishankkeet tulisi tulkita merkiksi siitä, että meidän olisi tarkasteltava kriittisesti perustyötä itseään, ja valjastaa muutokset ja kehittämistyö perustyötä koskevien uusien konseptien luomiseen. Tämä on välttämätöntä, jotta pääsemme eteenpäin tilanteesta, jossa jatkuvat muutokset häiritsevät perustyön sujumista (ks. häiriökuormituksen käsite Mäkitalo 2005a ja 2005b) ja jossa työn tarkoituksen muuttuminen romuttaa tekijöiden työn mielekkyyden (ks. kohdehyvinvoinnin käsite

Mäkitalo 2005a ja 2005b). Kyse ei kuitenkaan ole pelkästä asennemuutoksesta tai tulokintatavan muutoksesta suhteessa muutoksiin. Oleellisia tämän haasteen haltuunotossa ovat sellaiset työtä kuvaavat käytännölliset mallit ja teoriat, joiden avulla muuttumattomalta näyttävästä työstä saadaan esiin siinä jo tapahtunut ja juuri paraikaa tapahtuva muutos, ja joiden avulla tätä muutosta voidaan hallitusti viedä eteen päin, eikä jumentua voimia vievään viivytystaisteluun ”perustyön” puolesta.

Esittelemme seuraavassa amerikkalaisten tutkijoiden ja konsulttien Bart Victorin ja Andrew Boyntonin esittämän teorian viidestä erilaisesta tuotanto- ja palvelukonseptin perusmallista, ja sovellamme kehittävän työntutkimuksen piirissä syntyneitä muutos- syklin mallia selittämään siirtymiä palvelukonseptista toiseen. Victorin & Boyntonin luoma malli on kehitelty alun perin teollisuuden piirissä, mutta sitä on sovellettu viime vuosina myös palvelualojen muutosten analyysiin. Omassa artikkelissamme sovellamme mallia nimenomaan perhepäivähoidon historiallisen muutoksen ja kehityksen analyysiin. Tämä tarkastelu nostaa esiin mielenkiintoisia käytännöllisiä kysymyksiä perhepäivähoidon toimijoille ja kehittäjille siitä, mihin perhepäivähoidon kehittämisessä kannattaisi juuri nyt keskittyä.

Palvelukonseptien kehityksen kaava

Kuviossa 6 on esitetty muokattuna Victorin ja Boyntonin kuvaamat viisi palvelujen tuottamisen historiallista peruskonseptia: ainutlaatuiset palvelut (”craft”), vakiopalvelut (”mass production”), laatupalvelut (”process enhancement”), asiakaskohtaistetut palvelut (”mass customization”) ja yhteiskehittelypalvelut (”co-configuration”).

Kuvio 6. Palvelukonseptien kehityksen kaava (mukaillen Victor & Boynton 1998)

On tärkeä ymmärtää, että kukin näistä palvelukonsepteista omaa omat vahvuutensa vain tietyssä palveluiden tuottamisen markkinatilanteessa. Ainutlaatuisten palveluiden konseptin vahvuus on uusien ja ainutlaatuisten palvelujen kysynnässä. Vakiopalveluilla kyetään tyydyttämään hyvin suuren asiakasjoukon tarpeet. Laatupalvelujen konseptilla kyetään vastaamaan tilanteeseen, jossa kilpaillaan laadulla ja jossa asiakaskunta on muuttunut yhä ”laatutietoisemmaksi”. Asiakaskohtaistetulla palvelukonseptilla kyetään tyydyttämään asiakkaiden tarpeet silloin, kun palveluissa arvostetaan niiden osuvuutta asiakkaan kulloiseenkin tilanteeseen. Yhteiskehittelypalvelut on uusi, osin vasta tulolla oleva palvelujentuottamisen konsepti, jolla pyritään vastaamaan tilanteeseen, jossa asiakkaat haluavat jatkuvasti muuttuvaa ja kehittyvää, omia tarpeitaan vastaavaa palvelua. Sisällöltään täysin uusien palveluiden luomisessa joudutaan aina tuottamaan ne ensin ainutlaatuisten palveluiden konseptilla, kysynnän kasvaessa ne voidaan muuttaa vakiopalveluiksi, jne. (takaisinkytkentänuoli kuvion 1 alaosassa).

Vaikka siirtymä konseptista toiseen kuvataan kuviossa 6 liikkeenä ylöspäin, mikä yleensä tulkitaan siirtymänä parempaan, ei malli kuvaa kehitystä täydellistymisenä. Ainutlaatuiset palvelut eivät ole absoluuttisesti huonompia tai parempia kuin vakiopalvelut tai laatupalvelut, eikä siirtymä seuraavalle askelmalle ole tavoiteltavaa sinänsä. Ainoastaan silloin, kun riittävän laajan asiakasjoukon tarpeet tai palvelujen maksajan kriteerit muuttuvat (harmaat laatikot kuviossa 6) kannattaa käynnistää siirtymä seuraavaan palvelujen tuottamisen konseptiin. Tämä on tärkeää ymmärtää siksikin, että mallissa kuvatut siirtymät ovat pitkäkestoisia ja resursseja kuluttavia prosesseja, joihin sisältyy monia haasteita, kuten jäljempänä käy ilmi.

Ainutlaatuisten palveluiden konsepti

Ainutlaatuisten palvelujen konsepti perustuu palvelun tuottajien omaamaan henkilökohtaiseen taitavuuteen ja kokemukseen, jonka perusta on yleensä tietyn perinteen osaamisessa ja jatkamisessa, ja toisaalta uusien innovatiivisten palveluiden kehittämisessä. Palveluiden tuottamiseen tarvittava tieto on yksilöllistä, kokemukseen perustuvaa näppituntuma-tietoa, joka on opittu olemalla riittävän pitkän aikaa opissa esimerkiksi alan osaajan alaisena. Mitään kirjoitettuja ohjeita tai standardeja ei ole käytössä, vaan tieto perustuu vaikeasti artikuloitavissa olevaan tuntumaan, eli ns. hiljaiseen tietoon. Ainutlaatuiset palvelut ovat yleensä myös kalliita. Ainutlaatuisten palvelujen konseptissa on tyypillistä, että kukin palveluntuottaja tuottaa palvelun alusta loppuun itse, mitään työnjakoa ei esiinny. Tästä seuraa, että ainutlaatuisten palvelujen konseptissa työorganisaatio on löyhä ja epävirallinen. Johtaminen ja tekeminen eivät ole eriytyneet, vaan johtajat toimivat myös palveluiden tuottajina. Käsitöläiset tai vaativaa ongelmanratkaisua tekevät ammattilaiset ovat klassisia esimerkkejä tästä tuotantokonseptista.

Perhepäivähoitoon sovellettuna ainutlaatuisten palveluiden konsepti viittaa selkeimmin aikaan ennen perhepäivähoidon kunnallistamista eli ns. villiin perhepäivähoitoon (ks. Parrila 2005). Tuolloin yksilöllisinä tekijöinä -perhepäivähoitajina- toimivat taitaviksi tunnetut perheenäidit, ”naapurin rouvat”, jotka tarjosivat perhepäivähoitolapsille samaa hyväksi todettua lasten hoitoa, jota he olivat tuottaneet omillekin lapsilleen omalta äidiltään ja suvultaan oppimillaan tavoilla ja niitä perinteitä noudattaen. Näiden vaikeasti artikuloitavien taitojen oppiminen oli tapahtunut isosiskona, muiden ”lapsenliikkana” ja itse perheen äitinä toimiessa. Palvelusta ja siihen liittyvästä korvauksesta sovittiin suoraan naapurin rouvan kanssa, eikä muita välittäjiä tarvittu. Lienee kuitenkin niin, että

kenen tahansa naapuruston äidin ei katsottu soveltuvan tähän työhön, vaan perheet yrittivät löytää lapselleen nuhteettoman, perhettään kulloistenkin kriteerien mukaan hyvin hoitavan naisen. Hyvä naapurin rouva ei ollut helposti korvattavissa, jos tämä sattui muuttamaan muualle. Mitään varsinaista virallista, hankittavissa olevaa koulutusta ei perhepäivähoitotyöhön tuolloin ollut. Oli vain äitinä toimimisen hiljainen, artikuloimaton tieto-taito, joka näkyi ulospäin ja joka perustui todennettavissa olevaan kokemukseen.

Siirtymä ainutlaatuisista palveluista vakiopalveluihin

Kun palvelujen kysyntä kasvaa ja palveluja tarvitsee ja kykenee ostamaan yhä useampi, törmää ainutlaatuisten palveluiden konsepti vaikeuksiin ja käynnistyy siirtymä kohti vakiopalveluiden konseptia. Aluksi ainutlaatuisten palveluiden tuottajat -mestarit- saavat enenevässä määrin asiakkaita, kunnes heidän aikataulunsa täyttyvät. Enempää palveluja ei ole tarjolla ellei kouluteta enemmän ainutlaatuisten palveluiden tuottajia. Tämä on kuitenkin toivottoman hidas prosessi, koska kouluttaminen ainutlaatuisissa palveluissa perustuu hitaaseen työssä oppimiseen, usein vielä oppipoika-mestari -tyyppisessä asetelmassa. Lisäksi vain harvat tarjokkaista loppujen lopuksi soveltuvat alalle ja kykenevät viemään loppuun pitkäkestoisen kouluttautumisvaiheen. Mitään oppikirjaa, koulutusohjelmien sisältöjä tai kursseja ei ole tarjolla, koska työssä vaadittavaa tieto-taitoa ei yksinkertaisesti ole vielä artikuloitu kirjoitetuksi tiedoksi.

Tällöin voi käynnistyä prosessi, jossa käsityöläisten omaavaa hiljaista tietoa ryhdytään keräämään suorituskuvauksiksi, ohjeiksi ja säännöiksi, joista muodostuu tulevien vakiopalvelujen perusta. Kun tämä jonkun palvelun osalta ensimmäistä kertaa historiassa tehdään, liittyy siihen usein tieteellistä ja käytännöllistä tutkimusta ja kokeiluja, joilla parhaiden käytäntöjen taustalla olevat lainalaisuudet paljastetaan. Silloin on mahdollista alkaa kouluttaa suurempia määriä tekijöitä ilman pitkäkestoista työssä oppimisen prosessia. Tulevien tekijöiden kykyvaatimukset eivät ole niin suuret, sillä vaadittava osaminen on taltioitu koneisiin, laitteisiin, menetelmiin ja työhajeisiin. Joillakin aloilla tulee myös mahdolliseksi osittaa aiemmin kokonaisena tehty palvelu osiksi, joita kutakin tekee siihen osaan erikoistuva osaaja, jonka ei tarvitse osata kokonaisuutta.

Victor ja Boynton eivät omissa esityksissään juurikaan paneudu näiden konseptien välisten siirtymävaiheiden dynamiikkaan. Hekin tosin toteavat, että nämä siirtymät vaativat paljon työtä, määrätietoista johtamista ja ne kestävät jopa 10-15 vuotta. Olemme hahmotelleet kuviossa 7. siirtymää ainutlaatuisista palveluista vakiopalvelujen konseptiin hyödyntäen Engeströmin (1995) esittämiä ekspansiivisen muutossyklin vaiheita (kirjattu kuvion vasemmalle puolelle). Edestakaiset nuolet kuvion keskivaiheilla viittaavat siihen usein käytännössä havaittuun ilmiöön, että kehityskulut eivät etene suoraviivaisesti, vaan vanhaan palaamiseen ja uuden luomisen välillä sahaten. Olemme luonnostelleet kuvioon 7 juuri tämän konseptimuutoksen eri vaiheille tyypillisiä palveluntuottajien puheenvuoroja (lainausmerkein varustetut lauseet kuvion oikeassa reunassa). Puheenvuorot ovat kuvitteellisia, mutta kuvaavat muutoksessa mukana olevan tekijän näkökulmasta sekä muutoksen haastavuutta että siihen liittyviä positiivisia yllätyksiä.

Kuvio 7. Siirtymä ainutlaatuisista palveluista vakiopalveluihin

Kuviossa 7 siirtymä ainutlaatuisista palveluista vakiopalveluihin käynnistyy kysynnän muutoksesta, jonka ydin on palvelujen tarpeen lisääntyminen (harmaa laatikko kuviossa 7). Tämän kohdistuessa ainutlaatuisiin palveluihin syntyy kriisi, koska konseptilla ei kyetä tuottamaan nopeasti suurempaa määrää riittävän huokeita palveluja. Ilman tätä kysynnän muutosta ainutlaatuisten palveluiden konseptilla pärjätään vallan mainiosti. Kuviossa 7 esiintyvistä puheenvuoroista ensimmäinen koskee tilannetta, jossa palvelun tarvitsijoita on ylimäärin ja tilanteesta yritetään selviytyä vanhalla konseptilla eli harvalukuiset palveluntuottajat ottavat enemmän asiakkaita ja heidän mittansa täyttyy. Toinen ja kolmas puheenvuoro liittyvät muutosvaiheeseen, jossa tilannetta yritetään korjata rekrytoimalla lisää tekijöitä tyydyttämään kasvanutta palveluntarvetta, mutta ajaudutaan entistä syvempään kriisiin. On oletettavaa, että tällöin rekrytoidaan henkilöitä, joita pitkään alalla toimineet eivät pidä lainkaan soveltuvina alalle. Neljäs puheenvuoro, jossa suhtaudutaan skeptisesti työohjeiden laadintaan liittyy vaiheeseen, jossa on käynnistetty kokemuseräisen tiedon siirtäminen työohjeisiin ja menetelmäkuvauxsiin, jotta niiden perustalle voitaisiin rakentaa vakiopalvelujen konsepti. Kokemuseräisen ja artikuloimattoman tiedon varassa toimivalle ammattilaiselle tuntuu mahdottomalta ymmärtää, miten monitahoinen, tilannesidonnainen ja asiakaskohtainen tieto voitaisiin koodata yksinkertaisiksi työohjeiksi. Seuraava puheenvuoro kuviossa 7 liittyykin siihen yllätykseen, joka voi kohdata yksintyöskentelevää ammattilaista, kun hänelle selviää toisten ammattilaisten työkäytäntöjen perusteella laadittujen uusien työohjeiden kautta uusia, erilaisia tapoja toteuttaa palvelu.

Käytännön muuttamisen vaiheessa, kun kyseessä on siirtymä ainutlaatuisten palveluiden toteuttamisesta vakiopalveluiden toteuttamiseen törmäävät toisiinsa aiempi kokemuseräinen tieto ja osaaminen, sekä uusi joka tilanteessa vakioisiin työmenetelmiin perustuva tieto. Pitkään kokemuseräisen tiedon varassa työskenneellä ja työmenetelmiään jat-

kuvasti varioineella tekijällä saattaa olla vaikeuksia kokea mielekkäänä vakioisen ja kustannuksiltaan edullisen palvelun toteuttaminen. Osa jopa saattaa ryhtyä vastarintaan ja jatkaa aiemmalla tavalla, jolloin ongelmaksi voi muodostua se, että huokeaan vakio- palveluun mitoitettu aika ei salli palvelun sisällön varioimista ja tekijälle tulee kiire. Vakio- palvelun vakiintuessa ja laajentuessa voi tapahtua myös etäisyyden ottamista työhön, jota ilmentää kuvion 7 puheenvuoroista viimeinen. Kaiken kaikkiaan tieto työn historiallisista muutoksista osoittaa, että siirtymä ainutlaatuisista palveluista (käsi-työstä) vakio- palveluihin ja massatuotantoon on aiemmassa konseptissa työskennelleille vaikea. On vaikeaa siirtyä yksilöllisesti toteutettujen palveluiden tuottajasta vakioitujen massa- palveluiden tuottajaksi. Toiminnan mielen täytyy muuttua ja uusi mieli (samalla tavalla tehokkaammin ja paljon) täytyy sisäistää.

On hyvä muistaa, että laajentunut palvelujen kysyntä on välttämätön edellytys vakio- palveluihin perustuvan konseptin rakentamiselle. Kyse on siis siitä, että mikäli pitäydyt- täisiin ainutlaatuisten palveluiden konseptissa valtaosa asiakkaista jäisi ilman tarvitse- maansa palvelua, koska palveluntuottajia ei ole riittävästi ja palvelu on liian kallista.

Vakio- palvelujen konseptin idea perustuu siihen, että tiettyä yksinkertaista peruspalvelua kyetään tuottamaan suurelle määrälle asiakkaita. Vakio- palvelujen tuottaminen on mah- dollista siten, että työ jaetaan osiin, työ on tarkasti ohjeistettua ja työn suorittaminen on valvottua. Työn jakaminen tarkoittaa, että palvelu pyritään, mikäli mahdollista jaka- maan osiin, joista jokaista suorittaa siihen erikoistunut tekijä. Näin yksittäisen tekijän ei tarvitse hallita niin laajaa kokonaisuutta ja kukin tekijä voi suorittaa suuren määrän tar- vittavia osakokonaisuuksia. Työsuorituksen valvominen on tärkeää, sillä palvelun sisäl- tö määräytyy standardoitujen menetelmien ja työohjeiden kurinalaiseen noudattamiseen – ei kunkin tekijän omaan harkintaan ja kokemukseen. Tämä edellyttää johtamisen ja tekemisen erottamista toisistaan. Vakio- palvelun konseptissa tehokkuus perustuu sille, että palvelujen yksikkökustannuksia pyritään jatkuvasti karsimaan, jotta kyettäisiin kil- pailemaan hinnalla ja ulottamaan palvelut tällä tavoin mahdollisimman laajalle asiakas- kunnalle. On tärkeää kuitenkin huomioida, että vakio- palveluiden konsepti perustuu ai- nutlaatuisissa palveluissa kertyneelle tiedolle ja osaamiselle. Vakio- palveluita ei voida pystyttää tyhjästä.

Perhepäivähoidon kehityksessä päivähoiton tarpeen voimakas määrällinen kasvu 1960- ja 1970 – luvuilla suurten ikäluokkien perustaessa perheitä ja naisten siirtyessä työelä- mään johti siihen asti ainutlaatuisena palveluna tuotetun villin perhepäivähoidon tukeh- tumiseen. Lastentarhoja ja -seimiä ja/tai päteviä ”naapurin rouvia” ei ollut tarpeeksi saa- tavilla ja perheet joutuivat turvautumaan sellaista hoitajien apuun, joilla kokemuk- sen ja yksilöllisen kyvykkyyden suoma ammattitaitoa ei ollut. Käynnistyi muutos, jos- sa ainutlaatuisesta villistä perhepäivähoidosta lähdettiin luomaan kunnallista vakio- pal- velua. Vakio- palvelullistaminen lähti liikkeelle perhepäivähoitoa koskevan valvonnan tehostamisesta ja palvelun toteuttamiseen liittyvän työnjaon eriyttämisestä siten, että perhepäivähoidon valvonta, hoitokotien välittäminen ja kortistointi sekä maksuliikenne siirrettiin kuntien vastuulle. Kuntiin palkattiin perhepäivähoidon ohjaajia, jotka ottivat edellä mainittujen tehtävien lisäksi vastuulleen myös perhepäivähoidon sisällöllisen va- kioistamisen luomalla yhteisiä työvälineitä ja -ohjeita sekä kouluttamalla ja ohjaamalla hoitajia. Vakio- palvelullistamista tuki vuonna 1973 voimaan tullut päivähoitolaki, joka virallisti kunnallisen perhepäivähoidon aseman osana päivähoitopalveluja, sekä erilaiset Sosiaalihuollon kautta tulleet ohjeistukset. Pikkuhiljaa käynnistyi myös perhepäivä- hoitajien ammatillinen koulutus erilaisten kurssien muodossa. (ks. lisää Parrila 2005.)

Tässä kehityskulussa on useita piirteitä vakiopalvelun konseptin rakentamisesta. Liittyykö siihen missä määrin kuviossa 2 kuvattuja siirtymävaikeuksia olisi huolellisen historiallisen tutkimuksen paikka, jossa selvitettäisiin perhepäivähoitajien kokemuksia siirtymästä villistä perhepäivähoidosta valvottuun ja ohjattuun perhepäivähoitoon. Sen verran kuitenkin tiedetään, että osa ainutlaatuisien palveluiden tuottajista ei suostunut muutokseen mukaan, vaan lopetti työnsä perhepäivähoitajina. Tähän vaikutti muun muassa pelko ja vastarinta vakiopalveluihin sisältyvää ohjausta ja kontrollia kohtaan.

Perhepäivähoidon osalta voidaan myös kyseenalaistaa, saatiinko vakiopalvelullistamiseen liittyvää prosessia koskaan vietyä loppuun saakka. Yhteisten työvälineiden, ohjeistusten ja ammatillisen perustan rakentaminen kyllä käynnistyi aktiivisesti 1970-1980-luvuilla, mutta jäi kesken ja taantui 1990-luvulle tultaessa ohjaajien työnkuvan laajenemisen, taloudellisen laman käynnistämisen esimiestyön uudelleen organisoimisen (mm. alueellistaminen) ja kasvatusajattelun muutoksen myötä. (ks. tarkemmin Parrila 2005.)

Vakiopalveluista laatupalveluihin

Huokeat vakiopalvelut kilpailevat markkinoilla ennen kaikkea hinnalla. Asiakkaat haluavat ostaa tarvitsemansa vakiopalvelun mahdollisimman halvalla. Kun kysynnässä tapahtuu sen kaltainen muutos, että asiakkaat alkavat haluta vakiopalvelultaan myös laatua ajautuu vakiopalveluiden konsepti vaikeuksiin. Palvelun laadun parantaminen ilman huomattavaa kustannusten nousua edellyttää Victor ja Boyntonin mukaan työntekijöiden osallistamista vakiopalvelun jatkuvaan parantamiseen. Tämä edellyttää uuden, laatupalveluiden konseptin rakentamista.

Laatupalveluiden konseptissa palvelujen tuottamisen keskeinen tavoite muuttuu. Palvelun määrän sijaan keskitytään palvelun laatuun. Tässä hyödynnetään ennen kaikkea työntekijöille vakiopalvelujen tuottamisessa kertynyttä käytännön tietoa. Johtamisen rooli muuttuu työohjeiden toteuttamisen valvojasta eräänlaiseksi valmentajaksi, jonka tehtävänä on kannustaa työntekijöitä havaitsemaan palvelussa esiintyviä heikkouksia, tekemään parannuksia ja arvioimaan niiden vaikutuksia. Laatupalveluissa työntekijät täytyy saada kiinnostuneiksi siitä, millaisia virheitä, puutteita tai tuhlausta työprosessiin sisältyy. Prosessiajattelu liittyy läheisesti laatupalvelujen konseptiin. Prosessinäkökulman korostaminen on vastakkaista tehtävääjattelulle, johon osittamiseen pohjaavat vakiopalvelut perustuvat. Prosessin katsomisessa painopiste on eri vaiheita koskevan tiedon linkittämisessä ja prosessin eri vaiheissa tapahtuvien virheiden seurausten ymmärtämisessä ja korjaamisessa. Laatupalveluissa on välttämätöntä luoda työntekijöille mahdollisuuksia käsitellä yhdessä havaitsemiaan ongelmia, tehdä yhteistä ongelmanratkaisua ja asettaa yhteisiä laadun parantamiseen tähtääviä tavoitteita. Tiimimäinen organisaatio mahdollistaa tämän parhaiten. Laatupalveluiden konseptissa tiimit eivät ole ensisijaisesti autonomian, työn vaihtelevuuden tai muun työelämän laadun parantamisen väline, vaan organisaatiomuoto, joka parhaiten mahdollistaa prosessien jatkuvan parantamisen. Aloitejärjestelmät ja laatupiirit ovat tyypillisiä laatupalvelujen konseptiin liittyviä ilmiöitä.

Huomionarvoista on, että laatupalvelut edelleenkin perustuvat suuria määriä huokeita vakiopalveluja tuottavaan konseptiin. Victorin ja Boyntonin mukaan vain hyvin toimivien vakiopalvelujen konseptin päälle voidaan ryhtyä rakentamaan laatupalvelujen konseptia. Toisin sanoen, hyppäys suoraan ainutlaatuisista palveluista suuren mittakaavan

laatupalveluihin ei ole heidän mukaansa mahdollinen ilman toimivan vakiopalvelukonseptin pystyttämistä.

Siirtymä vakiopalveluista laatupalveluihin ei ole helppo. Kyse on perustaltaan täysin toisen tyyppisestä työstä, mikä edellyttää huomattavaa uudelleenorientoitumista niin esimiehiltä kuin työntekijöiltäkin. Olemme kuvanneet kuvioon 8 siirtymän eri vaiheita, niihin liittyviä haasteita sekä siirtymän positiivisia puolia vakiopalveluun tottuneiden tekijöiden kannalta.

Kuvio 8. Siirtymä vakiopalveluista laatupalveluihin

Kuviossa 8 vakiopalveluiden konsepti kriisiytyy, kun kysyntä muuttuu palveluiden laatua korostavaksi (harmaa laatikko). Asiakkaiden vaatimia parempilaatuisia palveluita yritetään aluksi tuottaa vakiopalveluiden puitteissa. Tämä tapahtuu johdon ja esimiesten taholta työntekijöille tulevana vaatimuksina noudattaa työohjeita ja menetelmiä huolellisemmin. Myös valvontaa voidaan kiristää ja antaa työntekijöille täydennyskoulutusta. Kasvavat vaatimukset törmäävät työntekijöiden närkästykseen, jota kuvaa alin puheenvuoro kuvion 3 oikealla puolella. Närkästyminen on siinä mielessä oikeutettua, että työntekijät on opetettu tekemään vain se, mikä työohjeissa ja standardeissa määrätään.

Seuraavat kaksi puheenvuoroa kuviossa 8 kuvaavat alkureaktiota siihen, kun työnjohto kääntyy työntekijöiden puoleen prosessin parantamista koskevien ideoiden ja kokeilujen aikaansaamiseksi. Työhönsä rutiininomaisesti suhtautuneiden työntekijöiden ei ole helppoa motivoitua oman työn kriittiseen tutkimiseen, arviointiin ja kehittämiseen. Positiivista tässä kehityskulussa kuitenkin on se, että vaikutusmahdollisuudet omaan työhön lisääntyvät ja parantuneen laadun kautta myös ammattitilaisuus kohenee, uusista prosessienkorjaustaidoista puhumattakaan. Ongelmia voi aiheuttaa laadun parantamisen koskaan päättymätön luonne, mistä kertoo kuvion 8 ylimmäiseksi laitettu puheenvuoro. Prosessi on koko ajan muutosten ja arvioinnin kohteena. Vakiopalveluiden konseptin kaltaista tasoittumista ei tapahdukaan.

Kunta-alalle 1990-luvulla levinnyt laatuajattelu on tuonut joissakin kunnissa perhepäivähoitoonkin tiettyjä heijastumia laatu palvelukonseptista, kuten perhepäivähoitajien opintopiirit, hoitajatiimit ja laatu käsikirjat. Laatu palvelukonseptin ei voida kuitenkaan tulkita vakiintuneen perhepäivähoitotyön toteuttamisen perustaksi. Perhepäivähoidossa hoitajien oman työn jatkuva arviointi, hoitoprosessin eri vaiheiden yhteinen mallintaminen, kriittisten kohtien tutkiminen ja jatkuva parantaminen, työ käytäntöjä kehittävien kokeilujen toteuttaminen sekä perhepäivähoitoa koskevien työohjeiden ja menetelmien jatkuva päivittäminen ovat edelleen enemmän poikkeuksia kuin vakiintuneita toimintakäytäntöjä.

Varsinaista laajamittaista laatu palvelukonseptiin siirtymistä on todennäköisesti vaikeuttanut se, että vakiopalveluihin siirtyminen jäi osaltaan kesken 1990-luvulle tultaessa ohjauksen kriisiytymisen myötä. Victorin ja Boyntonin esittämän teorian mukaan siirtymä ainutlaatuisista palveluista suoraan laatu palveluihin ei ole mahdollista. Väliin tarvitaan vakiopalvelukonseptin vaihe, jonka aikana luodaan yhteinen käsitys työn sisällöstä, tavoitteista ja työmenetelmistä sekä vakiinnutetaan tämä perusta myös työ käytäntöihin. Vakiopalvelukonseptin kautta ainutlaatuisiin palveluihin perustuva hiljainen tieto ja työ käytännöt tehdään näkyväksi, mikä mahdollistaa samalla laatu palveluun sisältyvän yhteisen prosessien kehittämisen.

Laatu palvelukonseptiin siirtymisen sijaan 1990-lukua leimasi paremminkin tietynlainen perhepäivähoidon hämmennyksen ja kriisiytymisen ajanjakso. Ohjausresursseja tiukennettiin entisestään ja joissakin kunnissa oli havaittavissa jopa tietynlaista perhepäivähoidon alasajoa. Samalla ohjaus kadotti osittain merkityksensä ja muuttui sisällöltään epämääräiseksi (ks. Parrila 2005). Ohjauksen supistuesssa ja köyhtyessä sisällöllisesti on mahdollista, että tuolloin tapahtui siirtymää vakiopalveluista osittain takaisin ainutlaatuisia palveluita kohti. Taantumavaiheen voidaan olettaa pitkittäneen myös virallisen koulutusväylän syntymistä perhepäivähoitajan työhön. Perhepäivähoitajan ammattitutkinto saatiin virallistettua vasta 2000-luvulle tultaessa, jolloin perhepäivähoito on lähtenyt tietyllä tavalla uuteen nousuun. Valtakunnallisista varhaiskasvatussuunnitelman perusteista (Stakes 2003) virinnyt kehitys on mahdollistanut perhepäivähoitotyön sisällön uudenlaisen tarkastelun ja luonut samalla paineita palvelukonseptin edelleen kehittämiseen.

Victorin ja Boyntonin mallissa laatu ei ole mikään itseisarvo, kuten hoitoalalla saatetaan helposti ajatella. Heidän mukaansa laatu palveluja edellyttää vain ja ainoastaan se, että asiakkaat (perhepäivähoidossa perheet), alkavat edellyttää laatua päivähoitolta ja hakevat palvelunsa sieltä, mistä ne laadukkaimpina saavat. Perhepäivähoidossa tästä viitteenä voidaan pitää esimerkiksi kilpailun kiristymistä yksityisten palveluntuottajien ja kunnallisen perhepäivähoidon välillä. Yksityisen perhepäivähoidon määrällisestä kasvusta on olemassa selviä merkkejä, mutta se, pakottaako tämä kunnallisen perhepäivähoidon kehittämään palvelujaan ja siirtymään kohti laatu palvelukonseptia on vielä avoin. Toisaalta kunnallisen perhepäivähoidon on tietyllä tavalla pakko kilpailla laadulla myös suhteessa kunnalliseen päiväkotihoidon. Palvelujen kysyntä on kytköksissä asiakaspalautteisiin. Jos vanhemmat ovat tyytyväisiä saamansa palvelun laatuun perhepäivähoidossa, sinne riittää myös kysyntää ja asiakkaita. Vastaava tendenssi näkyy myös yksittäisten hoitajien välillä. Hoidon laatu määrittää sen, kenellä hoitajalla on eniten kysyntää: kuka on se hoitaja, jolle kaikki vanhemmat lapsensa haluavat.

Perhepäivähoidossa, samoin kuin koko päivähoitossa on näkynyt viime vuosina selvästi se, että vanhempien laatutietoisuus ja tietynlainen vaatavuus palvelujen sisällön suhteen on kasvanut. Kunnallinen päivähoito ei ole enää harvojen perheiden etuoikeus, jolloin pelkkä hoitopaikan saaminen riitti pitämään perheet tyytyväisenä. Subjekttiivisen päivähoito-oikeuden myötä päivähoitosta on muodostunut jokaisen lapsiperheen perusoikeus, jolta osataan vaatia jo laatua. Omat haasteensa perhepäivähoidon laadun kehittämiseksi tuo myös hallinnon tasolta tulevat ohjeistukset ja suositukset kuten Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Stakes 2003) asiakirja. Kuinka pakottavina näitä suosituksia pidetään nykyisessä julkisen hallinnon kulttuurissa, jota luonnehtii vähentynyt keskusohjauksen valta ja lisääntynyt paikallistason päätöksenteko, määrittää osaltaan sen kuinka pakottavana laatupalvelukonseptiin siirtymistä pidetään. Keskeiseksi muodostuu myös kysymys siitä, onko laatupalvelukonseptiin siirtyminen ylipäättään mahdollista perhepäivähoidon nykytilanteessa vai edellyttääkö siirtymä ensin toiminnan vakio- ja laatu-optimistamista?

Laatupalveluista asiakaskohtaisiin palveluihin

Laatupalvelujen konseptin idea on siis tuottaa palveluita jotka ovat laadukkaita, mutta edelleenkin sisällöltään samanlaisia erilaisille asiakkaille. Kun asiakkaat alkavat haluta palveluja, jotka on räätälöity palvelun joidenkin piirteiden osalta juuri heille sopiviksi, joutuu laatupalvelujen konsepti vaikeuksiin. Kyse voi olla myös kehityksestä, jossa joku palveluntuottaja kykenee tarjoamaan kohtuullisella lisähinnalla räätälöityä palvelua asiakkaille ja hankkimaan sillä kilpailuetua itselleen vakio- tai laatupalvelukonseptilla toimiviin kilpailijoihinsa nähden. Ilman joko muuttunutta asiakaskysyntää tai uudella palvelutarjonnalla saatavaa markkinaetua ei palvelujen asiakaskohtaistamisen tielle kannata lähteä.

Jotta palveluja voitaisiin asiakaskohtaistaa, täytyy hallita ne palvelun elementit, joita varioimalla asiakaskohtaistaminen voidaan toteuttaa ilman, että palvelu räätälöidään jokaiselle asiakkaalle erikseen ja ainutlaatuisella tavalla. Tätä varten huomio siirretään palveluprosessin tarkastelusta erilaisten palvelukokonaisuuksien tarkasteluun. Erilaisten palvelukokonaisuuksien muodostamiseksi on välttämätöntä hajottaa palveluprosessit palvelun eri osa-alueita edustaviksi moduleiksi. Tämä modularisointi on keskeisin kehitystehtävä siirtymässä kohti asiakaskohtaistamista. Sen edellytys on palveluprosessien perinpohjainen tuntemus, joka voidaan saavuttaa ainoastaan toimivalla laatupalvelujen konseptilla. Tässäkin siirtymässä uusi konsepti rakentuu edellisen vahvuuksille. Vakio- ja laatu-optimistamista ei siis kannata yrittää hypätä suoraan asiakaskohtaistettuihin palveluihin.

Asiakaskohtaistettujen palvelujen ideana on rakentaa jokaiselle asiakkaalle juuri hänelle sopivin palvelumodulien yhdistelmä sekä toimittaa se hänelle vaivattomasti ilman ainutlaatuisen yhdistelyn aiheuttamaa vaivaa ja aikaa. Ydinasia on palvelun osuvuus. Palvelumodulien yhdistelyn vaivattomuus voidaan saavuttaa, kun hallitaan moduleja, niiden rajapintoja sekä erilaisia yhdistelmiä koskeva erityinen tiedon laji, arkkitehtoninen tieto. Tämän modulirakennetta koskevan tiedon avulla yrityksen palveluelementit voidaan järjestää verkostoksi, joka jokaisen asiakkaan kohdalla kootaan hänen tarpeitaan vastaavaksi palvelukokonaisuudeksi tai -ketjuksi. Työntekijät toimivat modulien verkoston keskuksina, valmiina joustavasti ryhmittymään uudella tavalla modulien ketjuiksi. Esi- ja johtajien rooli on toimia eräänlaisina liikennepoliiseina, jotka koordinoivat asiakkaan ja modulien välisiä palvelukokonaisuuksia.

On oleellista ymmärtää, että asiakaskohtaistetut palvelut eivät voi varioida rajattomasti, vaan ainoastaan modulierakenteen mahdollistamalla tavalla. Tavaratuotannossa käytetty termi ”massaräätelöinti” kertoo hyvin, kuinka kyse on uudentyyppisestä massatuotannosta, ei ainutlaatuisista palveluista. Mitä laajempi valikoima moduleita on, sitä monitahoisemmat ovat mahdollisuudet luoda erilaisia yhdistelmiä. Samalla niiden koordinoitavuus kuitenkin monimutkaistuu. Jälleen siirtymä konseptista seuraavaan on haastava ja pitkäkestoinen prosessi. Olemme hahmotelleet tämän siirtymän erityispiirteitä kuviossa 9.

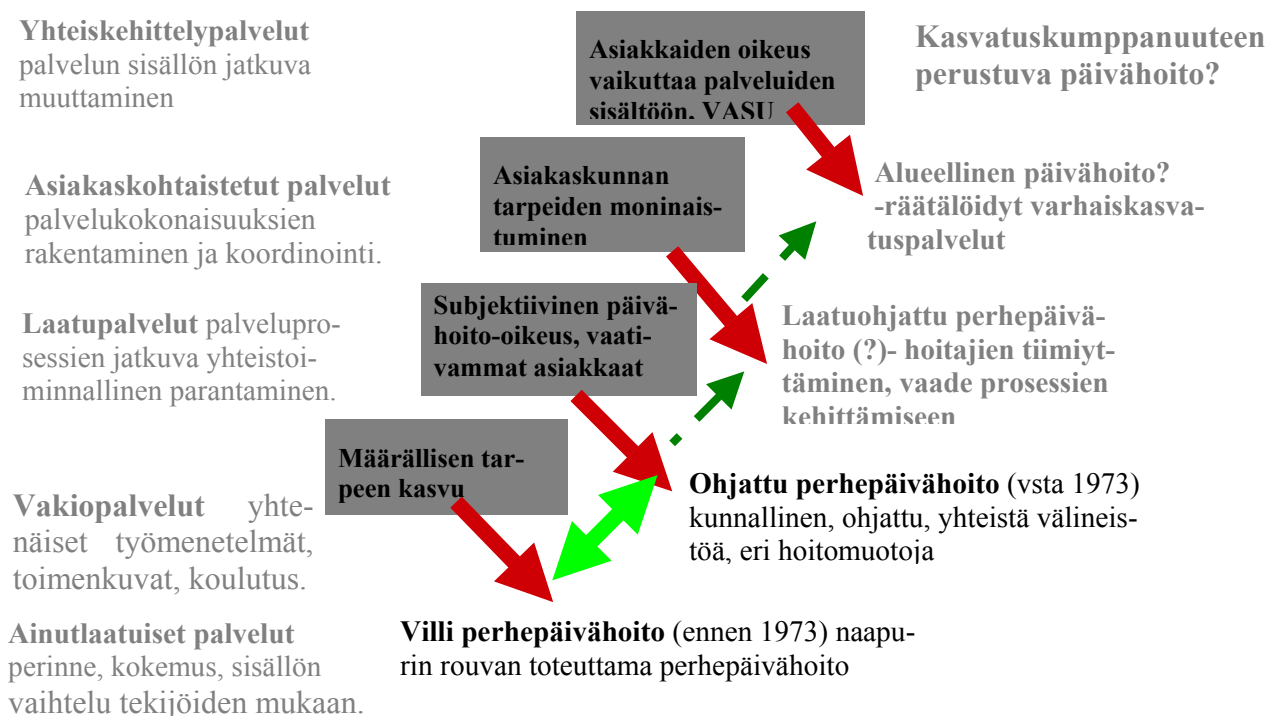
Kuvio 9. Siirtymä laatupalveluista asiakaskohtaistettuihin palveluihin.

Vaatus palvelun räätälöinnistä asiakkaan erityistarpeisiin vastaamiseksi törmää laatupalvelujen konseptissa vaikeuksiin, joita kuvaa kuvion 9 alimmainen puheenvuoro. Laatupalveluissa on vain yksi, sillä hetkellä paras tapa toteuttaa kukin palvelu eikä palvelua olla valmiita eri asiakkaille erikseen muokkaamaan. Työntekijöiden huomio on vakioisen palveluprosessin laadussa, ei asiakkaan erityistarpeissa. Kun palvelukokonaisuuksia ruvetaan pilkkomaan moduleiksi joudutaan rikkomaan jäykkien palvelukokonaisuuksien ympärille ryhmitetyt tiimit. Päivittäisen jatkuvan palveluprosessin sijasta ryhdytään toteuttamaan omaa tai pienemmän ryhmän modulia osana mitä erilaisimpia asiakaskohtaistettuja palvelukokonaisuuksia. Tämän täytyy tuntua sekavalta verrattuna laatupalvelujen konseptissa toimimiseen. Toisaalta myönteinen kokemus työntekijöille syntyy sen tunnustamisesta ja näkemisestä, että kaikki asiakkaat eivät ole samanlaisia ja hyödy samalla tavalla laadukkaistakaan vakiopalveluista. On motivoivaa nähdä kuinka uudella modulierakenteella kyetään aiempaa paremmin vastaamaan asiakkaan palvelutarpeisiin. Uuden konseptin vakiintuessa voi tosin käydä niinkin, että asiakkaiden vaatimukset kasvavat ja he alkavat esittää vaatimuksia räätälöinnistä, jotka ylittävät modulierakenteen mahdollistamat variointimahdollisuudet. Tätä kuvaa kuvion 9 ylimmäinen tekijän puheenvuoro.

Mitä asiakaskohtaistaminen voisi perhepäivähoidossa tarkoittaa ja onko siitä vielä merkkejä näkyvissä? Jos tarkastellaan varhaiskasvatuspalveluita kokonaisuutena, jonka muodostavat perhepäivähoito, ryhmäperhepäivähoito, päiväkotihoito, avoin leikkitoiminta ja koulua edeltävä esikoulu, voitaisiin monissa paikoin jo meneillään olevia alueellistamispyrkimyksiä pitää asiakaskohtaistamisen suunnassa olevina kehitelminä. Palvelujen alueelliset kokonaisuudet vastakohtana erillisinä sektoreina toimiville palvelumuodoille tarjoavat ainutlaatuisen mahdollisuuden harkita lapsilähtöisesti ja tilannekohtaisesti sitä, mikä palvelu tai palveluiden yhdistelmä sopii parhaiten kullekin lapselle ja perheelle. Myös lakisääteinen velvoite lapsikohtaisen varhaiskasvatussuunnitelman tekemisestä kullekin lapselle yhteistyössä lapsen vanhempien kanssa (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeudesta 812/2000) on merkki pyrkimyksestä kohti palveluiden asiakaskohtaistamista tai jopa yhteiskehittelyä (ks. kuvio 10).

Lopuksi kysymyksiä perhepäivähoidon kehittäjille

Kuvioon 10 olemme luoneet hypoteesin ja samalla yhteenvedon perhepäivähoidon kehityksestä ja kehitykseen johtaneista paineista (harmaat laatikot) palvelukonseptien kehitysmallin avulla tulkittuna. Tulkintaan liittyy muutamia tärkeitä kysymyksiä, jotka olisi hyvä ottaa huomioon luotaessa perhepäivähoidon kehittämisstrategioita.

Kuvio 10. Tulkinta perhepäivähoidon kehityksestä palvelukonseptimallien avulla.

Kuviossa 10 esitetty kehityshypoteesi herättää ensinnäkin jo edellä esitetyn kysymyksen siitä, jäikö siirtymä ainutlaatuisiin palveluihin perustuvasta villistä perhepäivähoidosta vakiopalveluihin, eli kunnallisesti ohjattuun perhepäivähoitoon kesken (kaksisuuntainen nuoli kuvion 10 alaosassa) ohjauksen kriisiytyessä 1990-luvulle tultaessa? Tämä keskeneräisyys vaikeuttaisi perhepäivähoidon kehittymistä nykyisten kehityspaineiden suunnassa, joissa näkyy osittain päällekkäin sekä paine kehittyä kohti laatupalveluita että asiakaskohtaistettuja- tai jopa yhteiskehittelyyn perustuvia palvelukonsepteja? Eli ensin täytyisi perhepäivähoidon kehittämisessä keskittyä yhteisten työmenetelmien kontrolloituun käyttöön, jotta voitaisiin alkaa kehittää palveluiden laatua, jonka jälkeen vasta olisi edellytykset luotu palveluiden asiakaskohtaistamiselle.

Kuviossa 10 on kirjoitettu mustalla ne perhepäivähoidon konseptit (villi perhepäivähoito ja ohjattu perhepäivähoito), joiden olemassaolosta ja levinneisyydestä on näyttöä. Harmaalla on kirjoitettu ne konseptit, jotka eivät vielä ole perhepäivähoidon arkea. Laatuohjatun perhepäivähoidon kehittämisessä oltiin jo vauhdissa, mutta kuten edellä on todettu, sen kehittäminen on jäänyt kesken. Mielenkiintoista kuitenkin on kuviossa 10 esitetty ilmiö, että samaan aikaan kun reaalin palvelujen kehitys vielä sahaa ainutlaatuisien ja vakiopalvelujen välissä, otetaan jo käyttöön asiakaskohtaistamiseen viittaava alueellinen malli ja puhutaan kasvatuskumppanuudesta, joka palvelukonseptina tarjottaisi jo yhteiskehittelypalvelujen luomista.

Subjektiiivisen päivähoito-oikeuden myötä asiakkaiden vaatimukset perhepäivähoitopalveluiden laadun suhteen ovat kasvaneet ja perhepäivähoito onkin pyrkinyt vastaamaan tähän vaateeseen muun päivähoiton tavoin ottamalla käyttöön erilaisia laadunhallinnan työkaluja (ks. esim. Alila & Parrila 2004). Työkalujen vakiintuminen perhepäivähoitajien ja ohjaajien käyttöön on kuitenkin puutteellista ja laatutyö koetaan vaikeana. Victorin ja Boyntonin näkökulmiin viitaten tämä voi kertoa siitä, että laatupalvelukonsepti ei ole perhepäivähoidon kehityksessä vielä seuraava mahdollinen askel. Väliin tarvitaan vakiopalvelullistamista, jonka myötä luodaan käsitys siitä, minkälaisista prosesseista, työvaiheista ja menetelmistä perhepäivähoitajan ja ohjaajan työ koostuvat. Vasta tämä mahdollistaa laatupalveluun sisältyvän yhteisen prosessien kehittämisen. Perhepäivähoidossa tänä päivänä paljon viljelty puhe hiljaisen tiedon näkyväksi tekemisestä on keskeinen osa tätä prosessia. Ainutlaatuisien palveluiden laatutyö on turhauttavaa, sillä palvelun suuri tekijä- ja asiakaskohtainen vaihtelu tekevät systemaattisen parantamistyön liki mahdottomaksi.

Keskeistä on myös pohtia, voisivatko nyt kunnilta edellytettävät VASU-suunnitelmat toimia perhepäivähoidon vakiopalvelullistamisen käynnistävänä ärsykkeenä vai edellyttääkö VASU kokonaan toisenlaista palvelukonseptia? Edellyttävätkö asiakkaat eli perheet tällaista kehitystä? Edellyttävätkö työntekijät tällaista kehitystä?

Ovatko alueelliset kokeilut muuta kuin perhepäivähoidon ohjauksen järjeistämistä taloudellisin perustein? Alueellinen päivähoiton organisaatio saattaisi tarjota mahdollisuuden rakentaa asiakaskohtaisia päivähoitomodulien yhdistelmiä, mutta se edellyttäisi työntekijöiltä huomattavaa tietoisuutta ja osaamista omista prosesseista, ja johdolta kykyä pilkkoa palvelu päivähoitomoduleihin, joiden yhdistelmiä erilaisiin asiakastarpeisiin voitaisiin tarjota. Mitä nämä asiakastarpeet olisivat? Miten modulien yhdistely onnistuisi? Miten modulien rajapinnat voitaisiin hoitaa niin, että palvelu olisi asiakkaan näkökulmasta sujuvaa ja saumatonta?

Vaikka vastauksia aivan kaikkiin esitettyihin kysymyksiin ei vielä olisikaan, osoittaa tehty tarkastelu, että perhepäivähoito on muutoksessa. Tässä esitettyjä malleja ja tulkin-toja olisi hyvä käsitellä yhdessä työntekijöiden kanssa, ja työstää niiden avulla edes hieman selkeämpää kuvaa jo tapahtuneesta kehityksestä, siitä missä ollaan nyt ja tietysti siitä mihin yhteisin ponnistuksin ollaan menossa. Tämä olisi sekä palveluiden tuottamisen että tekijöiden työhyvinvoinnin kannalta merkityksellistä, vaikka mitään radikaaleja uusia ratkaisuja ei siitä heti seuraisikaan.

Vaikka olemme artikkelissa tiukasti pitäytyneet Victorin ja Boyntonin esittämässä mallissa, jonka mukaan palvelukonseptien kehittämisessä on edettävä askel kerrallaan eikä konseptien yli voi hyppiä, kannustamme perhepäivähoidon tekijöitä ja kehittäjiä myös suhtautumaan tähän oletukseen kriittisesti. Kenties sille, joka ymmärtää erilaisten palvelukonseptien ytimen, siirtymiin liittyvät vaikeudet ja kykenee määrätietoiseen kehittämistyöhön onkin mahdollista harpata esimerkiksi vakiopalvelujen mallista suoremmin asiakaskohtaistettuihin palveluihin – edellyttäen, että niille on huutava tarve ja kysyntä. Tällöin tietysti kannattaa hyödyntää tässäkin artikkelissa tiivistetysti esitetty tieto siitä, mitä palvelujen asiakaskohtaistamisen luominen ja organisointi vaatii. Monessa kunnassa jo käyttöön otetut päivähoitoon alueelliset mallit ja VASU voisivat toimia tässä tärkeänä ponnahduslautana. Tärkeää on ainakin luopua sellaisesta maagisesta ajattelusta, että asiakas-, lapsi- tai perhelähtöisyydestä puhuminen, tai sen korottaminen toiminnan keskeiseksi arvoksi jotenkin automaattisesti johtaisi räätälöityjen palveluiden kehittymiseen.

Lähteet

Alila K & Parrila S (toim.) 2004 Laadunhallinnan perusteita ja menetelmiä varhaiskasvatuksessa. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2004:17.

Engeström Y (1995) Kehittävä työntutkimus. Perusteita, tuloksia ja haasteita. 3. painos. Hallinnon kehittämiskeskus, Helsinki.

Mäkitalo J (2005a) Työhyvinvointia työtä kehittämällä –kysymyksiä perhepäivähoidolle. Teoksessa: S. Parrila (toim.) Villistä valvottuun, valvotusta ohjattuun. Perhepäivähoidon ohjauksen historia ja nykytilan haasteet. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:4.

Mäkitalo J (2005b) Work-related well-being in the transformation of nursing home work. Oulun yliopisto. Lääketieteellinen tiedekunta. Acta Universitatis Ouluensis Medica D 837

Parrila S (toim.) (2005) Villistä valvottuun, valvotusta ohjattuun - Perhepäivähoidon ohjauksen historia ja nykytilan haasteet. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:4

Virkkunen J (2004) Toimintakonseptin osallistava kehittäminen -tekijät mukaan uudistamistyöhön. Konsepti -toimintakonseptin uudistajien verkkolehti 1 / 2004. [Viitattu 9.3.2006]. http://www.muutoslaboratorio.fi/files/Toimintakonseptin_osallistava_kehittaminen.pdf

Victor B & Boynton A (1998) *Invented here. Maximizing your organization's internal growth and profitability. A practical guide to transforming work.* Harvard Business School Press. Boston, Mass.

II OSA

PERHEPÄIVÄHOIDON HANKEKATSAUKSIA

13 Pelastuiko perhepäivähoito - katsaus Pelastetaan perhepäivähoito -hankkeen tuloksiin

Maija Jääskeläinen, projektipäällikkö, Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Johdanto

Pelastetaan perhepäivähoito -hanke toteutettiin Keski-Suomen Sosiaalialan osaamiskeskuksen koordinoimana kehittämishankkeena toukokuun 2004 ja joulukuun 2005 välisenä aikana. Hankkeen toiminta-ajatuksena oli kehittää perhepäivähoitoa ja turvata se yhtenä hoitomuotona tulevaisuudessa uudistamalla ja kehittämällä monipuolisesti perhepäivähoidon sisältöä, ohjausta ja toimintamuotoja. Hankkeen laajana tavoitteena oli perhepäivähoidon laadun turvaaminen ja kehittäminen. Projekti jakaantui hankesuunnitelman mukaan kahteen vaiheeseen: selvitys- ja suunnitteluvaiheeseen vuonna 2004 ja toimeenpanovaiheeseen vuonna 2005.

Hankkeen tavoitteisiin ryhdyttiin vastaamaan tekemällä ensin hankesuunnitelman mukaisesti selvitystyö hankekuntien perhepäivähoidon tilanteesta hankkeen toiminnan suunnittelun tueksi. Selvityksen kohteina olivat perhepäivähoidon tilanne; hoitajien ikärakenne, työolosuhteet, palkkausjärjestelmä, varahoito, lapsiryhmien koko ja rakenne, perhepäivähoito tulevaisuuden hoitomuotona sekä paikkatarpeiden selvittäminen. Selvityksen kohteena oli myös perhepäivähoidon ohjauksen nykytila ja tulevaisuuden tarpeiden kartoitus. Kyselyt tehtiin perhepäivähoitajille ja perhepäivähoidon ohjaajille²⁹. Lisäksi hyödynnettiin kuntien omien asiakaskyselyjen tuloksia. Hankkeeseen on liittynyt Saana Wolffin yhteiskuntapolitiikan ja kasvatustieteen pro gradu -tutkielma työnimeltään 'Keskisuomalaisten perhepäivähoitajien ammatillisuus', jonka alustavia tuloksia hyödynnettiin toiminnan suunnittelussa.

Hankkeen tavoitteet selkiytyivät tehtyjen kyselyjen pohjalta seuraaviksi: perhepäivähoitajien työolosuhteet ja palkkaus, hoitajien työssä jaksaminen, vertaistuki, ryhmäperhepäivähoidon laadun kehittäminen, perhepäivähoidonohjauksen kehittäminen sekä perhepäivähoidon myönteisen julkisuuden lisääminen. Tässä artikkelissa tarkastellaan hankkeen toteutusta ja arviointia vuoden 2005 aikana sekä niitä ajatuksia, jotka jäivät itämään tulevaisuuteen. Artikkelin on kirjoitettu hankkeen loppuraportin (Jääskeläinen & Majuri-Naappi 2005) pohjalta.

---

²⁹ Tulokset esitelty tarkemmin artikkelissa Jääskeläinen M (2005) Pelastetaan perhepäivähoito -hanke: Laadukasta perhepäivähoitoa lapsiperheille nyt ja tulevaisuudessa. Teoksessa: S Parrila (toim.) (2005) Villistä valvottuun, valvotusta ohjattuun-perhepäivähoidon ohjauksen historia ja nykytilan haasteet. STM:n julkaisuja 2005:4.

Hankekuntien esittely

Hankkeessa oli mukana yhdeksän monella tavalla hyvin erilaista keskisuomalaista kuntaa³⁰. Suurin kunta oli Jyväskylän kaupunki, jossa on 83 000 asukasta; laaja ja kattava päivähoitoverkosto: päivähoitopaikkoja noin 3 200, joista päiväkodeissa n. 2 600 ja perhepäivähoidossa 600. Perhepäivähoitajia Jyväskylässä työskentelee noin 120. Jyväskylä toimi myös hankkeen hallinnoivana kuntana. Toiseksi suurin oli Jyväskylän maalaiskunta, jossa on asukkaita noin 33 850 ja kunnallisia päivähoitopaikkoja noin 1 400, joista perhepäivähoidossa 360. Seuraavassa kokoryhmässä tulevat yli 10 000 asukkaan Laukaa (17 000 as., perhepäivähoitopaikkoja n. 170), Äänekoski (14 000 as., perhepäivähoitopaikkoja n. 160) ja Keuruu (11 400 as., perhepäivähoitopaikkoja n. 116). Karstulassa ja Suolahdessa on asukkaita molemmissa noin 5 000, mutta perhepäivähoidon osuus päivähoitopaikoista eroaa suuresti: Karstulassa on 70 perhepäivähoitopaikka ja kun taas Suolahdessa on neljä perhepäivähoitajaa ja näin ollen 16 paikkaa. Pienimpiä kuntia ovat pohjoisen Keski-Suomen Kivijärvi (1 700 asukasta) ja Kyyjärvi (2 000 asukasta). Näissä molemmissa kunnissa oli hankkeen alkaessa kaksi omassa kodissaan työskentelevää perhepäivähoitajaa (kahdeksan perhepäivähoitopaikkaa) sekä ryhmäperhepäivähoitoa. Kyyjärvellä päivähoiton tarve on kasvanut hieman, mutta Kivijärvellä tarve on vähenemässä. Hankkeessa mukana olevien kuntien ja kaupunkien näkymät yleensä päivähoiton ja perhepäivähoidon tarpeen suhteen vaihtelivat suuresti: Jyväskylän maalaiskunta ja Laukaa ovat kasvukuntia, joissa kamppaillaan päivähoitopaikkojen riittävyyden kanssa. Hoitopaikkojen tarve kasvaa tulevaisuudessa myös Jyväskylässä ja Äänekoskella. Yhteistä näille kaikille kunnille oli kuitenkin huoli perhepäivähoidon tulevaisuudesta ja halu kehittää perhepäivähoitoa edelleen.

Hankkeen taustaa ja tavoitteita

Hankkeen valtakunnallinen tausta nousee Varhaiskasvatuksen valtakunnallisissa linjauksissa (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista 2002) ja nykyisen hallituksen hallitusohjelmasta. Keski-Suomen kunnissa - niin isoissa kuin pienissäkin - on kannettu huolta perhepäivähoidon tulevaisuudesta. Perhepäivähoitajien määrä on laskenut voimakkaasti viimeisen kymmenen vuoden aikana. Suurelta osin tämä on tapahtunut päivähoitoa tarvitsevien lasten vähenemisen vuoksi, johon on reagoitu perhepäivähoitoa supistamalla. Tänä päivänä ollaan tilanteessa, jossa perhepäivähoitopaikoista alkaa olla pulaa: uusia perhepäivähoitajia on vaikea saada ja työssä olevat perhepäivähoitajat ikääntyvät ja jäävät vähitellen eläkkeelle. Etenkin omassa kodissa tehtävään työhön on hankala löytää päteviä hoitajia. Perhepäivähoitajan työ koetaan vähemmän houkuttelevaksi vaihtoehdoksi päivähoitoalalla. Syyt työn houkuttelemattomuuteen ovat moninaiset: työn yksinäisyys, ammatin heikko näkyvyys, työaikajärjestelyt ja palkkausjärjestelmän puutteet.

Hankkeen rahoitus tuli puoliksi hankkeessa mukana olevilta kunnilta ja sosiaali- ja terveysministeriöltä. Kuntien rahoitusosuus muodostui hankkeen toiminnassa mukana olleiden perhepäivähoitajien, heidän esimiestensä ja päivähoiton muun henkilöstön työpanoksista. Rahoitusta sekä hankkeen puitteita ja tavoitteiden toteutumista seurasi ohja-

---

³⁰ Kuntien tiedot ovat vuodelta 2004

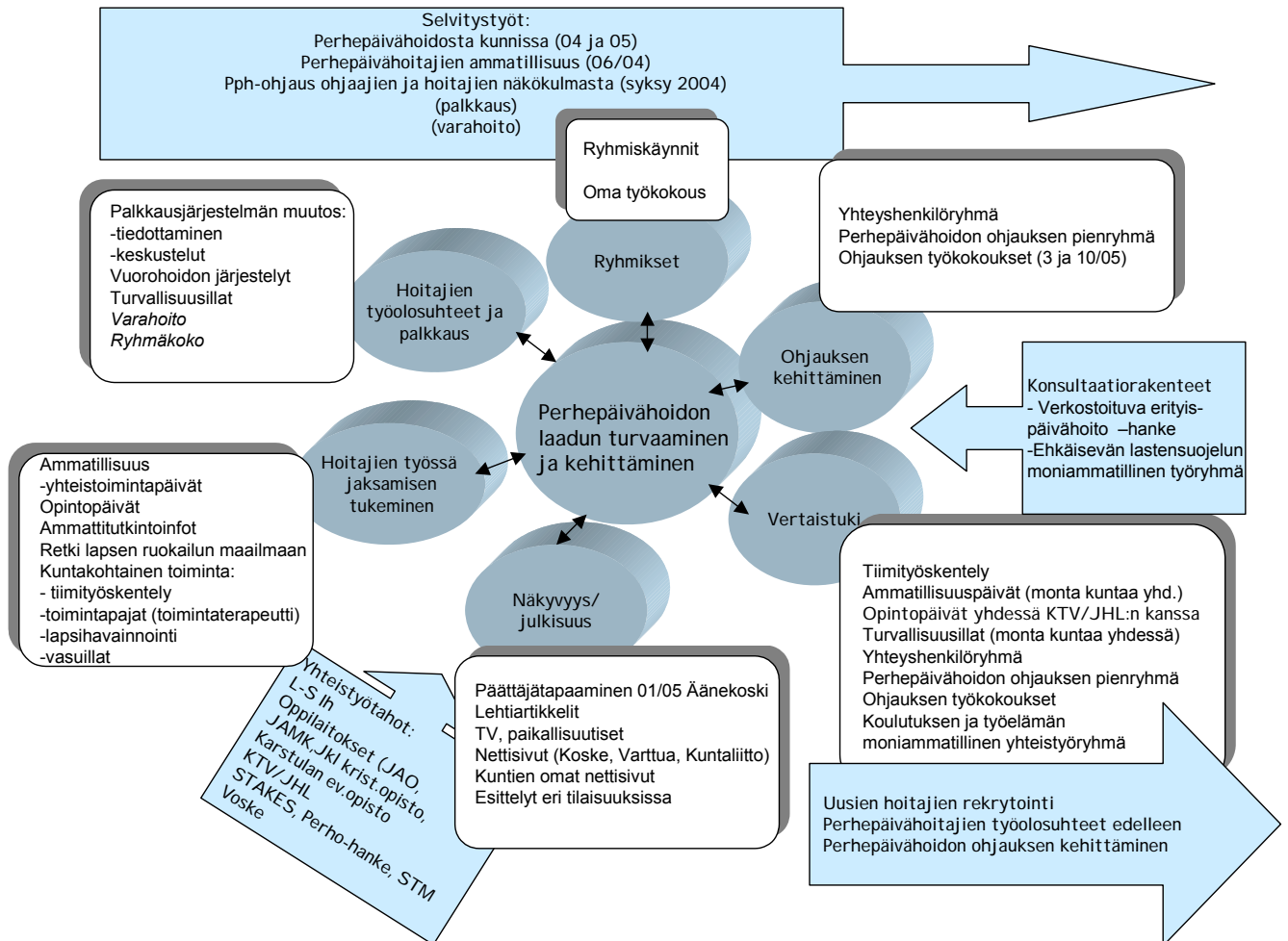
usryhmä, jossa oli edustajia hankekunnista ja yhteistyötahoista. Hankkeen toteutuksen suunnittelusta vastasi yhdessä projektipäälliköiden kanssa hankkeen yhteyshenkilöryhmä, jossa oli edustajat jokaisesta hankekunnasta. Läheisinä yhteistyötahoina hankkeessa ovat eri oppilaitokset: Jyväskylän yliopisto, Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Jyväskylän aikuisopisto, Jyväskylän kristillinen opisto ja Karstulan evankelinen opisto, ammattijärjestöt (erityisesti JHL/entinen KTV), STAKES ja Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskuksen PERHO-hanke.

Selvitystöiden ja hankesuunnitelman pohjalta hankkeen keskeisiksi tavoitteiksi muodotuivat

1. perhepäivähoitajien työolosuhteiden ja palkkauksen kehittäminen
2. perhepäivähoitajien työssä jaksamisen tukeminen ja vertaistuki
3. perhepäivähoidon ohjauksen kehittäminen ja vertaistuki
4. ryhmäperhepäivähoidon kehittäminen
5. perhepäivähoidon näkyvyyden ja julkisuuden lisääminen

Nämä kaikki tavoitteet tähtäsivät perhepäivähoidon laadun turvaamiseen ja kehittämiseen. Keskustelujen ja kyselyiden tulosten pohjalta hankkeen toteutuksen suunnittelu painottui enemmän perhepäivähoitajien ammatillisuuden tukemiseen ja työssä jaksamiseen unohtamatta kuitenkaan perhepäivähoidon ohjaajina työskenteleviä esimiehiä. Kaiken toiminnan kattavana tavoitteena oli vertaistuen kehittäminen ja sisällyttäminen hankkeen toimintaan.

Muita keskeisiä asioita hankkeessa olivat palkkausjärjestelmän muutoksesta tiedottaminen sekä ryhmäperhepäivähoidon aseman selkiyttäminen ja julkisuustyön tekeminen. Erilaiset tilaisuudet, tapahtumat, pienryhmät ja pajatyöskentely ovat olleet toimia, joilla hankkeelle asetettuihin tavoitteisiin pyrittiin vastaamaan. Näitä toimia on tehty monen tahon kanssa yhteistyössä. Hankkeen tuloksia ovat arvioineet hankekuntien perhepäivähoitajat ja esimiehet sekä hankkeen yhteistyötahot. Hankkeen tavoitteet ja toiminta tiivistyivät selvitystöiden pohjalta seuraavaan kuvioon 11.

Kuvio 11. Hankkeen tavoitteet, toiminta ja yhteistyötahot

Miten tavoitteisiin on pyritty - hankkeen toteutus vuonna 2005

Vuosi 2005 oli hankkeen aktiivisen toteutuksen aikaa, vaikka varsinainen toiminta kuntien kanssa alkoi jo vuoden 2004 syksyllä. Syksyn aikana käytiin kaikissa hankekunnissa esittelykierrokset ja osassa kuntia järjestettiin myös muuta toimintaa (toimintapajoja, ammattitutkintoinfoja ja muita tapaamisia).

1. Perhepäivähoitajien palkkauksen kehittäminen ja työolosuhteiden kehittäminen

Perhepäivähoitajien palkkausjärjestelmä kuntakohtaisine sopimuksineen on ollut hyvin vaihteleva ja monella tavalla työllistävä viime vuosina. Jyväskylän seudulla oli jo ennen hankkeen alkua aloittanut työnsä seudullinen työryhmä, jonka tehtävänä oli pohtia yhtenäisyyttä seudun perhepäivähoitajien palkkaukseen. Suurimpia ongelmakohtia oli monissa kunnissa takuupalkka ja työolosuhteisiin muuten liittyvät asiat. Samaan aikaan käytiin myös valtakunnan tasolla neuvotteluja uudesta työehtosopimuksesta ja palkkausjärjestelmästä. Työryhmä ja hanke laittoivat yhdessä marraskuussa 2004 kirjelmän Kuntatyönantajalle palkkausjärjestelmän muuttamisesta kohti kiinteää kuukausipalkkaa. Joulukuussa 2004 syntyi uusi valtakunnallinen sopimus, ja työryhmän tehtäväksi muodostui seudullisen soveltamisen pohtiminen. Työryhmä kokoontui useita kertoja kevään

2005 aikana ja huhtikuussa pidettiin Jyväskylän maalaiskunnan valtuustosalissa tilaisuus, jossa kuntien edustajille esiteltiin työryhmän esitys. Esityksessä käsiteltiin muun muassa perhepäivähoitajien työaikajaksoa, palkanmaksun perusteina olevan päivähoitopaikan varaamisen tarkastelujaksoa ja mahdollisia irtisanomisperusteita. Suurin osa hankekunnista otti käyttöön uuden sopimusjärjestelmän elokuun alusta 2005. Jyväskylän maalaiskunta siirtyi siihen 1.10.2005. Uuden järjestelmä todelliset vaikutukset perhepäivähoitajien palkkaukseen ja kuntien talouteen näkyvät vasta aikaisintaan vuoden kuluttua, jolloin uutta sopimusjärjestelmää voidaan arvioida paremmin.

Perhepäivähoitajan lapsiryhmän koko on palkkauksen lisäksi toinen keskeinen hoitajien työolosuhteisiin liittyvä tekijä. Lapsiryhmän koko (suhdeluku) on päivähoitolaissa määriteltä niin, että yhdellä perhepäivähoitajalla voi olla hoidossa enintään neljä kokopäiväistä lasta ja yksi osa-aikainen (esiopetusikäinen tai koululainen) hoitajan omat alle kouluikäiset lapset luettuina. Lain sallima määrä on ylittynyt usein erityisesti varahoitojärjestelyissä, mutta myös muissakin tilanteissa. Kuitenkin perhepäivähoitajan työskennellessä yksin ja vastatessa itsenäisesti koko päivän toteutuksesta ja organisoinnista, on tärkeää huolehtia ryhmäkoon pysymisestä kohtuullisena. Myös hoitajien ikääntyminen tuo tälle asialle omat haasteensa. Paljon keskustelua herättänyt asia on osa-aikaisen lapsen rajaaminen esiopetusikäiseen tai koululaiseen. Tähän liittyen hanke laittoi kannanoton sosiaali- ja terveysministeriöön uuden päivähoitolain valmistelua varten. Esityksessä toivottiin, että osa-aikaisen lapsen määritelmästä poistettaisiin ikärajoitus.

Perhepäivähoidon varahoitojärjestelmä on niin ikään keskeinen vaikuttaja perhepäivähoitajien työolosuhteisiin. Perinteisesti varahoitajina ovat toimineet perhepäivähoitajat toisilleen. Tästä aiheutuu usein kuitenkin ylisuuria ryhmiä lyhyemmäksi tai pidemmäksi ajaksi. Sama ilmiö tapahtuu myös silloin, kun perhepäivähoidon lapsia sijoitellaan varahoitoon ennestään täysiin päiväkotiryhmiin. Jyväskylässä ja Jyväskylän maalaiskunnassa on toiminut erillisiä perhepäivähoidon varahoitoyksiköitä jo useamman vuoden, ja ne ovat osaltaan vähentäneet paineita ylisuuriin ryhmiin. Jyväskylä lisäsi elokuun 2005 alusta varahoitajina työskentelevien perhepäivähoitajien määrää kuuteentoista. Uusia varahoitojärjestelyjä pohditaan edelleen myös muissa kunnissa.

2. Hoitajien työssä jaksamisen tukeminen ja vertaistuen toteutuminen

Sisällöllisesti keskeisimmäksi tavoitteeksi nousi erityisesti perhepäivähoitajien työssä jaksamisen ja ammatillisuuden tukeminen. Vertaistuki sekä perhepäivähoitajille ja perhepäivähoidon ohjauksesta vastaaville esimiehille oli kantavana ajatuksena kaikessa hankkeen toiminnassa. Kaikille yhteisesti suunnattua toimintaa (perhepäivähoitajien ammatillisuuspäivät ja opintopäivät) järjestettiin aina niin, että tilaisuuteen osallistujat olivat vähintään kahdesta eri hankekunnasta. Perhepäivähoidon ohjauksen työkokoukset oli tarkoitettu kaikille hankekuntien perhepäivähoidon ohjaajille. Näin mahdollistettiin kuntien työntekijöille tavata sekä oman että toisten kuntien perhepäivähoitajia ja esimiehiä.

Ammatillisuuspäivät

Kuntien yhteisenä toimintana toteutettiin huhti-, touko- ja kesäkuussa yhteistoimintapäiviä perhepäivähoitajien ammatillisuudesta kaikkien hankekuntien perhepäivähoitajil-

le ja heidän esimiehilleen. Päivien alustajana toimi KT, projektipäällikkö Liisa Heinämäki Stakesista. Yhteistoimintapäivien tavoitteena oli tukea perhepäivähoitajien ammattilaisuutta ja kehittymistä siinä. Päivät koostuivat seuraavista aihekokonaisuuksista:

- Perhepäivähoitaja – kasvatuksen ammattilainen
- Mitä pitää huomata?
- Hyvin suunniteltu on puoliksi tehty
- Ammattilaisena pysyminen ja kasvaminen

Opintopäivät

Opintopäiviä oli kolme samansisältöistä tilaisuutta syksyllä 2005: yksi Suolahdessa Keski-Suomen opistolla ja kaksi Jyväskylässä Laajavuoressa. Ne toteutettiin yhteistyössä KTV:n/JHL:n kanssa. Päivät järjestettiin temalla ”Uusia tuulia jaksamiseen ja ideoita työhön”. Päivillä aamupäivän osuuden piti työhyvinvoinnin kouluttaja Paavo Kärkäinen otsikolla ’Voimaantumisen uusia tuulia’. Iltapäivän ohjelma koostui neljästä työpajasta: taiteilupaja – kädentaidot, kuntopaja – omasta kunnosta huolehtiminen, toimintapaja – toiminnallisia eväitä reppuun ja hankepaja – keskustellaan hankkeesta ja työsuhteasioista. Työpajojen vetämisestä vastasivat useat eri henkilöt.

Ammattitutkintoinfot

Ammattitutkintoinfoja on järjestetty yhteistyössä oppilaitosten kanssa sekä perhepäivähoitajille että esimiehille. Oppilaitoksen edustajia on ollut Karstulan evankeliselta opistolta, Jyväskylän kristilliseltä opistolta ja Jyväskylän ammattiopistolta. Ammattitutkinto oli myös yhtenä aiheena perhepäivähoidon ohjauksen työkokouksessa maaliskuussa 2005. Infojen tarkoituksena on ollut välittää hoitajille ja esimiehille tietoa perhepäivähoitajien ammattitutkinnosta, sen sisällöistä ja suorittamismahdollisuuksista. Tarkoituksena on ollut myös innostaa hoitajia ammattitutkinnon suorittamiseen.

Kuntakohtainen toiminta

Hankekunnissa on toteutettu erilaisia asioita työssä jaksamisen ja vertaistuen toteutumiseksi sekä ammatillisen tietouden lisäämiseksi. Näitä asioita on ollut tiimityöskentely, toimintapajat, lapsihavainnointi, Läsnä lapsen arjessa -illat, varhaiskasvatus- ja turvallisuusillat. Tiimityöskentelyn pohjana oli Äänekoskella järjestetty Yhteistoimintapäivä tiimityöskentelystä. Päivän vetäjänä toimi TtM, opettaja, työyhteisövalmentaja Riitta Räsänen. Yhteiseen päivään osallistui perhepäivähoitajia ja perhepäivähoidon esimiehiä Laukaasta, Suolahdesta ja Äänekoskelta. Päivän aikana pohdittiin tiimityöskentelyn periaatteita ja sen karikoita. Lisäksi mietittiin toimivan työyhteisön peruspilareita ja voimavarojen kehittämistä sekä tiimin pelisääntöjen sopimista. Tämän pohjalta lähdettiin kussakin kunnassa työstämään tiimityöskentelyä omista tarpeista ja tilanteista eteenpäin.

Toimintapajojen tavoitteena on ollut tukea ja ohjata perhepäivähoitajia työssään. Toimintapajaillat, joiden toteutuksesta vastasi päivähoidon toimintaterapeutti Anitta Hiekkataipale, ovat koostuneet teoriaosuuden lisäksi luovista terapeuttisista toiminnoista. Pajoja järjestettiin useassa kunnassa sekä opintopäivien yhteydessä. Toimintapajojen tarkoituksena on ollut motivoida perhepäivähoitajia syventämään tietämystään lapsen kehityksestä ja lisäämään omaa asiantuntemustaan lapsen kehityksen tukijana. Teemat oli valittu siten, että ne tukivat lapsen kehitystä monipuolisesti ja toimintoja on mahdollista toteuttaa päivittäisissä leikkitoiminnoissa. Leikki on lapsen luontainen tapa käsitellä ja oppia uusia asioita. Sisällöltään aiheet ovat linkittyneet toisiinsa, mutta painotusalueet ovat vaihdelleet.

Syksyllä 2005 järjestettiin kolme iltaa perhepäivähoitajille lapsihavainnoinnista ja Läsna lapsen arjessa -hankkeesta Jyväskylän eri alueilla. Jyväskylän kaupungin kiertävä erityislastentarhanopettaja Sari Rannila kertoi hankkeesta ja samalla keskusteltiin lapsihavainnoinnista ja sen merkityksestä erityisesti perhepäivähoitajan työlle. Illoissa tutustuttiin myös VARSU-materiaaliin.

Erityisesti pohjoisessa Keski-Suomessa pohdittiin turvallisuuteen liittyviä asioita perhepäivähoidossa kahtena iltana. Illoissa pohdittiin ajankohtaisia asioita, mahdollisia uhkatilanteita ja niihin varautumista. Materiaalina käytettiin mm. eri kuntien turvallisuusohjeita.

3. Perhepäivähoidon ohjauksen kehittäminen ja vertaistuki

Ohjauksen kehittäminen oli hankkeen yhtenä tavoitteena, mutta se jäi vähemmälle huomiolle hankkeen toiminta-ajan niukkuuden vuoksi. Hankkeessa tehtiin tietoinen valinta siitä, että hoitajia koskeviin tavoitteisiin tartuttiin aktiivisemmin. Perusteena oli muun muassa se, että Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskuksessa on meneillään STM:n rahoittama PERHO-hanke, jonka tavoitteena on tuottaa materiaalia nimenomaan ohjauksen kehittämiseen. Joitakin ohjauksen kehittämiseen liittyviä tilaisuuksia kuitenkin järjestettiin myös Pelastetaan perhepäivähoito -hankkeen puitteissa. Ohjaus oli esillä myös monissa perhepäivähoidon esimiesten ja projektipäälliköiden välisissä keskusteluissa.

Perhepäivähoidon ohjauksen työkokoukset

Ohjaajille suunnattuja työkokouksia järjestettiin hankkeen aikana kaksi, toinen keväällä ja toinen syksyllä 2005. Keväällä aiheina oli perhepäivähoitajien ammattitutkinto ja perhepäivähoidon ohjaus/kotikäynnit sekä ajankohtainen tietous hankkeesta. Syksyn työkokouksessa käsiteltiin pedagogista ohjausta ja Pelastetaan perhepäivähoito -hankkeen arvioinnin tuloksia.

Yhteyshenkilöryhmä

Hankkeen yhteyshenkilöryhmä toimi osaltaan myös perhepäivähoidon ohjauksen vertaisryhmänä, jossa keskusteltiin paljon nimenomaan ohjaukseen liittyvistä asioista ja käytännöistä eri kunnissa. Ryhmä koostui pääosin perhepäivähoidon ohjaajista, mutta mukana oli myös perhepäivähoitajien edustaja. Ryhmässä jaettiin ohjaukseen liittyvää materiaalia ja työstettiin yhteisiä perhepäivähoitoon liittyviä lomakepohjia hankekunnille.

Perhepäivähoidon ohjauksen pienryhmä

Helmikuussa 2005 käynnistettiin perhepäivähoidon ohjauksen pienryhmätoiminta. Mukaan lähti kolmesta kunnassa yhteensä kuusi perhepäivähoidon esimiestä ja ryhmä koontui hankkeen aikana kuusi kertaa. Tapaamiset on pidetty kiertävästi osallistujien toimipisteissä ja tutustuttu näin samalla myös eri kuntien toimintaan. Kokouksissa on pohdittu pedagogista ohjausta, perhepäivähoidon brändiä ja kehittämistä sekä erityisesti esimiehen roolia siinä. Oleellista tapaamisissa on ollut vertaistuki; mukana on ollut sekä pitkään että vähemmän aikaa ohjaustyötä tehneitä ohjaajia suurista ja pienistä kunnista. Ryhmän pohdintoja pedagogisesta ohjauksesta käytettiin pohjana myös perhepäivähoidon ohjauksen työkokouksen suunnittelulle.

4. Ryhmäperhepäivähoidon kehittäminen

Molemmat projektipäälliköt kävivät lähes kaikissa 'omien kuntiensä' ryhmäperhepäivähoitokodeissa. Näiden ryhmistyöntekijöiden kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta mietittiin ryhmisläisten oman työkokouksen sisältöä. Ryhmisläisten työkokous järjestettiin 1.10.2005 Jyväskylässä Sepänkeskuksessa. Aamupäivällä käsiteltiin ryhmisläisten identiteettiä ja pedagogiikkaa ja iltapäivällä mietittiin pienryhmissä vuorohoidon kysymyksiä. Ryhmisläisten tapaaminen oli ainutlaatuinen maakunnassa ja se koettiin erittäin tarpeelliseksi.

5. Perhepäivähoidon näkyvyys ja julkisuus

Hankkeen yhtenä tavoitteena oli lisätä perhepäivähoidon tunnettavuutta ja arvostusta. Suomen kuvalehdessä (18/2004) olleessa artikkelissa koskien ammattien arvostusta, perhepäivähoitajan ammatti oli kolmanneksi nopein nousija (arvostus oli noussut 125 sijaa). Perhepäivähoitaja sijoittui 380 ammatin joukossa sijalle 69. Hankkeen aikana perhepäivähoito on ollut melko paljon esillä eri tiedotusvälineissä. Osa niistä on liittynyt hankkeeseen, mutta osa kuntien perhepäivähoitoon ja päivähoitoon yleensä.

Tammikuussa 2005 hanke järjesti Äänekoskella työkokouksen kaikkien hankkeessa mukana olevien kuntien päivähoitoon ja sosiaalitoimen johdolle ja luottamushenkilöille. Työkokouksen tavoitteena oli esitellä hanketta kutsutuille sekä perehtyä kuntien perhepäivähoitoon. Osallistujat olivat tyytyväisiä tapaamiseen ja sille toivottiin jatkoa. Tähän pyrittiin vastaamaan hankkeen loppuseminaarilla marraskuussa.

Muu toiminta

Koulutuksen ja työelämän yhteistyöryhmä aloitti toimintansa hankkeen kanssa samoihin aikoihin ja siihen osallistui edustajia muistakin kuin hankkeessa mukana olevista kunnista. Työryhmässä on ollut koulutuksen ja työelämän edustajia. Mukana on ollut opettajia neljästä oppilaitoksesta; Jyväskylän ammattioppilaitos, Jyväskylän kristillinen opisto, Karstulan evankelinen opisto ja Jämsän sosiaali- ja terveystieteiden oppilaitoksesta. Työelämän edustajina on ollut päiväkodin johtajia ja päivähoitoon esimiehiä sekä projektipäälliköt. Ryhmän ensimmäisiä tavoitteita oli pohtia yhdessä perhepäivähoitajien ammattitutkintoon ja näyttöihin liittyviä asioita. Tapaamisissa käytiin läpi muun muassa oppilaitosten näyttötehtäviä perhepäivähoitajan ammattitutkinnon eri osa-alueisiin. Ryhmässä pohdittiin perhepäivähoitajan ammattitutkintoa sekä koulutuksen että työelämän näkökulmasta ja perhepäivähoidon ajankohtaisia kysymyksiä. Tapaamiset ovat olleet myös oppilaitoksille yksi tapa tehdä yhteistyötä ja keskustella keskenään. Työryhmä kokoontui seitsemän kertaa hankkeen aikana. Jatkossa tapaamiset ovat harvemminkin, 2 - 3 kertaa vuodessa ja vastuu niiden järjestelyistä siirtyi hankkeen päättyessä oppilaitoksille.

Hanke järjesti yhteistyössä Verkostoituvan erityispäivähoito -hankkeen ja Jyväskylän kaupungin ravitsemuksen asiantuntijoiden kanssa 28.9. ja 29.9.2005. ruokailun teemapäivät aiheesta: *Retki lapsen ruokailun maailmaan - Tämän päivän lasten ruokailuun liittyvät haasteet päivähoitossa - tietoa ja vinkkejä ruokailutilanteisiin*. Päivien ohjelma

perustui paljolti ns. Sapere-menetelmään tutustumiseen. Päiviin osallistui n. 100 henkilöä kymmenestä kunnasta. Päiviin oli kutsuttu laajasti päivähoidon henkilöstöä.

Hankkeen loppuseminaari järjestettiin Jyväskylässä yhdessä Verkostoituva erityispäivähoito -hankkeen kanssa 22. marraskuuta Ortodoksikirkon juhlasalissa. Paikalla oli lähes 50 henkeä molempien hankkeiden kunnista. Tilaisuudessa oli hankekatsaukset, joissa kerrottiin molemmista hankkeista, niiden toteutuksesta ja arvioinneista. Molempien hankkeiden hankekunnista oli kommenttipuheenvuoroja, joissa käytiin läpi hankkeita ja niiden toteutusta kunnissa. Iltapäivän osuudessa pohdittiin tulevaisuuden päivähoitoa tulevaisuuden muistelu -menetelmällä, josta vastasivat projektisuunnittelijat Jukka Pyhäjoki ja Mimosa Koskimies STAKESista. Päivän antia on tarkoitus hyödyntää seudullisen päivähoiton kehittämistyössä edelleen.

Hankkeen tulosten arviointi

Hankkeen arviointikysely kuntien perhepäivähoitajille ja esimiehenä toimiville toteutettiin syyskuussa 2005. Ajankohta oli hieman liian aikainen, sillä hankkeen toiminta jatkui aktiivisena joulukuun alkupuolelle, mutta vastausten analysoinnin ja raportoinnin takia kysely oli suoritettava ajoissa. Kyselylomake suunniteltiin hankkeen tavoitteiden pohjalta. Niissä pyydettiin vastaajia arvioimaan hankkeen toteutumista ja sen vaikutusta perhepäivähoitoon.

Perhepäivähoitajien palaute: Perhepäivähoitajia pyydettiin vastaamaan tiimeissä/pienryhmissä kyselyyn, jotta asioista keskusteltaisiin ja niitä mietittäisiin tarkemmin. Näin myös käsiteltävien lomakkeiden määrä pysyi kohtuullisena. Hoitajista osallistui arviointiin 267 (hoitajien määrä syyskuussa 404), vastausprosentti oli 66. Pääosin perhepäivähoitajat olivat kokeneet, että hankkeella oli ollut joko vähän tai jonkin verran vaikutusta tavoitteina olleisiin asioihin. Vastauksissa oli suurta hajontaa kuntakohtaisesti. Hajontaan vaikutti se, miten paljon kunnassa oli osallistuttu hankkeen eri toimintoihin. Mitä aktiivisemmin perhepäivähoitajat ja esimiehet olivat osallistuneet eri tilaisuuksiin, sitä enemmän hankkeella koettiin ollen vaikutusta.

Vähiten vaikutusta perhepäivähoitajien mielestä hankkeella oli ollut hoitajien työolosuhteisiin. Tulokseen heijastui osaltaan se, että perhepäivähoitajien uusi palkkausjärjestelmä oli tullut yhtä kuntaa lukuun ottamatta voimaan kunnissa elokuun 2005 alusta ja hoitajat olivat vastaushetkellä saaneet ensimmäisen palkkansa uuden järjestelmän mukaan. Lisäksi monissa kunnissa oli työn vaatavuuden arviointi (TVA) vielä kesken perhepäivähoidon osalta, eikä se näkynyt vielä maksetuissa palkoissa. Muutenkin uuden palkkausjärjestelmän vaikutukset näkyvät vasta vuoden kuluttua, jolloin sen toimivuudesta ja vaikutuksista voidaan sanoa enemmän.

Kehitettävänä asioina perhepäivähoitajat näkivät edelleen erilaiset työolosuhteisiin liittyvät asiat (mm. palkkaus, työaika, oman sairaan lapsen hoito palkallisena), perhepäivähoidon kustannuskorvaukset, tuen saaminen työssä jaksamiseen, ja perhepäivähoidon ohjauksen. Toiminnan sisältöön liittyviä asioita haluttiin myös kehittää edelleen. Esi- miesten mukaan näiden lisäksi kehitettäviä asioita ovat perhepäivähoitajien koulutus (täydennyskoulutus, ammattitutkinto) ja varahoitojärjestelyt.

Perhepäivähoidon esimiesten palaute: Esimiehille kyselyt lähetettiin henkilökohtaisesti ja heistä kyselyyn vastasi 24 (esimiehenä työskenteleviä oli syyskuussa 38); vastausprosentti oli 63. Suurin osa esimiehistä oli sitä mieltä, että hankkeella oli ollut ainakin jonkin verran vaikutusta tavoitteina olleisiin asioihin. Hankkeella koettiin olleen vaikutusta erityisesti perhepäivähoitajien ammatillisuuteen ja perhepäivähoidon julkisuuteen ja näkyvyyteen. Eniten hajontaa vastauksissa oli kysymyksissä hankkeen vaikutuksista perhepäivähoitajien työolosuhteisiin ja perhepäivähoidon esimiesten väliseen yhteistyöhön ja vertaistukeen.

Palautteiden yhteenvetoa: Hankkeen antoisimpina asioina sekä perhepäivähoitajat että esimiehet pitivät hankkeen järjestämiä tilaisuuksia (ammatillisuuspäiviä, opintopäiviä ja toimintapajoja), perhepäivähoidon näkyvyyden lisääntymistä ja profiilin kohottamista sekä vertaistukea. Perhepäivähoitajat kokivat saaneensa myös uusia ideoita työhönsä. Hankkeen järjestämät eri tilaisuudet ovat kohdentuneet hoitajien ja ohjaajien mielestä oikeisiin asioihin ja tukeneet sekä hoitajien että esimiesten työtä. Myönteisiin palautteisiin on vaikuttanut oletettavasti se, että tilaisuuksien sisältöjen suunnittelussa otettiin huomioon sekä hoitajien että heidän esimiestensä toiveet. Kaikissa tapahtumissa on ollut tavoitteena tiettyjen aihesisältöjen käsittelyn lisäksi myös vertaistuen ja keskustelumahdollisuuksien järjestäminen sekä oman että toisten hankekuntien työntekijöiden kesken.

Selkein ero perhepäivähoitajien ja ohjaajien antamien palautteiden välillä liittyi arviointiin ohjauksen kehittymisestä: perhepäivähoitajien vastauksissa oli paljon hajontaa, mutta 37,1 prosenttia heistä ei nähnyt hankkeella olleen mitään vaikutusta perhepäivähoidon ohjaukseen ja 34,2 prosentin mielestä vaikutusta on ollut jonkin verran. Esimiehistä puolet koki hankkeella olleen jonkin verran vaikutusta ohjaukseen ja 37,5 prosentin mielestä vaikutusta oli ollut vähän. Esimiesten positiivisempaa arvioita voi selittää osaltaan se, että esimiehet kokevat saaneensa hankkeesta asioita omaan työhönsä, mutta kestää aikansa, ennen kuin ne näkyvät esimiesten toiminnassa.

Toinen arvioinnin eroavaisuuksia sisältänyt tavoitekohta oli hankkeen vaikutukset työolosuhteisiin. Perhepäivähoitajista 35,7 % oli sitä mieltä, ettei hankkeella ollut lainkaan vaikutuksia työolosuhteisiin ja 31,4 % mielestä vaikutusta oli jonkin verran. Esimiehistä taas 65,2 % koki hankkeella olleen jonkin verran vaikutusta työolosuhteisiin. Perhepäivähoitajat katsovat työolosuhteita paljolti palkkauksen ja pitkän työpäivän näkökulmasta. Työolosuhteisiin kuuluu kuitenkin myös paljon muita asioita kuten työaika, lapsiryhmän koko ja ikäjakauma, työyhteisö, esimiestyö, turvallisuus ja työnantajan tarjoamat koulutukselliset ja muut taloudelliset edut ovat tärkeä osa työolosuhteita, jotka tuntuvat jääneen hankkeen aikana palkkausasioiden jalkoihin.

Yhteistyötahojen antamaa palautetta: Hankkeen eri yhteistyötahoilta (ohjausryhmä, kuntien sosiaali- ja terveysjohto, päivähoidon johto sekä koulutuksen työelämän yhteistyöryhmä) pyydettiin myös arviointia hankkeesta lokakuussa 2005. Heidän mukaansa hankkeen positiivisia vaikutuksia ovat olleet muun muassa perhepäivähoitajien ammatillisuuden lisääntyminen, vertaistuen mahdollistuminen sekä perhepäivähoitajien että esimiesten kesken, seudullisesti yhteisten käytäntöjen muodostuminen sekä perhepäivähoidon yleisen arvostuksen ja tunnettavuuden lisääntyminen. Hankkeen kautta on tiedotettu hoitajille erilaisista kouluttautumismahdollisuuksista, erityisesti perhepäivähoitajien ammattitutkinnon suorittamisesta.

Jatkossa kehitettävänä asioina yhteistyötahot nostivat esiin hoitajien ammatillisuuden edelleen kehittämisen, seudullisen yhteistyön ja tapaamisten mahdollistamisen myös jatkossa sekä yhteistyön muun päivähoidon kanssa. Myös palkkauksen yksinkertaistamista kohti kiinteää kuukausipalkkaa pidettiin tärkeänä. Tulevaisuuden haasteita ovat myös uusien perhepäivähoitajien rekrytointi, julkisuuskuvan myönteisyys ja perhepäivähoiton pedagoginen ohjaus.

Pelastuiko perhepäivähoito – miten tästä eteenpäin?

Hankeaikana osassa mukana olleissa kunnista tapahtui muutoksia erityisesti perhepäivähoiton ohjauksen järjestämisen osalta. Esimerkiksi Jyväskylässä tapahtui koko päivähoitoa koskenut organisaatiomuutos, jossa osa perhepäivähoiton esimiehenä toimivista päiväkodin johtajista vaihtui. Henkilömuutoksia tapahtui myös muissa hankekunnissa. Perhepäivähoitajien kokonaismäärä hieman laski hankkeen aikana (syksyllä 2004 perhepäivähoitajia oli kaikkiaan 417 ja syksyllä 2005 404), mutta ilahduttavaa on erityisesti omassa kotona työskentelevien perhepäivähoitajien määrän kasvu 314:sta 329:ään. Hoitajien määrän väheneminen johtuu osaltaan hoitajien eläköitymisestä, mutta myös ryhmäperhepäivähoiton määrän vähenemisestä. Luvut muuttuivat koko hankeajan, mutta ainakin nyt näyttäisi siltä, että uusia perhepäivähoitajia on tullut ja edelleen tulossa kuntiin. Perhepäivähoitajien ikäjakaumassa myönteistä on nuorten hoitajien määrän kasvu hankkeen aikana: syksyllä 2004 oli 5,3 prosenttia ja syksyllä 2005 6,98 prosenttia perhepäivähoitajista alle 30-vuotiaita. Kuntaliitokset ja seudullinen yhteistyö eri tasoilla luo aivan omat haasteensa koko varhaiskasvatuksen kentälle. Kunnan tasolla yhteistyö voidaan nähdä mahdollisuutena uuteen tai uhkana omalle olemassaololle. Monet kunnat kamppailevat talousvaikeuksissa, mutta päivähoitoa lakisääteisenä palveluna tulee järjestää edelleen kaikille sitä tarvitseville. Nämä asiat ovat ajankohtaisia myös kaikissa hankekunnissa. Äänekoski ja Suolahti yhdistyvät vuonna 2007. Jyväskylän seudulla alkoi keväällä 2005 Seudullisen päivähoiton kehittämishanke, jossa ovat mukana Jyväskylän lisäksi Jyväskylän maalaiskunta, Laukaa, Muurame ja Uurainen. Tämän puitteissa selvitetään päivähoiton järjestämistä yhteistoimin Jyväskylän ja Jyväskylän maalaiskunnassa. Päätöksiä asiasta tehdään vuoden 2006 keväällä.

Tulevaisuuden haasteina jatkuvat edelleen perhepäivähoiton *ohjauksen asema ja sen kehittäminen*. On tärkeää nähdä, että ohjauksessa tarvitaan erilaisia työmuotoja mihin muussa esimiestyössä on totuttu esim. kotikäynnit. Perhepäivähoiton kehittäminen ei ole vain perhepäivähoitajien määrällistä lisäämistä; lisääntyvät hoitajamäärät tarvitsevat panostusta myös esimiestyöhön ja perhepäivähoiton ohjaukseen.

Varahoito on oleellinen perhepäivähoiton kehittämisen kohde. Varahoidon järjestämisen järkevästi vaikuttaa sekä perhepäivähoitajien jaksamiseen kuin perheisiin ja erityisesti lapsiin. Pysyvyyttä varahoitoasioihin kaivataan edelleen, vaikkakin moni kunta on lähtenyt jo järkevöittämään varahoitojärjestelmäänsä. *Ryhmäperhepäivähoiton* asemaa tulisi selkiyttää ja ottaa se mukaan päivähoitolakiin ja asetukseen yhtenä päivähoitomuotona. On tärkeää tietää mikä on ryhmäperhepäivähoitoa ja mikä pienpäiväkotihoidoa.

Uusien hoitajien rekrytointi on myös tärkeä tulevaisuuden haaste. Lähivuosina suurin osa hoitajista eläköityy ja nyt on jo kiire kuntien mieltä, mitä tarjottavaa heillä on perhepäivähoitajille ammattiryhmänä, jotta uusia hoitajaehdokkaita saataisiin innostumaan

työhön. Rekrytointityötä tulee tehdä jatkuvasti ja on tärkeää muistaa, että nykyiset hoitajat ovat rekrytointityössä avainasemassa, kun välitetään tietoa mitkä ovat työn hyviä ja mitkä kehittämisen asioita. Kuntien päättäjät ovat keskeisessä asemassa tehdessään päätöksiä perhepäivähoitajien työolosuhteisiin kuuluvista asioista. Uusien hoitajien rekrytointiin liittyvä asia on hiljaisen tiedon siirtyminen tuleville työtä tekeville sukupolville. Perhepäivähoidossakin olisi tärkeää kerätä nykyisiltä hoitajilta heidän hiljaista tietoaan ja miettiä, miten sitä tietoa siirretään eteenpäin.

Lopuksi

Vuosi ja kahdeksan kuukautta on lyhyt aika näin laajalle hankkeelle – mukana oli reilut neljä sataa perhepäivähoitajaa ja nelisenkymmentä esimiestä yhdeksästä kunnasta. Ensimmäiset kahdeksan kuukautta oli selvitysten tekoa ja suunnittelua niiden pohjalta ja vuosi varsinaista toiminta-aikaa. Hankesuunnitelmassa asetetut tavoitteet olivat hyvin laajat; työsarkaa olisi riittänyt toinen samanpituisen jakso. Nyt asioita jouduttiin rajamaan; päähuomio hankkeessa kiinnitettiin perhepäivähoitajiin, kuitenkin esimiehiä unohtamatta. Kuntien aktiivisuus ja halu toimia mukana hankkeessa vahvistui osassa kuntia vasta vähitellen, osassa osallistumista ja sen mahdollista antia pohdittiin lähes loppuun saakka. Kehittämistyö ei kuitenkaan ole mitään ulkopuolelta annettua, vaan toiminnan varsinainen kehittäminen tapahtuu arkityössä ja kunnissa itsessään. Hankkeen tehtävänä oli antaa tukea ja luoda väyliä ja mahdollisuuksia tähän kehittämistyöhön ja vertaistukeen sen myötä - perhepäivähoitoa ei pelasta kukaan ulkopuolinen, vaan se pelastetaan yhdessä toimien. Hankkeen aikana aloitettujen tai edelleen vahvistettujen asioiden juurruttaminen osaksi perhepäivähoitoa jää kuntien vastuulle, siihen ei hankkeen aika enää riittänyt. Moniin asioihin vaikuttaminen, esim. työolosuhteissa, kaipaa edelleen kehittämistä. Osa niistä, esimerkiksi varahoidon ja vuorohoidon järjestelyt, voivat toteutua paikallisella tasolla, mutta osa esim. kustannuskorvaukset vaativat valtakunnan tason muutoksia.

Yksi hanke ja sen työntekijät eivät voi mitään kehittää yksinään, vaan kehittäminen tapahtuu yhteistyössä. Hankkeen nimi *Pelastetaan perhepäivähoito* tarkoitti nimenomaan tätä yhdessä tehtävää työtä. Joissakin kunnissa kehittämisinnostus on ollut niin aktiivista, että se on johtanut ns. hankeväsymykseen. Toisaalta sellaisen tilanteen kautta työntekijät ovat löytäneet oman työnsä tärkeimmät asiat ja oppineet paremmin punnitsemaan, mikä on minulle tärkeätä ammatillisen kasvuni kannalta. Toivottavasti hankkeen aikana on joitakin siemeniä lähtenyt itämään ja niiden kasvu jatkuu edelleen pitkälle tulevaisuuteen ja uusia siemeniä kylvetään jatkuvasti.

Lähteet:

Jääskeläinen M & Majuri-Naappi A (2005) Matkalla perhepäivähoidon kehittämiseen. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Raportteja 3. Jyväskylän Yliopistopaino. Jyväskylä. Raportti löytyy www-muodossa sivuilta: <http://www.koske.jyu.fi/hankkeet>

Jääskeläinen M (2005) Pelastetaan perhepäivähoito -hanke: Laadukasta perhepäivähoitoa lapsiperheille nyt ja tulevaisuudessa. Teoksessa: S Parrila (toim.) (2005) Villistä valvottuun, valvo-

tusta ohjattuun - perhepäivähoidon ohjauksen historia ja nykytilan haasteet. STM:n julkaisuja 2005:4.

Valtioneuvoston kanslia. Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 23.6.2003. Saatavilla www-muodossa: <http://www.valtioneuvosto.fi/tiedostot/pdf/fi/39357.pdf>

Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:9. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki

14 Tulevaisuuden perhepäivähoito - perhepäivähoidon pedagogisen ohjaamisen kehittämishanke

Leena-Kaisa Moilanen, hankekoordinaattori Varkauden kaupunki

Johdanto

Päivähoito eri muotoineen on vallitsevin yhteiskunnallisen varhaiskasvatuksen toimintaympäristö. Varhaiskasvatus on lapsen eri elämäntilanteissa tapahtuvaa kasvatuksellista vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on edistää lapsen tervettä kasvua, kehitystä ja oppimista.

Vanhemmilla on lastensa ensisijainen kasvatusoikeus ja -vastuu. Yhteiskunnan tarjoamat varhaiskasvatuspalvelut tukevat lapsen kotikasvatusta. Vanhemmat valitsevat lastensa varhaiskasvatuspalvelut, ja on tärkeää, että heillä on valittavana eri päivähoitomuotojen palveluja. Päivähoitopalvelujen tulee olla monipuolisia ja eri palvelumuotojen tasapuolisesta kehittämisestä tulee huolehtia. Perhepäivähoidon turvaaminen on hyvin ja monipuolisesti toimivan päivähoidon edellytys (Varhaiskasvatuksen valtakunnalliset linjaukset 2002).

Valtakunnalliset ja kunnalliset varhaiskasvatuksen linjaukset ja suunnitelmat edellyttävät perhepäivähoidon laadun kehittämistä ja henkilöstön ammatillisuuden lisäämistä.

Perhepäivähoitajien työolosuhteiden ongelmallisuus, pedagogisen ohjaamisen vähäisyys, yksin tehtävä työ, vertaistukiryhmien puuttuminen, hoitajien korkea keski-ikä ja vähäinen peruskoulutus lisäävät tuki- ja ohjausmenetelmien sekä lisäkoulutuksen tarvetta. Tuki- ja ohjaustoimenpiteillä voidaan kehittää osaamista, henkilöstön hyvinvointia työssä ja keskinäistä työtoimintaa sekä yhteistyötaitoja.

Perhepäivähoitajien kurssimuotoinen peruskoulutus, täydennyskoulutuksen vähäisyys ja ammattitutkinnon puute lisäävät koulutustarvetta. Henkilöstön täydennys- ja jatkokoulutusta tulisi kehittää suunnitelmallisesti siten, että koulutus entistä paremmin ottaisi huomioon käytännön työssä tarvittavan osaamisen ja perhepäivähoidon laadun kehittämisen.

Henkilöstön valmiuksia tehdä muuttuvaa työtä ja omaksua uusia toimintamalleja voidaan parantaa myös työnohjauksen avulla. Varhaiskasvatuksen henkilöstön ja työyhteisöjen tulisi saada täydennyskoulutusta ja työnohjausta tarpeen mukaan, koska ne edistävät ja parantavat ammattitaitoa sekä vahvistavat henkilöstön jaksamista.

Perhepäivähoidon ohjaajan työn monipuolisuus, muuttuvuus ja laajuus sekä työn priorisoinnin vaikeus estävät osittain pedagogisen ohjaamisen ja esimiestyön toteuttamista ja vähentävät erilaisten ohjausmenetelmien käyttöä ja työkäytäntöjen kehittämistä.

Perhepäivähoitajat tarvitsevat ohjaajan tukea, apua ja henkilökohtaista ohjausta työssään, koska he vastaavat yksin lapsiryhmänsä toiminnasta ja yhteistyöstä perheiden

kanssa. Perhepäivähoidon ohjaajilla ohjaamisen mahdollisuuksien rajallisuus voi helposti herättää riittämättömyyden tunteita ja jatkuva tavoitettavissa oleminen lisää työhön liittyviä paineita. Riittävyiden tunne on suhteessa esimiehen itse itsellensä töissään asettamiin tavoitteisiin. Epärealistiset tavoitteet lisäävät epävarmuutta ja vähentävät itsetuntoa.

Esimiehen on hyvä huolehtia myös itsestään. Omilla valinnoillaan esimies pystyy rajaamaan työtään ja rentoutumaan sekä jättämään työasiat mielestään. Työssä jaksamisen kannalta keskeistä on huolehtia yksityiselämän ja työelämän välisestä rajasta.

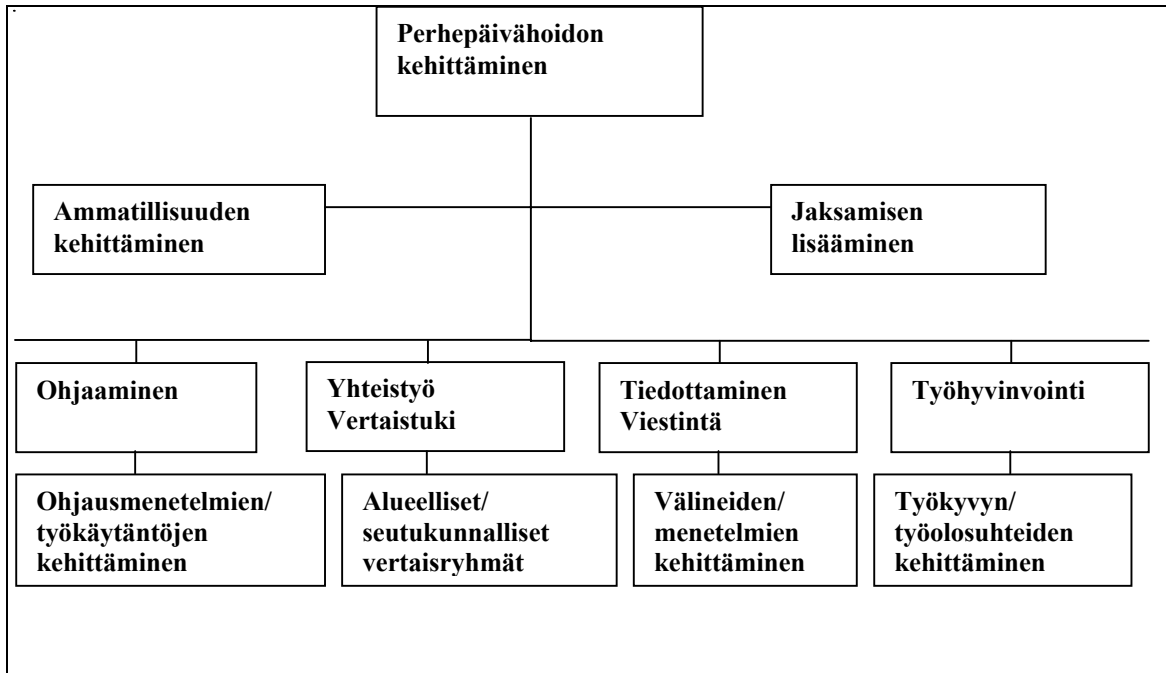
Ohjaajien keskinäinen yhteistyö tukee ja auttaa esimiehen arjen johtamistyötä. Esimiehelle vertaistuki on tärkeää ja auttaa jakamaan johtamistyöhön liittyviä kysymyksiä. Oman toiminnan tutkiminen työnohjauksessa kehittää omaa johtamisosaamista.

Esimiesten työnohjauksella tarkoitetaan omien ammatillisten valmiuksien vahvistamista ja sitä kautta perustehtävälähtöisen toiminnan laadun varmistamista. Työnohjaus on oman työn tutkimista eli sen pohtimista, ”mitä teen työssäni” ja ”miten teen työtäni”. Ryhmätyönohjauksessa painopiste on kokemusten jakamisessa ja keskinäisen tuen vahvistamisessa. Lähtökohtana ovat esimiehen omat voimavarat, kokemusperäinen tieto ja ammatillinen osaaminen. Esimiehelle tarjoutuu mahdollisuus peilata omaa johtajuuttaan ryhmän ja työnohjaajan avulla. Esimiehen oma jaksaminen peilautuu työyhteisön hyvinvointiin ja työilmapiiriin. (Kaski, Kiander 2005, 183 - 194).

Tulevaisuuden perhepäivähoito -hankkeen tavoitteet ja toimijat

Keski-Savon alueella on käynnistynyt seutukunnallinen neljän kunnan yhteinen, perhepäivähoidon pedagogisen ohjaamisen kehittämishanke – Tulevaisuuden perhepäivähoito. Hankkeessa ovat mukana Leppävirta, Pieksämäki, Pieksänmaa ja Varkaus. Hankkeen hallinnoivana kuntana on Varkaus. Hankkeen kesto on 1.4.2005 - 31.7.2007. Perhepäivähoidon kehittämällä pyritään laadun, yhteistyön ja työhyvinvoinnin lisäämiseen.

Tulevaisuuden perhepäivähoito-hankkeen tavoitteena on perhepäivähoidon pedagogisen ohjaamisen, yhteistyön, vertaistuen, tiedottamisen ja työhyvinvoinnin kehittäminen. Hankkeen päämääränä on ammatillisuuden kehittäminen ja jaksamisen lisääminen. Työolosuhteita kehittämällä ja erilaisten tuki- ja ohjausmenetelmien kehittämisen avulla turvataan henkilöstön työssä pysyminen ja uusien työntekijöiden rekrytointi.

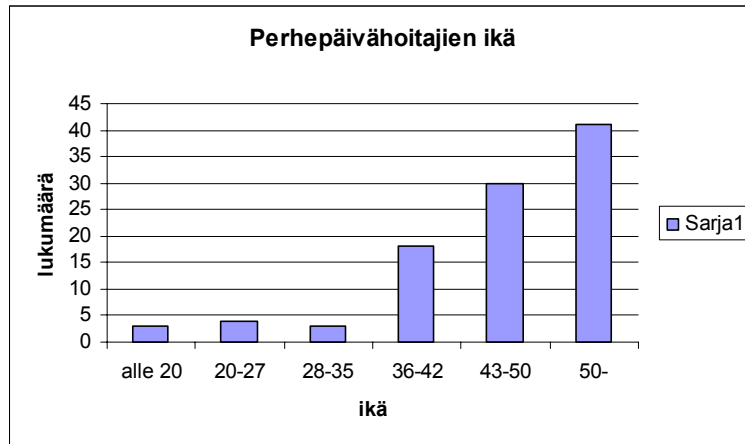
Kuvio 12. Tulevaisuuden perhepäivähoito -hanke

Hankkeen toteutuminen

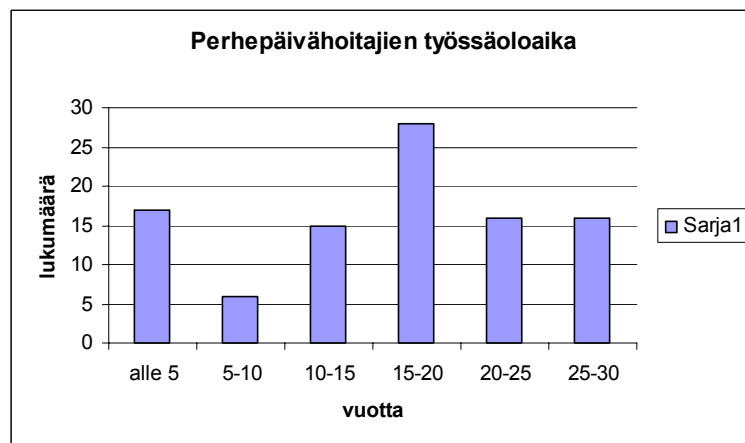
Tulevaisuuden perhepäivähoito -hanke käynnistyi perhepäivähoidon ohjaamisen kyselyllä, jossa kartoitettiin nykyisten ohjauskäytäntöjen toimivuutta ja vaikuttavuutta sekä henkilöstön työhyvinvointia. Kysely lähetettiin kaikille hankekunnissa omassa kodissaan ja kolmiperhepäivähoitajina työskenteleville perhepäivähoitajille (130) ja perhepäivähoidon ohjaajille (8). Perhepäivähoidon ohjaajat työskentelevät kunnan päivähoiton johtajina (2), yhdistelmäviroissa hallinnollisina päiväkodin johtajina (2) ja perinteisinä perhepäivähoidon ohjaajina (4). Kyselyyn vastasi 99 perhepäivähoitajaa ja kahdeksan perhepäivähoidon ohjaajaa.

Perhepäivähoitajien ja perhepäivähoidon ohjaajien mielestä kehittämisen tarve kohdistui perhepäivähoidon laadun ja ammatillisuuden kehittämiseen, pedagogisen ohjaamisen ohjausmenetelmien ja työkäytäntöjen kehittämiseen, resurssien lisäämiseen sekä vertaistuen ja yhteistyön kehittämiseen

Kuvioissa 13 ja 14 on esitetty kyselyyn osallistuneiden perhepäivähoitajien ikäjakautumaa ja työssäoloaika.

Kuvio 13. Perhepäivähoitajien ikäjakauma

Kuvio 14. Perhepäivähoitajien työssäoloaika

Perhepäivähoidon henkilöstö dokumentoi kertomuksissaan tulevaisuuden perhepäivähoitoa.

Perhepäivähoito halutaan säilyttää tulevaisuudessakin kodinomaisena, kiireettömänä, rauhallisena ja laadukkaana sekä erilaisia vaihtoehtoja tarjoavana päivähoitomuotona. Erytisen tärkeänä koettiin omassa kodissa tapahtuvan perhepäivähoidon tukeminen ja kehittäminen, koska lasten vanhemmat pitävät hoitomuotoa parhaana vaihtoehtona pienelle lapselle.

Epävarmuutta aiheuttaa ja kehittämisen tarvetta lisää myös hoitajien työolosuhteisiin liittyvät seikat, työn ja työntekijöiden riittävyys, hoitajien ikääntyminen ja työkyvyn heikkeneminen sekä yksin työskentely ja tuen puute.

Koulutus

Hankkeeseen sisältyvän koulutuksen järjestäjänä on Kuopion kesäyliopiston Varkauden toimipaikka. Koulutuksen aiheita ovat perhepäivähoidon historia, ammatillisuus, peda-

goginen ohjaaminen, kehityskeskustelut, tiimitoiminta, tiedottaminen, kotikäyntien toteutumisen historia ja nykyisyys sekä varhaiskasvatussuunnitelma perhepäivähoidossa.

Hankkeen aikana pyritään tiedostamaan tiedottamisen ja viestinnän eri vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia tiedonkulun kehittämiseksi. Haasteena on sähköisen viestinnän mahdollisuuksien hyödyntäminen perhepäivähoidon käytännöissä.

Yhteistyö ja vertaistuki

Tulevaisuuden perhepäivähoito -hankkeen päämääränä on henkilöstön alueellisen ja seutukunnallisen vertaisryhmätoiminnan käynnistäminen ja kehittäminen. Perhepäivähoidon ohjaajilla käynnistyi kaksivuotinen työnohjaus hankkeen alkaessa ja perhepäivähoitajien alueelliset pienryhmät aloittavat toimintansa Leppävirralla ja Varkaudessa. Pieksämäen ja Pieksänmaan tiimitoimintaa kehitetään edelleen hankkeen aikana.

Kotikäynti ja kehityskeskustelu

Perhepäivähoidon ohjaajalla on päivähoitolain perusteella velvollisuus ohjata ja valvoa perhepäivähoitajan työtä. Kotikäynneillä annettavassa yksilöohjauksessa keskeisinä menetelminä ovat havainnointi, ohjauskeskustelu, palautteen antaminen ja saaminen.

Tulevaisuuden perhepäivähoito-hankkeessa keskeinen yksilöohjaamisen alue sisältää kotikäynnit ja kehityskeskustelut. Menetelmänä käytämme PERHO-hankkeen yhteydessä kehitettyä perhepäivähoidon kotikäynnin toteuttamisen prosessimallia ja työvälineitä³¹.

Kotikäynnin teemana on ”Leikki lapselle luontaisena tapana toimia”. Kotikäyntiprosessi sisältää perhepäivähoitajan suorittaman lapsiryhmän leikin etukäteishavainnoinnin, perhepäivähoidon ohjaajan kotikäynnin ja palautekehityskeskustelun. Ohjaaja havainnoi kotikäynnin aikana hoitajan lapsiryhmän leikkiä ja toimintaympäristöä. Ohjaajalla on myös kokopäivän kestävä kotikäynnin aikana mahdollisuus tavata lasten vanhempia. Palautekehityskeskustelussa keskustellaan leikkitoimintaan ja -ympäristöön liittyvistä havainnoista, ryhmän toimivuudesta ja kehittämiseen liittyvistä asioista.

Perhepäivähoidossa kehityskeskusteluilla on tärkeä merkitys, koska perhepäivähoitajat tekevät yksin työtään ja heillä ei ole oman työyhteisön antamaa tukea käytettävissä. Haja-asutusalueilla pitkät välimatkat hankaloittavat yhteistyön tekemistä hoitajien kesken.

Hankkeen tulevaisuus

Tulevaisuuden perhepäivähoito -hankkeen aikana on tavoitteena mahdollistaa perhepäivähoidon pedagogisen ohjaamisen menetelmien ja työkäytäntöjen toteutuminen perhepäivähoidon laadun ja ammatillisuuden lisäämiseksi. Suunnitelmallisilla kotikäyntien ja

---

³¹ ks. tarkemmin Parrila (2005) ja tämän julkaisun luku 3.

kehityskeskustelujen toteuttamisilla ja seutukunnallisen ja alueellisen vertaistukitoiminnan sekä täydennyskoulutuksen kehittämällä lisätään henkilöstön työssä jaksamista ja työhyvinvointia.

Lähteet

Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista (2002) Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:9

Kaski, S. & Kiander, T. 2005 Tunnejohtajuus – kuuntelua ja vaikuttamista. Edita, Helsinki.

Parrila, S. 2005 (toim.). Villistä valvottuun, valvotusta ohjattuun. Perhepäivähoidon historia ja nykytilan haasteet. STM:n julkaisuja 2005:4.

15 Osallisuus perhepäivähoidossa kehittämisprojekti 2005 - 2007

- Asiakkaan osallisuuden kehittäminen perhepäivähoidon toiminta-
käytännöissä

Marjo Martikainen, yliopettaja, Jyväskylän ammattikorkeakoulu
Tuula-Leena Raiski, suunnittelija, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Osallisuus perhepäivähoidossa -kehittämisprojektin lähtökohdat

Perhepäivähoidon kehitys tasaveroiseksi hoitomuodoksi päiväkotihoidon rinnalle on ollut haasteellinen prosessi. Perhepäivähoito on kuitenkin vakiinnuttanut paikkansa osana suomalaista päivähoitojärjestelmää. (Martikainen 2003.) Päivähoitoa koskevissa tutkimuksissa ja kehittämishankkeissa perhepäivähoito on kuitenkin jäänyt marginaaliseen asemaa (Martikainen 2003; Parrila 2002). Perhepäivähoidon saatavuus on viime vuosina heikentynyt perhepäivähoitajien eläköitymisen seurauksena eikä ala ole houkuttanut riittävästi uusia hoitajia. Myös perhepäivähoidon ohjauksen organisoinnissa on tapahtunut 1990-luvulta lähtien muutoksia, kun perinteisen perhepäivähoidon ohjauksen rinnalle on kehitetty muita ohjauksen muotoja. (Martikainen 2003.) Perhepäivähoidon ohjauksen systemaattinen kehittäminen ja tutkiminen on myös ollut lähes olematonta.

Perhepäivähoidon aseman parantaminen on noussut esiin monissa eri yhteyksissä. Hallitusohjelmassa (2003) todetaan, että perhepäivähoidon saatavuutta lisätään ja perhepäivähoitajien asemaa parannetaan. Valtioneuvoston selonteossa eduskunnalle lasten ja nuorten hyvinvoinnista (2002) kehoitetaan huolehtimaan perhepäivähoidon toimintaedellytyksistä. Varhaiskasvatuksen valtakunnallisissa linjauksissa (2002) painotetaan eri päivähoitomuotojen tasaveroista kehittämistä ja tuodaan esiin päivähoiton johtajuuden ja siten myös perhepäivähoidon ohjauksen kehittämistarve. Kansallisessa sosiaalialan kehittämishankeen toimeenpanosuunnitelmassa (2003) todetaan, että perhepäivähoidon saatavuutta tulee lisätä tekemällä perhepäivähoitajan työstä houkuttelevampi parantamalla työolosuhteita ja perhepäivähoidon ohjausta. Lisäksi perhepäivähoitoa koskevissa tutkimuksissa (Martikainen 2003; Parrila 2002) tulee esiin perhepäivähoidon kehittämisen tarve. Martikaisen (2003) mukaan perhepäivähoitoa tulisi kehittää sen omista toimintaedellytyksistä käsin omana itsenäisenä päivähoitomuotona.

Yhdeksi keskeiseksi sosiaalipalvelujen kehittämisen painopisteeksi on nostettu asiakkaan aseman vahvistaminen. Erityisesti tämä tulee esiin laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000). Varhaiskasvatuksen valtakunnallisissa linjauksissa (2002) ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2003) nostetaan yhdeksi varhaiskasvatuksen kehittämisalueeksi kasvatuskumppanuuden vahvistaminen ja sitä kautta vanhempien osallisuuden lisääminen varhaiskasvatuspalveluissa. Monitieteisen lapsuustutkimuksen (Bardy 1996; Alanen 1998; James & Jenks & Prout 1998; Karlsson 2000) näkökulmasta ovat myös lapsen aseman ja toimijuuden vahvistamisen haasteet tulleet keskusteluareenalle. Myös lapsen oikeuksien perussopimuksessa (1994) tuodaan esiin lapsen oikeudet olla kehitystään vastaavalla tasolla osallisena itseään koskevassa päätöksenteossa. Kiili (1998) on lasten hyvinvointia koskevassa tutkimuksessaan tuonut

esiin sen, että lapset ovat kykeneviä ja osaavia tuomaan esiin omaa hyvinvointiaan koskevia näkemyksiä.

OSALLISUUS PERHEPÄIVÄHOIDOSSA -kehittämiprojektin lähtökohtana onkin vahvistaa perhepäivähoitoa yhtenä päivähoidon toimintamuotona sen omista lähtökohdista käsin. Kehittämiprojektissa on tarkoitus kehittää perhepäivähoitoon asiakaslähtöisiä työskentelymalleja, kehittää perhepäivähoidon ohjausta ja kehittää perhepäivähoitajan työtä lapsen hyvinvoinnin edistäjänä. Erityisesti perhepäivähoidon ohjausta kehitettäessä tulee huomioida perhepäivähoidon ohjauksen erityisluonne johtajuutena. Perhepäivähoidon ohjaaja toimii etäohjaajana, mikä tuo omat erityisvaatimuksensa ohjausmenetelmien toimivuudelle. Lisäksi tulee huomioida perhepäivähoitajan työn luonne; perhepäivähoitaja toimii pääsääntöisesti ilman omaa työyhteisöä. OSALLISUUS PERHEPÄIVÄHOIDOSSA -kehittämiprojektissa on mukana myös kuntia, joissa perhepäivähoitajat sijaitsevat fyysisesti erillään toisistaan, ja siten ohjauksen ja johtajuuden toteuttaminen luo vielä omat erityishaasteensa. Ohjauksen dialogisuuden vahvistaminen ja vertaistyöskentelyn kehittäminen onkin nähty keskeisinä elementteinä kehittämissuunnitelman päätavoitteeseen pyrittäessä.

Osallisuus perhepäivähoidossa -kehittämiprojektin toimijat

Hankkeessa on mukana kolmen Jyväskylän seudulla sijaitsevan kunnan perhepäivähoidon toimipaikkoja seuraavasti:

- Jyväskylän kaupunki (8 perhepäivähoitajaa, ohjaaja Kirsi Rauhala, LTO Minna Rautainen sekä n. 35 lasta ja heidän vanhempansa)
- Laukaan kunta (22 omassa kodissaan työskentelevää perhepäivähoitajaa, ohjaaja Eija Jormakka, n. 95 lasta ja heidän vanhempansa sekä 20 omassa kodissaan työskentelevää perhepäivähoitajaa, ohjaaja Maija Sysmälinen sekä n. 88 lasta ja heidän vanhempansa)
- Muuramen kunta (Kaikki kunnan 28 omassa kodissaan työskentelevää perhepäivähoitajaa, ohjaajat Tuija-Liisa Kankaanpää ja Raija Kinnunen sekä n. 128 lasta ja heidän vanhempansa)

Laukaalla, Muuramalla ja Jyväskylällä on samaan seutukuntaan kuuluvina kuntina yhtäläisyyttä myös perhepäivähoidon kehittämistarpeissa. Perhepäivähoidon ohjaajat kokevat tarvetta päästä yhä enemmän dialogiseen ohjaukseen toimiessaan perhepäivähoitajien kanssa. Kasvatuskumppanuus on valtakunnallisestikin asetettu haaste ja velvoite kunnille. Perhepäivähoidon asiakkaiden, lasten vanhempien kanssa tapahtuvaan yhteistoimintaan koetaan tarvittavan työvälineitä perhepäivähoidon laadun varmistamiseksi. Perhepäivähoitoa käytetään hoitomuotona erityisesti pienten lasten kohdalla. Lasten asiakkuuteen ja osallisuuteen liittyvät kehittämistarpeet ovat taas sitä haastavampia mitä pienemmistä lapsista on kysymys. Muun muassa nämä asiat ovat nousseet mukana olevien kuntien kehittämistarpeina esiin sen lisäksi, että perhepäivähoitoa halutaan kokonaisuudessaankin kehittää, sen arvostusta tätä kautta nostaa ja perhepäivähoitoa päivähoitomuotona vahvistaa. Kehitettävien uusien työmenetelmien ja toimintatapojen avulla voidaan myös ikääntyvän henkilöstöryhmän työssä jaksamista edistää.

Kehittämissuunnitelmaa hallinnoi ja koordinoi Jyväskylän ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysalan kehittämissyksikkö projektipäällikkönä Marjo Martikainen ja suunnittelijana Tuula-Leena Raiski. Projektissa toimivaan asiantuntijatiimiin kuuluu lisäksi opettajia

Jyväskylän ammattikorkeakoulusta ja perhepäivähoidon valtakunnallisia kehittäjiä. Kehittämishanketta rahoittaa Työministeriö (Työministeriön Työelämän kehittämissuunnitelma, Tykes) ja osin myös Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kehittämishankkeen tavoitteet

Kehittämishankkeen päätavoitteena on kehittää perhepäivähoitoon ohjaus- ja toimintatapoja, joiden avulla asiakkaan (lapset ja vanhemmat) osallisuus lisääntyy perhepäivähoidon toimintakäytännöissä. Tavoitteena on rakentaa osallisuusprosessia yhdessä lasten, vanhempien, kotona työskentelevien perhepäivähoitajien ja perhepäivähoidon ohjaajien kanssa. Tavoitteen asettelussa on otettu huomioon tuloksellisuuden ja työelämän laadun kehittämisen vaatimukset. Dialogisen suunnittelun ja ohjauksen sekä ratkaisu- ja voimavarakeskeisen työotteen kautta pyritään kehittämään perhepäivähoidon sisäistä toimintakykyä niin, että perhepäivähoito hoitaa yhä vaikuttavammin perustehtäväänsä, lasten hyvinvoinnin tukemista. Hankkeen laadun kehittämisen tavoitteet painottuvat sosiaalisen toimivuuden ulottuvuudelle. Laadunarviointia toteutetaan erityisesti yhteistyön ja sosiaalisen tuen alueella.

Konkreettisesti tavoitellaan sitä, että mukana olevissa kunnissa ja kaupunginosissa on kehittämissuunnitelman päättyessä:

- Toimintatapoja kasvatuskumppanuuden toteuttamiseksi perhepäivähoidossa olevien lasten vanhempien kanssa
- Toimintatapoja, joissa vahvistetaan lapsen asiakkuutta ja toimijuutta
- Kehitetty dialogisen lähi- ja etäohjauksen toteuttamista
- Aloitettu perhepäivähoidon ohjaajien ja perhepäivähoitajien vertaistyöskentely
- Aloitettu perhepäivähoidon ohjaajien toteuttama ristikkäisohjaus.

Tiedottamisen kautta pyritään tuotettuja menetelmiä ja malleja levittämään seutukunnassa ja myös valtakunnallisesti.

Osallisuus perhepäivähoidossa - kehittämissuunnitelman kehittämismenetelmät

Kehittämissuunnitelma toteutetaan toimintatutkimuksellisessa viitekehyksessä. Tähän liittyvät erityyppiset analyysit, joita tehdään kyselyjen (perhepäivähoidon ohjaajat, perhepäivähoitajat, vanhemmat), haastattelujen (perhepäivähoidon ohjaajat), havainnoinnin (lapset ja perhepäivähoitajat) ja itsearviointi- sekä osallisuuspäiväkirjojen (perhepäivähoitajat) pohjalta. Näillä menetelmillä selvitetään näkemyksiä asiakkaan osallisuuden toteutumista perhepäivähoidon toimintakäytännöissä. Lisäksi kartoitetaan toiveita, mahdollisuuksia ja haasteita asiakkaan osallisuuden lisäämiseksi.

Interventioita, joilla pyritään aikaansaamaan osallistavaa muutosta, ovat koulutus, konsultaatio, yksilö- ja ryhmäohjaus, vertaisryhmät, vanhempaintilaisuudet, kotikäynnit, ilmaisulliset ja toiminnalliset menetelmät ja lapsilähtöiset työmenetelmät.

Kehittämissuunnitelman aikana järjestetään perhepäivähoidon ohjaajille ja -hoitajille koulutuksia noin kaksi kertaa vuodessa. Näiden kautta viedään eteenpäin sekä kehittämissuunnitelman keskeisiä sisällöllisiä (kasvatuskumppanuus, perheiden kanssa työskentely, lapsen

oikeudet ja lapsen asiakkuus) että menetelmällisiä (dialoginen ohjaus, lähi- ja etäohjaus, ratkaisu- ja voimavarakeskeisyys sekä ilmaisulliset työtavat) teemoja.

Ohjausta toteutetaan koko kehittämisprojektin ajan seuraavien, pääosin koulutusten teemoihin liittyvien ohjausprosessien kautta: 1) perhepäivähoidon ohjaajien ohjaustiimit, 2) perhepäivähoidon ohjaajien vertaistiimit ja ristikkäisohjaustyöskentely, 3) perhepäivähoitajien ryhmäohjaukset, 4) yksilöohjaus perhepäivähoitajille ja 5) perhepäivähoitajien vertaistiimit ja ristikkäistyöskentely.

Hankkeen aikana kehitetään myös vanhempien kanssa tapahtuvaa toimintaa perustehtävästä käsin. Perhepäivähoidon ohjaajat toimivat kasvatuskumppanuuteen tähtäävän toiminnan käynnistäjinä ja tukijoina. Perhepäivähoitajat etsivät erilaisia kanavia vanhempien osallisuudelle yhteistyössä vanhempien kanssa. Tavoitteena on kehittää myös vanhempien vertaistyöskentelyn malleja.

Lasten kanssa työskentelyyn työstetään mm. seuraavia toimintoja: arjen pedagogiikka, draama ja muut toiminnalliset ja ilmaisulliset menetelmät. Lisäksi vahvistetaan perhepäivähoitajien ja lasten vanhempien havainnoinnin ja dokumentoinnin taitoja.

Olennaista kehittämisprojektin toimintatavalle on kehittämistyön ja juurruttamistyön rinnakkaisuus. Projektissa kehittämisteemoittain kehitettävät menetelmät tai toimintatavat pyritään ottamaan käyttöön heti, ja saamaan niiden toimivuudesta arviointikäytäntöjen avulla jo projektin aikana arvokasta tietoa. Projektissa korostuva ohjauksellinen työote on merkityksellinen myös tässä mielessä. Näin voidaan osaltaan varmistaa kehittämisprojektin todellista vaikuttavuutta.

Kehittämisprojektin arviointi

Arviointi- ja seurantaprosessi pohjautuu toimintatutkimukselliseen lähestymistapaan, jossa säännöllisin väliajoin pysähdytään arvioimaan kehitettyä toimintaa ja suunnataan jatkoa sen pohjalta.

Arviointiaineisto koostuu perhepäivähoidon ohjaajien haastatteluista, kaikille projektiin osallistuville suunnatuista kyselyistä, lasten tekemästä arvioinnista sekä perhepäivähoidon ohjaajien ja -hoitajien koko projektin ajan kirjoittamista itsearviointi- ja osallisuuspäiväkirjoista. Arvioinnin kohteet muodostetaan kehittyvien teemojen myötä osallisuuden mahdollisuuksia arvioiden. Läpäisevä arviointikohde on sosiaalinen toimivuus perhepäivähoidossa.

Vanhemmat arvioivat tavoitteiden toteutumista perhepäivähoidossa muutamia kertoja toteutettavien vertaisarviointien kautta sekä laatukselyihin vastaamalla. Lasten tekemää arviointia pyritään toteuttamaan toiminnallisten menetelmien kautta.

Osallisuus perhepäivähoidossa – kehittämisprojektin alkukartoituksen tuloksia

Kehittämisprojektin alussa keuhäällä 2005 suoritettiin alkukartoitus, jonka kohderyhmän muodostivat hankkeeseen osallistuvat perhepäivähoidon toimijat. Alkukartoituksen tavoitteena oli selvittää millaiset näkemyksiä ja toiveita osallistumisesta ja osallisuudesta eri toimijoilla on.

Vanhempien näkemykset: Yhteistyötä kartoittavissa kysymyksissä ilmenee yleisesti ottaen tyytyväisyys yhteistyön toteuttamiseen perhepäivähoitajien kanssa. Kehittämiskohteina voidaan pitää perhepäivähoidon ohjaajien yhteistyön tiivistämistä suhteessa vanhempiin. Lisäksi toivottiin vanhempainiltoja. Toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen vanhemmat olivat tyytyväisiä. Haasteena voidaan pitää vanhempien osallistumista suunnitteluun ja yhteisiin toimintamuotoihin. Vanhemmat arvioivat lasten osallistumisen hoitopäivän ”suunnitteluun” vähäisemmäksi kuin perhepäivähoitajat. Voisiko vastusten erilaisuutta selittää se, että vanhemmat eivät ole riittävän tietoisia lapsensa hoitopäivän tapahtumista. Valtaosassa vastauksissa (65 %) ilmeni vanhempien tietämättömyys ilmaisullisista työmenetelmistä ja niiden käytöstä, erityisesti nukketeatterin, draaman ja sadutuksen osalta. (Hintikka 2005.)

Perhepäivähoitajien näkemykset: Perhepäivähoitajien vastauksista tuli ilmi, että toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen ollaan yleisesti ottaen tyytyväisiä. Positiivisimmat maininnat saavat kohdat *”lapset viihtyvät hyvin hoidossa ja heillä on mahdollisuus leikkiin ja vapaa-ajasta nauttimiseen.”* Kehittämiskohteina voidaan pitää vanhempien aktiivisempaa osallistumista toiminnan suunnitteluun. Vanhemmat arvioivat lasten osallistumisen hoitopäivän ”suunnitteluun” vähäisemmäksi kuin perhepäivähoitajat. Lapsilähtöisen toiminnan toteuttaminen tuli esiin myös perhepäivähoitajien vastauksissa. (Hintikka 2005.)

Perhepäivähoidon ohjaajien näkemykset: Perhepäivähoidon ohjaajat hahmottivat asiakkaan osallisuutta työssään yhteistyön, osallisuuden, kasvatuskumppanuuden, perhelähtöisyyden ja palveluohjauksen näkökulmista. Yhteistyö näyttäytyi työskentelynä vanhempien, hoitajien ja muiden yhteistyötahojen kanssa, työn organisointina, perhepäivähoitajien tukemisena sekä ohjaamisena. Osallisuus nähtiin lapsi- ja perhelähtöisyytenä, asiakkaiden toiveiden kuunteluna ja osallistumisena suunnitteluun sekä vaikuttamisen mahdollistamisena. Kasvatuskumppanuuden katsottiin ensisijaisesti olevan hoitajan ja vanhempien välinen suhde. Ohjaaja on taustavaikuttaja, jonka työssä on tärkeää lapsen edun huomiointi ja kasvatuskumppanuuden edistäminen. Palveluohjaus ja perhelähtöisyys tulivat esiin räätälöitäessä perheille sopivia palveluja. Ohjaajat katsoivat, että tulevaisuudessa asiakkaiden aktiivisuus ja osallisuus lisääntyy koulutuksen, sitoutumisen ja VASU-työskentelyn myötä. Samoin lasten osallisuus tulee lisääntymään. (Kallio & Leppäketö 2005.)

Lasten osallistuminen: Lasten osallistumista arjen toimintoihin kartoitettiin perhepäivähoitajien tekemien osallisuus- ja itsearviointipäiväkirjojen avulla. Muuramessa havainnoinnin kohteena olivat liikuntatilanteet, Jyväskylässä leikkitilanteet ja Laukassa ruokailutilanteet. Lasten osallisuus kehittämissuunnitelman alussa näyttöä seuraavanlaisena:

Muuramen kunta - Liikuntatilanteet

- Lapset saivat päättää: pallopeleistä, liikuntavälineistä, ulkoilupaikasta ja liikuntalajin valinnasta.
- Lasten ehdotukset: mitä peliä pelataan, liikuntapaikka, halu käyttää trampoliinia, pidempiä jumppa-aikoja ja lisää kiipeilyä.

Laukaan kunta - Ruokailutilanteet

- Lapset saivat päättää: lisäruoka-annoksesta, leipälajista, ruokajuomasta, leivänpäällyksestä, ruokailuvälineistä – harvemmin mausteista ”lisukkeista”, ruuan määrästä ja syömisestä.
- Lasten ehdotukset: aamupalavaihtoehtoja, kotiruokatoiveita ja välipalaehdotuksia.

Jyväskylän kaupunki - Leikkitalanteet

- Lapset saivat päättää: leikkiroolista, leikkivälineistä, leikin valinnasta - harvemmin leikki-paikasta tai leikkikaverista.
- Lasten ehdotukset: hoitajan osallistumista leikkiin, mahdollisuutta vaikuttaa leikkivälineisiin, leikin jatkuvuutta ja leikkirauhaa.
(Martikainen & Niskanen & Sammasmaa 2005.)

Osallisuus perhepäivähoidossa -kehittämiprojekti vuosina 2006 – 2007

Vuosien 2006 ja 2007 aikana OSALLISUUS PERHEPÄIVÄHOIDOSSA -kehittämiprojektin teemat ovat lähi- ja etäohjaus, ratkaisu- ja voimavarakeskeiseen työskentely sekä ilmaisulliset työmenetelmät. Tämä lisäksi kehitetään edelleen erityyppisiä ohjausmuotoja. Vuoden 2006 aikana tapahtuu kehittämissuorituksen merkittävin ja haastavin ohjauksellinen interventio, perhepäivähoitajien yksi- ja pari-ohjaukset, joiden tavoitteena on kehittää lasten osallisuutta lisääviä työskentelymenetelmiä. Kehittämissuorituksesta tiedotetaan vuoden 2006 aikana jatkuvan tiedottamisen periaatteella projektikunnissa. Kehittämissuorituksen loppuraportti laaditaan vuonna 2007. Tällöin kehittämissuorituksen tulokset tulevat laajemmin hyödynnettäviksi perhepäivähoidon toimijoille.

Lähteet:

Alanen, L. 1998. Lapsena yhteiskunnassa - lapsuus ja sosiologia. Teoksessa Saksala, E. (toim.), Muutoksen sosiologia. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Bardy, M. 1996. Lapsuus ja aikuisuus - kohtaustapaikkana Emile. Stakes: Tutkimuksia 70. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Hallitusohjelma 2003. Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 6/2003.

Hintikka, T. 2005. Asiakkaan osallisuuden kehittäminen perhepäivähoidon toimintakäytännöissä. Alkukartoitus. Vanhempien ja perhepäivähoitajien näkemykset. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Moniste.

James, A & Jenks, C. & Prout, A. 1998. Theorizing childhood. Cambridge: Polity Press.

Kallio, T. & Leppäketö, L. 2005. Osallisuus osaksi arkea. Asiakkaan osallisuuden kehittäminen perhepäivähoidon toimintakäytännöissä - perhepäivähoidon ohjaajan työn näkökulmasta tarkasteltuna. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.

Karlsson, L. 2000. Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. Kasvatustieteiden tutkimuskeskus. Tutkimuksia 1/2000. Helsingin yliopisto. Helsinki: Oy Edita Ab.

Kiili, J. 1998. Lapset ja nuoret hyvinvointinsa asiantuntijoina. Raportti hyvinvointi – indikaattoreiden kehittämisestä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Martikainen, M. & Niskanen, A-M & Sammasmaa, L. 2005. Asiakkaan osallisuuden kehittäminen perhepäivähoidon toimintakäytännöissä. Alkukartoitus. Lasten näkemykset. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Moniste.

Martikainen, M. 2003. ”Vielä yks lusikallinen.” Lasten ja aikuisten kohtaaminen ryhmäperhepäivähoitokodin ruokailutilanteissa. Licensiaatin työ. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.

Parrila, S. 2002. Perhepäivähoito osana suomalaista päivähoitojärjestelmää. Näkökulmia perhepäivähoitoon ja sen laatuun. (URL:[http://herkules.oulu.fi/ issn0355323X/](http://herkules.oulu.fi/issn0355323X/)). Luettu 5.1.06.

Sosiaalialan kehittämishanke. Toimeenpanosuunnitelma. 2003. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Sosiaalihuollon asiakaslaki 2000/812.

Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle lasten ja nuorten hyvinvoinnista 2002. Valtioneuvosto 2002.

Varhaiskasvatuksen valtakunnalliset linjaukset 2002. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2002:9.

PERHEPÄIVÄHOIDON KOTIKÄYNTI

TEEMA:

LEIKKI - LAPSELLE OMINAISENA TAPANA

TOIMIA

(Parrila ja Vähänen 2006)

Espoon työryhmä:

Leena Heikkinen
Arja Kukkonen
Pia Torvikoski
Mia Lehtinen
Leea Hämäläinen
Carola Backman

JOHDANTO – MATERIAALIPAKETIN TAUSTAA

Perhepäivähoidon kotikäynti -materiaalipaketti on kehitetty PERHO-hankkeeseen (ks. Parrila 2005) sisältyneen Espoon pilotin¹ yhteydessä. Materiaalipaketin kehittämisen tavoitteena oli luoda perhepäivähoidon kotikäynneille mielekäs sisällöllinen, tavoitteellinen ja menetelmällinen perusta. Valtakunnallisesti keskeisin päivähoito sisällöllistä kehittämistä linjaava asiakirja on tällä hetkellä valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (VASU) -asiakirja (Stakes 2005). Valitsimme kotikäyntiin liittyvän materiaalipaketin kehittämisen lähtökohdaksi aluksi yhden VASU:n keskeisistä teemoista: leikin lapselle luontaisena tapana toimia. Jatkossa vastaavia materiaalipaketteja on tarkoitus työstää myös muiden VASU:n periaatteiden pohjalta.

Kotikäyntiprosessin eteneminen voidaan jakaa neljään eri vaiheeseen, joihin kuhunkin liittyy oma materiaalipakettinsa. Seuraavassa on lyhyt kuvaus prosessin kaikista neljästä eri vaiheesta ja niiden toteuttamisessa huomioonotettavista asioista.

VAIHE 1: AIHEESEEN PEREHTYMINEN

Ajatuksena on, että prosessi lähtee liikkeelle yhteisellä aihepiiriin perehtymisellä, jonka apuna toimii OSA I tukimateriaali. Aihepiiriin perehtyminen voi tapahtua esimerkiksi yhteisen koulutuksen käynnistämänä ja jatkuva teeman työstämisellä hoitajailloissa. Hoitajien, ohjaajien ja vanhempien on hyvä perehtyä tukimateriaaliin myös itsenäisesti ja käydä sen jälkeen keskustelua sisällön herättämistä ajatuksista: onko tukimateriaalissa käsitteitä tai lauseita, joiden merkitys ei avaudu, miten kukin nämä kohdat ymmärsi, onko materiaalissa kohtia, joista osallistujat ovat erimieltä ym. Perehtymisvaiheessa on tärkeää korostaa materiaalin sisällöllistä yhteyttä valtakunnalliseen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet -asiakirjaan (Stakes 2005) sekä kunta- ja yksikötason vasuihin. Prosessi on osa VASU:n toteutumisen arviointia ja toiminnan kehittämistä VASU:n suunnassa.

Materiaalipaketti:

OSA 1: Tukimateriaali koskien leikkiä lapselle luontaisena tapana toimia

VAIHE 2: PERHEPÄIVÄHOITAJAN SUORITTAMA ETUKÄTEISHAVAINNOINTI JA ITSEARVIOINTI

Toisessa vaiheessa hoitaja käyttää tukimateriaalia apunaan havainnoidessaan ja kirjatesaan näkemyksiään oman lapsiryhmänsä leikeistä sekä omasta toiminnastaan ja osaamisestaan leikin tukijana (OSA II LOMAKKEET). Materiaalin pilotoinnin yhteydessä on huomattu, että osa hoitajista saattaa kokea etukäteishavainnoinnin aluksi vaikeana. Tässä yhteydessä onkin tärkeää korostaa, että havainnoinnin kokeminen vaikeaksi on jo siinäkin yksi tulos, joka kertoo hoitajan tarvitsevan tukea havainnoinnin toteuttamiseen.

---

¹ ks. tarkemmin tämän kirjan luku 4

Hoitajan ei oleteta hallitsevan kaikkea leikkiin liittyvää osaamista ennakkoon, vaan prosessin kautta yritetään nimenomaan löytää niitä mahdollisia kehittämiskohteita ja alueita, joissa hoitaja tarvitsee ohjauksellista tai koulutuksellista tukea.

Hoitajan suorittaman havainnoinnin ja oman toiminnan ja osaamisen arvioinnin tulee tapahtua hyvissä ajoin ennen ohjaajan suorittamaa kotikäyntiä (vaihe 3). Ohjaajan on tarkoitus perehtyä hoitajan tuottamaan havainnointi- ja arviointimateriaaliin ennen kotikäynnin suorittamista.

Materiaalipaketti:

OSA 2: Lomakkeet perhepäivähoitajan suorittamaan etukäteishavainnointiin ja itsearviointiin

VAIHE 3: OHJAAJAN TOTEUTTAMA KOTIKÄYNTI

Prosessin kolmas vaihe koostuu ohjaajan suorittamasta kotikäynnistä, jonka tavoitteena on arvioida leikkiin lapselle luontaisena tapana toimia liittyvien periaatteiden toteutumisesta perhepäivähoitajan toiminnassa ja toimintaympäristössä. Ohjaajan suorittaman havainnoinnin ja arvioinnin tukena on erillinen havainnointilomake (OSA III), joka on jaoteltu tiettyihin arvioinnin kohteisiin, niihin sisältyviin kriteereihin sekä kehittämiskohteet osioon. Ohjaajan tulee perehtyä huolellisesti tukimateriaaliin, arviointikriteerien sisältöön ja merkitykseen sekä hoitajan suorittamaan etukäteishavainnointiin ennen kotikäynnin suorittamista. Kotikäynnillä ohjaaja keskittyy pääasiassa havainnointiin ja nykytilan kuvaamiseen havaintojensa pohjalta. Ohjaaja kirjaa myös alustavasi ylös havaitsemiaan kehittämiskohteita. Niistä arviointikriteereistä, joihin ohjaaja ei löydä vastauksia havainnoinnin kautta, voi keskustella hoitajan kanssa sekä kotikäynnin että palautekeskustelun yhteydessä.

Kotikäynnin aikana ohjaaja paitsi havainnoi ja arvioi, myös tutustuu konkreettisesti hoitajan lapsiryhmään ja sen toimintaan. Tavoitteena on, että ohjaaja viipyy kotikäynnillä koko hoitajan työpäivän ajan. Tällöin hän saa kokonaisvaltaisen kuvan hoitajan ja lasten arkipäivästä ja leikin toteutumisesta päivän eri vaiheissa. Kokopäivän mittainen kotikäynti tarjoaa ohjaajalle myös mahdollisuuden nähdä hoitolasten vanhempia ja hoitajan vuorovaikutusta vanhempien kanssa.

Ennen ohjaajan suorittamaa kotikäyntiä, on hyvä keskustella vielä hoitajan kanssa siitä, että kotikäynnin aikana ohjaaja keskittyy ennen kaikkea havainnointiin. Aiheeseen liittyvä keskustelu tapahtuu pääasiassa jälkikäteen erillisessä palautekeskustelussa. Hoitajan on tärkeä kertoa myös lasten vanhemmille ohjaajan tekemästä kotikäynnistä ja sen tavoitteista. Hoitajan ja ohjaajan toteuttaman leikkiä koskevan havainnoinnin ja palautekeskustelun jälkeen hoitajan voi keskustella myös vanhempien kanssa siitä, miten hän on ajatellut tukea oman ryhmänsä lasten leikin kehitystä ja mitä vanhemmat ajattelevat leikin merkityksestä ja osuudesta päivähoidon arkikäytännöissä.

Materiaalipaketti:**OSA 3: Ohjaajan havainnointilomake****VAIHE 4: PALAUTEKESKUSTELU**

Neljänteen vaiheeseen kuuluu ohjaajan ja hoitajan yhteinen palautekeskustelu, joka on hyvä toteuttaa mahdollisimman pian ohjaajan tekemän kotikäynnin jälkeen. Palautekeskustelulle tulee varata aikaa minimissään 1 ½ tuntia. Keskustelu on tarkoitettu toteuttaa irrallaan lapsiryhmästä. Materiaalin pilotoinnin yhteydessä palautekeskustelua kokeiltiin sekä ilta-aikaan että lasten päiväunien aikaan toteutuvana. Kokemusten mukaan päiväunien aikaan tapahtuva palautekeskustelu on häiriöille alttiimpi, sillä kaikki lapset eivät välttämättä nuku ja/tai he heräävät hyvin eri aikoihin. Yhtenä mahdollisuutena tuotiin pilotoinnin palautteissa esiin se, että palautekeskustelupäivä irrotetaan kokonaan hoitajan ammatillisen kehittämisen päiväksi, jolloin lapset sijoitetaan varahoitoon. Tässä vaihtoehdossa päivään voi sisällyttää paitsi palautekeskustelun kotikäynnistä ja koko leikkiin liittyvästä prosessista, myös kehityskeskustelun, jossa pohditaan laajemmin hoitajan ammatillisuutta, työtä ja niihin liittyviä tavoitteita.

Palautekeskustelussa käydään läpi hoitajan suorittama etukäteishavainnointi ja itsearviointi, ohjaajan kotikäynnillä suorittamat havainnot sekä täsmennetään näiden pohjalta ne mahdolliset kehittämiskohteet, joihin hoitajan tulisi tarttua kunkin arvioinnin kohteen osalta. Palautekeskustelussa luodaan myös yhteinen käsitys ja suunnitelma siitä, mitä osaamisen haasteita hoitajalla on leikin suhteen ja miten näihin haasteisiin olisi mielekästä vastata. Palautekeskustelussa sovitut asiat kirjataan erilliselle kehittämissuunnitelmalomakkeelle. Keskustelun yhteydessä sovitaan milloin asetettuihin kehittämistavoitteisiin palataan.

Materiaalipaketti:**OSA 4: Kehittämissuunnitelmalomake**

OSA I TUKIMATERIAALI KOSKIEN LEIKKIÄ LAPSELLE LUONTAISENA TAPANA TOIMIA

Mitä leikki lapselle luontaisena tapana toimia edellyttää perhepäivähoitajan toiminnalta?

Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Stakes 2005) mukaan se edellyttää:

- leikin kehityksen ja merkityksen ymmärtämistä
- leikin säännöllistä havainnointia
- aikaa ja arvostusta
- leikin kehitysvaiheiden mukaisen epäsuoran ja suoran ohjaamisen tarjoamista
- leikkiympäristön tietoista luomista, ylläpitämistä ja uudistamista.

Leikkiminen lapselle ominaisena tapana toimia kuvastaa lapsen sisäsyntyistä halua leikkiä. Lapsen kokonaiskehityksessä näkyy erilaisia leikin kehityksen vaiheita, joiden edistymisessä perhepäivähoitajan osuus on merkittävä. *Leikkiminen vaatii perhepäivähoitajalta aktiivista otetta kaikissa leikin kehitysvaiheissa.* Perhepäivähoitajan, niin kuin kaikkien muidenkin kasvattajien, on myös annettava päivähoiton arjessa riittävästi sijaa ikäkauden tyypillisille leikeille. Lapsen vuorovaikutustaitojen kehittyminen näkyy leikin kehittymisenä. Se, että opetamme asioita lapselle didaktisesti leikin varjolla, ei riitä leikin sisällöksi varhaiskasvatuksessa. Lapsen mahdollisuus omaehtoiseen luoviin leikkeihin yhdessä pienempien ja isompien kavereiden kanssa on yksi selkeä perhepäivähoiton vahvuustekijä. Jotta osaisimme hyödyntää tämän vahvuuden, meidän on ymmärrettävä, miksi leikki on lapselle niin tärkeää, miksi mielikuvitusmaailman tulisi avautua ennen tietoista oppimistoimintaa, mitä lapsi leikkiessään oppii ja miten me perhepäivähoitajissa voimme parhaalla mahdollisella tavalla tukea ja mahdollistaa lasten leikkien toteutumista ja leikin kehittymistä.

A) Leikin kehitys ja merkitys lapsen oppimiselle

Leikin kehitys on osa lapsen kokonaiskehitystä. Ihminen kehittyy niissä toiminnoissa, missä ponnistelee; leikissä lapsi ponnistelee. Vygotskyn (esim. 1982) mukaan kaikki korkeammat henkiset toiminnot näyttäytyvät kaksi kertaa; ensin vuorovaikutuksessa toisten kanssa ja vasta sen jälkeen itsenäisinä toimintoina. Siksi leikki vuorovaikutuksellisenä tilanteena mahdollistaa lapselle suorituksia, joihin hän ei leikin ulkopuolella vielä kykene. Lapsen kehityksessä voidaankin osoittaa kaksi tasoa: nykyinen, jo saavutettu kehitystaso, jossa lapsi kykenee itsenäisesti toimimaan ja selviytymään annetuista tehtävistä, sekä mahdollisen kehityksen taso, jonne lapsi yltää vuorovaikutuksessa aikuisen tai osaavamman kaverin kanssa. Näiden kahden tason välisestä erosta Vygotsky käyttää lähikehityksen vyöhyke -käsitettä.

Päivähoitoikäinen lapsi kehittyy leikkien. Tämän vuoksi lasten tulisi saada leikkiä mahdollisimman paljon. Perhepäivähoito eri-ikäisten lasten kohtaustaikkana tarjoaa hyvän lähtökohdan tilanteille, jossa osaavampi lapsi avaa pienemmän lapsen lähikehitystä muun muassa ottamalla pienemmän mukaan leikkeihinsä, auttamalla vaatteiden pukemisessa, muovailemalla kaverina jne. Perhepäivähoitajan on hyvä muistaa, että vaikka sivusta katsottuna pienemmän rooli yhteisissä leikeissä voi näyttää vähäpätöiseltä, pienelle itselleen rooli on suuri; se on mahdollisuus olla mukana yhteisessä tekemisessä.

Perhepäivähoitajan tulee nähdä leikin kehitys leikkimahdollisuuksien monipuolistumisenä: kehityskulkuna aikuisen ja pienen lapsen välisistä vuorovaikutusleikeistä kohti sisällöllisesti rikkaita mielikuvitus- ja sääntöleikkejä. Leikin kehitysvaiheiden läpikäyminen on tärkeä osa lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista. Leikin kehitys ei tapahdu itsestään, vaan tueksi tarvitaan aktiivista aikuista. Perhepäivähoidon yksi vahvuus on eri-ikäisten lasten muodostama pieni ryhmä, joka sallii monitahoisten leikkien kehittelyn joustavasti ja leikin kehittymistä tukien. Perhepäivähoitajan on tunnistettava leikinkehityksen eri vaiheet kyetäkseen tukemaan leikkitilanteiden kehittymistä yksilöllisesti ja lapsilähtöisesti.

Leikin kehitysvaiheet:

1. Yhteinen leikki aikuisen kanssa

Pienen vauvan leikki on aikuisen leikkiä ja vuorovaikutusta, joka vetää lapsen huomiota aikuista kohti ja jotka toteutuvat perushoitotilanteissa tai erityisissä vuorovaikutusleikeissä. Kontakti- ja vuorovaikutusleikkien taustalla ovat usein kansanperinteen mukaiset lorut ja riimitykset. Kielellisen kehityksen ja leikin lähteet piilevät varhaisessa vuorovaikutuksessa vauvan kanssa. Jäljittely, johon lapset jo pienestä pitäen pyrkivät, on oppimisen varhaisin muoto. Varhaista jäljittelyä koskevat tutkimustulokset osoittavat, että vauvalla on erityinen valmius osallistua vastavuoroiseen, kommunikatiiviseen jäljittelyyn. Ojenteluleikki on myös osa tätä kehitysvaihetta (Jakkula 2002).

2. Esineleikki; esittävä leikki esineillä

Aikuisen tukemana lapsi kiinnostuu pikkuhiljaa esineistä, joita hänen ympäristössään on. Liikkuminen ryömimällä tai konttaamalla mahdollistaa erilaisten esineiden tutkimisen. Ensin lapsi vie esineet suuhunsa. Noin yksivuotiaana lapsi alkaa hahmottaa, että kaikilla esineillä lapsen ympäristössä on tietty nimi ja käyttötarkoitus. Lapsi seuraa tarkasti, mitä aikuinen tekee ja tutkii esineitä yhdessä aikuisen kanssa. Esineen esittävä käyttö opitaan toisella ikävuodella. Toiseen ja kolmanteen ikävuoteen asti (joskus kauemminkin), tarjolla olevat esineet ja lapsen tieto esineiden käytöstä, ohjaavat voimakkaasti leikin sisältöä. Esineleikin vaiheessa lapsi esittää esineillä niiden merkitysten kautta, jotka hän on lähikokemuksessaan muodostanut; äiti silittää, laittaa ruokaa, autolla ajetaan jne. Tässä leikin kehitysvaiheessa on esittävillä leikkivälineillä suuri merkitys, koska leikkiin innoittajina toimivat juuri esineet ja esineistä muodostuneet merkitykset. (ks. Jakkula 2002; Helenius & Korhonen 2005)

Pikkuhiljaa leikki kehittyy leikkiketjuiksi, joihin muodostuu jo sisältöä ja juonta. Lapsi toimii kuvitteellisessa tilanteessa liittäessään erilaisia esineellisiä toimintoja yhteen; esimerkiksi lapsi laittaa nukun nukkumaan syötettyään sen. Mielikuvitusleikeistä vaihe kuitenkin vielä eroaa, koska lapsi ei vielä kokoa toimintaansa astumalla jonkun toisen rooliin. Roolit eivät vielä myöskään ole vastavuoroisia, vaan kotileikissäkin voi olla monta äitiä (rinnakkaisleikki). Tässä vaiheessa ollaan jo lähellä omaehtoisten mielikuvitusleikkien maailmaa, jonne päästäkseen lapsi edelleen kaipaa ympäristöltään (perhepäivähoitajalta ja toisilta lapsilta) aktiivista tukea.

3. *Omaehtoiset luovat leikit*

Omaehtoisia luovia leikkejä ovat ne aidot lasten itsensä kehittämät leikit, jotka syntyvät omien kokemusten, näkemysten ja elämysten pohjalta. Omaehtoisia leikkejä ovat roolileikki, rakenteluleikki, näytelmäleikki ja nukketeatteri. Roolileikki on omaehtoisista leikeistä tärkein, koska se on kaikkien omaehtoisien luovien leikkien perusta ja sille perustalle myös muut alle kouluikäisten lasten leikit rakentuvat. (Christensen & Launer 1985.) Roolileikki on siis koulua edeltävien leikkien tärkein muoto. Mielikuvituksen avautuminen on tärkeä kehitysvaihe siirtymässä roolileikkiin; mielikuvituksessaan lapsi voi toimia itsenäisesti ja toteuttaa tavoitteisesti omia mielikuviaan ja myös suunnitella niitä ennakolta.

Esineiden määräävä tekijä leikin syntymisessä pienenee omaehtoisissa leikeissä. Leikki kumpuaa ideoista ja aiheista, jotka eivät sillä hetkellä välttämättä ole edes lapsen näköpiirissä. Siirtymä mielikuvitukseen tapahtuu lapsen kehitysvaiheessa, jossa lapselle syntyy tarve toimia aikuisen tavoin (Helenius 2003). Mielikuvituksellisessa tilanteessa lapsi voi toimia itsenäisesti; ajaa linja-autoa, olla kaupanmyyjänä tai vaikkapa matkustaa maailman ääriin itse rakennetulla matkustaja-aluksella. Mielikuvituksessaan lapsi voi toimia itsenäisesti. Omien taitojen ollessa riittämättömiä ratkaisu löytyy mielikuvituksesta. Pikkulapsella tällaista ristiriitaa ei vielä synny, koska hänen on toteutettava tarpeensa nopeasti tai hän unohtaa ne. Mielikuvituksen kehittymisestä kertoo lapsen kyky esineiden korvaamiseen. Lapsi kykenee korvaamaan esineitä leikin edellyttämällä tavalla; lusikka voi olla lentokone ja tyhjistä kupista pystyy syömään velliä.

Roolileikin vaiheessa leikin kohteeksi nousee ihminen-esine suhteen sijaan ihmisten keskinäiset suhteet. Lapset rakentavat eri rooleihin eläytyessään ymmärrystään paitsi havaitsemastaan todellisuudesta ja ihmisten välisistä suhteista, myös omasta itsestään: kuka ja millainen minä olen? Leikin ylykkeit ja motiivit ovat lapsessa itsessään ja sopivan hetken tullen lapset vain alkavat leikkiä keskenään (Hakkarainen 1990), aikuisen sen salliessa (Vähänen 2005). Koska leikkien motiivit ovat lasten syviä persoonallisia pyrkimyksiä, ne näkyvät tyttöjen ja poikien leikkien sisällöissä ja aihepiireissä. Marjatta Kalliala (1999) kuvaa tyttöjen tarvetta hoivata ja asettua toisen asemaan. Poikien leikeissä korostuvat seikkailun ja jännityksen elementit. Nämä erot meidän tulisi huomioda leikkiympäristöä suunniteltaessa. Meidän tulisi sallia myös pojille mahdollisuuksia leikkiä omien sisäisten ylykkeidensä pohjalta, vaikka niitä leikeistä syntyykin vauhtia ja ääntä.

Rakenteluleikeissä lapset voivat myös työstää erilaisia leikki-ideoitaan erilaisia rakennusvälineitä apuna käyttäen. Nukketeatteri- ja näytelmäleikit pohjaavat myös roolileikkien perustalle. Näytelmäleikit näyttäytyvät erityisesti kouluikäisten lasten omaehtoisien leikkien muotona. On muistettava, että omaehtoisien leikkien ideat nousevat lapsista itsestään, lasten omien kokemusten tuloksena. Leikkiessään lapsi pyrkii toteuttamaan omaa mielikuvaansa. Kun leikki-idea ja leikin tietoinen tavoitteiden asettelu lähtee kasvattajasta käsin, kyse ei ole enää omaehtoisesta leikistä.

4. *Sääntöleikit*

Sääntöleikit ovat pääasiassa aikuisten lapsille kehittämiä leikkejä, joiden sisällöstä lapset itse eivät päätä. Sääntöleikeillä on useimmiten ennalta määrätty sisältö ja kasvat-

tajan ennakkoon määrittelemät opetukselliset ja kasvatukselliset tavoitteet. Vaikka lapset alkavatkin kiinnostua jo pienestä pitäen sääntöleikeistä, on sääntöleikkien ja niihin lukeutuvien pelien valtakausi vasta kouluikässä. Tarkan suunnittelun pohjalta perhepäivähoitaja voi valita kuitenkin muutamia lapsen ikäkauteen sopivia pelejä, joita opetellaan pelaamaan. Lapsille voidaan opettaa myös muutamia sääntöleikkejä, joita voidaan leikkiä esimerkiksi erilaisissa siirtymävaiheissa tai ulkona liikuntaleikkien muodossa. Erilaiset sääntöleikit muodostavat tärkeän osan lastenkulttuuriperinnettä.

Leikin varjolla voimme opettaa lapsille uusia asioita vaikka kuinka paljon. Vaikka perhepäivähoitaja hyödyntääkin leikin motivaatiota didaktisten sääntöleikkien muodossa, on kuitenkin muistettava, että sääntöleikit eivät saa olla niitä leikin muotoja, jotka hallitsevat alle kouluikäisen lasten varhaiskasvatusympäristöä. Paljon pelaavissa lapsiryhmissä on havaittu lasten välisten suhteiden kärsivän; siksi on hyvä että varhaiskasvatuksessa panostetaan ennen kaikkea omaehtoiisiin roolileikkeihin (Helenius & Korhonen 2005). Roolileikki kehittää ystävyyttä. Vaikka roolileikin perustana on mielikuvitus, lapset kokevat leikkijöiden väliset suhteet ja niihin liittyvät tunteet aidosti. Roolien takana piilee siis aito ystävyys, joka antaa kasvattajalle mahdollisuuden vaikuttaa lasten vuorovaikutuksellisten suhteiden ja ystävyyden kehittymiseen.

Draamaleikit (ks. Helenius & Jäälinoja & Sormunen 2000; Lindqvist 1998) lukeutuvat myös sääntöleikkeihin, koska niiden aiheet ja juonen kehittäminen lähtevät kasvattajasta käsin. Draaman kehitykselliset juuret ovat roolileikissä, mutta pedagogisena sisältönä se nivoo kasvattajan etukäteen miettimät sisällöt ja opetettavat ainekset eheäksi kokonaisuudeksi. Draamaa hyödynnetään menetelmällisenä keinona erilaisten opetettavien sisältöalueiden yhdistämisessä. Draamaleikissä näyttäytyy kasvattajan aktiivinen ote aiheen valinnassa ja juonen kehittämisessä. Roolileikissä leikkijät kehittävät leikki-ideaa, roolijakoa ja juonta väljästi leikin teemasta käsin, draamaleikissä nämä ovat ohjaajan säädettävissä. Draamaleikissä aikuinen voi vaikuttaa rooleihin ja sitä kautta myös lasten suhteiden kehittymiseen.

Mitä lapset oppivat omaehtoisessa leikissä?

Pikkulapsi-ikänsä jälkeen alkaa omaehtoisten leikkien valtakausi, johon siirtymisessä mielikuvituksen avautumisella on keskeinen merkitys. Jotta kasvattajat ymmärtävät mielikuvituksen avautumisen ja omaehtoisten leikkien merkityksen ennen kouluikää, on hyvä tarkastella niitä lapsen oppimisen näkökulmasta. Tämä voi auttaa perhepäivähoitajaa perustelemaan leikin näkyvää sijaa päiväohjelmassa myös vanhemmille.

Lapset oppivat omaehtoisessa leikissä juuri niitä taitoja, mihin kasvattajat usein tietoisesti opettamisen keinoin pyrkivät. *Leikissä näyttäytyykin lapsilähtöisen ja aikuislähtöisen pedagogiikan ristiriita. Jotta emme kasvattajina jatkuvasti pyrkisi keskeyttämään lasten meneillään olevia mielekkäitä oppimistilanteita, leikissä tapahtuva oppiminen tulisi avata näkyväksi prosessiksi. Jos tietäisimme, mitä leikissä tapahtuu, keskeyttäisimmekö tietoisesti lasten intensiivisen, sitoutuneen prosessin, jossa he syvästi keskittyneinä, ympäristön houkutuksista pidättäytyen tutkivat ja työstävät itselleen merkityksellisiä kohteita?* (Vähänen 2005.)

Leikissä asioita ei opita suoraviivaisesti. Esimerkiksi autoleikissä lapsen tarkoituksena ei ole siirtyä paikasta toiseen eikä oppimisen kohteena ole ajamisen taidot, vaan ajami-

sen idea, mielekkyys ja motiivit, joiden kokemiseen riittävät symboliset teot kuvitellussa tilanteessa (Hakkarainen 2000, 112). Leikki kehittää ensisijaisesti lapsen mielikuvitusta, joka puolestaan vapauttaa lapsen tilannesidonnaisuudesta eli todellisten tilanteiden luomista kahleista ja pakoista. Leikissä lapset arvioivat, mikä on totta ja mikä ei ja samalla muodostavat syvempää näkemystä todellisuudesta (mt.).

Mielikuvitusleikki toteutuu usein yhteistoimintana toisten lasten kanssa ja kehittää lasten sosiaalisia taitoja: leikissä on kyettävä sopimaan leikki-ideasta, rooleista, leikkipaikan järjestelyistä, leikkipaikan välineistä jne. Leikin yhteinen motivaatioperusta sitouttaa lapset toimimaan leikki-ideaansa kannattelevalla tavalla niin, että ristiriitatilanteita ei synny. Lapset kykenevät leikissään sopimaan ilman konflikteja asioista, joista leikin ulkopuolella syntyisi todennäköisesti kiinaa. Leikki opettaa lapsia toimimaan yhdessä ja leikkijöiden väliset suhteet ja niihin liittyvät tunteet koetaan aidosti. Siksi leikin kautta muodostuvilla suhteilla on merkitystä koko lapsiryhmän toiminnalle (Vähänen & Yrttiaho 2000).

Leikki kehittää kieltä ja ajattelua. Mielikuvat ja mielikuvien jakaminen leikkijöiden kesken edellyttävät kieltä. Leikki kehittää abstraktia ajattelua monitahoisesti: leikissä lapset toimivat toisin kuin konkreetisti näkevät, he korvaavat esineitä ja toimintoja hyvinkin abstraktisti, usein myös pelkästään kielellisesti. Koko toimintasarjakin voidaan ohittaa kielellisesti: ”Hei, tää ois jo käynyt siellä kaupassa”. Leikki-idean mukainen toiminta edellyttää usein myös piirtämistä, merkkejä ja kirjoitettua kieltä. Kauppaleikissä pitää olla mainoksia ja ravintolassa ruokalistat (mt.).

Tekstitietoisuuden syntymisestä viestii leikisti kirjoittaminen. Lapset ovat jo ymmärtäneet, että puhuttu kieli voidaan muuttaa myös kirjoitetuksi kieleksi. On tärkeää, että kasvattaja ymmärtää leikin ja tietoisuuden oppimistoiminnan eron kyetäkseen tarvittaessa ohjaamaan lasta tilanteen mukaisesti. Esimerkiksi jos lapsella on virinnyt halu kirjoittaa oikein, vaikkakin leikissä, kyse on oppimistoiminnasta. Kuten aiemmin olen jo maininnut, oppimisessa ja työssä motiivi on toiminnan ulkopuolella siinä lopputuloksessa, jota tavoitellaan. Leikillä ei ole näkyvää lopputulosta. Siksi lapsi tarvitsee aivan erilaista ohjausta pyrkiessään tuottamaan äänteiden mukaisia kirjainmerkkejä kuin tilanteessa, jossa hänelle mainiosti riittää leikisti kirjoittaminen. Ohjaamisessa kasvattajan on aina aistittava tarkasti lapsen tuen tarve, jotta hän ei liian innokkaalla opettamisen otteellaan tulisi sammuttaneeksi leikin syvintä ideaa; pahimmassa tapauksessa koko leikkiä. (mt.)

Oppimisen kannalta on hyödyllistä, että leikkiessään lapset pyrkivät myös mahdollisimman selkeään puheeseen. Lapset pyrkivät, välillä kovastikin pinnistellen, ymmärtämään toisiaan ja usein leikissä he toimivat kaiken kaikkiaan aktiivisemmin kuin leikin ulkopuolella. Leikki harjaannuttaa myös tietoisuuden valintojen tekemiseen. Leikissä kaikki on mahdollista; matka maailman ääriin voi olla neljä askelta tai vuosi voi kulua silmänräpäyksessä! Aivan kuinka leikkijät päättävät tilanteen kuvata.

Lapsi keskittyy leikkiin pitkäjänteisesti. Leikin sisäisen motivaation kannattelemana lapset paneutuvat intensiivisesti toimintaansa. Leikki tuottaa iloa ja nautintoa, vaikka lapset joutuvat toimimaan vastoin omia sisäisiä impulssejaan ja halujaan. Lapsi kykenee jatkamaan leikkiä, vaikka toisessa huoneessa tai vaikkapa samassa tilassa tapahtuisi jotain sellaista, jonka kasvattajina kuvittelisimme saavan aikaan leikin loppumisen tai lapsen huomion kiinnittymisen muualle. Siksi leikki kehittää lapsen itsekkyyttä ja keskittymistä. (mt.)

Leikin keskeinen elementti on sääntö (Vygotsky 1976). Ilman sääntöjä ei ole leikkiäkään. Lapset eivät useinkaan tietoisesti luo leikkiinsä sääntöjä, vaan säännöt syntyvät leikin mielikuvitusilanteesta ja niistä rooleista, joiden pohjalta lapsi toimii. Sääntöihin sitoutumisen kannalta on tärkeää, että säännöt ovat lasten itsensä asettamia. Sisäisten, itse päätettyjen sääntöjen noudattaminen leikissä luo pohjaa sille, että lapsi pystyy noudattamaan ulkoisia, avoimesti esillä olevia sääntöjä, jota esimerkiksi pelien pelaaminen edellyttää. (Vähänen & Yrttiaho 2000).

Mielikuvitusleikki luo lapselle mahdollisuuden oppia ja tutkia sitä kulttuuria, joka häntä ympäröi ja jonka osa hän on. Leikissä lapsi rakentaa myös omaa identiteettiään, käsitystään itsestään, vuorovaikutuksellisessa tilanteessa toisten lasten kanssa. Leikki antaa lapselle mahdollisuuden tutkia miten eri rooleissa olevat ihmiset toimivat ja avata sellaista kulttuurista todellisuutta, joka ei ole näkyvissä. Leikki kehittää myös lapsen kykyä asettua toisen ihmisen asemaan. Se kehittää empaattisuutta ja myötätuntoa.

Leikin mielekkyysorientaation oivaltaminen on kasvattajalle välttämätöntä, jotta hän ymmärtää tietoisesti antaa sijaa lasten omaehtoisille leikeille. Omaehtoisuus tarkoittaa sitä, että oman aihevalintansa perusteella, itse osallistumisestaan päättäen, lapsella on mahdollisuus käsitellä omia henkilökohtaisia merkityksiään ja kiinnostuksensa kohteita. Jos leikki on lapselle merkityksetön, ei hän myöskään sitoudu niihin tekijöihin leikissä, jotka ovat lapselle kehittäviä ja opettavia. Kiinnostava toiminta mielikuvituksessa, leikissä, on se kehys, jonka ansiosta leikkijät kykenevät toimimaan oman lähikehityksensä alueella (mt.). Kulttuurisen mielekkyyden avautumisen kannalta perhepäivähoitajan on myös tiedostettava satujen ja tarinoiden merkitys ja leikin osuus tarinoiden moraalisen opetuksen sisäistämisessä. Sadun moraalinen opetus ikään kuin pakottaa lapset leikkimään ja tekemään sadun mielekkyyden näkyväksi (Hakkarainen 2003).

Perhepäivähoitajan rooli lapsen leikin tukijana

Hyvän leikin rakentamisessa avainasemassa on aktiivinen ja sensitiivinen perhepäivähoitaja, joka ymmärtää leikin merkityksen lapsen kehitykselle ja oppimiselle ja on tietoinen siitä, miten leikki kehittyy. Havainnoimalla lapsia hoitaja saa tietoa, jota hän tarvitsee voidakseen tarjota lapsille mielekkään, kunkin lapsen leikin kehitysvaiheen ja mielenkiinnonkohteiden mukaisen leikkiympäristön. Perhepäivähoitajan rooli leikissä vaihtelee vetäytymisestä leikkialoitteen tekemiseen ja mukana leikkimiseen. Perhepäivähoitajan rooli leikin kannattelijana on konkreettisin pienimpien lasten leikeissä. Hoitajan tehtävänä on kuvata, nimetä, kommentoida, näyttää, kysellä, vastata sekä leikkiä mukana. Iän myötä leikin mielikuva alkaa ohjata lasta yhä enemmän. Tällöin kannattaa miettiä, milloin ja miten lasten leikkeihin tulee puuttua. Kannattaako leikkiä ohjata suorasti vai epäsuorasti ja miten lasten ikä vaikuttaa tehtyyn ratkaisuun. Suoran leikinohjauksen perusongelmana on aikuisen ja lapsen näkökulmien ero (Hakkarainen 2002). Aikuisen ratkaisujen perusteet voivat olla aivan vieraita lapsille. Kasvatuksen arjessa törmätään päivittäin siihen tosiasiaan, että kasvattajan mielestä hienovarainen puuttuminen leikin kulkuun lakkauttaa koko leikin. Kasvattaja ei tätä edes välttämättä huomaa. Suoran ohjauksen keinoja voivat olla esimerkiksi auttaminen tarvittaessa leikki-idean kehittämisessä, tarvittavan materiaalin valmistamisessa, erilaisten roolien kehittämisessä jne. Tällöin tulee hienovaraisesti kuunnella ja kunnioittaa lasten omia ideoita, eikä pyrkiä liian aktiivisesti tuomaan leikkiin aikuisen kannalta loogisia ratkaisuja. Lasten leikkejä ha-

vainnoimalla perhepäivähoitaja kykenee parhaiten löytämään toimivia keinoja leikin ohjaukseen.

Suoraan leikin ohjauksen rinnalla perhepäivähoitajan voi hyödyntää epäsuoraa leikin ohjausta. Perhepäivähoitaja voi esimerkiksi itse osallistua leikkiin jossakin roolissa ja vaikuttaa näin hienovaraisesti leikin etenemiseen sen sisältä käsin. On muistettava, että aikuisen on sitouduttava leikin sääntöihin samalla tavalla kuin lasten ja aikuisen on mallettava toteuttaa leikin juonta lasten rinnalla. Perhepäivähoitajan aktiivisuudella on iso merkitys myös leikki-ideoiden ja leikin kohteiden varmistamisessa. Sadut, kuvakirjat, tarinat ja retket erilaisiin kohteisiin toimivat leikin ideoiden lähteinä ja epäsuoran leikinohjauksen menetelminä. Luonnollisia lapsen leikin ja kiinnostuksen kohteita ovat erilaiset lapsen lähipiirin ilmiöt ja vuorovaikutussuhteet; poika haluaa todennäköisesti leikkiä maatilaleikkejä isän ollessa maanviljelijä, perhepäivähoidossa leikitään pitkään hääleikkejä, jos joku lapsista on osallistunut häihin. Lasten leikeissä näkyvistä ilmiöistä, perheen ja lapsen kiinnostuksen kohteista on hyvä keskustella säännöllisesti vanhempien kanssa. Tämä auttaa perhepäivähoitajaa ymmärtämään paremmin leikkien sisältöjä sekä huomioimaan paremmin lasten kiinnostuksen kohteet perhepäivähoidon leikkiympäristössä.

Keskeisiä epäsuoran leikin ohjauksen menetelmiä ovat myös leikkiajan ja leikkirauhan mahdollistaminen sekä mielekkäiden leikki tilojen ja -välineiden tarjoaminen. Näitä käsitellään seuraavassa tarkemmin.

C) Leikkiaika

Suuri osa perhepäivähoidon hoitopäivästä kuluu perushoitotilanteissa, kuten ruokailussa, pukemisessa ja riisumisessa, vaipanvaihdossa ja päiväunilla. Myös näissä tilanteissa lapset leikkivät ja tutkivat. Perhepäivähoitaja voikin pyrkiä tekemään tilanteista mahdollisimman kiireettömiä, ja käyttää leikkiä apuna toimintojen sujumisessa.

Kun hoitaja suunnittelee lasten päivää, hänen tulee varata leikille riittävästi aikaa päiväjärjestyksessä. Ilman suunnittelua sisäleikeistä tulee helposti liian pirstoutuneita ja lyhytkestoisia täyttötoimintoja muun toiminnan välissä. Keskeytymätön leikkiaika on lapsen leikin kehityksen kannalta erityisen tärkeää. Hoitajalta vaaditaan joustavuutta ja herkkyyttä huomata, milloin lasten leikki on niin sitoutunutta ja keskittyntä, että esimerkiksi ulosmenosta tai aikuisen suunnittelemista toimintahetkistä kannattaa joustaa, jotta leikin voi antaa jatkoa.

Toimintahetkiä suunnitellessaan perhepäivähoitajan on tärkeä huomioida toiminnan tasapainoisuus; mitä erilaisia toimintahetkiä esimerkiksi hoitopäivän/-viikon on mielekäästä sisältää ja miten ne voidaan sijoittaa päivän kulkuun siten, että omaehtoiselle leikille jää riittävästi aikaa. Joka päivälle ei ole mielekäästä suunnitella ohjattua toimintaa varsinkaan silloin, jos se edellyttää lähtemistä kodista ja/tai sen lähipiiristä pois. Perhepäivähoidon vahvuus on nimenomaan kodinomainen ympäristö, joka mahdollistaa lasten omaehtoisen leikin ja leikissä tapahtuvan oppimisen. Perhepäivähoidon toimintaympäristöä tulee kehittää ennen kaikkea kotiympäristön sisältä käsin, ei hakeutumalla sieltä pois (Parrila 2002). Mitä pienemmistä lapsista on kysymys, sitä mielekkäämpää on sisällyttää erilaiset toimintahetket (esim. laulut, lorut, sadut, liikkuminen) perushoitotilanteisiin. Perhepäivähoitajan suunnittelemissa toimintahetkissä hoitajalla on mahdollisuus

tuoda toimintaan mukaan uusia, leikkiäkin rikastuttavia sisältöjä; musiikkia, kieltä ja kuvallista ilmaisua, liikuntaa, retkiä lähiympäristöön jne. Päivään kuuluu myös pienten työtehtävien suorittamista, johon perhepäivähoitoympäristö antaa hyvät mahdollisuudet.

D) Leikkiympäristö

Sisäleikit

Oppimiseen innostava monipuolinen ja joustava varhaiskasvatusympäristö herättää lapsissa mielenkiintoa, kokeilunhalua ja uteliaisuutta ja kannustaa lasta toimimaan ja ilmaisemaan itseään. Varhaiskasvatusympäristön suunnittelussa tulee ottaa huomioon sekä toiminnalliset että esteettiset näkökulmat. Hyvin rakennettu ympäristö on viihtyisä, sekä kannustaa lasta leikkimään, tutkimaan, liikkumaan, toimimaan ja ilmaisemaan itseään monin eri tavoin. Lapset voivat osallistua tilojen ja välineiden suunnitteluun osana erilaisten sisältöjen ja teemojen toteuttamista. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005.)

Perhepäiväkodit ovat tiloiltaan hyvin erilaisia. On ehkä helpompi rakentaa toimiva oppimisympäristö kotiin, jossa on erilliset huoneet lasten leikkejä varten, kuin sellaiseen kotiin, jossa tilaa on niukasti. Neliöt eivät kuitenkaan kerro kaikkea. Majat voi rakentaa peittoja hyväksi käyttäen keittiön pöydän alle, vesileikit kylpyhuoneeseen, olohuoneen sohvalle mahtuu koko ryhmä kuuntelemaan satuja, sängyllä onnistuvat monet kotileikit ja olohuoneeseen mahtuvat autoradat ja rakenteluleikit sekä piirileikitkin. Keittiön pöydän ääressä on mahdollista piirtää, maalata ja askarrella. Koska kasvatusympäristönä on hoitajan oma koti, perhepäivähoitajan on itse pohdittava missä tiloissa ja minkälaisin edellytyksin leikit voivat onnistua parhaiten.

Perhepäivähoitajan tulee miettiä, onko lapsilla käytössään riittävästi tilaa monipuolisten leikkien rakentamiseen, onko leikkivälineet aseteltu siten, että samaan teemaan liittyvä leikkivälineistö on samassa paikassa, onko leikkivälineistö lasten ulottuvilla innoittamassa leikkiin, miten eri-ikäiset lapset voi ottaa huomioon leikkitilojen suunnittelussa, onko lapsilla mahdollisuus myös omaan rauhalliseen leikkiin yms.

Paljon tilaa vaativiin liikuntaleikkeihin on harvoin mahdollisuuksia perhepäivähoitajan kotona, mutta ulkotilat ja salivuoro esimerkiksi lähipäiväkodilta tai koululta antaa mahdollisuuden myös liikkuviin leikkeihin.

Ulkoleikit

Myös ulkotilat vaativat rakentamista, ylläpitämistä ja uudistamista. Suurimmalla osalla perhepäivähoitajista on käytössään taloyhtiön tai oma piha tai puisto, jossa on vakiovarusteena yleensä keinut, hiekkalaatikko, liukumäki ja kiipeilyteline. Lapioida, ämpäreitä, autoja ja erilaisia pulloja ja purnukoita on hyvä varata riittävän paljon ja muistaa vaihtaa ja lisätä niitä riittävän usein. Monille pihaille voi vallan mainiosti rakentaa huovista tai jätemateriaalista erilaisia majoja, luoda kotileikkejä, kantaa vesialtaan tai perustaa savi-pajan.

Suurimmalla osalla hoitajista on luonto aivan käden ulottuvilla. Luonnon tarjoamaa ilmaista materiaalia on hyvä hyödyntää monipuolisesti ja kerätä säännöllisesti talteen odottamaan sopivaa käyttöhetkeä. Luonnonmateriaalia voi käyttää myös sisäleikeissä esim. puupalikat, kaarnat, kävyt ja kivet ovat hyviä välineitä monissa leikeissä. Jo pienetkin metsiköt ovat lapsille seikkailujen kohde. Siellä voi tutkia eläinten jälkiä lumesa, tarkastella suurennuslasilla kukkia ja ötököitä, ja leiriytyä puun alle vaikkapa laulamaan ja lukemaan.

E) Leikin välineet

Esineleikit ja esittävä leikki esineillä

Leikkivälineiden merkitys korostuu pienimpien lasten leikeissä. Mitä pienemmästä lapsesta on kysymys, sitä voimakkaammin esineet hallitsevat lapsen toimintaa. Pienten lasten leikit noudattelevat saatavilla olevien leikkivälineiden vihjeitä. Tutut oikeat esineet tai oikeita esineitä jäljittelevät esineet synnyttävät jäljitteleviä, kuvitteluleikkiin johtavia toimintoja. Jokaiseen perhepäiväkotiin tulisi rakentaa mahdollisuuksien mukaan tila ja välineistö muun muassa kotileikille. Kotileikki on leikkiteema, joka koskettaa jokaisen lapsen arkipäivää ja esittävä kuvitteluleikki kumpuaa lapselle tutuista merkityksistä. Perhepäivähoidossa leikin välineeksi muunneltavaa materiaalia on paljon tarjolla. Kotileikin välineitä ovat esimerkiksi pieni pöytä tuoleineen, liesi, siivousvälineet, riittävä määrä nukkeja, pehmoleluja, nukun sänky petivaatteineen, vaunut, nukenvaatteet, vaipat, astioita, silityslauta ja rauta, pyykkinaru jne. Perhepäivähoitajan tai lasten kotoa löytyvät vanhat vaatteet, kauhat, kattilat yms. ovat aitoa leikin välineistöä. Isokokoiset leikkivälineet ovat pienemmille lapsille hyviä hienomotoristen taitojen ollessa vielä kehittymättömiä.

Koska pienten lasten leikki kumpuaa esineistä, esineympäristön suunnittelu tulee toteuttaa huolella. Esineitä ja leikkitarvikkeita ei saa olla liikaa eivätkä ne saa olla hajan hajan pitkin huonetta. Astiat ja kupit säilytetään omalla paikallaan, pikkuautot omassa korissaan, nuket lasten saatavilla ja yhteisiä rakennettuja leikkimurkkauksia erilaisia leikkejä varten. Jo pieni lapsi kykenee omaksumaan, että kaikilla tavaroilla on omat säilytyspaikkansa. Kotileikkimurkkaus voi välillä muuttua kaupaksi tai lääkäriksi, mikäli hoitajan kotona ei ole tiloja useille yhtäaikaistavalle leikkimurkkauksille. Leikkimurkkauksia suunniteltaessa on hyvä kuunnella myös lasten ideoita ja kokemuksia. Kiinnostavista leikeistä saa parhaiten tietoa kuuntelemalla mitä lasten elinympäristössä tapahtuu ja minkälaisista asioista lapsi on saanut kokemuksia; lapset ilmentävät leikeissään aina näkemäänsä ja kokemaansa. On muistettava että tässä leikin kehitysvaiheessa roolit eivät ole vielä vastavuoroisia vaan toimivat rinnakkain; siksi samassa leikissä voi olla monta bussikuskaa, äitiä jne.

Omaehtoiset leikit

Mielikuvitusmaailman avauduttua leikki ei edellytä enää sellaista esineympäristöä ja valmiiksi rakennettuja leikkimurkkauksia kuin pienempien lasten leikki vaatii. On varmistettava, että lapsilla on riittävästi materiaalia käytettävissään mielikuviansa todentamiseen. Koska lapset ovat jo kykeneviä korvaamaan asioita hyvinkin abstraktisti, ympä-

ristöltä edellytetään helppoa ja nopeaa muuntumista mielikuvien vaatimalla tavalla. (Vähänen 2005.)

Roolileikin välineympäristöä voidaan kuvata Hakkaraisen (1990) leikin tyyppitekojen kautta. Voidakseen erottaa mikä on leikkiä ja mikä on totta, lapset tarvitsevat materiaalia leikkipaikan merkityksen osoittamiseen. Esimerkiksi intiaanileikki, ravintolaleikki ja eläintarhaleikki vaativat kaikki eri tavoin muuntuvaa materiaalia leikkipaikan kuvaamista varten. Tarvitaan mm. liikuteltavia huonekaluja (tuoleja, hyllyjä, pöytiä jne.), kankaita, tyynyjä, palikoita jne. Lasten on kyettävä myös kuvaamaan mikä heidän roolinsa leikissä on. Tämä edellyttää roolitunnuksia (vaatteita, kenkiä, liivejä, viittoja, huiveja jne). Juonta eteenpäin vievät toiminnot kuvataan roolitoiminnoin, siksi tarvitaan välineistöä myös erilaisten roolitoimintojen mahdollistamiseen. Esimerkiksi jos lapset leikkivät intiaaneja pelkkä intiaanitelta ei vielä riitä. Intiaanit tekevät varmaan muuta kuin vain istuvat teltassaan? Lapset valmistavat mielellään itse leikkiinsä välineitä ja roolitunnuksia vaikkapa askartelutarvikkeista, jos niitä vain on saatavilla ja lasten ulottuvilla. Isommat lapset leikkivät mielellään pienillä esineillä ja hahmoilla; niiden avulla roolien kuvaaminen ja roolisuhteiden tutkiminen on helpompaa kuin itse esittämällä. Tämä perhepäivähoitajan tulisi myös huomioida leikkiympäristöä ja leikkivälineiden tarjontaa suunnitellessaan. (Vähänen 2005.)

Rakenteluleikeille on tunnusomaista työskentely erilaisilla materiaaleilla, kuten hiekalla, muovailuvahalla, savella, rakentelupalikoilla tai mekaanisilla rakentelutarjoilla. Myös kangasta, huopia, tyynyjä, pahlavilaatikoita ja lautoja sekä luonnonmateriaalia rakentelemiseen on hyvä olla saatavilla. Jokaisella perhepäivähoitajan leikin välineistöön tulisi kuulua suuria ja pieniä legoja sekä riittävä määrä erikokoisia ja mallisia puupalikoita. Rakentaminen tyrehtyy helposti, mikäli palikoita ei ole riittävästi.

Harvoin perhepäivähoitajalla on mahdollisuus varata lasten käyttöön kokonaista huonetta pelkästään rakenteluleikkejä varten. Niinpä erilaiset suuret rakentelualustat (levyt) ovat käytännöllisiä, kun leikit täytyy siirtää syrjään odottamaan vaikkapa seuraavaa päivää. Myös matot ovat hyviä leikkitalan rajaajia. Pienleikkivälineistöä, kuten ihmishahmoja ja eläimiä, puita, rakennuksia, nukkekodin huonekaluja ja liikennevälineitä on myös hyvä olla saatavilla. Kun lapset leikkivät pienleikkivälineillä, kysymys on roolileikistä.

Vesileikkejä on mahdollisuus leikkiä sekä sisällä että ulkona. Monien perhepäivähoitajien kylpyhuoneeseen mahtuu muutama pesuvati tai muu astia, joiden ääressä voidaan kehittää mukavia vesileikkejä ja kokeiluja. Vettä voi vaikkapa vaahdottaa ja värjätä. Iso- ja pienisuiset pullot, suppilot, siivilät, letkut, muoviset hahmot, sekä luonnon materiaali (esim. kaarna, simpukat jne.) ovat mainioita apuvälineitä.

Jos näytelmäleikit ja nukketeatteri näyttäytyvät perhepäivähoidossa, välineiksi sopivat hyvin jo esillä olevat roolileikkiin tarvittavat välineet. Lapset tekevät mielellään itse pieniä esityksiä, johon pyytävät aikuisia ja toisia lapsia yleisöksi. Esityksiä seuraamalla huomaa kysymyksessä olevan roolileikin. Nukketeatterivälineistöä voi tarpeen mukaan olla lasten saatavilla. Käsinuket ja pöytäteatteri tarjoavat perhepäivähoitajalle lasta kiinnostavan välineen esimerkiksi satujen elävöittämiseksi, mikä edelleen tarjoaa leikin ideoihin hyviä aineksia. Aikuisen salliessa lapset mielellään käyttävät tämän jälkeen samoja välineitä omaehtoisissa leikeissään.

Sääntöleikkejä varten hoitaja valitsee tarvittavat välineet harkiten, huolella ja lasten iät huomioiden. Perhepäivähoitaja varaa muutamia lasten ikäkauteen sopivia pelejä, joita opetellaan yhdessä pelaamaan. Lasten kanssa opetellaan myös joitakin sääntöleikkejä (esimerkiksi liikuntaleikit ja perinneleikit); niitä lasten on hauska leikkiä vaikkapa ulkona. Hoitaja voi hyödyntää sääntöleikkejä myös erilaisissa siirtymätilanteissa, joihin hyvin sopivat esimerkiksi erilaiset kielelliset leikit tai laululeikit. Didaktisena menetelmänä sääntöleikki soveltuu uusien asioiden opetteluun; esimerkiksi pukemaan opettelun tueksi hoitaja voi itse kehittää erilaisia didaktisia leikkejä. Halutessaan hyödyntää draamaa pedagogisena menetelmänä, välineet satujen ja tarinoiden todentamiseen löytyvät roolileikkivälineistöstä.

OSA II LOMAKKEET PERHEPÄIVÄHOITAJAN SUORITTAMAAN ETUKÄTEISHAVAINNOINTIIN JA ITSEARVIOINTIIN

PERHEPÄIVÄHOITAJAN SUORITTAMA LEIKIN HAVAINNOINTILOMAKE

Havaintojen kirjaamispäivämäärä: _____

- 1) Lasten nimet, ikä ja leikin kehitysvaihe

- 2) Oma arvio siitä, vastaako ympäristö ja välineet kunkin lapsen leikin kehitysvaihetta. Perustelee.

- 3) Mitkä ovat kunkin lapsen tyypillisimmät leikit sisällä ja ulkona?

- 4) Mistä roolileikki yleensä alkaa ja miten leikki etenee? (ketkä osallistuvat roolileikkeihin, kuka aloittaa leikin, kenen leikki-idea yleensä toteutetaan, miten roolit jaetaan, kuinka kauan leikki kestää, mihin leikki loppuu)

**PERHEPÄIVÄHOITAJAN ARVIO OMASTA TOIMINNASTA JA OSAAMI-
SESTA:**

Arvioinnin päivämäärä: _____

- 1) Mitä yleensä itse teet lasten leikki-tilanteiden aikana?

- 2) Miten ohjaat kukin lapsen leikkiä? Mikä leikin ohjaamisessa on vaikeaa?

- 3) Miten havainnoit leikkiä? Mikä havainnoinnissa on vaikeaa?

- 4) Keskusteletko vanhempien kanssa lasten leikeistä, leikin kehityksestä ja merkityksestä?

- 5) Miten arvioisit omaa osaamistasi leikin tukijana? (vrt. taustamateriaalin osa I mitä leikki lapselle luontaisena tapana toimia edellyttää perhepäivähoitajan toiminnalta)

---

6) Miten haluaisit kehittää omaa osaamistasi leikin tukijana?

OSA III OHJAAJAN HAVAINNONTI- JA KESKUSTELULOMAKE

Havainnoidun hoitajan nimi: _____

Havainnointi päivämäärä: _____

Palautekeskustelun päivämäärä: _____

Arvioinnin kohde: **Perhepäivähoitajan rooli lapsen leikin tukijana**

Arviointikriteeri	Nykytilanne
Hoitaja havainnoi lasten leikkiä säännöllisesti ja on tietoinen kunkin lapsen leikin kehitysvaiheesta.	
Hoitaja kuuntelee lasten leikkialoitteita ja auttaa lapsia leikkien toteuttamisessa.	
Hoitaja on aktiivisesti läsnä lasten leikkiutilanteissa (havainnoi, auttaa tarvittaessa leikin rakentamisessa, tietää mitä leikitään vaikka itse valmistaisi ruokaa ym.)	
Hoitaja pyrkii tukemaan jokaisen lapsen leikkiä (eriyttäminen, ympäristön muokkaaminen, leikkiaika, päiväjärjestys, materiaalit ja välineet ym.).	
Hoitaja tekee tarvittaessa yhteistyötä muiden hoitajien kanssa varmistaakseen jokaiselle lapselle mielekkäät leikit ja leikkikaverit.	
Hoitaja osaa hyödyntää tarkoituksenmukaisesti leikin suoraa ja epäsuoraa ohjausta.	

<p>Hoitaja osaa kertoa vanhemmille, miksi leikki on tärkeää. Hoitaja keskustelee vanhempien kanssa lasten leikeistä kotona ja päivähoidossa.</p>	
<p>Kehittämiskohteet</p>	

Arvioinnin kohde: **Leikkiaika**

Kriteeri	Nykytilanne
<p>Hoitaja suunnittelee päivä- ja viikko-ohjelman siten, että leikki ja ohjattu toiminta ovat tasapainossa ja yhtäjaksoiselle leikille jää riittävästi aikaa.</p>	
<p>Hoitajalla on taito havaita, milloin lasten leikki on sitoutunutta ja pitkäjänteistä.</p>	
<p>Hoitaja kykenee muuttamaan tarvittaessa päiväjärjestystä sitoutuneen ja pitkäjänteisen leikin jatkumisen mahdollistamiseksi.</p>	
<p>Hoitaja osaa perustella vanhemmille leikin näkyvän sijan päivä- ja viikko-ohjelmassa.</p>	
<p>Kehittämiskohteet</p>	

Arvioinnin kohde: **Leikkiympäristö ja välineet**

Kriteeri	Nykytilanne
Leikkitilaa on riittävästi ja ympäristö mahdollistaa monipuoliset leikit sisällä ja ulkona.	
Luontoa (puistoa ja metsää) hyödynnetään ulkoleikkien rikastuttajana.	
Hoitaja muokkaa leikkitilaa ja välineistöä säännöllisesti lasten leikki-ideoiden ja tarpeiden mukaisesti.	
Lapsilla on mahdollisuus osallistua leikkiympäristön suunnitteluun.	
Lapsilla on mahdollisuus leikkirauhaan (yksinleikki, saman leikkiteeman jakavien lasten leikki).	
Lapsilla on mahdollisuus rajata oma leikkitilansa ja osoittaa leikki- paikan merkitys.	
Hoitoryhmässä on taroituksenmukaista leikin välineistöä eri ikäisille ja eri sukupuolta oleville lapsille.	
Leikkivälineillä on omat paikkansa, josta lasten on helppo ne löytää	
Leikin välineitä säilytetään lasten ulottuvilla ottaen kuitenkin huomioon turvallisuustekijät.	

Lapsilla on materiaalia roolitunnusten kuvaamiseen ja roolitoimintoihin.	
Hoitaja osaa auttaa lapsia tarvittaessa roolitunnusten yms. Valmistamisessa	
Lasten käytössä on monipuolista roolileikkivälineistöä (esim. vanhoja kenkiä, laukkuja, roolivaatteita ym.)	
Hoitaja ymmärtää valmiiksi rakennettujen leikkiympäristöjen merkityksen pienten lasten leikeissä (esim. kotileikinurkkaus)	
Lapsilla on käytössään riittävästi pienleikkivälineistöä (esim. eläimet, autot, nukkekoti yms.)	
Lapsilla on käytössään riittävästi rakenteluleikkivälineistöä (legot, dublot, palikat ym.)	
Hoitaja ymmärtää sääntöleikkien merkityksen. Tarjolla on muutamia ikäkauteen sopivia pelejä.	
Kehittämiskohteet	

OSA IV KEHITTÄMISSUUNNITELMALOMAKE

1) Yhteenveto havaituista kehittämiskohteista?

---

2) Mitä lähdän kehittämään ensin? Valitse kehittämiskohteeksi muutama asia kerrallaan.

---

3) Mitä teen toisin? Kuvaa konkreettisesti miten aiot kehittää valitsemiasi kehittämiskohteita.

---

4) Kenen tukea ja minkälaisia resursseja tarvitsen kehittämisessä?

---

5) Milloin kehittämistoimintaa arvioidaan, miten ja kenen kanssa?

Lähteet:

- Christensen N & Launer I (1985) *Leikki ja varhaiskasvatus*. Kansankulttuuri Oy, Helsinki.
- Hakkarainen P (1990) *Motivaatio, leikki ja toiminnan kohteellisuus*. Orienta, Helsinki.
- Hakkarainen P (2000) *Kehittävä esiopetus ja oppiminen*. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Hakkarainen P (2003) *Leikki lasten toimintana*. [Viitattu 23.2.2006]
http://www.stakes.fi/varttua/varttuassa_julkaistua/asiantuntijapuh.htm
- Helenius A (1993) *Leikin kehitys varhaislapsuudessa*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Helenius A & Korhonen R (2005) *Leikin asema ja ohjaus lapsiryhmää muovaavana tekijänä*. Teoksessa: Parkkinen T & Keskinen S (toim.) *Lapsen sosiaalisen kehityksen moninaisuus*. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 21. Turun kaupungin painatuspalvelukeskus, Turku.
- Helenius A & Jääliñoja P & Sormunen H (2000) *Sesam! Avaimia esiopetuksen draamapedagogiikkaan*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Jakkula K (2002) *Esineiden antaminen-kehityksen peili ja kieltä ennakoiva sosiaalinen merkki*. Acta Universitatis Ouluensis. Oulun yliopisto.
- Kalliala M (1999) *Enkeliprinsessa ja itsari liukumäessä*. Leikkikulttuuri ja yhteiskunnan muutos. Gaudeamus, Helsinki.
- Lindqvist, G (1998) *Leikin mahdollisuudet*. Luovaa leikkipedagogiikkaa päiväkotiin ja kouluun. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Parrila S (2002) *Perhepäivähoito osana suomalaista päivähoitojärjestelmää*. Acta Universitatis Ouluensis. Oulun yliopisto.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet* (2005) Stakes oppaita 56. Gummerus Kirjapaino Oy, Helsinki.
- Vygotsky L.S (1976) *Play and its Role in Mental Development of the Child*. Teoksessa: Bruner J & Jolly A & Sylva K (toim.) *Play: Its Role in Development and Evolution*. New York. Bacik Books: 537-554 (alkuperäinen 1933)
- Vygotsky L.S (1982) *Ajattelu ja kieli*. Weilin & Göös, Helsinki.
- Vähänen L & Yrttiaho A (2000) *Mitä kuusivuotiaat oppivat omaehtoisessa luovassa leikissä*. Pro Gradu-tutkielma. Oulun yliopisto. Kajaanin opettajankoulutusyksikkö.
- Vähänen L (2005) *Leikin tukeminen perhepäivähoidossa*. Teoksessa: Parrila S (toim.) *Villistä valvottuun, valvotusta ohjattuun. Perhepäivähoidon historia ja nykytilan haasteet*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:4. Yliopistopaino, Helsinki.

- 2006: 1 Anita Haataja, Maija-Liisa Järviö, Esko Mustonen. Talousarvion sukupuolivaikutusten arviointi. Pilottihanke sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalta.
ISBN 952-00-1928-6 (nid.)
ISBN 952-00-1929-4 (PDF)
- 2 Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2006.
ISBN 952-00-1933-2 (nid.)
ISBN 952-00-1934-9 (PDF)
- 3 Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan tulossopimukset kaudelle 2004-2007. Tarkistusvuosi 2006.
ISBN 952-00-1937-5 (nid.)
ISBN 952-00-1938-3 (PDF)
- 4 Seppo Tuomola. Kansallisen terveysthankkeen piiriin kuuluvan hankerahoituksen vaikuttavuuden arviointi. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-1939-1 (PDF)
- 5 Ehkäisevää huumetyötä nuorten työpajoilla kehittävän hankkeen loppuraportti.
ISBN 952-00-1940-5 (nid.)
ISBN 952-00-1941-3 (PDF)
- 6 Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Suositukset yhteistoiminnalle. Vankien jälkihuoltotyöryhmän raportti.
ISBN 952-00-1942-1 (nid.)
ISBN 952-00-1943-X (PDF)
- 7 Lasten tuetut ja valvotut tapaamiset.
ISBN 952-00-1944-8 (nid.)
ISBN 952-00-1945-6 (PDF)
- 8 Terveysthuollon valtakunnallisen tietojärjestelmäarkkitehtuurin periaatteet. Alueellisista ratkaisuksista kansalliseen kokonaisuuteen.
ISBN 952-00-1948-0 (nid.)
ISBN 952-00-1949-9 (PDF)
- 9 Christel Lamberg-Allardt, Heli Viljakainen ja työryhmä. D-vitamiinitilanteen seurantaraportti 2002-2004.
ISBN 952-00-1952-9 (PDF)
- 10 Päivähoitopaikkojen tilat ja turvallisuus. Helsingin ja Oulunsalon päivähoitohenkilökunnalle sekä lasten vanhemmille ja huoltajille suunnattujen kyselyjen tulokset. Toim. Airi Palosaari ja Olli Saarsalmi.
ISBN 952-00-1953-7 (nid.)
ISBN 952-00-1954-5 (PDF)
- 11 Kansallinen varautumissuunnitelma influenssapandemiaa varten. Kansallisen pandemiavarautumisen työryhmän ehdotus.
ISBN 952-00-1985-5 (nid.)
ISBN 952-00-1986-3 (PDF)
- 12 Niilo Färkkilä. Sosiaali- ja terveydenhuollon maksupolitiikan ja maksujärjestelmän uudistaminen. Lausuntoyhteenveto toimikunnan mietinnöstä. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-1987-1 (PDF)
- 13 Kansallisen terveydenhuollon hankkeen seurantaraportti sosiaali- ja terveysministeriölle vuoden 2005 toiminnasta.
ISBN 952-00-1988-X (nid.)
ISBN 952-00-1989-8 (PDF)
- 14 Hallituksen tasa-arvo-ohjelman (2004-2007) seurantaraportti. Maaliskuu 2006. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-1960-X (PDF)
- 15 Ehdotus sosiaali- ja terveysministeriön hallinnon talousarvioehdotuksen rakenteen ja selvitysosien sisällön uudistamiseksi.
ISBN 952-00-2000-4 (nid.)
ISBN 952-00-2001-2 (PDF)
- 16 Niilo Färkkilä. Lasten päivähoiton tilannekatsaus. Syyskuu 2005.
ISBN 952-00-2002-0 (nid.)
ISBN 952-00-2003-9 (PDF)
- 17 Perhepäivähoidon kehittämishaasteita. Toim. Sanna Parrila.
ISBN 952-00-2008-X (nid.)
ISBN 952-00-2009-8 (PDF)